

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI
YÜKSEKÖĞRETİMİ'NDE YABANCI DİL
EĞİTİMİ VE DÂRÜLFÜNÛN ELSİNE ŞUBESİ
(1908-1918)

YUNUS EMRE PEHLİVAN

2501160953

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. METİN ÜNVER

İSTANBUL, 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Yunus Emre PEHLİVAN Numarası : 2501160953
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Metin ÜNVER
Tez Savunma Tarihi : 25.07.2018 Saati : 10:30
Tez Başlığı : "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Yükseköğretimi'nde Yabancı Dil Eğitimi ve Darülfünun El sine Şubesi (1908-1918)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Mahir AYDIN		Kabul
2- Prof. Dr. Arsun URAS YILMAZ		Kabul
3- Doç. Dr. Yasemin TÜMER ERDEM		Kabul
4- Doç. Dr. Metin ÜNVER		Kabul
5- Dr. Öğr. Üyesi Şamil MUTLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Bülent BAKAR		
2- Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TANRIVERDİ		

ÖZ

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI YÜKSEKÖĞRETİMİ'NDE YABANCI DİL EĞİTİMİ VE DÂRÜLFÜNÛN ELSİNE ŞUBESİ (1908-1918) YUNUS EMRE PEHLİVAN

II. Meşrutiyet döneminde yükseköğretim kurumlarında yabancı dil eğitimine yönelik faaliyetlerin ele alındığı çalışmamızda, yabancı dil öğretiminin hangi yöntemlerle ve nasıl gerçekleştiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti, ihtiyaç duyduğu yabancı dil bilen vatandaşları yetiştirmede geçmişten beri problem yaşamış ve bu problem II. Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Bununla birlikte bu sorun söz konusu dönemde gerek süreli yayınlarda gerekse eğitimciler tarafından da ifade edilmiş ve yabancı dil eğitime yönelik birtakım çözüm önerileri getirilirken eğitimden sorumlu idareciler de bu yönde faaliyetler de bulunmuşlardır.

II. Meşrutiyet döneminde yabancı dil öğretime yönelik açılan en önemli eğitim kurumu Dârülfünûn bünyesinde Edebiyat Fakültesine bağlı olarak açılıp iki dönem faaliyet gösteren Elsine/Lisan Şubesidir. Bu şubede Dârülfünûn öğrencileri ile birlikte orta ve yükseköğretime devam eden öğrencilerin, sivil ve memur birçok Osmanlı vatandaşının öğretim görmesi sağlanmıştır. Asıl amacı yabancı dil öğretmeni yetiştirmek olan bu müessese kapılarını bütün Osmanlı vatandaşlarına açmış ve bu yönüyle de bir yabancı dil eğitimi merkezi işlevi görmüştür. Mevcut çalışmalarda hakkında çok az bilgi verilen bu eğitim kurumu, çalışmamızda hem kurumsal hem de yabancı dil öğretimi yönünden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet Dönemi, yükseköğretim, yabancı dil eğitimi, öğretim yöntemleri, Dârülfünûn, Elsine/Lisan Şubesi.

ABSTRACT
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION AND DÂRÜLFÜNÛN ELSİNE
DEPARTMENT IN OTTOMAN HIGHER EDUCATION OF THE SECOND
CONSTITUTIONAL PERIOD (1908-1918)

YUNUS EMRE PEHLİVAN

In our study, which aims to teach foreign language education in higher education institutions during the Second Constitutional Monarchy period, it was tried to reveal how and in which ways foreign language teaching took place. The Ottoman state had problems in educating the foreign language citizens it needed and this problem continued during the second constitutional period as well. However, this problem was also mentioned both in the periodicals and by the educators during this period and some suggestions for the solutions of the problem for foreign language education were submitted and the administrators responsible for the education were also involved in this direction.

The most important educational institution opened for foreign language teaching in the Second Constitutional Monarchy period was the El sine / Language Department that opened under Darülfünun which was also functioned in the extent of Faculty of Literature that operated for two terms. In this department, with Darülfünun students, students that attending secondary and higher education, and many other Ottoman citizens who were civilians and servants were provided for education. This educational institution whose main purpose was to train foreign language teachers opened its doors to all Ottoman citizens and served as a foreign language education center in this respect. This educational institution, which is inadequate information about in the contemporary studies, was examined in terms of both institutional and foreign language teaching aspects in our study.

Keywords: The Second Constitutional Period, high education, foreign language education, teaching methods, Darülfünun, El sine/Language Department.

ÖNSÖZ

1908 yılında Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesiyle başlayan II. Meşrutiyet Devri, siyasi olduğu kadar eğitim tarihi açısından da ayrı olarak değerlendirilmesi gereken bir dönemdir. Bu dönemde gerek Osmanlı idarecileri ve gerekse Osmanlı aydını, o zamana kadar ulaşan eğitim sorunları hakkında görüşlerini ifade edip birtakım çözüm önerilerini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte bu dönemin genelinde iktidara hâkim olan İttihat ve Terakkî Partisi, Osmanlı Devletinin kurtuluşunu eğitimde görmüş, parti programında eğitimin üzerinde önemle durmuş ve iktidarında da bu yönde faaliyetlerde bulunmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde ele alınan eğitim konularından biri de yabancı dil eğitimi olmuştur.

Osmanlı Devletinde yabancı dil eğitimi ile alakalı çalışmaların çoğunda, yabancı dil eğitimi konusunda yabancı dil öğretimine yönelik açılan kurumlar ve bu kurumlarda okutulan diller üzerinde durulmuştur. Öğretim yöntemleri hakkında genel ifadeler kullanılmış, öğretimin ne suretle yapıldığı hakkında detaylı bilgiler verilmemiştir. Yapılan çalışmaların önemli eksiklerinden biri de bu hususların ihmal edilmesi olmuştur. Çalışmamızda bu hususun üzerinde önemle durulmuş, arşivden elde edilen belgelerle birlikte müfredat programları da incelenerek öğretim yöntemleri hakkında detaylı bilgiler vermeye çalışılmıştır. Şunu da ifade etmek gerekir ki çalışmamızda sadece öğretim yöntemlerinin muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. Bu öğretim yöntemlerinin artı ve eksi yönleri, ne derecede yararlı olduğu gibi hususlar dil bilimcilerinin değerlendirmesi gereken konular olduğundan bir tarihçi olarak konunun bu yönüyle alakalı herhangi bir yorumlama yapılmamıştır.

Osmanlı eğitim sistemi içerisinde bir mektebin yüksekokul olarak belirlenmesinde dönemsel değişkenlikler ve belirsizlikler olmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki yazışmalarda da bu durum göze çarpmaktadır. Söz konusu durum çalışmamızda ele aldığımız bazı okullar için de geçerlidir. Çalışmamızda ele alınan okullar yüksekokul seviyesinde olduğundan bu okullardaki eğitim-öğretim faaliyetlerinden bahsedilirken yükseköğretim/öğretim ve yüksekokul kelimeleri sıklıkla kullanılmıştır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak II. Meşrutiyet dönemine kadar olan süreçte Osmanlı Devleti'nde yabancı dil eğitime yönelik faaliyetler hakkında ön bilgi verilmiştir. İkinci olarak da yazarların II. Meşrutiyet Dönemi süreli yayınlarında yer alan, yabancı dil eğitiminde gelinen nokta, sorunlar ve çözüm önerileri gibi hususları ifade ettikleri yazılardan yararlanarak yabancı dil eğitimi hakkında görüşler ele alınmıştır. Son olarak da II. Meşrutiyet Dönemi yükseköğretim kurumları olan Mekteb-i Mülkiye, Dârülmuallemîn-i Âliye, Dârülmuallemât, Ticaret Mekteb-i Âlisi, Mekteb-i Sultânî, Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi, Posta ve Telgraf Mekteb-i Âlisi, Maliye Mekteb-i Âlisi gibi programlarında yabancı dil dersi bulunan eğitim kurumlarında yabancı dil eğitimi incelenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Osmanlı yükseköğretiminin en üst basamağında yer alan Dârülfünûn bünyesinde açılmış olan El sine Şubesi'nin ilk dönemi (1910-1912), yine Dârülfünûn bünyesinde 1911-1913 yılları arasında verilmekte olan Fransızca gece dersleri ve son olarak da El sine Şubesinin kapatılışından El sine Şubesinin ikinci kez açılacağı 1915 yılına kadar olan dönemde Dârülfünûnda yabancı dil eğitimi ele alınmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise 1915 yılında tekrar açılıp 1918 yılına kadar faaliyet göstermiş olan El sine/Lisan Şubesi teşkilât, idarî yapı ve eğitim-öğretim boyutlarıyla ele alınmıştır. Son olarak da El sine Şubesinin kapanmasının ardından Dârülfünûndan bağımsız bir şekilde açılıp 1918-1919 yıllarında faaliyet göstermiş olan Lisan Mektebinin incelenmesi ile çalışma bitirilmiştir.

Öncelikle yaptıkları hizmetlerle biz araştırmacıların bu zorlu süreçte çalışmalarını kolaylaştıran kütüphane ve arşiv çalışanlarına, çalışmalarım esnasında fikren ve manen desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşlarım ve meslektaşlarım Mehmet Şerif Mahmutoglu, Fatih Fırat, Muhammed Emin Çalar ve Hüseyin Selçuk'a, konumla alakalı çevirilerde bana yardımcı olan başta İsmail Al olmak üzere, Ayşe Kavak, Arş. Gör. Dr. İrem Atasoy, Arş. Gör. Çağatay Yılmaz ve Uğur Usgel'e, ulaşamadığım kaynakları bana temin eden Doç. Dr. Yasemin Tümer Erdem, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Sait Özkul ve Ayşenur Erdoğan'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Son olarak tez konusunun belirlenmesinde, araştırma esnasındaki süreçte bilgi, birikim ve teşvikleriyle bana cesaret veren, yol gösteren, ilgi ve desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyerek bu araştırmanın gerçekleşmesinde bana yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Metin Ünver'e teşekkür ve şükranlarımı özellikle bildirmek isterim.

İstanbul, 2019

Yunus Emre PEHLİVAN

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI YÜKSEKÖĞRETİMİ'NDE YABANCI DİL EĞİTİMİ

(1908-1918)

1.1. Osmanlı Devleti'nde Yabancı Dil Eğitiminin Tarihi Gelişimi	6
1.2. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Yabancı Dil Eğitimi Hakkında Tartışmalar	19
1.3. II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Yükseköğretiminde Yabancı Dil Eğitimi	34
1.3.1. Mekteb-i Mülkiye	34
1.3.2. Dârülmualimîn-i Âliye	44
1.3.3. Dârülmualimât	47
1.3.4. Ticaret Mekteb-i Âlisi	51
1.3.5. Mekteb-i Sultânî.....	72
1.3.6. Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi.....	82
1.3.7. Posta ve Telgraf Mekteb-i Âlisi.....	95
1.3.8. Maliye Mekteb-i Âlisi	96

İKİNCİ BÖLÜM

DÂRÜLFÜNÛN ELSİNE ŞUBESİ (1910-1912)

2.1. Dârülfünûn El sine Şubesi	101
2.1.1. El sine Şubesinin Açılması ve İdari Yapısı	102
2.1.2. El sine Şubesinde Okutulacak Dersler ve Muallimler	103

2.1.3. Elşine Őşbesi Öğrencileri	106
2.1.4. Elşine Őşbesinin Kapatılması ve Lisan Derslerinin Durumu	109
2.2. Dârülfünûnda Fransızca Gece Dersleri.....	116
2.3. 1913 Dârülfünûn Talimatnâmesi ve Yabancı Dil Derslerinin Durumu.....	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÂRÜLFÜNÛN LİSAN ŐŞBESİ (FAKÜLTESİ) (1915-1918)

3.1. Lisan Őşbesinin Teşkilâtı ve İdarî Yapısı	133
3.2. Lisan Őşbesinde Eğitim ve Öğretim.....	138
3.2.1. Ders Programı ve Muallimler	138
3.2.2. Lisan Őşbesinde Öğretim	163
3.2.3. Lisan Őşbesi Öğrencileri	174
3.2.4. Lisan Őşbesinde Sınavlar	181
3.2.5. Lisan Őşbesinde Mezuniyet İmtihanları ve Mezunlar	184
3.3. Lisan Mektebi.....	190
SONUÇ.....	199
KAYNAKÇA.....	204
EKLER.....	216

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo-1: Mekteb-i Mülkiyede Yabancı Dil Dersleri (1908)	35
Tablo-2: Mekteb-i Mülkiyede Yabancı Dil Dersleri ve Muallimleri (1909)	36
Tablo-3: Mekteb-i Mülkiyede Yabancı Dil Dersleri (1910)	37
Tablo-4: Mekteb-i Mülkiyede Yabancı Dil Dersleri (1912-1913)	40
Tablo-5: Mekteb-i Mülkiyede Yabancı Dil Dersleri (1913-1914)	41
Tablo-6: Hamidiye Ticaret Mektebinde Yabancı Dil Dersleri (1883)	52
Tablo-7: Hamidiye Ticaret Mektebinde Yabancı Dil Dersleri (1894)	53
Tablo-8: Ticaret Mekteb-i Âlîsinde Yabancı Dil Dersleri (1910)	55
Tablo-9: Ticaret Mekteb-i Âlîsi Kısım-1 Evvel Ders Programında Yabancı Dil Dersleri	57
Tablo-10: Ticaret Mekteb-i Âlîsi Kısım-1 Evvel'e Bağlı Meslek Şubesi Ders Programında Yabancı Dil Dersleri	58
Tablo-11: Ticaret Mekteb-i Âlîsi Kısım-1 Evvel'e Bağlı Serbest Dersler Programında Yabancı Dil Dersleri	58
Tablo-12: Ticaret Mekteb-i Âlîsi Kısım-1 Sani Ders Programında Yabancı Dil Dersleri	59
Tablo-13: Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Kısım-1 Tâli İçin Hazırlanan İlk Ders Programında Dil ve Edebiyat Dersleri (1 Ekim 1914)	85
Tablo-14: Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Kısım-I Tâli İçin Hazırlanan Ders Programında Dil Dersleri (1915)	87
Tablo-15: Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi Medresesi Ders Programı Dil Dersleri	88
Tablo-16: Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi İbtidâi Hâriç ve İbtidâi Dâhil Medreseleri Ders Programında Dil Dersleri (1916-1917)	94
Tablo-17: Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi İbtidâi Hâriç ve İbtidâi Dâhil Medreseleri Ders Programında Dil Dersleri (1917-1918)	94
Tablo-18: El sine Şubesine Kayıt Olan Kişilerin Sayıları	107
Tablo-19: El sine Şubesinde Öğrencilerin Seçtiği Dillerin Sayısı	108
Tablo-20: Edebiyat Şubesi Lisan Kısım Ders Programı	112

Tablo-21: Edebiyat Şubesi Programında Lisan Dersleri	114
Tablo-22: Edebiyat Şubesinde Kabul Edilen Son Programa Göre Lisan Dersleri ve Muallimleri	115
Tablo-23: Fransızca Gece Dersleri Programı (1913-1914)	119
Tablo-24: Dârülfünûn-ı Osmânî Lisan Şubesi Ders Programı (1914)	127
Tablo-25: Dârülfünûn-ı Osmânî Edebiyat Şubesindeki Yabancı Dil Dersleri (1914)	129
Tablo-26: Lisan Şubesi İçin Hazırlanan İlk Ders Programı	139
Tablo-27: Lisan Şubesinde İhtiyaç Duyulan Muallimlikler	142
Tablo-28: Dârülfünûn Lisan Şubesi Ders Programı ve Muallimler	162
Tablo-29: Lisan Şubesine Kayıt için Müracaat Edenlerin Miktarları	175
Tablo-30: Lisan Şubesine Kayıt Edileceklerin Listeleri	176
Tablo-31: Lisan Şubesine Kayıt Olan Talebe-i Asliye ile Harici Talebenin Miktarları	177
Tablo-32: Lisan Şubesinden Tasdikname Alanlar	189
Tablo-33: Lisan Şubesi Mezunları	189
Tablo-34: Dârülfünûn Lisan Şubesi'nden Lisan Mektebine Geçen Muallimler ...	191
Tablo-35: Lisan Mektebi Kadrosu (1918-1919)	194

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
BEO	: Bab-1 Ali Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
DH.İ.UM	: Dahiliye, İdare-i Umumiyye
DH.İD	: Dahiliye, İdare
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
IRCICA	: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İ.MF	: İrade, Maarif
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MF	: Maarif Nezareti
MF.ALY	: Maarif Nezareti, Tedrisatı Aliye Dairesi
MF.MKB	: Maarif Nezareti, Meclis-i Kebir-i Maarif
MF.MKT	: Maarif Nezareti, Mektubi Kalemi
nr.	: Numara
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	: Sayfa
Sa.	: Sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vr.	: Varak

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Kapsamı, Amacı, Yöntemi ve Kaynak Tahlili

Osmanlı Devleti, uluslararası ilişkilerin belirgin bir şekilde önem kazandığı modernleşme döneminde, özellikle 19. yüzyıl başlarından itibaren yabancı dil bilen nitelikli insan kaynağına ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacını gerek klasik dönemde gerekse 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar çoğunlukla yabancı dil bilen gayrimüslim unsurlardan karşılayan Osmanlı Devleti, bu unsurların devlete zarar verici faaliyetlerinden dolayı yabancı dil bilen Müslümanlara ihtiyaç duymuş ve yabancı dil bilen nitelikli insan yetiştirmek adına bu yönde girişimlerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti bu girişimlerinden genellikle iyi neticeler elde edememiş ve her dönemde yabancı dil eğitimi sorunu gündeme gelerek çözüm arayışları olmuştur. Mevcut sorun devletin yıkılışına kadar sürmüştür. Nitekim II. Meşrutiyet döneminde de bu sorunu çözme adına birtakım faaliyetler olacaktır.

Araştırmamızın konusu II. Meşrutiyet Dönemi yüksekokullarında yabancı dil eğitimi ve yükseköğretimin en üst basamağında, üniversite kurumu olarak yer alan Dârülfünûn bünyesinde 1910-1912 ve 1915-1918 yıllarında yabancı dil öğretiminin gerçekleştirildiği Dârülfünûn El sine Şubesi'dir.

Konu II. Meşrutiyet Dönemi yıllarını kapsayan 1908-1918 tarihleri arasında sınırlandırılmıştır. Osmanlı eğitiminde yabancı dil eğitime daha çok yüksekokul programlarında yer verilmiştir. Bundan dolayı araştırmamızda daha iyi veri elde etmek ve daha sağlıklı sonuçlara varmak için örneklem olarak yükseköğretim okulları seçilmiştir. Fakat yüksekokul olup da programında yabancı dil olmayan mektepler, askeri mektepler, tıp eğitimi veren yüksekokullar bu konu kapsamında ele alınmamıştır. Bununun dışında Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren misyoner okulları ve gayrimüslim tebaaya ait okullar da çalışmanın kapsamının dışında bırakılmıştır.

Araştırmamızın amacı söz konusu dönem içerisinde faaliyet göstermiş olan yüksekokullarda yabancı dil eğitiminin nasıl gerçekleştiğini ve ne derece başarılı olduğunu ortaya koymaktır. Bunun içinde araştırmamızda şu sorulara cevap aranacaktır. 1. Osmanlı yükseköğretim mektepleri programlarında hangi dillere yer

verilmiştir? 2. Yabancı dil öğretiminde hangi metotlar takip edilmiştir? 3. Yabancı dil öğretimi yapan muallimlerin nitelikleri nelerdir? 4. Muallimler çağdaş yabancı dil öğretim metotlarına sahipler miydi, sahiplerse bu metotları ne derecede etkin bir şekilde kullanabiliyorlardı?

Araştırmamızın bir başka amacı da Dârülfünûn bünyesinde kurulan El sine Şubesinin hem teşkilat hem de yabancı dil öğretimi bakımından inceleyerek şubenin yapısı ve faaliyetlerini ele almaktır. Söz konusu şube hakkında eğitim tarihi, Dârülfünûn tarihi ve yabancı dil eğitimi ile ilgili çalışmalarda yer yer bilgiler verilmişse de şubenin yapısı ve faaliyetleri hakkında kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Dârülfünûn bünyesinde iki dönem faaliyet gösteren bu şube hakkında Dârülfünûn tarihi ile ilgili araştırmalarda da çok az bilgi verilmiştir. Bu durum Dârülfünûn tarihi açısından bir eksiklik teşkil etmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda ilk açılan El sine Şubesinin kapanış tarihi ve ikinci dönemde açılan El sine Şubesinin mezun vermediği hususlarında yanlış bilgiler yer almaktadır. Bu çalışma ile hem bu eksikliklerin giderilmesine hem de yanlış bilgilerin doğrularının ortaya koyulmasına gayret edilmiştir.

Araştırmamız için birinci elden kaynaklara ulaşmaya çalışılmıştır. Kaynak olarak öncelikle arşiv belgeleri kullanılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde, yükseköğretim mektepleri ile ilgili belgeler *Maârif Nezâreti* içerisinde *Tedrisat-ı Âliye Dairesi* fonu içerisinde yer almaktadır. Konu ile alakalı ağırlıklı belgeler, bu fon içerisinde bulunan 174 dosyanın tamamı taranarak tespit edilmiştir. Ayrıca özellikle Maarif Nezareti içerisindeki fonlar ve Maarif Nezareti dışındaki fonlar üzerinden de tarama yapılarak konu ile ilgili belgeler tespit edilmiştir. Elde edilen belgeler transkript edilerek kullanıma hazır hale getirilmiştir. Bir diğer kullanılan arşiv *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivi*'dir. Bu arşivde El sine Şubesi ile ilgili elde ettiğimiz ikisi kayıt defteri, biri künye defteri olmak üzere 3 adet defter bulunmuştur. Defterlerden biri 1910-1912 yıllarında El sine Şubesinde öğrenim gören öğrencilerinin bilgilerinin bulunduğu *Dârülfünûn-ı Osmânî El sine Şubesi Kayıt Defteri*'dir. Diğer iki defter 1915-1918 yılları arasında Lisan Şubesinde öğrenim gören öğrencilerin bilgilerinin bulunduğu *Lisan Fakültesi Muvakkat Kayıt Defteri* ve *İstanbul Dârülfünûnu Lisan Şubesi Sâmiîn Künye Defteri*'dir. Ayrıca yine Edebiyat Fakültesi öğretim

görevlilerinin kendi aralarında görüşüp fakülte ile ilgili aldığı kararların kayıtlarının tutulduğu, Edebiyat Fakültesi Arşivinde bulunan *Meclis-i Müderrisîn Zabıt Defteri* (1329-1340)'nden de yararlanılmıştır.

Arşiv vesikaları dışında araştırmamızda eğitim kurumları hakkında bilgi elde ettiğimiz nizamnâmeler, talimatnâmeler, kanunlar, maârif salnâmeleri, ders ve müfredat programları kullanılmıştır. Dergi ve gazete gibi süreli yayınlar gözden geçirilerek konu ile alakalı veriler elde edilip kullanılmıştır. Bunlar dışında eğitim tarihi ile ilgili tezlerden, araştırma eserlerinden ve makalelerden faydalanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yabancı dil eğitimi ve öğretimi ile alakalı genel olarak çalışmalar yapılmıştır. Kitap olarak Ömer Demircan'ın, *Dünden Bugüne Türkiye'de Yabancı Dil*¹ adlı eserinde Osmanlı Devleti'nde yabancı dil eğitimine klasik ve modern dönemi de kapsayacak şekilde değinilmiştir. Demircan, kitabında öğretilen dilleri tek tek ele alarak okuyucuya bu konuda bilgi vermiştir. Konu ile alakalı bir diğer eser Ayten Genç'in, *Türkiye'de Geçmişten Günümüze Almanca Öğretimi*² adlı eseridir. Sadece bir dil üzerine yoğunlaşıl原因 eserde Ayten Genç, Osmanlı Dönemi Almanca öğretimine Osmanlı-Alman ilişkilerini de ele almak suretiyle değinmiştir.

Yabancı dil eğitimimi ve öğretimi ile ilgili tez çalışmaları da yapılmıştır. Tespit ettiğimiz ilk tez *Veysi Kayıran'ın, Tanzimât'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yabancı Dil Öğretimi*³, adlı çalışmasıdır. Bu çalışma Osmanlı Devleti'nde yabancı dil eğitimine dair ilk kapsamlı araştırmadır. Araştırmanın en önemli eksiği Başbakanlık Osmanlı Arşivinin kullanılmamasıdır⁴. Arşiv materyali olarak Milli Eğitim Bakanlığı Arşivinde oluşturulan Yabancı Dil Eğitimi Dosyası kullanılmıştır. Bu dosyanın belgelerini incelediğimizde dosyanın Başbakanlık Osmanlı Arşivinden alınan belgelerle oluşturulduğunu tespit ettik. Yazar tezinde El sine Şubesi'nden de bahsetmektedir. Bu şube ile ilgili verdiği bilgilerin çoğu 1915-1918 yılları arasında faaliyet gösteren El sine

¹ Ömer Demircan, *Dünden Bugüne Türkiye'de Yabancı Dil*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1988.

² Ayten Genç, *Türkiye'de Geçmişten Günümüze Almanca Öğretimi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.

³ Veysi Kayıran, *Tanzimât'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yabancı Dil Öğretimi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1987.

⁴ Yazar tezin önsözünde bu durumu belirtmiştir.

Şubesi ile ilgili olup yukarıda adı geçen dosya içinde bulunan bu şube ile ilgili on belgenin transkripti teze koyularak kullanılmıştır⁵.

Bu tezden başka yabancı dil eğitimine yönelik Yaşar Günay'ın, *Ülkemizde Fransızca Eğitiminin Tarihi Gelişimi (1773 - 1923)*⁶; Nihal Çelebioğlu Özsarı'nın, *1773-1923 Yılları Arasında Askeri Okullarda Yabancı Dil Öğrenimi*⁷ adlı çalışmaları literatürden yararlanarak oluşturulmuş tez çalışmalarıdır. Bu konu ile ilgili tespit ettiğimiz son tez Suzan Hatipoğlu'nun, *1870-1923 Yılları Arasında Yazılmış Romanlarda Mürebbiyelerle Yabancı Dil Öğretimi*⁸ adlı çalışmasıdır. Ayrıca Cumhuriyet Dönemi'ndeki yabancı dil eğitimine yönelik tez çalışmaları⁹ da yapılmıştır ve bu tezlerde az da olsa Yakınçağ Dönemi'nde yabancı dil eğitimine yönelik bilgiler vardır.

Bu çalışmalardan ayrı olarak Osmanlı Devleti'nde özel olarak yabancı dil eğitiminin verildiği Tercüme Odası, Mekteb-i Osmânî ve Lisan Mektebi gibi eğitim kurumları ile alakalı spesifik çalışmalar da yapılmıştır. Tercüme Odası hakkında Sezai Balcı'nın, *Babîâlî Tercüme Odası*¹⁰; Mekteb-i Osmânî hakkında Adnan Şişman'ın, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*¹¹; Lisan Mektebi hakkında Cavide Işıksal'ın, *Türkiye'de Açılan İlk Yabancı Dil*

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki taramamızda bu belgelere biz de ulaştık. Fakat diğer tespit ettiğimiz belgeleri göz önüne aldığımızda yukarıda adı geçen tezde kullanılan belgeler, tespit ettiğimiz belgelerin çok az bir kısmını oluşturmaktadır.

⁶ Yaşar Günay, *Ülkemizde Fransızca Eğitiminin Tarihi Gelişimi (1773 - 1923)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1991.

⁷ Nihal Çelebioğlu Özsarı, *1773-1923 Yılları Arasında Askeri Okullarda Yabancı Dil Öğrenimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.

⁸ Suzan Hatipoğlu, *1870-1923 Yılları Arasında Yazılmış Romanlarda Mürebbiyelerle Yabancı Dil Öğretimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

⁹ Gülen Olut, *Cumhuriyet Döneminde Yabancı Dil Öğretimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993; Murat Gökalp, *Cumhuriyet Tarihi Boyunca Yabancı Dil Eğitimi Verilen Önemli Dönemlere Göre İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1998; Selahattin Çolak, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Yabancı Dil Eğitim ve Öğretim Politikalarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002; Saliha Ertural, *Türkiye'de Yabancı Dil Öğretimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

¹⁰ Sezai Balcı, *Babîâlî Tercüme Odası*, Libra Kitap, İstanbul 2003.

¹¹ Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*, TTK Yayınları, Ankara 2004.

*Okulları*¹² ve Sezai Balcı'nın, *Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi*¹³ adlı çalışmalarını burada zikredebiliriz. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde yabancı dil eğitimi ve öğretimi hakkında Türkçe ve İngilizce makaleler¹⁴ kaleme alınmıştır.

¹² Cavide Işıksal, "Türkiye'de Açılan İlk Yabancı Dil Okulları", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sa. 8, Ankara 1968, s. 29-32.

¹³ Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. XXVII, Sa. 44, Ankara 2008, s. 77-98.

¹⁴ Suna Timur Ağıldere, "VIII. Yüzyıl Avrupası'nda Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi: Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu (1669-1873)", **Turkish Studies International Periodical For the Language, Literature and History of Turkish or Turkic**, c. V, Sa. 3, İstanbul 2010, s. 693-704; Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Dil Eğitimi", **Turkish Studies International Periodical For the Language, Literature and History of Turkish or Turkic**, c. V, Sa. 3, İstanbul 2010, s. 1783-1800; İsmail Çakır, "Osmanlı'dan Günümüze Yabancı Dil Öğretim Süreci", **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, c. VII, Sa. 24, Ankara 2007, s. 37-45; Mehmet Demiryürek, "Türkiye'de Yabancı Dil Olarak Fransızca Öğretiminin Tarihi Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme (1891-1928)", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)**, c. 28, Sa. 1, Ankara 2013, s. 130-140; Nuri Güçtekin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Eğitim Sistemi'nde Yabancı Dil Eğitimi", **Eğitime Bakış (Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi)**, Eğitim-Bir-Sen, Yıl: 13, Sa. 39, Ocak/Şubat/Mart/Nisan 2017, s. 43-52; Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim Dili ve Yabancı Dil Meselesi", **Eğitime Bakış (Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi)**, Eğitim-Bir-Sen, Yıl: 13, Sa. 39, Ocak/Şubat/Mart/Nisan 2017, s. 53- 58; Fuat Boyacıoğlu, "The Situation of French and German Teaching as a Foreign Language in Ottoman Empire", **Relationes Internationales**, Vol. 8, no 1/2015, s. 131-144; Fuat Boyacıoğlu, "The Historical Devolepment of The Foreign Language Education in Ottoman Empire", **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 174 (2015), s. 651-667; Mehmet Demiryürek, "The Historical Devolepment of Foreign Language Teaching Methods in Turkey (1891-1928)", **Education and Science**, Tedmem, Vol. 39 (2014), No. 175, s. 192-202; Emrah Dolgunsöz, "Language Policies and Multilingual Education in Minority Schools in Ottoman Empire: Outcomes and Future Insights", **İDİL Sanat ve Dil Dergisi**, c. 3, Sa. 12, 2014, s. 97-108; Oya Soner, "Türkiye'de Yabancı Dil Eğitiminin Dünü Bugünü", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. VII, Sa. 28, İstanbul 2007, s. 397-404.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI YÜKSEKÖĞRETİMİ'NDE YABANCI DİL EĞİTİMİ

(1908-1918)

1.1. Osmanlı Devleti'nde Yabancı Dil Eğitiminin Tarihi

Gelişimi

Osmanlı Klasik Dönemi'nde temel olarak 3 eğitim kurumu bulunmaktaydı: Sıbyan Mektebi, Medrese ve Enderun Mektebi. Bu eğitim kurumlarında dini önceliklerden dolayı ağırlıklı Arapça ve kültürel dil olarak Farsça öğretilmekteydi¹⁵. Bu dönemde eğitim görmüş tüm Osmanlı yönetici ve aydınlarının temel formasyonu bu diller olmuştur¹⁶. Bu durum Osmanlı Modernleşme Dönemi'ne kadar bu şekilde devam etmiştir.

Osmanlı Devleti 18. Yüzyıl sonlarına doğru Avrupa'nın üstünlüğünü kabul etmiştir. Devletin gerilemesini askeri yenilgilere bağlayan Osmanlı Devleti, ilk olarak askeri sahada reform girişimlerine başlamıştır¹⁷. Bu girişimlerin eğitime yansması da askeri mekteplerin açılması olmuştur. 1776'da Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun, 1796'da Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun, 1827'de Mekteb-i Tıbbiye ve 1834'te Mekteb-i Harbiye açılan ilk batı tarzı modern okullar olmakla birlikte bu okullar müfredatında yabancı dile yer veren ilk öğretim kurumlarıdır¹⁸. Fransız eğitim sistemi örnek alınarak oluşturulan bu okullarda¹⁹ başta Fransızlar olmak üzere Avrupa ülkelerinden birçok yabancı uzmanlar görev almış ve Arapçanın yanında Fransızca mecburi ders olarak okutulmaya başlanmıştır²⁰.

¹⁵ Selim Hilmi Özkan, **Osmanlı Devleti'nde Yabancı ...**, s. 1785; Emrah Dolgunsöz, **a.g.m.**, s. 102; Fuat Boyacıoğlu, "The Historical...", s. 651.

¹⁶ Sezai Balcı, **a.g.m.**, s. 81; Selahattin Çiftçi, **Türk Romanında Yabancı Okullar ve Kültürel Değişimdeki Roller**, Akademi Titez Yayınları, İstanbul 2011, s. 198; Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devletinde Eğitim Dili...", s. 54.

¹⁷ Fuat Boyacıoğlu, "The Stituation of French...", s. 132.

¹⁸ Nuri Güçtekin, **a.g.m.**, s. 43; Fuat Boyacıoğlu, "The Historical...", s. 653.

¹⁹ Askeri okullarda daha başta Fransız eğitim biçiminin örnek alınması, Fransa'nın o gün için en ileri Avrupa ülkelerinden biri olması ve Osmanlı-Fransız ilişkilerinin çok ileri bir düzeyde bulunmasındandı. Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 50.

²⁰ Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde...", s. 79; İsmail Çakır, **a.g.m.**, s. 40.

Mühendishane-i Bahrî-i Hümayunda başta Fransızca zorunlu olarak okutulmaktaydı. Fakat denizcilik alanında İngilizler, Fransızlardan daha üstündü. Bundan dolayı da 1838'den itibaren Fransızca yerine İngilizce zorunlu ve Fransızca seçmeli dil olmuş²¹ ve İngiliz öğretmenler bu okulda görev almaya başlamıştır. Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun, Fransız askeri okulları programı örnek olarak oluşturulmuştu²² ve Fransızca yabancı dil olarak okutulmaktaydı²³. Sonrasında bu alanda Almanların daha ileri gittiği görülerek yabancı dil olarak Almancaya dönmüştür²⁴. Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiye'de kitap yokluğundan dolayı uzun yıllar (1827-1866) öğretim dili Fransızca olmuştur²⁵. 1857 yılında Mekteb-i Tıbbiye programına Arapça ve Farsça dersleri eklenmiştir²⁶.

Osmanlı Devleti'nin batı karşısında üstünlüğünü kaybetmesi, Avrupa'yı yakından tanıma ve takip etme zorunluluğunu doğurmuştur. Lale Devri'nden itibaren Avrupa'ya elçiler gönderilmeye başlanmıştır²⁷. III. Selim Dönemi'nde Avrupa'nın başkentlerine daimi elçilikler açılmıştır. Gerek Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde gerekse uluslararası diplomasinin önem kazandığı devirlerde Osmanlı Devleti uluslararası ilişkilerinde genellikle yabancı dil bilen Ermeni, Rum, Yahudi gibi gayrimüslim unsurları kullanmıştır²⁸.

²¹ Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 51.

²² Örneklerini, Fransa'da Mouradgea D'Ohsson'un ve özellikle Viyana'da Ebûbekir Râtib Efendi'nin gözlemlediği askerlik ve mühendislik akademilerinden almıştır. Kemal Beydilli, "Mühendishâne-İ Berrî-İ Hümayun", **DİA**, c. 31, İstanbul 2006, s. 516.

²³ Fuat Boyacıoğlu, "The Historical...", s. 654.

²⁴ Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 82.

²⁵ Özellikle II. Mahmud Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı dil öğretiminin gelişmesine çok önem vermiş ve tıp öğretiminin yabancı dille yapılmasında ısrar etmiştir. Bu durum kendisinin eleştirilmesine neden olmuştur. İsmail Çakır, **a.g.m.**, s. 41; Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 51.

²⁶ Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 50-51; Selahattin Çiftçi, **a.g.e.**, s. 199.

²⁷ Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devletinde Yabancı ...", s. 1787; İsmail Çakır, **a.g.m.**, s. 40.

²⁸ Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu devirlerde batıyı küçük gören Osmanlı aydınları ve yöneticileri, Batı dillerinden birini öğrenmeyi küçüklük olarak telakki etmişlerdi. Bundan dolayı da batı dillerinden birisini öğrenmeyi hiçbir zaman düşünmemişlerdir. Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devletinde Yabancı ...", s. 1788. Sezai Balcı, Osmanlı Devleti'nde Müslüman unsurların yabancı dil öğrenmeme nedeni olarak Osmanlı'nın üstünlük duygularına kapılımları, Batı ile ticaretin azlığı, içe kapalılık, kendi kendine yetme ve dini-ideolojik düşünceler gibi nedenleri öne sürmüştür. Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde...", s. 80.

Osmanlı Devleti, 19. Yüzyıl başlarına kadar batı ile olan ilişkilerinde özellikle batı ile münasebetleri iyi olan Fenerli Rumları²⁹ kullanmıştır³⁰. Divan-ı Hümayun ve Donanma Tercümanlıklarında Rum Ortodoks Fenerli Beyler istihdam edilmiştir.³¹ Fakat bu beyler Osmanlı Devleti'ne karşı zaman zaman zarar verici faaliyetlerde bulunuyorlardı³². Bu durum Osmanlı Devletinin bu kişilere olan güvenini yitirmesine neden oldu. Bardağı taşıran son olay da 1821'de Yunanlıların isyan etmesi oldu. Bu isyanı destekleyen Fenerli Rumlar, isyan sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı ihanete varan davranışlar sergilemiştir³³. Rumlara güveni kalmayan Osmanlı Devleti'nde Müslüman/Türk unsurlara yabancı dil öğretimi gündeme gelmiş³⁴ ve 1821'de II. Mahmud'un emriyle Bâbîâlî'nin bünyesinde Türk-Müslüman tercümanlar yetiştirmek amacıyla Tercüme Odası kurulmuştur³⁵.

Tercüme Odası³⁶ biri Beylikçi Efendi'nin nezâretinde dil öğrenecek memurların devam ettiği Lisan Odası ve diğeri de buradan mezun olup tercüme işleriyle meşgul olacak mütercimlerin çalıştığı Tercüman Odası olarak iki kısımdan

²⁹ Fenerli yerli Rumlar, patrikhanenin idare ettiği Fener Rum Okulu ve Kuruçeşme'deki üniversitede yetiştiriliyordu. Bu okullarda Rumca ve Fransızcadan başka Arapça, Farsça ve Türkçe okutulmaktaydı. Cavide Işıksal, **a.g.m.**, s. 29.

³⁰ Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devletinde Yabancı ...", s. 1788.

³¹ Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde...", s. 83.

³² **A.g.m.**, s. 80; Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 47.

³³ Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devletinde Yabancı ...", s. 1788. İsyan sırasında Rum tercümanlar Osmanlı Devleti sırlarını karşı tarafa iletmış ve tercüme işlerinde bilerek yanlışlıklar yaparak Osmanlı Devleti yöneticilerini yanıltmıştır. Fuat Boyacıoğlu, "The Historical...", s. 655; Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde...", s. 80.

³⁴ Lisan öğretilmesindeki zarureti ilk defa III. Selim devrinin reformcu ricalinden Mehmet Emin Behic Efendi dile getirmiştir. Mehmet Emin Behic Efendi, 1802'de yazdığı *Sevâhinü'l-Levâiyih* adlı eserinde yalnızca devletlerarası ilişkiler yürütmek ve Avrupa ahvalını takip edebilmek için değil, yenileşme çalışmaları için yabancı dillerde yazılmış fen kitaplarının Türkçeye çevrilebilmesi için lisan eğitiminin vazgeçilmez bir şart olarak görmüş ve her lisanda Müslüman tercümanlar yetiştirilmesindeki zarurete dikkat çekmiştir. Bu sorunu çözmek için Avrupalıların şark dillerinin öğrenilmesinde ve dil oğlanlarının yetiştirilmesinde yüzyıllar öncesinde başvurdukları yöntemi örnek göstererek müstakil bir bina olarak "Lisan Okulu"nun açılmasını gündeme getirmiştir. Ancak Mehmet Behic Efendi'nin önerdiği gibi böyle müstakil bir okulun açılması söz konusu olmamıştır. Sezai Balcı, **Bâbîâlî Tercüme Odası**, s. 42.

³⁵ Suna Timur Ağıldere, **a.g.m.**, s. 695; Mehmet Demiryürek, "Türkiye'de Yabancı Dil...", s. 130; Cavide Işıksal, **a.g.m.**, s. 29; Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 47.

³⁶ Tercüme Odası için bkz. Cahit Bilim, "Tercüme Odası", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Ankara 1990, s. 29-43. 1821'de kurulan Tercüman Odasına benzer bir tercüman yetiştirme politikasını Batı Devletleri, Osmanlılardan yaklaşık üç yüz yıl önce İstanbul'da hayata geçirmişlerdir. Venedik Cumhuriyeti kendi vatandaşlarına doğu dilleri ve özellikle Türkçe öğretmek üzere 1551 yılında İstanbul'daki elçiliğin bünyesinde ilk dil oğlanları okulunu kurmuştur. İstanbul'daki bu dil oğlanları okulu örneğini, 1669 yılında Fransa, 1754 yılında Avusturya, 1766 yılında Polonya ve son olarak 1814 yılında İngiltere izlemiştir. 1669-1873 yılları arasında faaliyet gösteren Fransız Dil Oğlanları Okulu için bkz. Suna Timur Ağıldere, **a.g.m.**, s. 693-704.

oluşmaktaydı. Lisan Odası'nda dil öğrenen memurlar, mütercim olarak Tercüman Odası'na geçebiliyordu. Tercüme Odası bünyesinde yer alan Lisan Odası Osmanlı Devleti'nde spesifik olarak yabancı dil öğretimi yapan ilk yabancı dil mektebi olarak sayılabilir³⁷. Tercüme Odasında öncelikle dönemin diplomasi dili olan Fransızca öğretilmiş, Kırım Savaşı'ndan sonra İngilizce de öğretilmeye başlanmıştır³⁸. Buradan yetişen ve elçiliklerde görev alan kişiler gelecek dönemlerde Osmanlı Devleti siyasi hayatına yön verecek lider ve devlet adamları olacaklardır. Tanzimat reformcuları Ali, Fuat, Ahmed Vefik ve Saffet Paşalar, Bâbîâli Tercüme Odası'ndan yetişen devlet adamlarıdır³⁹.

Yabancı dil öğrenimi için kullanılan diğer bir yöntem yurtdışına öğrenci göndermek olmuştur. II. Mahmud Dönemi'nden itibaren Avrupa devletlerine öğrenci gönderimi başlamış ve ilerleyen dönemlerde devam etmiştir. Eğitimlerini geliştirmek ve dil öğrenmek için Fransa'ya gönderilen öğrencilerin denetim problemlerinden dolayı 1857 yılında Fransa'da Mekteb-i Osmânînin kurulmasına karar verildi. Bu okulun kurulmasıyla daha önce Fransa'ya gönderilmiş olan öğrenciler bu okulun çatısı altında toplandı. Okulun gayesi askeri ve sivil vazifelere öğrenci yetiştirmekten başka Erkân-ı Harp subaylarına, mühendislere ve yönetici devlet adamlarına sahip olmaktır⁴⁰. Hazırlık mahiyetinde bir okul olan Mekteb-i Osmânînin eğitim süresi üç yıldır ve öğrencilerin daha sonra tahsil görecekleleri Fransız okullarındaki dersleri verimli bir şekilde takip edebilmeleri amaçlanmıştır. Sivil ve askeri mektep öğrencilerinin bulunduğu bu okulda ağırlıklı olarak Fransızcanın yanında edebiyat ve fen bilimleri de okutulmaktaydı⁴¹. Yapılan masraflara rağmen istenilen netice elde edilemeyince Mekteb-i Osmânî 1864'te kapatılmıştır⁴². Hazırlık okulu niteliği taşımasına ve genel olarak başarısız bir deneme olmasına rağmen bu okul Osmanlı Devleti'nin yurt dışında açtığı ilk ve tek okul olma özelliği taşımaktadır⁴³. Mekteb-i

³⁷ Sezai Balcı, **Babîâli Tercüme Odası**, s. 152; Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde...", s. 84; Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devletinde Yabancı ...", s. 1788; İsmail Çakır, **a.g.m.**, s. 40; Fuat Boyacıoğlu, "The Historical...", s. 655.

³⁸ Kırım Savaşı'ndan sonra yapılan düzenleme ile dördü Fransızca ve biri İngilizce olmak üzere beş sınıflı bir yapı oluşturulmuştur. Sezai Balcı, **Babîâli Tercüme Odası**, s. 188.

³⁹ Sezai Balcı, **Babîâli Tercüme Odası**, s. 168-169; Suna Timur Ağildere, **a.g.m.**, s. 693-704.

⁴⁰ Adnan Şişman, **a.g.e.**, s. 25.

⁴¹ **A.g.e.**, s. 38.

⁴² **A.g.e.**, s. 86.

⁴³ **A.g.e.**, s. 56.

Osmânînin kapatılmasından sonra Avrupa'nın çeşitli devletlerine öğrenci gönderimi Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam edecektir. Gönderilen bu öğrencilerin dil öğrenmesi amaçlandığı gibi dil öğrenimi ile birlikte kendi alanlarında ihtisas yapması da amaçlanmıştır.

Mekteb-i Osmânînin yapılan harcamalara rağmen arzu edilen neticenin elde edilememesi nedeniyle kapatılmasının ardından daha az masrafla daha çok öğrenci yetiştirmek üzere İstanbul'da Batılı anlamda yeni bir mektep kurulması düşüncesi doğmuş⁴⁴ ve İstanbul'da hem iyi düzeyde yabancı dil öğretecek hem de devletin sivil kadro ihtiyacını karşılayacak bir okul açılması için çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmalar neticesinde 1868 yılında Fransız eğitim sistemi örnek alınarak Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi kurulmuştur. Öğretim dili Fransızca ve Türkçe olan bu okulda Fransız hocalar görev almış ve Fransızca iyi derecede öğretilmiştir. Osmanlılık politikası kapsamı altında Müslüman ve azınlıkların birlikte devam ettiği bu okul programına sonraki yıllarda seçmeli olarak Arapça, Farsça, Ermenice, Latince, Rumca, Bulgarca, İngilizce, İtalyanca, Almanca dersleri konulmuştur. Galatasaray Sultânîsi Türkiye'de yabancı dil öğretimi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu okul orta öğretim düzeyinde yabancı dille eğitim yapılan ilk devlet okulu olma özelliğini taşımaktadır⁴⁵.

Tercüme Odasının 1860'lı yıllardan sonra Osmanlı idarî teşkilâtında yabancı dil öğretilen bir okul olma misyonunu yitirmesiyle 1866'da Lisan Mektebi açılmıştır⁴⁶. Belirli tarihlerde üç kere açılıp kapatılan bu mektep, Tercüme Odası'ndan sonra özel olarak yabancı dil eğitime yönelik açılan ikinci mekteptir.

Mahrec-i Aklâm Mektebinin içinde açılan ilk Lisan Mektebinde başlangıçta sadece Fransızca eğitimi verilmiş ise de Osmanlı bürokrasisinin ihtiyaçlarına binaen Rumca ve Bulgarca dersleri de verilmeye başlamıştır⁴⁷. Okulun ne zaman kapandığı bilinmemekle birlikte ikinci Lisan Mektebi girişimi 1879'da olmuştur. Açılan okula

⁴⁴ Adnan Şişman, **Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868-1871)**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989, s. 11.

⁴⁵ Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devletinde Yabancı ...", s. 1789-1790; Fuat Boyacıoğlu, "The Historical...", s. 655.

⁴⁶ Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde...", s. 85.

⁴⁷ **A.g.m.**, s. 87; Cavide Işıksal, **a.g.m.**, s. 30.

dair altı maddelik bir nizamnâme de yapılmıştır⁴⁸. Bu nizamnâmeye göre öğrenim süresi dört yıl olan mektepte; Arapça ve Fransızca ile inşa dersleri mecburi olmakla beraber Slavca, Ermenice, İngilizce, Almanca ve Rusça da mektebin programına dâhil edilmiştir. Bu dillerden Arapça ve Fransızca yanında her öğrencinin Rumca ve Ermeniceyi de öğrenmeleri mecbur tutulmuştur. Okuldan mezun olanlar devletin ihtiyaç duyduğu yabancı dil bilgisi gerektiren memuriyetlerde istihdam edilecekti⁴⁹.

Lisan Mektebinin açılmasına yönelik üçüncü girişim 1883 yılında olmuştur. Açılış nedenleri de Babıali Tercüme Odasında bulunan mütercimlerin azalması ve Fransızca bilen memurların başka görevlere atanması sonucunda Hariciye Nezâretinde yabancı dil bilen personelin azalmasıdır. Okulda öğretim süresi 5 yıl olarak planlanmış ve beş sınıftan oluşması düşünülmüştür⁵⁰. Lisan Mektebi'nde Fransızca gramer ve tercümeleri, konuşma ve yazma başta olmak üzere tarih, coğrafya, edebiyat, kamu yönetimi, uluslararası antlaşmalar, devletler hukuku, ekonomi gibi geniş yelpazede dersler okutulmuştur. Okulunun programına Arapça ve Farsça dersleri de eklenmiş Almanca, Rusça ve İngilizce sınıflarının açılması da düşünülmüştür⁵¹. Lisan Mektebi 1892'de kapatılmıştır. Kapatıldıktan sonra Mekteb-i Âlî-i Diploması adıyla başka bir okulun açılmasına karar verilmişse de bu okul açılmamıştır⁵².

Osmanlı Devletinde II. Mahmud döneminde sivil devlet okulları açılmaya başlamıştır. 1838 yılında kurulan eğitim meclisi Meclis-i Umûr-ı Nâfia, sıbyan, rüşdiye ve mekâtib-i âliye olmak üzere üç aşamalı bir eğitim sistemi planlamıştır⁵³. Rüşdiye mekteplerinin açılması için Mekâtib-i Rüşdiyye Nezâreti kurulmuştur. Yapılan çalışmaların ardından planlanan rüşdiye mektepleri açılmamış bunun yerine Bâbîali bürokrasisine memur yetiştirmek için Mekteb-i Maârif-i Adliyye (1839) ve

⁴⁸ Nizamnâme için bkz. Cavide Işıksal, **a.g.m.**, s. 30-31.

⁴⁹ Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde...", s. 88.

⁵⁰ Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde...", s. 88-89.

⁵¹ **A.g.m.**, s. 92-93.

⁵² Sezai Balcı makalesinde Osman Nuri Ergin'in Maârif Tarihi adlı kitabından referans olarak Dârülfünûn da bir şube olmak üzere yeni bir Lisan Mektebi daha açılmasına karar verildiğini fakat yaptığı araştırmada böyle bir okulun varlığı ile ilgili bir bilgiye ulaşamadığını belirtmiştir. **A.g.m.**, s. 94. Bahsi geçen şube Dârülfünûnun açılışının ilk yıllarında açılması planlanan Elsine Şubesidir ki bu tarihlerde açılmayacaktır. Bu şubenin açılması 1910 yılında olmuş ve iki dönem faaliyet göstermiştir. Söz konusu şube tezimizin 2. ve 3. bölümlerini oluşturmaktadır. Elsine Şubesinin kapatılmasının ardından 1918-1919 yıllarında yeni bir Lisan Mektebi açılmış fakat bir yıllık eğitimden sonra kapatılmıştır.

⁵³ Nuri Güçtekin, **a.g.m.**, s. 43.

Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye (1839) kurulmuştur. Bu okullar rüşdiye mekteplerinin ilk örneği olmuştur. Mekteb-i Maârif-i Adliyye okulunun programına Arapça, Farsça ve ileriki seneler için Fransızca dersi konulmuştur⁵⁴.

Planlanan üç aşamalı eğitim sistemi Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirilebilmiştir. 1845 yılından kurulan Meclis-i Maârif-i Muvakkat batıda olduğu gibi ilk, orta ve yüksek öğretimden oluşan üç kademeli bir eğitim sisteminin kurulmasını önerdi. 1847'de ilk ortaokul rüşdiye ve 1850'li yıllarda ilkokul olan ibtidâiler açılmaya başladı. 1857 yılında Meclis-i Maârif-i Umûmiyye oluşturuldu⁵⁵. 1869 tarihli Fransız eğitim sistemi örnek olarak hazırlanan Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi ile Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemli bir yapıya kavuşturuldu. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar yürürlükte kalan bu nizamnâme ile Osmanlı eğitim sistemi Sıbyan, Rüşdiye, İdadi, Sultânî ve Dârülfünûn olmak üzere beş bölüme ayrılmıştır⁵⁶.

Maârif-i Umumiye Nizamnâmesiyle yabancı dil olarak Arapça, Farsça ve Fransızcanın devlet okullarında öğretilmesi kararlaştırılmıştır. Nizamnâmeye göre Sıbyan okullarının müfredatında yabancı dil yer almamıştır. Erkek rüşdiye okullarında Arapça ve Farsça dersleri vardı. Bir de mevki-i ticaret olan memleketlerde zeki öğrencilerden istekli olanlara dördüncü sınıfta Fransızca dersi verilecekti. Kız rüşdiye okullarında Arapça ve Farsça dışında yabancı dil dersi yoktu. İdadilerde ise yabancı dil olarak Fransızca vardı. Galatasaray Sultânîsinden örnek alınarak oluşturulacak sultânîlerde Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri olacaktı. Yükseköğretim kademesinde yer alan Dârülfünûnun Hikmet ve Edebiyat Şubesinde yabancı dil olarak Arapça, Farsça, Fransızca, Yunan ve Latin lisanları öğretilenecekti⁵⁷.

Osmanlı Devleti'nde gerek resmi okullarda gerekse özel okullarda ibtidâî kısmında yabancı dil eğitimine izin verilmemiştir. Yabancı dil eğitimi ortaöğretim kademesi olan rüşdiyeden itibaren verilmeye başlanmıştır⁵⁸. Rüşdiye okullarında

⁵⁴ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2007)**, Pegem Yayıncılık, Ankara 2007, s. 149; Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devletinde Yabancı ...", s. 1789; Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 56.

⁵⁵ Nuri Güçtekin, **a.g.m.**, s. 43.

⁵⁶ Mehmet Demiryürek, "Türkiye'de Yabancı Dil Olarak...", s. 131.

⁵⁷ **A.g.m.**, s. 131.

⁵⁸ Nuri Güçtekin, **a.g.m.**, s. 46.

Arapça ve Farsça okutturulmakla birlikte Fransızca II. Abdülhamid döneminde bir süre mecburi olarak okutturulduysa da zamanla programdan çıkarılmıştır. II. Meşrutiyet devrinde tekrardan programa dâhil edilmiştir⁵⁹. Orta öğrenimin ikinci kademesi niteliğindeki rüşdiyelerin bir üst eğitim kurumu olan idâdîlerin yaygınlaşmaya başlaması 1882-1892 yılları arasında olmuştur. İdadilerde yabancı dil olarak Arapça, Farsça ve Fransızca okutulmuştur⁶⁰.

Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi ile açılması planlanan sultânî okullarının çoğaltılması için girişimlerde bulunulsa da II. Meşrutiyet devrine kadar istenilen sonuç elde edilememiştir. 1910 yılından itibaren kurulmaya başlayan sultânî mekteplerinin Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren ve eğitim kalitesi bakımından da ileri düzeyde olan gayrimüslim ve ecnebi okullarına alternatif teşkil etmesi amaçlanmıştır. Bina, öğretmen, yabancı dil gibi nedenlerle yabancı okulları tercih eden Müslüman çocukların bu okullara çekilmek istenmiştir. Sultânî mekteplerle ilgili bir talimatnâme de yapılmıştır⁶¹.

Sultânî mekteplerinin en büyük hedeflerinden biri öğrencilerin yabancı dil (Fransızca, Almanca ve İngilizce) öğrenmesidir. Müfredatta Arapça ve Farsça da bulunmaktadır. Yabancı dil eğitimine orta kademedede başlanarak lise son sınıfa kadar devam etmektedir. Fransızca zorunlu olarak Almanca ve İngilizce seçmeli olarak okutulmuştur⁶². İstanbul Sultânîsinde Almanca⁶³ ön plana çıkarken taşra sultânîlerinde Almanca muallimi bulunmakta zorluklar yaşanmıştır. En az tercih edilen dil ise İngilizce olmuştur⁶⁴.

---

⁵⁹ Rüşdiye okullarında Fransızcanın zorunlu dersler arasına alınması II. Abdülhamid Dönemi'nde altı kez, II. Meşrutiyet Dönemi'nde üç kez sadrazamlık yapan Mehmed Said Paşa'nın girişimleri ile olmuştur. Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devletinde Yabancı ...", s. 1789.

⁶⁰ Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devletinde Yabancı ...", s. 1789.

⁶¹ Maârif-i Umumiye Nezâreti, **Mekâtib-i Sultânîye Talimatnâmesi**, İstanbul 1329/1913. Nuri Güçtekin, **a.g.m.**, s. 48.

⁶² Fuat Boyacıoğlu, "The Historical...", s. 656; İsmail Çakır, **a.g.m.**, s. 41; Mustafa Gencer, **Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu", 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 119.

⁶³ II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yakınlaşması sonucunda Almanca öğrenme talebi artmıştır. 1915 yılında Fransa etkisinde olan Osmanlı eğitim sistemini Alman eğitim sistemine dönüştürmek için müşavir olarak Franz Schmidt atanmıştır.

⁶⁴ **A.g.m.**, s. 49.

Maârif-i Umumiye Nizamnâmesiyle Osmanlı eğitim sisteminde özel okulların hukuki yeri tespit edilmiştir. Bu nizamnâmeyle gerek Osmanlı vatandaşı Müslüman ve gayrimüslimlerin açtığı gerekse yabancı devletlerin açtığı özel mekteplerin kontrol altına alınması amaçlanmıştır⁶⁵. 1873 yılında Müslüman öksüz ve yetim çocukların okutulması için Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye tarafından açılan Dârüşşafaka Mektebi açılan ilk özel okuldur. Bu okul sonraki açılacak özel mekteplere örnek teşkil edecektir. Eğitim kalitesi bakımından Mekteb-i Sultânî ile hemen hemen aynı seviyede olan bu mektepte yabancı dil olarak Arapça, Farsça ve Fransızca okutulmuştur. Dârüşşafaka Mektebi Türkler tarafından açılan ve Fransızca öğretimine önem veren ilk Türk özel okuludur⁶⁶.

Yabancı okullarda ve gayrimüslim mekteplerde verilen öğretim kalitesi yüksek eğitim, sağlanan imkânlar ve bunun yanında yabancı dil öğretilmesi gayrimüslimleri olduğu kadar Müslüman çocukları da bu okullara çekmiştir⁶⁷. II. Abdülhamid döneminde yabancı devletlerin açtığı okullara karşılık bu okullarla rekabet edilebilecek Müslüman okullarının açılması teşvik edilmiştir. Bu dönemde Müslümanlar tarafından birçok özel okul açılmış ve bu okullarda yabancı dil eğitimine özen gösterilmiştir. Açılan Türk özel mekteplerinde genel olarak tercih edilen dil Fransızca olmuştur. Fakat yapılan tüm çalışmalara rağmen gayrimüslim ve yabancı okullara gidilmeye devam edilmiştir⁶⁸.

Osmanlı Devleti birçok etnik unsurun bir arada yaşadığı ve bu sebeple birden çok dilin konuşulduğu bir devlettir. Osmanlı Devleti, temel olarak Rum, Ermeni, Musevilerden oluşan azınlıkları millet sistemine göre teşkilâtlandırmıştır. Bu teşkilâtlandırmada esas olarak din faktörü etkili olmuştur. Azınlıkları iç işlerinde serbest bırakan Osmanlı Devleti, bu unsurlara kendi okullarını açma izni de vermiştir. Bu okullarda azınlıklar kendi dillerinde eğitim yaptığı gibi birçok yabancı dil

---

⁶⁵ Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 53.

⁶⁶ İsmail Çakır, **a.g.m.**, s. 41.

⁶⁷ Yabancı okullara devam eden öğrenciler ile ilgili örnekler için bkz. Ercan Uyanık, "Yabancı Okullarda Eğitim Gören Osmanlı'nın Müslüman Çocukları (1865-1908)", **Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi**, Sa. 14, Bahar 2017, s. 1-29. Bu okullarda halkın yanında Osmanlı idaresinde görevli şahısların çocukları da eğitim görmektedir.

⁶⁸ Nuri Güçtekin, **a.g.m.**, s. 46.

öğretilmiştir⁶⁹. Rum okulları, Rum Patrikhanesinin kontrolü altında açılmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu okullardan (Fener Rum Mektebi, Heybeliada Papaz Mektebi ve Kuruçeşme Üniversitesi) yetişenler Osmanlı Devleti'nde tercümanlık görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca bu okullarda ticari amaçlarla da batı dilleri öğretimi yapılmıştır. Fransa'nın desteklediği Ermeni okulları 18. yüzyılın ortalarında hızla yayılmaya başlamıştır. Bu okullarda Türkçe, Ermenice ve Fransızca dilleri öğretilmiştir. Osmanlı Devleti tercümanlık işlerinde Ermenilerden de yararlanmıştır. Dini nedenlerden dolayı Yahudi okullarında sıkı bir şekilde İbranice eğitimi yapılmaktaydı. 1854'te ilk modern kurulan ilk modern Yahudi okulunda İbranice okutulmakla birlikte Türkçe ve Fransızca okutulmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Fakat ilerleyen dönemlerde bundan vazgeçilmiştir. Alliyans İsrailit tarafından açılan okullarda ilk zamanlarda Fransızca öğretime önem veriliyordu. Daha sonra Yahudi okullarında Türkçe, Almanca ve İtalyanca öğretime de yer vermeye başlanmıştır⁷⁰.

Osmanlı Devleti'nde azınlık unsurları zamanla Osmanlı Devleti'nden kopup kendi milli devletlerini kuracaklardır. Rum, Bulgar ve Ermeni okullarında Türkçe öğretilmesine karşı gösterilen direnç üzerine, onları Türkçe öğretmeye zorlamak amacıyla, Berlin Kongresi'nden sonra Türk okullarında seçmeli yabancı dil olarak Rumca, Bulgarca, Ermenice ve Arnavutça gibi azınlıkların konuştuğu diller mektep programlarına konulmuştur⁷¹.

1869 Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi ile Osmanlı Devleti'nde yabancı devletlerin kurmuş olduğu okullara hukuki bir statü altına alınmıştır. Bu tarihten önce Osmanlı'nın birçok Avrupa devletle tanıdığı ayrıcalıklar ve misyonerlik faaliyetleri doğrultusunda Osmanlı topraklarında birçok yabancı okul açılmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında 400 Amerikan ve 100 Fransız okulu ve Almanya ve İtalya gibi devletlerin açtığı birçok okul faaliyet göstermekteydi⁷². Bu devletler kendi ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda özellikle Hristiyan ve azınlıklara eğitim hizmeti götürmek amacıyla bu okulları açıp parasal yardım sağlıyorlardı. Misyonerlik

---

⁶⁹ Emrah Dolgunsöz, **a.g.m.**, s. 102.

⁷⁰ **A.g.m.**, s. 102-103.

⁷¹ Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 85.

⁷² Emrah Dolgunsöz, **a.g.m.**, s. 104.

faaliyetleri doğrultusunda da hareket eden bu okullar çoğunlukla azınlıklara hitap etmekteydi.

Osmanlı Devleti'nde yenileşme faaliyetleri genellikle Fransa'dan örnek alınarak yapılmaktaydı. Uluslararası siyasette kullanılan ortak dil de Fransızcaydı. Dolayısıyla Fransız kültürünün Osmanlı Devleti üzerinde büyük bir etkisi vardı. Bununla birlikte Katolik Cizvit misyonerleri çok eski tarihlerden beri Osmanlı topraklarında birçok okul açmıştır. Özellikle Tanzimat'tan sonra bu okullar hızla çoğalmış ve çoğunlukla azınlıklara hizmet etmiştir. İlerleyen dönemlerde İstanbul'da en tanındık Fransız okullarından Saint-Joseph, Saint. Benoit ve Saint Luis gibi okullara Müslüman öğrenciler girmiştir. Fransız okulların tek amacı 1883'te Fransız dilinin tüm dünyaya yayılmasını sağlayarak evrensel bir dil haline getirmek amacıyla kurulmuş olan "Alliance Française"nin amaçlarında açıkça yazılıdır: "Bu kuruluşun başlıca amacı, Fransızcayı sömürgelerde ve yabancı ülkelerde yaymak, buralarda okullar açmak, bunları devam ettirmek ve böylece Fransız ihtiyacını kolaylaştırmaktır"⁷³.

Osmanlı topraklarında etkin olan bir başka misyoner grubu Protestanlardır. Protestan misyonerler 19. yüzyılın başlarından itibaren misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır. Bunlardan en etkin olanlarından biri 1810 yılında Amerika'nın Boston şehrinde kurulan "American Board Of Commissioners For Foreign Missions" adlı örgüttür. Bu örgüt Osmanlı Devleti topraklarını misyonlara (bölgelere) ayırarak faaliyetlerde bulunmuştur⁷⁴. Amerikalı Protestan misyonerler ilk önce Anadolu dışında, 1830 Osmanlı-ABD ticaret antlaşması ile Anadolu'nun her yerinde, Osmanlı azınlıkların yararına birçok okul açmışlardır. American Board Protestan misyonerler Osmanlı Devleti'nde en çok Ermenilere hizmet vermişlerdir⁷⁵. Anadolu'da kurulmuş olan Tarsus Amerikan Koleji, Fırat Koleji ve Merzifon Amerikan Kolejinde İngilizce, Türkçe ve Ermenice dilleri okutulmaktaydı. Hatta bazı Amerikan okullarında öğretim dili Ermeniceydi⁷⁶.

---

⁷³ Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 69. "Alliance Française"nin bir üyesi yaptığı konuşmada "Fransız dili Fransız alışkanlıkları sağlar. Fransız alışkanlıklarıysa Fransız ürünlerinin alınması demektir. Fransızca bilen kişi de Fransa'nın müşterisi haline gelir." demektedir. Şamil Mutlu, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları**, Gökkuşbey Yayınları, İstanbul 2005, s. 148.

⁷⁴ Şamil Mutlu, **a.g.e.**, s. 285-290.

⁷⁵ Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 75.

⁷⁶ Emrah Dolgusöz, **a.g.m.**, s. 104.

Amerikan misyonerler tarafından 1863'te açılacak olan Robert Koleji'nin Osmanlı eğitim tarihi açısından ayrı bir önemi vardır. Amerikan kültürünü yaymak için açılan⁷⁷ bu okulda eğitim dili İngilizce olmakla birlikte modern bir okul olması ve verdiği yabancı dil Osmanlı eğitimini etkileyen unsurlar olmuştur⁷⁸. Robert Koleji, Osmanlı-A.B.D ticaretinin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur⁷⁹. Mekteb-i Sultânî ve Fransız okulları, Fransız dilinin, kültürünün ve edebiyatının taşıyıcısı ve temsilcisiyken Robert Koleji⁸⁰ de Amerikan dilinin, kültürünün ve edebiyatının bayraktarlığını yapmıştır⁸¹. Robert Koleji'nde öğretim başlangıçta azınlık dillerinde ve İngilizce, sonradan İngilizce yapılmıştır. İlkokul kısmında İngilizce, Türkçe, Ermenice, Fransızca; lise kısmında ise İngilizce dilbilgisi, Türkçe dilbilgisi, Arapça, Farsça, Ermenice, Fransızca, Bulgarca, Yunanca, İtalyanca öğretilmiştir⁸².

1871 yılında birliğini kuran Almanya, Avrupa'nın diğer ülkelerine göre kendi kültürünü Osmanlı Devleti'ne empoze etme ve azınlıkları, temsilcisi olduğu Protestan mezhebine çekme konusunda geç kalmıştı. Sömürgecilik yarışında Avrupa'nın gerisinde kalan Almanya, Osmanlı toprakların yönelmiştir. Osmanlı-Almanya yaklaşması II. Abdülhamid döneminde 1877-78 Osmanlı-Rus harbinden sonra başlamıştı. Bu yaklaşma özellikle ilk zamanlarda Osmanlı Devleti'nin askeri alanda Almanlardan faydalanması şeklinde olmuştur. Almanya, Osmanlı Devleti topraklarında demir yolu yapımında da öne çıkmıştır⁸³.

II. Abdülhamid Devrinde askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştiği Almanya ile II. Meşrutiyet Devrinde özellikle de I. Dünya Savaşı'ndan itibaren eğitim ve kültür alanında da ilişkiler başlamıştır. Almanya ile birlikte savaşa dâhil olan Osmanlı Devleti, Fransız etkisinde olan eğitim sistemini modern Alman eğitim sistemine dönüştürmek istedi. Bunun için de Almanya'dan Prof. Dr. Franz Schmidt,

---

⁷⁷ İsmail Çakır, **a.g.m.**, s. 41.

⁷⁸ İlknur Polat Haydaroğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara 1993, s. 125.

⁷⁹ Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 73.

⁸⁰ Rober Kolejinin yüksek kısmı 1971-1972 öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilerek Boğaziçi Üniversitesi adını almıştır.

⁸¹ Selahattin Çiftçi, **a.g.e.**, s. 199.

⁸² Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 77-78.

⁸³ Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 80.

Maârif Nâzırı Şükrü Bey'in müşaviri olarak göreve getirildi⁸⁴. Yukarıda bahsedildiği üzere bu dönemden itibaren Osmanlı yüksekokulları programında Almancaya önem verildi. Açılan sultânî programlarında Almanca seçmeli dil olarak müfredatta yer aldı.

Almanya bu süreçte kültür politikasında öncelikli olarak –Fransız örneğinden yola çıkarak- Alman dilinin Türkiye’de yerleşmesine yoğunlaştı. Başlangıçta Alman kültür ve dilini Türkiye’de tanıtmak ve Alman dili vasıtasıyla “Alman düşünce ve görüş tarzını” yaygınlaştırmak için dil kursları açılmıştır. Ayrıca Osmanlı topraklarında bulunan Alman okulları da geliştirilmeye çalışıldı. Bununla birlikte Almanya, Osmanlı Devleti üzerinde Fransız kültürünün ve Fransızcanın etkisinin yüksek derecede olduğunun ve bununla Fransa’ya sağladığı kazanımların farkındaydı. Almanya bunu tersine çevirmek için girişimlere başladı⁸⁵.

Almanya söz konusu amacını gerçekleştirme adına Balkan Savaşı’ndan sonra Türk makamları ile işbirliği içerisine girdi. Türkiye’de bir Alman-Türk yüksekokulu kurulması tasarlandı. Fakat çeşitli nedenlerden dolayı bunun uygulanamaz olduğu ortaya çıkınca, Alman kültürü ve dilinin Alman kurumları vasıtasıyla yayılmasına dönüldü⁸⁶. Alman yüksekokulunun açılması yerine Alman öğretim görevlerinin Türk yükseköğretim okullarına gönderilmesi planlandı. Nitekim Franz Schmidt’in gönderilmesi ve Dârülfünûnda yaptığı çalışmalar bu planın bir sonucuydu. Bununla birlikte Almanya’nın kurduğu Alman-Türk Derneği ve bu derneğe bağlı olup İstanbul’da açılan Türk-Alman Derneği, Alman kültürü ve dilinin yayılması için faaliyetlerde bulunmuştur⁸⁷.

Osmanlı Devleti’nde yabancı dilin öğretim tekniklerine bakıldığında genel olarak 19. yüzyılda genel çeviri yöntemi kullanıldığı görülmektedir⁸⁸. Yabancı dil öğreniminde Tanzimat Devri’nde İngiliz ve Fransız mürebbiyeleri kullanılmaya başlanmıştır⁸⁹. 19. Yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan direkt metot (dolaysız yöntem, doğal yöntem), Osmanlı Devleti eğitiminde, II. Meşrutiyet Devri’nde

⁸⁴ Kemal Turan, **Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000, s. 79; Fuat Boyacıoğlu, “The Historical...”, s. 653.

⁸⁵ Mustafa Gencer, **a.g.e.**, s. 166-169.

⁸⁶ **A.g.e.**, s. 269.

⁸⁷ Bu derneklerin faaliyetlerinin ayrıntıları için bkz. **A.g.e.**, s. 218-268.

⁸⁸ Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 56-57.

⁸⁹ Selahattin Çiftçi, **a.g.e.**, s. 199; Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 46.

kullanılacaktır. Ayrıca dolaysız yöntemin bir türü olan Berliç yöntemi de kullanılan bir yöntemdi⁹⁰. Hatta II. Meşrutiyet devrinde bu yöntemle yabancı dil öğretimi yapan yabancı dil kursları açılmaya başlamıştı⁹¹. Bu dönemde yabancı dil öğretiminde kullanılacak araçlardan (tablo, levha vs.) da faydalanılmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde özel olarak yabancı dil öğretmeni yetiştiren herhangi bir kurum mevcut değildi. Dil bilen o dili öğretebileceğine inanılıyordu⁹². 19. yüzyılın ilk dönemlerinde Arapça ve Farsça dilleri dışında diğer yabancı dil öğretmenleri genellikle dil bilen azınlıklar ve yabancı devletlerden getirilen kişiler tarafından öğretilmekteydi. Yabancı dil eğitiminin geliştiği ileriki dönemlerde yabancı dil, yine çoğunlukla gayrimüslimlerle birlikte Harbiye ve Tıbbiye mezunu asker ve subaylar, Dârülfünûn, Mülkiye ve Galatasaray Sultânîsi mezunları ve dil bilen memurlar tarafından verilmeye başlamıştır⁹³.

1.2. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Yabancı Dil Eğitimi Hakkında Tartışmalar

II. Meşrutiyet döneminde mevcut eğitim sorunları hakkında dergi ve gazetelerde yazılar yayınlanmıştır. Bu sorunlar içinde değinilen konulardan biri de yabancı dil eğitimi olmuş ve yazarlar bu konu hakkında çeşitli görüşlerini ifade ederek tartışmışlardır.

Yunuszâde Ahmed Vehbi Efendi⁹⁴, 1910 yılında “İslâm dinine göre yabancı dil öğrenmenin yanlış bir hareket olmadığını” savunan bir yazı kaleme almıştır⁹⁵. Bazı

⁹⁰ Ömer Demircan, **a.g.e.**, s. 68-69.

⁹¹ BOA, **MF.ALY.** 39/21, (3 Cemaziyülevvel 1331/10 Nisan 1913).

⁹² **A.g.e.**, s. 68;

⁹³ Nuri Güçtekin, **a.g.m.**, s. 46.

⁹⁴ 1 Temmuz 1871 tarihinde Bolvadin'de doğmuştur. Bolvadin'in önde gelen eşrafından Yunuszade Abdülkadir Efendi'nin oğludur. Bolvadin Medresesinde okumuş, İstanbul Fatih Medresesinden mezun olmuştur. 1894'te Şam'a gidip, Hadis ilmi üzerine ihtisas yapmıştır. Dönüşünde Bolvadin Nebi Efendi Medresesinde müderrislik yapmıştır. Sırat-ı Müstakim, Sebîl-ür Reşad, Tevhit-i Efkâr, Hayr-ül Kelam adlı dergi ve gazetelerde yazı ve şiirleri yayınlanmıştır. Ancak kitap haline getirilmemiştir. Arapça ve Farsçanın yanı sıra Rumca da öğrenmiştir. Milli Mücadele'de önemli hizmetleri bulunan Yunuszade Ahmet Vehbi Efendi 9 Aralık 1938 tarihinde vefat etmiştir. Soyadı kanunu ile birlikte ÜNLÜ soyadını almıştır. Ali Sarıkoyuncu, Esra Sarıkoyuncu Değerli, “Milli Mücadele'de Bolvadinli Din Adamları”, **Uluslararası Bolvadin Sempozyumu Bildirileri**, 13-15 Ekim 2017, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon 2017.

⁹⁵ Yunuszâde Ahmet Vehbi, "Lisan-ı Ecnebi Tahsilinde Mahzur-ı Şer'i Yoktur", **Sırat-ı Müstakîm**, Sa. 72, 7 Kânunusani 1325 (20 Ocak 1910), s. 315-316.

insanların yabancı dil öğrenmekten kaçınmalarının temelinde “*yabancı dil öğrenme konusunda dinen bir sakınca vardır*” şeklindeki düşüncelerinin bulunduğunu belirten yazar, söz konusu düşüncenin yanlış olduğunu, İslam dininin yabancı dil öğrenilmesini yasaklamadığını ayet ve hadislerle dayanarak açıklamıştır. Yazısının sonunda “*bir işin maksadı ne ise hüküm ona göredir*” şeklindeki fıkıh kuralını hatırlatan yazara göre “*ecnebi lisanını tahsilden maksat, onların kötü adetlerini benimsemek ve uygulamak değildir. Belki günümüzdeki gelişmelere göre bilimlerinden ve güzel sanatlarından yararlanmaktır. Ecnebinin maârif ve sanayiini tahsil ise hadislerle göre caizdir. Ecnebi felsefe ve sanatlarını tahsilden de amaç, mülk ve vatani imar ve din ve milleti ihya etmek ve yüceltmektir. Bu ise kesinlikle vaciptir. Öyle ise Allah ’ın yarattıkları arasında bulunan lisan-ı ecnebiyi talim etmek dinen uygundur*⁹⁶” demiştir.

Yunuszâde Ahmed Vehbi Efendi’nin ifade ettiği husus modernleşme döneminde özellikle Osmanlı Müslüman vatandaşlarının yabancı dil öğrenmesinden kaçınmasının ve dolayısıyla yabancı dil bilen insan sayısındaki azlığın önemli nedenlerinden birini oluşturmaktaydı. Yunuszâde Ahmed Vehbi Efendi’nin bu konuyu ele alması, bu yanlış düşüncenin II. Meşrutiyet döneminde de devam ettiğini göstermektedir. Bu dönemde Yunuszâde Ahmed Vehbi Efendi bu yanlışlığı ifade ederken diğer müderrisler de Arapça ve Farsça dışındaki Avrupa dillerinin medrese programlarına alınmasının gerekliliğini savunmuş ve yazılarında dile getirmişlerdir. Bu görüşler doğrultusunda II. Meşrutiyet döneminde medreselere yönelik yapılacak ıslahat sürecinde medrese programlarına ilk defa batı dilleri alınacaktır. İlerleyen satırlarda bu konuya ayrıntılı olarak değinilecektir.

A. Cevad “Lisan Tedrisatı” adlı makalesinde⁹⁷ lisan öğretiminin hangi yöntemle yapılması gerektiğine dair bir yazı yazmış, yazısında bu yöntem ve yöntemin uygulaması hakkında detaylı bilgiler vermiştir. “*Lisan öğretimine dair birçok usulün keşfedildiğini*” ifade eden yazar öğretim yönteminden önce yabancı dil öğretmenin sahip olması gereken nitelikleri hakkında bilgiler vermiştir. Ahmed Cevad’a göre “*lisan öğretmeni her şeyden önce öğreteceği lisanı konuşma ve yazma boyutlarıyla da*

⁹⁶ Mehmet Demiryürek, “Türkiye’de Yabancı Dil Olarak...”, s. 134.

⁹⁷ A. Cevad, “Lisan Tedrisatı”, **Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası**, Sa. 1, 15 Şubat 1325 (28 Şubat 1910), s. 24-32.

iyi bilmelidir. Bir dili sadece okuma ve tercüme boyutlarıyla bilmek, dil öğretiminde yeterli değildir. Ayrıca lisan mualliminin telaffuzu da düzgün olmalıdır.”

Ahmed Cevad ayrıca lisan mualliminin “*çeşitli dallarını okumuş, oldukça mükemmel bir tahsil görmüş olması*” gerektiğini, bu nitelikten yoksun bir muallimin “*talebesine ancak lisanın ilk devresini yani az bir konuşma, okuma ve yazmayı*” öğretebileceğini”, gerçek manada tam anlamıyla lisanı öğretemeyeceğini ifade etmiştir.

Ahmed Cevad lisan öğretmenin sahip olması gereken nitelikleri açıkladıktan sonra öğretmenin takip etmesi gereken yöntem hakkında bilgi vermiştir. Ona göre “*her yabancı dil öğretiminde mümkün olduğu kadar tarik-i tabiiyenin (doğal yöntem) takip ve taklidine çalışılmalıdır.*” Yazar tarik-i tabiiyi şu cümlelerle açıklamıştır:

Çocuğa kendi lisanını validesi, mürebbiyesi, yakınında bulunan kardeşleri, komşu çocukları öğretir. Bu tedrisin husulü için valide, mürebbiye, kardeşleri, komşu çocukları hâsılı bütün bu tabi muallimlerin takip ettiği usul nedir? Çocuğa muhabbetle, ciddiyetle daima hitap etmek; bazı kelimeleri tekrar etmek, yine tekrar etmek, yine tekrar etmek! Biraz sonra çocuk, iki üç yaşına geldiği zaman kardeşleri, komşu, ahabap ve akraba çocuklarıyla beraber bulunur, konuşur, oynar. İşte bu ilişki esnasında lisanı, her türlü siyag (kipler) ve bu kiplerin değişimleriyle öğrenir. Çocuklar birbirlerine diğerlerine karşı büyük insan muamelesi ederler; önemle ve her türlü hissiyatla hitap ederler: gülerler, oynarlar, kızarlar, bağırırlar, koşarlar veya hırçınlık ederler. İşte bu doğal çevre ona bir lisan kazandırır. Tarik-i tabii özetle bundan ibarettir. Yabancı bir dilin öğreniminde bu yöntemin takip ve taklit edilmesi gerekir.

Ahmed Cevad, eskiden beri takip edilen yöntemin “*talebeye okuma, yazma ve biraz tercüme öğretmekten*” ibaret olduğunu, “*konuşmanın hiç dikkate alınmadığını*” belirtip bundan dolayı bir öğrencinin “*eski yöntem ile yedi sekiz senelik bir tahsilden sonra bile yabancı bir lisanı doğru dürüst konuşamadığını*” hatta “*en önemsiz bir niyetini anlatma ve ifade etme*” kabiliyetinden yoksun olduğunu dile getirmiştir. Yazar tarik-i tabii (doğal yöntem) metodunun taklit edilmesi durumunda “*az müddet zarfında yabancı bir dil üzere niyetini anlatma iktidarının öğrenciye verilebileceğini*” ifade etmiştir.

Yazar doğal yöntemin takip edilebilmesi hakkında şu hususları ifade etmiştir.

Çocuğa mürebbiye tutmak, yabancı memlekete göndermek, yabancı okula vermek bu usulün en mükemmel yoludur. Fakat bu sürekli olmadığı takdirde de geçici bir muhit lisanı kazandırır. Zaruri olarak bunun imkânı pek az aileye nasip olur. Bununla birlikte genel ve özel mekteplerde eski öğretim yöntemini değiştirmek, tarîk-i tabîiye mümkün olduğu kadar yakın bir yöntem takip etmek gerekir. Çeşitli kişisel deneyimlerle beyan ederim ki yukarıda tarif olunan usul ile haftada altı saat tedris sayesinde bir, bir buçuk sene zarfında yedi sekiz yaşlarındaki bir çocuğa veya daha yaşlı bir öğrenciye basit surette Fransızca konuşturulabilir. Üç dört senede ise adı geçen lisan, ana dil kadar iyi öğretilir.

Ahmed Cevad doğal yöntemin uygulamaları hakkında detaylı bilgiler vermiştir:

Tavsiye etmek istediğimiz usule göre öğretimin ilk ayları, en azından iki üç ay zarfından okuma ve yazmaya başlanmaz. Muallim, günde bir saat, öğrencilerini ancak ağızdan kelime ezberletmekle geçirecektir. Bir saat zarfında otuz ile elli mevcutlu bir sınıfa on, on iki kadar kelime ezberletebilir; şu kadar ki dersler devam ettikçe öğrenilmiş olan kelimeler hemen hemen her gün tekrar edilmeli, zihinde ortaya çıkan izi derinleştirmeye çalışmalıdır.

Öğretilecek kelimelerin seçimi özel bir dikkat gerektirir. Öğrenci, ne kadar olgunlaşmış bir zihne sahip olursa olsun lisana mutlaka en kullanılan isimlerden, fiillerden, edatlardan başlamak icap eder. Bunda takip olunacak hiçbir sıra yoktur. Bu ilk ve basit kelimeler, öğrenim görülen yerin çevresinde bulunanlara uygun olarak seçilir. Lisan mualliminin, öğrencinin bilmediği eşyadan bahsetmesi vaktin zayi olmasından başka bir sonuç vermez.

Muallim iki ay zarfında, yevmiye bir saat müddetle arz ettiğimiz tarzda öğretime özen göstermişse öğrenciler üç dört yüz kelime öğrenmiş ve onlar en çok kullanılan ve en basit cümleleri oluşturmaya muktedir bir hale gelmiştir. Fakat üç dört yüz kelimeden ne gibi cümleler yapılabileceği hiç düşünülüyor mu? Adeta konuşabilir.

Ahmed Cevad bu bilgileri verdikten sonra meselenin esas noktasının bu usulü kullanılacak muallimin bu usulü iyi bilip layıkıyla uygulayıp uygulayamayacağının teşkil ettiğini belirtmiştir. Bunun dışında muallimin “kelime ve cümle öğretimi konusunda dikkatli olmasını, öğrencilerin ilk başta pek çok kelimeyi telaffuz etmede zorluk yaşayacağını” bilmesi gerektiğini ve ayrıca “bir kelimeyi bir veya iki defa söylemekle öğrencilerin de hemen öğrenebileceğini ve bir daha unutmayacağı anlamına gelmediğini” ifade etmiştir. Muallim “her kelimeyi en azından on defa gayet

yavaş, büyük özen ile telaffuzunu söylemeli ve her defa sonrasında bütün sınıfa tekrar ettirmeli ve bu konuda çok sabırlı ve tahammüllü olmalıdır.” Talebenin ise “ilk dört defasında kelimeyi dikkatle dinlemesi, sonra devam eden diğer beş altı defasında muallimin telaffuzunu aynen çıkarması” amacın elde edilmesi için yeterlidir.

Ahmed Cevad yöntemin derste uygulaması olarak şu hususları ifade etmiştir:

“Muallim derste öğreteceği sekiz-on kelimeyi birer birer tarif ettiğimiz tarzda tekrar ederek ve alıştırarak öğretir, sonra Türkçe tercümelerini siyah tahtaya yazarak sıra ile her talebe iki veya üç tanesini söyleterek bütün sınıfı gerekli dikkat ile kelime ezberine alıştıırır. Çünkü her öğrenci hangi kelimenin kendisinden sorulacağını bilmediği fakat her halde bazılarının sorulacağını bildiği için hepsini öğrenmeye çalışır. Bu tarzda devam ile tahtaya yazılmış kelimeleri tekrara ihtimal ki üç dört defa lüzum görünür sonra diğer taraftan başlayarak tekrar sormak icap eder; o zaman muallim kelimelerin az çok ezberlendiğine inanabilir.

Buraya kadar ders otuz beş, kırk dakika sürmüştür. Kalan süreyi de bundan yapılacak küçük cümlelerle önceki günlerde öğrenilmiş kelime ve cümlelerle geçirilmiştir. Siyah tahtaya, o gün öğretilen kelimelerden yapılabilen cümlelerin ve ondan evvel öğretilenlerden bazılarının Türkçesi yazılır ve talebeye bunların o yabancı dille tercümeleri söylettirilir. Vaktin zayi olmasına asla meydan vermemek için muallim bu gibi cümleleri önceden hazırlaması ve kayıt etmiş olması önemlidir.”

Ahmed Cevad’a göre doğal yöntemin uygulamasında *“öğrencilere öğretilecek isimleri gösterir eşyayı hazır bulundurmak veya bir levha üzerinde resimlerini göstermek özellikle küçük yaştaki öğrenci için pek faydalıdır. Çünkü eşyanın hayali, fikri zihinde daha kolaylıkla, süratli ve derin bir şekilde belirir. Bir de muallimin yanında çeşitli eşya ve levhalar bulunacak olursa küçük cümlelerin oluşturulması kolay olur.”* Ahmed Cevad bu hususları şu örnekle açıklamıştır:

Mesela bir çakı ile kurşun kalem elde bulunduğu halde muallim yalnız bu iki basit eşya vasıtasıyla sınıfa pek çok şeyler öğretebilir; şöyle ki: evvela “kurşun kalem, el, sağ, sol, benim, benim elim, sağ elim, sol elim, sağ elime, sol elime, alıyorum, yontuyorum, yazıyorum” kelimeleri ayrı ayrı tarif ettiğimiz tarzda öğretildiğinden sonra şu cümleler oluşturulur: “çakıyı sağ elime alıyorum; kurşun kalemi sol elime alıyorum. Çakı ile kurşun kalemi yontuyorum. Şimdi yazıyorum.

Sonra bu cümleler kişi kiplerine göre çekimlenir. Fakat talebeye, hiçbir gramer öğretilmez. Uygulamalı olarak: “alıyorsunuz, çakıyı alıyorsunuz, sağ eliniz, sağ elinize, çakıyı sağ elinize alıyorsunuz, kurşun kalemi sol elinize alıyorsunuz,

yontuyorsunuz, çakı ile kurşun kalemi yontuyorsunuz. Yazıyorsunuz; kurşun kalem ile yazıyorsunuz.” denilerek öğretilir.

Sonra muallim onlara “ne yapıyorum?” sorusunu öğretilen lisan üzere öğretir ve devamında çakıyı sağ eline alır ve talebeye ayrı ayrı ve toplu olarak “ne yapıyorum?” diye sorar. Onlar da “çakıyı sağ elinize alıyorsunuz” cevabını verir. Bu minval üzere diğer cümlelerde tekrar söylenir.

İşte bu örnek muallimlere ilk derslerin öğretim tarzı hakkında yeterli derecede bir fikir verebilir. Elde bulunacak eşya bu vecihle muallimin pek işine yarayacağı gibi levhalar da bunun gibi faydalıdır.

Ahmed Cevad muallimin bu usulde öğretimi iki-üç ay sürdürdükten sonra okuma derslerine başlanabileceğini ifade etmiştir. Okuma “*en mantıklı usullerle tanzim edilmiş bir elifbadan⁹⁸ ve duvar levhalarından talim edilecektir.*” Ayrıca okuma “*bütün ders boyunca sürmemeli, ders saatinin birazı okumaya kalan süre uygulamalı lisan öğretimine ayrılmalıdır. Öğrenci bildikleri kelimelerden oluşan basit okumaları anlayacak ve bazı cümleleri söyleyecek hale gelince yazı derslerine başlanmalıdır. Yazı derslerinin başlarında öğrenciden güzel yazı aramak doğru değildir. Fakat harflerin şekilleri mümkün mertebe düzgün ve orantılı olacak şekilde yazılmasına özen gösterilmelidir.*”

Ahmed Cevad uygulanılacak öğretim metodunda yapılacak çalışma ile “*bir sene zarfında sınıfın tamamına arzu edilen derecede yabancı dilin ilk seviyesinin öğretilebileceğini*” ifade etmiştir. “*İkinci sene de dersler mümkün olduğu kadar uygulamalı, cümleler daha az alışılmış, daha uzun, daha karışık olacaktır. Okumalar artık küçük hikâyeler olabilir. Bu hikâyeler üzerine yapılacak çeşitli alıştırmalar lisanı öğretmede yararlı olacaktır.*” İki sene sonunda talebenin konuşabilir duruma geleceğini ifade eden yazara göre: “*Senenin son aylarında talebeye çeşitli diyaloglar kurmak, sualler sormak, hâsılı onlarla konuşmak gayet mümkün olur.*”

Ahmed Cevad iki sene zarfında öğrencilere gramer dersinin okutulmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu hususta:

---

⁹⁸ Harfleri öğreten kitap.

Gramer, düzenli bir ders olarak ikinci senede dahi okutulamaz. Lakin uygulamalı olarak birçok fiil, en çok kullanılan kiplerle ezberletilir. Bunun için ise hikâyelerde geçecek olan fiillerden bir veya ikisinin birkaç zamana ve kişiye göre çekimlenerek öğretilmesi yeterlidir. Diğer kelime çeşitleri hakkında da böyle uygulamalı alıştırmalar yaptırılır, lakin muğlak ve karışık gramer kuralları asla öğretilmez.

Ahmed Cevad, *“üçüncü sene derslerinin artık daha teorik olması gerektiğini ve bu sene itibariyle gramer derslerinin de okutulmaya başlanabileceğini”* ifade etmiştir. *“Bu seneden itibaren öğrencilere Türkçe tercümeleri karşılarında bulunan kitaplar vermek ve oradan okutmanın hem pek çok okutma uzmanı tarafından en son kabul edilen yöntem olduğunu”* dile getiren yazar, *“bizde henüz bu tarzda yazılmış kitaplar yoktur, fakat bir an evvel yazılmalıdır”* diyerek bu eksikliğe vurgu yapmıştır.

Yazara göre doğal yöntemin tatbik edilmesinde lisanı iyi öğretmek için muallimin sürekli o lisanı kullanması gerekmektedir. Fakat öğrenci sınıf dışında yabancı dilin çevresinde konuşulmamasından dolayı bunu devamlı surette gerçekleştiremeyeceğinden dilin kullanımı zaruri olarak okumayla sağlanacaktır. Yazar okumanın bir takım sorunları içinde barındırdığını şu sözlerle ifade etmiştir:

Okuma birinin yardımıyla ya da lügat kitabının yardımıyla ya da biraz önce söylediğimiz gibi tercümeli bir kitaptan mümkün olur. Birinin yardımı her zaman mümkün olamaz. Muallim, ancak bir saat talebenin yanında bulunur sonra yanlarından ayrılır. Lügat kitabına müracaat ise o kadar güçtür ki zamanın kaybolmasına sebebiyet vermekten başka talebenin sabır ve tahammülünü de mahveder. Özellikle, lügat kitaplarında her kelimenin çeşitli manaları olduğundan hangi mananın uygun olduğunu seçmek ve bu mananın cümlenin manasına uydurmak en zeki, en çalışkan, en yetenekli talebe için imkânsızdır. Bu nedenle tercümeli kitapların kıymeti kolaylıkla anlaşılır.

Ahmed Cevad son olarak anlattığı usulde kullanılabilecek okuma kitapları türleri hakkında bilgi vermiştir:

Kolaydan zora, basitten karmaşığa gitmek üzere latif, merak uyandıran, faydalı, ibret verici, ders veren okumalar, hikâyeler, şiirler, masallar veya hurafeleri ve tam karşılarında Türkçe tercümelerini ve bir de not halinde bazı talimatı içerecek kitaplar yabancı dil öğrenimi için en çok ihtiyaç duyduğumuz bir araçtır. Bu gibi eserler ancak ibare sökmeye muktedir olacak kadar ders almış her öğrencinin muallimsiz olarak bir

yabancı dili öğrenmesine son derece hizmet eder. Hatta bunların yalnız mekteplere mahsus olması icap etmez. Romanlar, tiyatro ve piyesleri, komedi gibi kitaplarda, metniyle karşılıklı olarak tercümeleri yapılırsa genellikle az zaman zarfında istenilen yabancı dil tahsili kolaylaşır.

Ahmed Cevad'ın “*yabancı dillerin öğrenimi için genellikle yabancı devletlerde takip edilen usullerin en mükemmeli tarif ettiğimiz usuldür*” diyerek ifade ettiği doğal yöntem, II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı eğitiminde yaygınlaşmaya başlayacak ve yabancı dil öğretiminde hemen hemen bütün okullarda kullanılacaktır.

Ebuzziya Tevfik⁹⁹, “Lisan-ı Arabî Talimine Dair Kemal'in Bir Mektubu¹⁰⁰” adlı yazısında gazeteye gönderilen bir mektubu aktarmak suretiyle Arapçanın okutulmasına dair açıklamalarda bulunmuştur. Ebuzziya, mektubu gönderen şahsın yazdıklarıyla din lisanı olan Arapçaya ne kadar yabancı kalmış olduklarını anlattığını belirtmiştir. Yazının devamında Arapça ile münasebetlerinin inkâr edilemeyeceğini ifade eden yazar, “*Milletimizi Arap, Müslüman etti. Kanunumuz Arabîye tabi, ekser maârifimiz Arabîyeden istinbata muhtaç, lisanımız Arabîyenin edebiyatı sayesinde kaim*” diyerek Arapçaya olan bağlılıklarını açıklamış, bununla birlikte Arapçadaki bilgisizliklerinin utanılacak bir halde sürüp gittiğini ifade etmiştir. Yazar okullarda okutulan Arapça dersleri ile ilgili olarak şunları yazmıştır:

Güya mekteplerimizde Arapça okutulur. Fakat öğretim yöntemi o kadar eskidir ki zamanın ihtiyaçlarına göre bunu uygun hale getirmek, büyük bir günah işlenmiş gibi görülüyor.

Hâlbuki bir idâdî mektebinde aynı sınıfta okutulan yabancı dil ile Arapça arasındaki fark özellikle dikkate şayandır. Mesela Fransızca, bir Müslüman çocuğu için tamamıyla yabancı bir dil olduğunu ve zaten pek çok kelimesine alışık olduğunu Arapçayı ise Fransızcadan daha çok ihtimam ile tahsil ettiğini söyleyemezsek de çocuk eline aldığı Fransızca bir kitabı okur, manasını anlar, lisanına çevirir. Arapça bir kitabı ise birçok gramer yanlışıyla okur, fakat anlayamaz.

⁹⁹ Gazeteci, matbaacı, mütercim, hattat gibi çeşitli vasıfları taşıyan ve iyi seviyede Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca ve Rumca bilen Ebuzziya Tevfik hakkında detaylı bilgi için bkz. Ziyad Ebuzziya, “Ebuzziyâ Mehmed Tevfik”, **DİA**, c. 10, İstanbul 1994, s. 374-378.

¹⁰⁰ Ebuzziya Tevfik, “Lisan-ı Arabî Talimine Dair Kemal'in Bir Mektubu”, **Mecmua-yı Ebuzziya**, Sa. 97, 26 Cemaziyülevvel 1329 (25 Mayıs 1911), s. 588-591.

Görülüyor ki bu kusur tahsilin yönteminde. Çünkü Beyrut'ta (Cizvit) mekteplerinde tahsil eden bir Türk çocuğu Arapçayı aynı Fransızca gibi konuşur, yazar, anlar ve kendini ifade eder.

Yazar son olarak da yukarıda söz edilen sorunların, Kemal'in otuz sene evvel Selanik'ten gönderilen bir suale cevap olarak yazmış olduğu mektubu hatırlattığını ifade edip bu mektubu aynen aktarmıştır. Mektupta da Selanik'te bir mektepte Arapça ve Farsçanın, Fransızca gibi yazılıp konuşulması için nasıl tahsil edilmesi gerektiğine yönelik açıklamalarda bulunulmuştur. Mektubun yazarı da şu hususları ifade etmiştir:

Hangi Arabîyi hangi Farisîyi öğreneceğiz? Şimdiki halde malumdur ki Arabistan'ın her yerinde bir başka lisan konuşuluyor. Bir Arnavut bir Kürdün Türkçesini anlamakta ne kadar zorluk çekerse, bir Mısırlı bir Bağdatlı'nın; bir Yemenli, bir Cezayirli'nin Arapçasını anlamakta o kadar sıkıntı çekiyor.

Bu konuşulan Arapçaların hangisi olursa olsun, konuşmaya, yazmaya çalışmak aynıyla Arnavutça veya Lazca öğrenmeye uğraşmak gibidir. Çünkü bu şivelerin hiçbirisi ilim ve edebiyat lisanı değildir. Arap'ın ilim ve edebiyat lisanı Hayfa ki İslam milletlerinde bir dereceye kadar okuyup yazma bilenlerin hepsine öğretmek ve Hz. Muhammed'in kavimlerine ortak bir lisan bulmak gerekirken, Arabistan'da bile o lisan ile konuşan bir memleket halkı bulunamıyor.

Hız. Peygamberin Medine-i Münevvere'sine lahn girmiş! Şimdi, Selanik'teki çocukları, Arap'ın edebi lisanı ile konuşturmaya alıştırmak çok zordur. Çünkü malum olduğu üzere bir lisanda konuşma melekesi kazanmak için konuşacak biri bulunması uygundur. Hâlbuki Selanik'te Arapça konuşacak bir adam değil, belki hoca bile bulunmaz.

Fransızlar, alıyyülala alanın düşmanıdır, demişler. Korkarım ki Arapçaya konuşmaya ve yazmaya çalışırken anlamaktan mahrum kalırız. Bu yüzden şimdi mekteplerce yapılacak şey, Arapçanın, şerhe bakılmaksızın, bir kitap ve kasideyi anlayabilecek surette okutulmasına ve bu tahsilin mümkün mertebe süratle yerine getirilmesine çare aramaktır. Bu çareyi bizim aramamıza hacet yoktur. Avrupalılar lisan tahsilini ne ile etmişlerse biz de onunla kolay hale getiririz. Onların lisanı süratle tahsil etmelerine sebep ders tertiplerinin intizamıdır. Zan olunmasın. Ekser hocalar talimde hiçbir düzene uymaz. Kendi kendine bir düzen oluşturur. İşte tahsili kolaylaştıran hocaların bu kudretidir. Bendeniz Arap uleması içinde lisanı iyi bilen ve kullanan birçok zat gördüm. Türk ulemasında ise hemen hiç kimseyi görmedim. Selanik mektebi gelirleri müsaade eder de bir muktedir Arapça hocası bulunursa, çocuklara mümkün mertebe Arapça öğretmeyi ona bırakmalı ve yalnızca Arapça tahsilinden maksat, herkesin düşündüğü gibi camide okunan kitapları anlamaktan ibaret olmadığını ve mektebin nazarında ilim kitaplarının ayrı bir şey olduğunu anlatmalıdır. Şimdilik bendeniz bundan ziyade bir şey yapmaya imkân görmüyorum.

Farisîye gelince, bu mübarek lisanının mekteplere girmesine izin vermemeli, Yalnızca tamlamalarda ve bazı hususlarda lazım olduğu için mektepte kavaidini göstermelidir.

Ebuzziya Tevfik'in aktardığı mektupla birlikte Arapça öğretimine dair açıklamaları II. Meşrutiyet dönemi basınında sıklıkla tartışılan konulardan biri olmuştur. Arapça öğretimine en çok önem verilen medreselerde bile istenilen seviyede öğretimin yapılamadığı çoğu yazar ve müderris tarafından ifade edilmiştir. Ebuzziya Tevfik bu başarısızlığı öğretim yöntemine bağlaması doğru bir teşhistir. Nitekim Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi kurulduktan sonra müderrisler Arapça öğretiminde medrese talebelerinin Arapçayı hem konuşma hem de yazma boyutları ile öğrenebilmesi adına derslerin uygulamalı olarak yapılmasını öne sürmüşlerdir. Bu konuya ileride daha detaylı olarak değinilecektir.

İstanbul ve Galatasaray Mekteb-i Sultanilerinde Fransızca ve Usul-i Tercüme muallimlikleri yapmış olan, daha çok mizahi şiirleriyle tanınan Türk şairi ve yazar Fazıl Ahmed¹⁰¹, Fransızca öğretimi konusunda bir yazı yazmıştır¹⁰². Fazıl Ahmed, yazısının başında yabancı dili öğrenme gerekçelerine yönelik ifadeler sıralarken Osmanlı eğitiminde okullarda verilen yabancı dil eğitiminin de bu gerekçelere hizmet eden bir unsur olduğunu şu sözlerle açıklamıştır:

Şüphe yok ki Avrupalılar bizden ilimce, irfanca ölçülmesi imkânsız bir başarı ve üstünlük sağladığını itiraftan sonra kendimizi de yüksek bir medeniyete yükseltmek için yine o feyiz ve ziya cihanına müracaat ederek oranın lisanından, eserlerinden istifade etmemiz zaruri ve zaruri olduğu kadar da meşru ve asil bir hareketti. Binaenaleyh, mekteplerimizde, programlarımızda yabancı dile tahsis edilen mevki, Avrupa'dan istifade arzumuzu ölçmeye hizmet eden bir ölçü olduğu gibi o ilimden faydalanma ciddiyetimizi de gösteren mühim bir vesika-i samimiyet gibi görmek gerekir. Maârif tarihimize yönelik söylenecek bir hadiseyi itiraf edelim ki geçmiş zamanlarda resmi ve hususi, orta ve yüksek dereceli okulların programlarında Fransızcaya hemen hemen sürekli, İngilizce ve Almanca daha nadir olarak tesadüf ediliyordu.

Fazıl Ahmed, yazısının devamında sorduğu “Yabancı dil öğretiminden yüksek derecede istifade edilebildi mi?” ya da “elde edilen neticenin katlanılan fedakârlıklarla

¹⁰¹ Cumhuriyet döneminde Aykaç soyadını alan Fazıl Ahmed hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ali Şükrü Çoruk, **Mizah Şairi Fazıl Ahmet Aykaç**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

¹⁰² Fazıl Ahmed, “Usûl-i Tedris: Fransızca Tedrisatı”, **Tedrisat Mecmuası**, Sa. 23, 15 Şubat 1329 (28 Şubat 1914), s. 173-176.

mukayesesi bizi nasıl düşüncelere sevk etti?” sorularına cevap olarak yabancı dil öğretiminin özellikle de Fransızca öğretiminin eski dönemlerde olduğu gibi kendi dönemlerin de başarısız bir şekilde sürdüğünü ifade etmiştir:

Zira bugün herkes bunu itirafta hemfikir ki mekteplerde yabancı dil tedrisatı, biz burada yalnız Fransızca'yı kast ediyoruz, bu tedrisattan beklenen faydayı vermekte cimri, hem de pek cimri davranıyor. Eski devirlerde bu kesinlikle böyleydi. Günümüzde ise, bütün girişimlere, mesaiye rağmen, henüz ciddi bir başarı elde edildiğini gösterecek bariz deliller ve işaretler yok!

Fazıl Ahmed, makalesinde Fransızca öğretimindeki başarısızlığın nedenlerinden de bahsetmiş bununla birlikte bu başarısızlığı giderme adına eğitime alakalı kişilerin bu sorunun çözümü için gerekli girişimlerde bulunması ve bu meseleyi enine boyuna araştırması çağrısında bulunmuştur:

Bir zaman bu meselenin çaresi için yalnız programların fenalığından bahsetmekle aradık. Bir vakitte bütün kabahati kitaplara, muallimlere bulduk! Hâlbuki hastalık ufacak bir noktada toplanmış, binaenaleyh seri bir cerrahi işlemle çabucak şifa elde edilecek bir mahiyette değildi. Onun için istiyoruz ki Fransızca tedrisatının hastalık sebeplerini biraz araştıralım, bilhassa maârif, terbiye, tedrisat işleriyle meşgul olan düşünce erbaplarının, ilim sahiplerinin nazar-ı tetkik ve tenkidini bu konu üzerine davet edelim. Çünkü sözü edilen tedrisatın beklenen başarıyı sağlamamasının en önemli nedenlerinden biri de şüphesiz bu meselenin bu kişiler tarafından enine boyuna didiklenmemesinde, devamlı bir şekilde araştırılmamasında aramak gerektiğine sağlam bir kanaatimiz var.

Fazıl Ahmed bu konunun (Fransızca tedrisatın başarısızlığı) halli için önceden oluşturulmuş bir komisyona verdiği ifadelerini özetlemiştir:

Evvela Fransızca tedrisatında açık, sabit ve belirli bir amaç yok. Zira yabancı dili batı ilminden gençlerimiz istifade edebilsinler diye okutuyoruz demek o kadar geniş, umumi ve uygulama sahasına geçilince o derece belirsiz olan bir ifadedir ki vuzuhsuzluğunu görmek için büyük bir dikkate hiç hacet bırakmaz. Bir lisanı insan çeşitli maksatlarla öğrenir. Ve takip edeceği tarz-ı tahsilde o maksatlara göre çeşitlendirilir ve değiştirilmesi gerekmez mi? Fransızca'yı, o lisanda serbest ve mükemmelen konuşmak, yazmak, Fransız edebiyatının bütün köşelerine, bucaklarına girmek veyahut sonradan başkalarına okutmak isteten biri tasavvur edilsin. Sonra da

o lisanla yalnız derdini anlatmak yahut bir salonda kekelemeksizin konuşmak arzusunda bulunan bir adam hayal edilsin ve nihayet bir üçüncü şahıs, mesela ticaretle uğraşacak olan, ona göre Fransızcaya ihtiyacı bulunan üçüncü bir şahıs göz önüne getirilsin.

İnsanın kendi kendine bunu düşünür düşünmez seçtiğimiz bu üç örnekten her birinin ayrı ayrı şeylere muhtaç olduğunu, birbirlerinden farklı ve uzak talim ve tedris yolları üzerinde yürümesi lazım geleceğın konusunda ufak bir tereddüde uğrayabilir mi? O halde biz mekteplerimizde bu mekteplerimizin farklı tür ve derecelerinde Fransızca'yı ne maksatla ve hangi hudut dâhilinde okutacağız? Asıl hedefimiz talebimizi konuşmaya sevk etmek mi, yoksa mümkün olduğu kadar lisanın kendi özellikleriyle, önemli edebi eserlerle meşgul olmak mı olmalıdır?

İşte bir takım noktalar ki şimdiye kadar nazar-ı dikkatimizde mühim bir yer tutmaya muvafık olamamış. Binaenaleyh Fransızca tedrisatında vazih, sabit, belirli bir gaye yok demek, zannediyorum ki, haksız değıl.

İkinci olarak gayenin olmaması veya açık olmamasından dolayı eğitime verilecek maliyeti ve zamanın açıkça ayırmak mümkün değıl. Üçüncü olarak çeşitli mekteplerde, çeşitli sınıflardaki Fransızca öğretimine ait mesai bir hedefe yönelik olmamasından, bazen kavaid-perest kişiler, bazen konuşmaya gereken önemin verilmemesi sebebiyle çocukların akli çeşitli yönlerle, metotsuz, bir şekilde çekilmesinden meydana gelen düzensizlik ve zayi edilen zaman.

Dördüncü olarak muallim meselesi. Bu öyle bir nokta ki üzerinde cidden durmak lazım. Mamafiğ uzağı gitmemek, fazla ayrıntı içinde yorulmamak maksadıylı ilk olarak bir şey söyleyeceğım: Fransızca muallimi yetiştirmek için bir Dârümuallimîn, yahut bu hususta genel ve mesleki bir bilgi verir herhangi bir özel müessese mevcut değıl! Mademki bugün fenn-i terbiye var ve mademki muallimliğın de, bilhassa ufak mekteplerde, tabiplik, mimarlık, mühendislik vesaire gibi mesleki meleke ve ustalık ve özel bir tahsile bağılı bir sanat olduğu hakikat; o halde iyi Fransızca bilenler bulunsa bile cidden mükemmel ve tecrübeli muallimler bulmanın müthiş güçlüğü, hatta çok kere imkânsızlığı nasıl inkâr olunabilir?

Fazıl Ahmed, Fransızcanın yaygın bir lisan olmasına rağmen öğretecek kadar Fransızcaya hâkim olanların çok az olduğunu, bu kişilerin de mektep muallimliklerinden başka mesleklere yöneldiklerini belirtmiştir. Yazar ayrıca Batı'nın yabancı dil tedrisatında elde ettiğı başarıları rağmen bunu yeterli görmeyerek bu meseleyi neşrettiğı sayısız kitaplarda, dergilerde tartışarak bu mesele hakkında çalışmalarına devam ettiklerini ifade etmiştir. Yazar son olarak yabancı dilin ehemmiyeti ve millet olarak bu konuda yapmak zorunda oldukları hususları şu cümlelerle ifade etmiştir:

Fakat yabancı dil bahsi bizim için ayrıca bir ehemmiyete adeta hayati bir mesele denecek kadar ehemmiyete sahiptir. Çünkü İngiliz'in kendi lisanını bildikten sonra Fransızcaya, Almancaya olan ihtiyacıyla bir Türk gencinin ihtiyacı arasında tafsili beyhude büyük bir fark var. Binaenaleyh biz kütüphanelerimizi durmadan dinlenmeden her çeşit kıymetli eseri tercüme ederek doldurmaya yahut bir taraftan buna çalışmakla beraber diğer taraftan da yetiştirdiğimiz insanı yabancı dilde hakkıyla istifade etmeye kadir bir hale getirmeye mecburuz. Bu ise tecrübe ve ihtisas sahiplerinin bu konudaki fikir ve içtihatlarını, çeşitli deneyimlerini, mümkün olduğu kadar ciddiyet ve faaliyetle, söylemelerine, yazmalarına bağlıdır. Zira günler geçiyor, hâlbuki biz istediğimiz derece süratle ilerleyemiyoruz.

Osmanlı Devleti'nde önceki dönemlerde yabancı dil eğitime yönelik problemler bulunmaktaydı. Fazıl Ahmed'in yabancı dil eğitime yönelik görüşleri bu problemlerin II. Meşrutiyet döneminde de devam ettiğinin bir göstergesidir. Bununla birlikte Fazıl Ahmed'in bu soruna yönelik doğru tespitlerinin yanında problemin nasıl çözüleceğine dair iyi fikirlerinin olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Aka Mirza ise yazısında¹⁰³, mekteplerde programlarında çoğunlukla Fransızcaya önem verilmesini eleştirmiştir. Fakat bu eleştirilerini yaşanan bir olay üzerinden yapmıştır. Aka Mirza bütün ülkelerde ortaöğretim mekteplerinden itibaren yabancı dil eğitiminin verilmeye başlandığını ve bu kapsamda öğretimi yapılan dillerin “*Langue Vivants*”¹⁰⁴ adı altında Almanca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca dilleri olduğunu ifade etmiş fakat bu lisanların seçmeli olarak programlarda yer aldığını zorunlu olarak okutulmadığını belirtmiştir.

Aka Mirza: “*Bugün milletler fennin ilerlemesi için birbirleriyle yarışıyor. Bir fen dalında Almanya ilerlemiş ise diğerinde İngilizler başarılı oluyor. Gençlerimize çeşitli yabancı diller öğretilince bütün milletler ile ilişki kurar, dünyadaki bütün gelişmeler adım adım takip edilir.*” diyerek mektep programlarında çeşitli yabancı dilin bulunmasının yararlı olduğunu dile getirmiştir.

Aka Mirza, Osmanlı ülkesinde yabancı memleketlerde özellikle de Fransız mekteplerinde, Türkçe dersinin zorunlu olmadığını söylemiş buna rağmen Osmanlı

¹⁰³ Aka Mirza, “Mekteplerimizde Fransızca İnhisarı”, **Yeni Fikir**, c. 2 Sa. 9, Mart 1329, s.287-290.

¹⁰⁴ Kullanılan diller, modern diller.

mekteplerinde Fransızca dilinin kabul edildiğini hatta bu dilin ilkokullardan itibaren okutulmaya başlandığını sert bir dille eleştirmiştir:

Memleketimizdeki yabancı mekteplerde özellikle Fransız mekteplerinde, Türkçe dersi bile mecburi ders değildir. Türkçeye devam etmek yukarıda beyan olduğu vecihle mecburi değildir.

Ortaokullarda çeşitli lisanın kabul görmesi ve programların Amerika'ya varıncaya kadar bu vecihle tanzim edilmesi elbet derin düşünülerek kararlaştırılmıştır. Birçok teessüfler olunur ki yine burada hiçbir fayda sağlamayan bir yol takip etmişiz. Yabancı dillerden en üstünü olmuş gibi Fransızca'yı kabul eyledik. Bugün Fransızca orta ve yüksekokullarımızda mecburi bir derstir. Biz hatta budalacasına hareket ettik, iptidâî mekteplerimize, rüştiyelerimize bile Fransızca'yı sokma cesaretini bulduk. Maârif Nezâreti İstanbul'da (numune mektepleri) diye bir takım mektepler açtı, fakat ismi numune olduğu hiç anlaşılmadı. Zannederim numune mekteplerinin model ittihaz olunacak şeyi Fransızcasıdır!

Dünyanın hiçbir köşesinde ilköğretime yabancı dil sokulmazken, bizim çocuklarımız cihanın bütün çocuklarından daha yüksek bir ruhi derecede yaratılmış olduğundan her şeyden evvel Fransızcaya başladılar ve bu model örnek alınmaya layık oldu! Resmi mekteplerle beraber özel mekteplerimizi dahi Fransızca'yı kabul ederlerken kuru gösterişe kapılarak daha doğrusu yapmacık hareket edilerek milliyet terbiyesini ayaklar altına aldılar, ahlaki pedagojiyi unuttular. Biz daha gelişmeyen pek narin beyinlere, kalplere ilk adımda Fransızca muhabbeti ekmeğe azim eder ve Fransızların milyonlar sarfıyla husule getiremeyecekleri milli emellerine hizmet ederken bize pek ahmak, bir şeyden anlamaz gözüyle bakan bu millet her yerde avazı çıktığı kadar aleyhimize bağırıyor, Türkeri tahkir ediyor. Gazeteleri bağırıyor, kitapları bağırıyor, âlimleri bağırıyor, konferansçılar bağırıyor, resimleri bağırıyor.

Yazar, Fransa'nın bir resmi memurunun, üniversite salonunda verdiği bir konferansta Türkleri nasıl tahkir ettiğini gazetelerde okuduklarını belirtip bu resmi memurun Türkler hakkındaki sözlerini aktarmıştır. Bu sözleri aktarmasının akabinde *"Fransa Türkün aleyhine bu kadar yürüsün ve gerçeği bilmeyen birçok ihtiyar ve genç kadınlara, mutaassıp Fransızlara (Türklere fikr-i hakaret) telkin eylesin sonra da biz yine mini minilerimizin kalbini Fransız muhabbetine açalım... Buna fedakârlık mı demek lazım... Bütün manasıyla budalalık mı demek lazım!"* diyerek bu durumu eleştirmiştir. Aka Mirza, Fransız memurunun söyledikleri hakaretlerine bir takım cevaplar verdikten sonra Dârülfünûnun bu olaya yönelik aldığı kararları sıralamış ve bu kararların Maârif Nâzırı'na mektup suretinde gönderildiğini belirtmiştir. Alınan kararlar ise şunlardır:

- Bütün resmi mekteplerden izzet-i nefsimizi yaralayan bu milletin lisanını tamamen çıkarmak
- Şimdiye kadar Fransa'ya gönderilen Osmanlı ve Türk talebeyi geri çağırarak başka memleketlere göndermek
- Osmanlı mekteplerinde görev alan bütün Fransız muallimlerine görevlerine devam edemeyeceklerini bildirmek

Yazar buna benzer bir olayın Japonya'da yaşandığını ve Çinli öğrencilerin bu olaya karşı takındıkları tavrı aktarmış, Çinli talebelerin hemen orayı terk ettiğini ve Çin'den ibret almalarını gerektiğini belirttikten sonra mekteplerde “*Fransızca inhisarı*”nın sonlandırılarak diğer dillere de mektep programlarında yer verilmesi talebini şu cümlelerle ifade etmiştir:

Şu Fransızca meselesinde sebat eylememiz bizim milli varlığımızı meydana koyacaktır... Biz bu meselede Fransızların zararlı çıktığını söylemekten başka milli haysiyet ve menfaatlerimizi düşünmeliyiz. Vatanperver zevat mekteplerde Fransızcaya umumi bir grev yapmalıdırlar.

Bugün pek açıktır ki Fransızlar, Almanlar, İngilizler ve Amerikalılar kadar eser vermiyorlar. İktisadi sahada girişimlerde bulunacak İslamlar Amerikalılardan, Almanlardan, İsveçlilerden, İsveçlilerden, İngilizlerden daha ameli, daha kati malumat ve ders alırlar. Bu sebeple Fransızca inhisarını lağvederek Alman, İngiliz lisanlarını da kabul etmeliyiz.

Yazılardan da anlaşılacağı üzere II. Meşrutiyet döneminde çeşitli şahsiyetler yabancı dil öğretimi konusundaki problemleri ifade ederek bu problemlerin çözümüne yönelik görüşlerini belirtmişlerdir. İfade edilen sorunlar ve çözüm önerileri hemen hemen aynı noktalarda toplanmaktaydı. Yazarların fikirleri bu noktada birbirini tamamlar niteliktedir. Bununla birlikte II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı eğitimine dair genel sorunlar ve çözüm arayışları devam etmekteydi. Bu sorunların içerisinde eski dönemlere nazaran yabancı dil eğitimine daha çok yer ayrıldığı görülmektedir.

1.3. II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Yükseköğretiminde

Yabancı Dil Eğitimi

1.3.1. Mekteb-i Mülkiye

1858 yılında açılan Mekteb-i Mülkiye (ilk adı Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiyye) Osmanlı Devleti'nde görev alacak kalifiyeli memurları yetiştirmek adına açılmış bir yüksekokuldu. İlk açıldığında Tanzimat'tan sonra oluşturulan yerel yönetim kademelerinde görev alacak kaymakam, kaza müdürü, mal müdürü gibi devlet memurlarını yetiştirmeyi amaçlarken ilerleyen dönemlerde buradan mezun olanların tayin edilebilecekleri memuriyetler de artmıştır¹⁰⁵. İlk açıldığında programında yabancı dil dersi olmayan Mekteb-i Mülkiye'de Fransızca dersi 1864-1865 ders yılında okutulmaya başlamıştır¹⁰⁶. Mektep II. Abdülhamid Dönemi'nde Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne adını aldı ve asıl gelişimini bu dönemde gösterdi. Bu dönemde derslerin Fransızca olarak okutulması gündeme geldiyse de yapılan tartışmalardan sonra Türkçe olarak okutulmasına karar verildi. Fransızca dersi de zorunlu olarak mektebin programında yer almıştır¹⁰⁷.

1891 yılında Mekteb-i Mülkiyede yeni bir düzenleme yapılarak yeni bir nizamnâme hazırlanmıştır. Yapılan yeniliklerle idâdî sınıfının öğrenim süresi dört yıl, yükseköğretim kısmının öğrenim süresi üç yıl olmak üzere toplam öğrenim süresi yedi yıla çıkarılmıştır. Ayrıca mektebin müfredatına memlekette yaşayan azınlıklar da göz önünde bulundurularak Rumca ve Ermenice dersleri de eklenmiştir. Sonrasında Arapça ve Bulgarca derslerinin de eklenmesiyle "Elsine-i Erbaa" adı altında Arapça, Rumca, Ermenice veya Bulgarca derslerinden birinin seçime bağlı mecburi olarak okutulması kararlaştırılmıştır¹⁰⁸. Böylelikle mektebin müfredatına Fransızcanın yanında azınlık dilleri de girmiştir.

¹⁰⁵ Faik Reşit Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s. 70; Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s. 135; Osman Nuri Ergin, **Türkiye Maârif Tarihi**, c. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 594.

¹⁰⁶ Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, c. 1-2, s. 601.

¹⁰⁷ Faik Reşit Unat, **a.g.e.**, s. 71; Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, c. 1-2, s. 602.

¹⁰⁸ Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Mars Matbaası, c. 1, Ankara 1968-69, s. 227; Faik Reşit Unat, **a.g.e.**, s. 72; Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, c. 1-2, s. 617.

II. Meşrutiyetin ilanının ardından Mekteb-i Mülkiye tekrar ele alınarak bir takım değişiklikler yapılmıştır. İlk olarak okulun adında bulunan “şâhâne” kelimesi çıkarılarak okulun adı “Mekteb-i Mülkiye” olmuştur. Sonrasında müdür değiştirilmiştir. Öğrenci seçiminde uygulanan müsabaka imtihanları kaldırılmıştır. Fakat okula çok sayıda öğrenci girmesinden dolayı (birinci sınıfa 413 kişi) ertesi yıl bundan vazgeçilerek tekrar giriş sınavı koyularak öğrenci sayısı sınırlandırılmıştır¹⁰⁹.

Mekteb-i Mülkiyede 1908 yılında Tanin gazetesinde yayınlanan ders programında yer alan yabancı dil dersleri¹¹⁰ şu şekildedir:

Tablo-1			
Mekteb-i Mülkiyede Yabancı Dil Dersleri (1908)			
Dersler	Saatler		
	1. Sene	2. Sene	3. Sene
Fransızca Mükatebât-ı Düveliye	-	-	2
Elsine (Arapça, Fransızca, Almanca, İngilizce)	6	5	5
Kaynak: Tanin , nr. 96, 24 Teşrinievvel 1324 (6 Kasım 1908), s. 4.			

Tablodan anlaşılabacağı üzere önceki dönemlerde mektep programında yer alan Rumca, Ermenice veya Bulgarca gibi azınlık dilleri II. Meşrutiyet dönemine girildiğinde programda yer almamıştır. Bu derslerin yerine Almanca ve İngilizcenin müfredata konulduğu görülmektedir. Ayrıca programda Fransız dilinin yanında üçüncü sene devletlerarası yazışmaların öğretimine yönelik “Fransızca Mükatebât-ı Düveliye” dersi Mekteb-i Mülkiye programında yer almıştır.

Ertesi yıl mektep hocaları ve programında da tekrardan değişikliğe gidilmiş ve azınlık dilleri tekrardan ders programına konulmuştur. Ali Çankaya’nın eserinde verdiği programda 1908 yılı programında bulunan Almanca ve İngilizce dersleri yer

¹⁰⁹ Ali Çankaya, **a.g.e.**, s. 323-325; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 283; Faik Reşit Unat, **a.g.e.**, s. 72-73.

¹¹⁰ **Tanin**, nr. 96, 24 Teşrinievvel 1324 (6 Kasım 1908), s. 4.

almamaktadır. 1909 yılında ders programında yer alan yabancı dil dersleri ve derse giren muallimler¹¹¹ şu şekildedir:

Tablo-2	
Mekteb-i Mülkiyede Yabancı Dil Dersleri ve Muallimleri (1909)	
Dersler	Muallimler
Fransızca	Tevfik Daniş, Amikyan, Pikar, Hristoforidi
Arapça	Ma'ruf, Hüseyin Avni Mekki (Müftioğlu)
Rumca	Nureddin
Ermenice	Kevork Şimkeşyan
Bulgarca	-
Kaynak: Ali Çankaya, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler , Mars Matbaası, c. 1, Ankara 1968-69. s. 332.	

1910 yılında yayımlanan Mekteb-i Mülkiye Nizamnâmesi'ne göre öğretim süresi üç sene olan Mekteb-i Mülkiye'de Fransızca dersi haftada dörder saat, elsine-i erbaa (Arapça, Rumca, Ermenice, Bulgarca) dersleri haftada ikişer saattir¹¹². Aynı sene Mekteb-i Mülkiyede okutulmakta olan elsine-i erbaaya ek olarak arzu eden talebeye Arnavut lisanının okutulması Maârif Nezâreti tarafından uygun görülmüş ve muallimliğine Sabri Efendi atanarak bu dersin ihtiyari olarak okutulmasına karar verilmiştir¹¹³.

1909-1910 öğretim yılında Mekteb-i Mülkiye, Dârülfünûnla birlikte Zeynep Hanım Konağı'na taşınmış ve aynı binada faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu süreçte Mekteb-i Mülkiye'nin, Dârülfünûna bağlanıp bir şubesi haline getirilmesi konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Bir grup Dârülfünûna bağlanmasını isterken diğer bir grup da okulun Paris Siyasi Bilgiler Okuluna benzer modern tarzda yenilenmesini istemekteydi. Başlangıçta Dârülfünûna bağlanan okul sonrasında yapılan

¹¹¹ Ali Çankaya, **a.g.e.**, s. 332.

¹¹² **Mekteb-i Mülkiye Nizamnâmesi**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1326.

¹¹³ BOA, **MF.MKT.** 1145/82, lef 1 ve lef 2 (27 Zilhicce 1327/9 Ocak 1910).

değişikliklerle Paris Siyasi Bilgiler Okulu programına göre yeniden düzenlenecek ve öğretim süresi dört yıla çıkarılacaktır¹¹⁴.

Yukarıda bahsedilen düzenlemelerin kesin olarak 1913 yılında yapıldığı bilinmekle beraber öncesinde 1910 yılında, 1913'te oluşturulacak yapıya benzer bir programın oluşturulduğu görülmektedir. Buna göre Mekteb-i Mülkiye; Siyasi, İdari, Mali olarak üç şubeye ayrılması kararlaştırılmış ve birinci sene ortak bir program oluşturulmuş ve ikinci seneden itibaren de yukarıda adı geçen şubelere yönelik ayrı ayrı programın oluşturulmasına karar verilmiştir. 1. Sınıf için oluşturulan müşterek programa göre¹¹⁵ yabancı dil dersleri şu şekildedir:

Tablo-3 Mekteb-i Mülkiye'de Yabancı Dil Dersleri (1910)		
Dersler	Derslerin Adedi (Haftada)	Açıklamalar
Fransızca	4	Talebe iki şubeye ayrılarak tedris olunacaktır.
Arapça Almanca İngilizce Rusça Rumca Bulgarca Ermenice	2	Bunlardan birinin tahsili mecburidir.
Kaynak: BOA, MF.MKT. 1160/66, (13 Ramazan 1328/18 Eylül 1910).		

II. Meşrutiyet dönemi başlarında Mekteb-i Mülkiye'ye çok sayıda öğrenci alınması öğrenci mevcudunun çokluğu Fransızca dersinin iki şubeye ayrılarak okutulması zorunluluğunu doğurmuştur. Oluşturulan şubelerden programına ulaşabildiğimiz Maliye Şubesi programındaki yabancı dil dersleri¹¹⁶ şu şekildedir:

¹¹⁴ Ali Çankaya, **a.g.e.**, s. 348; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 284.

¹¹⁵ BOA, **MF.MKT.** 1160/66, (13 Ramazan 1328/18 Eylül 1910).

¹¹⁶ BOA, **MF.MKT.** 1163/19, lef 1 (22 Şevval 1328/27 Ekim 1910).

Fransızca, Almanca, İngilizce

Arapça, Rumca, Ermenice, Bulgarca (Bunlardan biri mecburidir.)

Diğer şubelerin kendi ayrı dersleri olmakla beraber ihtimal ki yabancı dil dersleri yukarıdaki gibi ortak oluşturulmuştur.

1911-1912 ders döneminde yukarıda bahsedilen değişikliğin yapılmasından vazgeçildiği ve yeni bir programın yapıldığı görülmektedir. Bunun için Mülkiye hocaları bir dizi toplantı yapılarak yeni bir program oluşturmuş ve bu program rapor¹¹⁷ halinde sunulmuştur:

“Mekteb-i Mülkiyenin 1911-1912 ders döneminden itibaren bütçenin müsaadesine göre şubat-ı selâse (Mali, İdari, Siyasi) ayrımından vazgeçilmesi üzerine geçen sene o amaçla hazırlanan programın yeniden değiştirilerek tatbiki için müdürlük tarafından yapılan davet üzerine yapılan toplantılarda müzakerelerde bulunulmuştur. Zahir olan ihtiyaca uygun ve talim ve tedriste tatbik olunması önemli ve gerekli olan aşağıdaki açıklamalarla üç sınıfa mahsus program hazırlanarak takdim edilmiştir.”

Açıklamalarda görüldüğü üzere Mekteb-i Mülkiyenin üç şubeye ayrılması fikrinden vazgeçilmiştir. Raporun devamında okutulacak derslerin ayrıntıları ile ilgili bilgi verilmiştir. Dil dersleri ile ilgili verilen bilgiler şu şekildedir:

“Fransızca Usul-i Tercüme ve Kitabet ve Mükatebât-ı Düveliye adlı ikinci ve üçüncü sınıfta birer saat gösterilen derslerden, idâdilerden gelmiş talebenin tahsil seviyesi göz önünde bulundurularak, Mükatebât-ı Düveliye dersinin şimdilik okutulmasından vazgeçilerek bu derse daha önce ayrılan zamanın usul-i tercümeğe ayrılması ve talebenin Fransızca lisanında biraz daha alışkanlık kazanmış olacakları üçüncü sınıfa nakli ile iki saat okutulması uygun görülmüştür.”

“Fransızca tedrisatından birinci sınıftaki saatler önceki gibi muhafaza edildi. İkinci ve üçüncü sınıftaki beş saat Fransızca dersleri diğer önemli derslere vakit bulabilmek mecburiyetinden dolayı ikinci sınıfta dört, üçüncü sınıfta dört saat okutulması kabul

---

¹¹⁷ BOA, MF.ALY. 21/90, (22 Ramazan 1329/16 Eylül 1911).

edildi. Bununla birlikte üçüncü sınıfta yukarıda bahsedilen iki saat usul-i tercüme ile beraber üçüncü senenin Fransızca tedrisatı beş saate ulaşmış demektir.”

“Mekteb-i Mülkiye mezunlarının okuduğu kitabı anlayacak, tercüme edebilecek kadar olsun Fransızcada iyi olmaları için ne yapılması gerektiği hakkında cereyan eden müzakerede tedrisatın saatlerinin, bu kadar mühim ve çok sayıda dersler arasında çoğaltılmasının bir fayda sağlamayacağı tecrübelerle anlaşılmış olduğundan esasen tedrisatın teşkil ve suretini mümkün olduğu kadar ameli tarzda yapılması dikkate alınarak bu hususta muallimlere lazım gelen uyarıları yapılmasıyla beraber mektepte talebe ile devamlı temasta olan muallimler mevcut olmadığı zamanlarda dershanelerde bulunan mubassırlardan lisana aşına olanların muallimlere yardımcı ünvanıyla atanmaları şifahen kabul edilmiş ve arzu edilenlerin yapılabilmesi için mektep programlarının üç dört seneden beri her sene başında değiştirilmesinden dolayı talebenin tahsilini ve muallimlerin vazifelerini karmakarışık bir hale getirdiği ve ihlal ettiği göz önünde bulundurularak bundan sonrası için bu hale müsaade olunmaması için programlara resmi bir şekil verilmesi gerektiğinin idare heyeti tarafından göz önünde bulundurulmasının tavsiyesi uygun görülmüştür.”

Mektep hocalarının yaptığı toplantılar neticesinde hazırlanan raporda Fransızcanın daha iyi derecede öğretimi adına birtakım tedbirler aldığı görülmektedir. Çözüm olarak da ders saatlerinin arttırılması yerine öğretimin uygulamalı olarak yapılması bununla birlikte öğrencilerden sorumlu dil bilen mübaşirlerin de yardımcı olarak atanması düşünülmüştür. Programların sürekli olarak değiştirilmesi o dönemde Osmanlı eğitiminin genel bir sorundu ve bunun yanlışlığı ve eğitime olan etkisi muallimler tarafından açıkça vurgulanmaktadır.

Mekteb-i Mülkiyede Arnavutça lisanının ders olarak okutulup kendisinin de muallimliğine tayin edilmesini isteyen Midhat Bey’e bütçede tahsisat olmadığını gerekçesiyle olumsuz cevap verilmiştir.¹¹⁸ Böylece daha önce müfredata eklenerek okutulması kararlaştırılan Arnavutça dersinin 1912 yılında okutulmasına gerek

¹¹⁸ BOA, **DH.İD.** 26/6, (16 Şevval 1330/28 Eylül 1912).

duyulmamıştır¹¹⁹. Ertesi senede Mekteb-i Mülkiyede talebe sayısı azaldığından dolayı daha önce iki şubeye ayrılarak okutulan Fransızca dersinin bu şekilde okutulmasına lüzum kalmadığı belirtilerek bu uygulamadan vazgeçilmiştir¹²⁰.

1912-1913 ders yılında Mekteb-i Mülkiyede okutulan yabancı dil dersleri ve derse giren hocaların adları¹²¹ şu şekildedir:

Tablo-4				
Mekteb-i Mülkiyede Yabancı Dil Dersleri (1912-1913)				
Dersler	Aylık Ders Saati	Muallimlerin İsmi	Aylık Maaş	Sınıf
Fransızca	16	Logoft Kalpakyan Efendi	1200	1
Fransızca	20	Mösyö Pikar	1500	2
Fransızca	20	Mösyö Pikar	1500	3
Her üç sınıfa 1000 kuruş tahsisatı bulunan 1, 2 ve 3. Sınıflar yabancı dil muallimleri				
Dersler	Her Üç Sınıfta Aylık Olarak Okutulacak Toplam Ders Saati	Muallimlerin İsmi		
Arapça	24	Ma‘rûf er-Rasâfî Efendi		
Ermenice	24	Kifork Simkeşyan Efendi		
Rumca	24	Nureddin Bey		
Bulgarca	24	Osman Nuri Bey		
Kaynak: BOA, MF.ALY. 38/39, (17 Rebiyülahir 1331/26 Mart 1913).				

1913-1914 ders yılı başında Mekteb-i Mülkiye ayrı bir binaya kavuşturularak yukarıda da bahsettiğimiz üç şubeli program kabul edilmiş ve öğrenim süresi dört yıla

¹¹⁹ Mekteb-i Mülkiye'de Arnavutçanın okutulmasına dair eski Mekteb-i Mülkiye Arnavutça muallimi Sabri Efendi de bir dilekçe yazmış fakat olumsuz cevap almıştır. BOA, MF.ALY. 39/62, (9 Cemaziyülevvel 1331/16 Şubat 1913).

¹²⁰ BOA, MF.ALY. 36/78, (19 Rebiyülevvel 1331/26 Şubat 1913).

¹²¹ BOA, MF.ALY. 38/39, (17 Rebiyülahir 1331/26 Mart 1913).

çıkartılarak okul yatılı hale getirilmiştir. Programa göre birinci ve ikinci sınıf öğrencileri ortak derslere girecek; üçüncü sınıftan itibaren de öğrenciler idarî, siyasi ve mali şubelere ayrılacak ve son seneyi bu şekilde tamamlayacaktı¹²². Oluşturulan yeni programa göre birinci ve ikinci sınıfta ortak olarak dersler arasında yabancı dil olarak Arapça ve Fransızca bulunmaktaydı. Üçüncü ve dördüncü sınıfta idarî, siyasi ve mali şubelerde okutulan yabancı dil dersleri¹²³ şunlardır:

Tablo-5			
Mekteb-i Mülkiyede Yabancı Dil Dersleri (1913-1914)			
İdari Şube	Mali Şube	Siyasi Şube	Sınıf
Fransızca	Fransızca	Fransızca	III. ve IV.
Arapça	Arapça	Elsine: Arapça Rumca Ermenice Bulgarca Arnavutça	III. ve IV.
Kaynak: Ali Çankaya, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler , Mars Matbaası, c. 1, Ankara 1968-69. s. 348-350.			

Yabancı dil derslerinin nasıl okutulduğu ve içeriğine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Arşivden elde ettiğimiz belgelerin arasında sadece Rumca muallimi Nureddin Bey tarafından hazırlanan Rumcanın müfredat programı yer almaktadır. Bu müfredat programına göre derslerde tercüme, okuma, yazma, gramer öğretimi, konuşma uygulamaları yapılmak suretiyle dil öğretimi gerçekleştirilecekti. İlk senelerde ders anlatımında Türkçe, uygulamada Rumca kullanılmakla beraber ileriki senelerde dersin hem anlatımı hem de uygulamaları Rumca olacaktı. Rumcanın ders programına dair ayrıntılar¹²⁴ şu şekildedir:

Mekteb-i Mülkiyenin Elsine Derslerinden Rumcanın Ders Programı

¹²² Faik Reşit Unat, **a.g.e.**, s. 73; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 285; Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, c. 1-2, s. 618.

¹²³ Ali Çankaya, **a.g.e.**, s. 348-350.

¹²⁴ BOA, **MF.ALY.** 35/81, (23 Safer 1331/1 Şubat 1913).

İkinci Sene Haftada Üç Ders

Elifba ve Kıraat: İlk önce dil bilgisinden kelimelerin şekilleri (yazılışı) gösterildikten sonra kolay ibareli bir okuma kitabı talebeye talim ettirilerek bu sayede doğru ve pürüzsüz okuyup yazmaya alıştıırılacaktır.

Tercüme ve İmla: Okunacak kıraat kitabından talebeye kolay kelimeler tercüme ve imla ettirilecek ve bu kelimelerden en çok kullanılanlardan münasip miktarda kelime ezberlettirilerek bunlarla kısa tamlama ve cümleler oluşturulacaktır.

Sarf: Sarfın (şekil bilgisi) özellikle en basit başlangıç kuralları talim ettirilecek ve dil bilgisi kurallarının kullanımıyla isimlerin tasrifatı (çekim) gösterilerek, yazılı ve sözlü birçok örneklerin gösterimiyle anlatılacaktır. Ders lisan-ı Osmânî üzere anlatılacak fakat uygulama lisan-ı Rumî üzere olacaktır.

Üçüncü Sene Haftada Üç Ders

Kıraat ve Tercüme: Kıraat ve tercüme için seçilecek kitap ahlaka dair kitaplardan faydaları parçaları içirecek ve talebe bu şekilde okutulan parçaları tercüme ede ede akıcı bir şekilde okuyup yazmaya uygun hale getirilecektir.

Tercüme-i Müttekâbile ve Mükâleme (Karşılıklı Tercüme ve Konuşma): Türkçeden Rumcaya ve Rumcadan Türkçeye yapılacak tercümeler ve ezberlettirilecek kelimeler sayesinde talebe Rumcayı güzelce telaffuz ve konuşmaya alıştıırılacaktır.

Sarf: Dilbilgisinin temel kuralları öğretilerek isimlerin türleri ve türetilmesi ile kuralıız isim ve sıfatların türleri ile çeşitli sıfatların, edatların ve zarfların kullanım yerleri, kelimelerin köken bilgisi ve bunların incelenmesi hakkında gerekli bilgiler verilecek ve bunların uygulamalı olarak talim ve tatbikatında birçok örnekler verilerek bu şekilde sarf bilgisinin ilk yarısı okutturulacaktır. Dersin anlatımının mümkün olduğu kadar lisan-ı Rumî üzerine olmasına gayret gösterilecektir.

Dördüncü Sene Haftada Üç Ders

Kıraat ve Tercüme: En güzide seçkin ahlaki eserlerden birçok parçalar tercüme ve tahlil ettirmekle beraber talebeye ezberlettirilerek okuma ve tercüme dersinin ilerletilmesine çalışılacaktır.

İmla: Ahlaki konulara değinen faydalı fıkralar okutturulup yazdırılacak ve bu fıkralarda bulunan kelimelerle bazı sual ve cevaplar tertip ettirilerek ifade-i meram edebilecek bir halde konuşabilmesine çalışılacaktır.

Sarf ve Nahiv: Sarf ve nahiv derslerinin ayrıntılı bir şekilde tedris ve talimi için uygulamalara devam edilecek ve sarf-ı Rumînin kalan yarısı okutturulacaktır.

Usul-i İnşa ve Kitabet: Yazı yazmada öğrenci mükemmel bir hale getirmek için talebeye münasip mevzular kaleme aldırılacak ve en çok usul-i mekatibenin talimine özen gösterilecektir. Dersin anlatımı ve tatbiki lisan-ı Rumî üzerine olacaktır.

Yukarıda arz edilen programın tatbikiyle talebenin mektebi bitirdiğinde Rumcayı yeterli derecede yazıp konuşabilecektir.

Örnek olarak verdiğimiz Rumcanın öğretimindeki metotlar muhtemel olarak diğer dillerin öğretiminde takip edilmiş ve kullanılmıştır. Burada öne çıkan husus eski dönemlerde daha çok yer verilen tercüme usulünün yerine derslerin daha çok uygulamalı bir şekilde yapılmasıdır. Bununla birlikte tercüme yönteminin kullanımı da devam etmiştir.

1913 yılında Bulgarca dersi müfredattan çıkarılmıştır. 1914 ders yılı başlarında da Rumca dersi müfredattan çıkarılmıştır¹²⁵. 1915 yılında Mekteb-i Mülkiye savaş koşullarının etkisiyle yapılan değişikliklere yönelik bütçenin sağlanamamasından dolayı kapatılmış ve çıkarılan geçici kanun ile Dârülfünûn bünyesindeki Hukuk Fakültesinin Ulûm-i Siyasiye Şubesi haline getirilmiştir. Fakat Talat Paşa'nın gayretleriyle 1 Nisan 1918'de kabul edilen bir kanunla Dâhiliye Nezâreti'ne bağlı olarak üç yıllık öğretim süresiyle yeniden açılmıştır¹²⁶. Açılan Mekteb-i Mülkiye'de

¹²⁵ BOA, **MF.ALY.** 71/17, (25 Zilkade 1332/15 Ekim 1914).

¹²⁶ Faik Reşit Unat, **a.g.e.**, s. 73; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 285; Ali Çankaya, **a.g.e.**, s. 391-393.

daha önce müfredattan kaldırılan azınlık dilleri yer almamış¹²⁷, yabancı dil olarak Fransızca ve Arapça dersleri müfredata konulmuştur¹²⁸.

1.3.2. Dârümuallimîn-i Âliye

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemine kadar özel olarak öğretmen yetiştiren bir kurum mevcut değildi. İlk açılan öğretmen okulu da Tanzimat Dönemi'nde açılmaya başlayan Rüştîye mekteplerine erkek öğretmen yetiştirme amacıyla Dârümuallimîn adıyla 1848'de açılmıştır. Sonrasında 1868 yılında Sıbyan mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla Dârümuallimîn-i Sıbyan açılmıştır. Bu kurum birkaç yıl faaliyet gösterdikten sonra kapatılmış 1872 yılında tekrar açılmıştır. Dârümuallimîn-i Sıbyanın açılmasından sonra 1848 yılında açılan Dârümuallimîn adı Dârümuallimîn-i Rüşdi olmuştur¹²⁹.

Dârümuallimîn-i Âliyenin kurulma düşüncesi Maârif-i Umumiye Nizamnâmesinde yer almaktaydı. Bu nizamnâmenin yüksekokullar kısmında öğretmen yetiştirme konusu ele alınmış ve İstanbul'da büyük bir Dârümuallimîn (Dârümuallimîn-i Kebîr) kurulması tasarlanmıştır. Açılması planlanan Dârümuallimîn'in; Rüşdiye, İdadiye ve Sultânîye olmak üzere üç şubeden oluşması ve bu üç şubenin her birinin biri edebiyata diğeri fûnûna ait olmak üzere iki sınıfa ayrılması düşünülmüştür. Fakat bu kurumun 1870 yılında sadece Rüşdiye şubesi açılabilmiştir. Büyük Dârümuallimîn'in İdadi şubesi ise 1874'te açılabilmiştir. Daha

¹²⁷ Zafer Toprak, Mekteb-i Mülkiyede azınlık dilleri derslerinin kaldırılmasının bir anlamda üniter devlet anlayışından ileri geldiğini ifade etmiştir. Zafer Toprak, "Mekteb-i Mülkiye, İlm-i Akvam ve Antropoloji", **Toplumsal Tarih**, Sa. 224, Ağustos 2012, s. 25. Zafer Toprak'ın bu ifadesi kısmen doğru olmakla birlikte eksik yorumlanmıştır. Mekteb-i Mülkiye'de azınlık dillerinin okutulmasının reel ve politik sebepleri vardı. Reel olarak bu azınlık grupları Osmanlı yönetimi altında yaşamaktaydı. Mekteb-i Mülkiyenin eğitim amacı ise yönetim kademelerine memur yetiştirmektir. Bu sebeplerden dolayı Mekteb-i Mülkiyeye azınlık dillerinin koyulması bir ihtiyaçtı ve pratik bir faydaya hizmet etmekteydi. Politik olarak da bu dillerin okutulması Osmanlılık ülküsü ile ilişkilendirilebilir. II. Meşrutiyet döneminde devletin bu politikadan vazgeçip Türk milliyetçiliğine yönelmesi, azınlıkların bağımsızlıklarını kazanmaları ve nihayetinde 1912-1913 Balkan Savaşları neticesinde Balkanlarda kaybedilen topraklarla devletin hiçbir azınlık grup ile bağlantısının kalmaması nedenlerine dayanmaktaydı. Nitekim yukarıda da bahsedildiği üzere azınlık dillerinden Bulgarca ve Rumcanın müfredattan çıkarılması Balkan Savaşlarından sonra olmuştur. Dolayısıyla bu dillerin müfredattan çıkarılmasının sadece üniter devlet anlayışı ile değil bunun yanında azınlıkların Osmanlı Devletinden ayrılması sonucunda bu dillerin okutulmasına ihtiyacı kalmamasıyla da değerlendirilmekte gerekmektedir.

¹²⁸ BOA, **DH.İ.UM.** 5-1/1-22, (30 Ramazan 1336/9 Temmuz 1918).

¹²⁹ Öğretmen yetiştiren kurumlarla alakalı çalışmalar için bkz. Cemil Öztürk, **Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar**, MEB Yayınları, İstanbul 2005; Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)**, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara 1967.

önce açılmış olan Dârümuallimîn-i Sıbyanın buraya bağlanmasıyla nizamnâmede öngörüldüğü gibi olmasa da, bir Dârümuallimîn-i Kebîr kurulmuş olmaktadır. Aslında kurulan bu büyük Dârümuallimîn'in tam teşekküllü olarak eğitime başlaması 1877 yılında olmuştur. Çünkü 1874'te açılan İdadi Şubesi ancak 1877 yılında öğretime başlamıştır¹³⁰.

Bu dönemde açılan Dârümuallimîn-i Âliyenin öğretim süresi iki yıl olan Sıbyan Şubesinde yabancı dil olarak Arabî ve Farisî, öğretim süresi üç yıl olan Rüştiye Şubesi'nde Arabî ve Farisî ve öğretim süresi beş sene olan İdadi Şubesinde Fransızca ve Farisî dersleri okutulmaktaydı¹³¹.

Dârümuallimîn-i Âliye, 1880 yılına kadar faaliyet gösterdikten sonra yeni gelen Maârif Nazırı Kamil Paşa tarafından kapatılmıştır. Dârümuallimîn-i Âliyenin tekrar eğitime başlaması Münif Paşa'nın Maârif Nazırlığı döneminde 1891 yılında olacak ve bu devirden itibaren Dârümuallimîn-i Âliyede kesintisiz bir şekilde eğitim ve öğretim devam edecektir. 1891 yılında yayınlanan Dârümuallimîn-i Âliye Nizamnâmesi, Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin bu okula ait hükümlerinde bazı değişiklikler yapmıştır. Bu nizamnâme 1904'te yapılan küçük değişiklikler birlikte II. Meşrutiyete kadar uygulanmıştır¹³².

1891 yılında yayınlanan nizamnâme¹³³ ile Dârümuallimîn her birinin öğretim süresi ikişer yıl olmak üzere iptidaiye, rüşdiye ve âliye olmak üzere üç şubeye ayrılmıştır. İptidai Şubesinde yabancı dil dersi olarak Arabî ve Farisî, Rüşdiye Şubesinde Arabî ve Farisî ve Fransızca dersleri müfredatta yer almaktaydı. Dârümuallimîn-i Âliye Şubesi ise Edebiyat ve Fünûn sınıflarından oluşmaktaydı. Edebiyat sınıfının her iki senesinde haftada 2 saat Arabî ve Farisî, haftada dört saat Fransızca, Fünûn sınıfının her iki sınıfında haftada 5 saat Fransızca dersi yer almaktaydı. Dârümuallimîn-i Âliye başlangıçta Edebiyat ve Fünûn Şubelerine ayrılma

---

¹³⁰ Hamza Altın, "II. Abdülhamid Döneminde Bir Eğitim Kurumu: Dârümuallimîn-i Âliye", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 8, Sa. 16, Güz 2018, s. 94-96; Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Öğretmen...**, s. 28; Cemil Öztürk, **a.g.e.**, s. 29-30; Faik Reşit Unat, **a.g.e.**, s. 35.

¹³¹ Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Öğretmen...**, s. 28-29; Hamza Altın, **a.g.m.**, s. 97;

¹³² Cemil Öztürk, **a.g.e.**, s. 30; Hamza Altın, **a.g.m.**, s. 96; Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Öğretmen...**, s. 36.

¹³³ **Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin İkinci Faslı'nın Dârümuallimîn Hakkındaki Mevaddını Tâdil Eden Nizamnâme, Düstur**, I. Tertip, c. VI, s. 1134-1139.

da 1895’de bu iki şube birleştirilerek öğretim süresi üç yıla çıkarılmış fakat 1901’de tekrar iki yıla indirilmek suretiyle yeniden şubelere ayrılmıştır¹³⁴. Bu durum II. Meşrutiyet dönemine kadar böyle devam etmekle birlikte okutulan yabancı dil dersleri hep aynı kalmıştır.

II. Meşrutiyetin ilanının akabinde Dârümuallimîn-i Âliyede birtakım önemli değişiklikler yapılmıştır. Buna göre Dârümuallimîn-i Âliye, bazı dersleri Dârülfünûnla müşterek olarak yapan üç yıllık müstakil bir müessese haline getirilmiştir. Buranın öğrencileri, derslerin bazılarını yalnız, bazılarını da Dârülfünûnun fen ve edebiyat şubelerine devam eden öğrencilerle birlikte öğrenime devam edecekti¹³⁵. 1908 yılında yapılan bu değişiklikten sonra, 1909 yılında Dârümuallimîn-i Âliye iki ay kapalı kalmış ve arkasından tamamen kapatılarak öğrencileri Dârülfünûna gönderilmiştir¹³⁶. Aynı yıl İptidaiye Şubesi okuldan ayrılarak bağımsız hale getirilmiş ve başına da Dârümuallimîn reformunda önemli rol oynayacak Satı Bey geçirilmiştir¹³⁷. 1910 yılında ise Dârümuallimîn-i İptidai tekrar Dârümuallimîn-i Âliye birleştirilmiştir. Satı Bey idaresine verilen Dârümuallimîn-i Âliye, Dârülfünûndan ayrı olarak Fen ve Edebiyat kısımları bulunan üç yıl öğrenim süreli müstakil bir müessese haline getirilmiştir. İlk dönemlerde dersleri kısmen Dârülfünûndan ayrı kısmen Dârülfünûnla ortaktı. 1911 yılında tamamen dersler kendi bünyesinde vermeye başladı. Maârif Nezâreti 1912 yılında çıkarttığı bir irade-i seniyye ile Dârümuallimîn-i Âliyeye aynı adla yüksekokul statüsü vermiştir. Satı Bey müdürlükten ayrıldıktan sonra öğrenciler tekrar üniversiteye gönderilmeye başladı¹³⁸.

Bu dönemde Dârümuallimîn-i Âliyede okutulan yabancı dil Fransızca’ydı. Satı Bey’in girişimleriyle öğrencilere uygulamalı pedagojik eğitim verilmesi için Dârümuallimîn-i Âliyeye bağlı olarak açılmış olan Tatbikat Mektebi’nde 1913 yılında

¹³⁴ Faik Reşit Unat, **a.g.e.**, s. 35.

¹³⁵ Faik Reşit Unat, **a.g.e.**, s. 35; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 320.

¹³⁶ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 320.

¹³⁷ Satı Bey buraya müdür olmadan önce 900 medrese öğrencisi buraya alınmıştı. Satı Bey ilk önce bu 900 öğrenciyi sınava tabi tutarak sayıyı 150’ye indirmiştir. Sonrasında öğretmen kadrosunda değişiklikler yaparak nitelikli muallimleri buraya almıştır. Ayrıca bu şubeyi müstakil bir binaya kavuşturarak yatılı hale getirmiştir. Öğretim süresi üç yıla çıkarılan şubeye bir de uygulama okulu kurmuş ve programını da yenilemiştir. Satı Bey bu müessesede yaptığı diğer uygulamalarla burayı gerçek manada bir öğretmen okulu haline getirmiştir. Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 314-316; Cemil Öztürk, **a.g.e.**, s. 30-31; Hasan Ali Koçer, **Türkiye’de Modern...**, s. 204-205.

¹³⁸ Faik Reşit Unat, **a.g.e.**, s. 35; Cemil Öztürk, **a.g.e.**, s. 224-225; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 320.

Fransızca dersi koyulmuştur¹³⁹. Ertesi sene Fransızca dersinin burada okutulmasının bir fayda sağlamayacağı düşünülerek bu ders kaldırılmıştır¹⁴⁰.

Dârülmuallimîn-i Âliyede bu gelişmeler yaşandıktan sonra en önemli reform girişimi 1915’de yapılmıştır. Yayınlanan *Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Nizamnâmesi*¹⁴¹ ile Dârülmuallimîn-i Âliye İptidai, İhzari (hazırlık) ve Âli olmak üzere üç şubeden oluşmuştur. İptidai şubesinin öğrenim süresi dört, İhzari şubesinin iki, Âli şubesinin ise dört yıldır. Âli Şubesi; Edebiyat, Tabiat ve Riyaziyat olarak üç bölümden oluşmaktaydı. Yine nizamnâmeye göre İptidai şubede ve İhzari şubede el sine-i ecnebiye (yabancı dil) okutulacaktı. Fakat tam olarak hangi dil ya da dillerin okutulacağı belirtilmemiştir¹⁴². Âli şubesinde ise dersler, Dârülfünûn ile aynı olacaktı. Nitekim bu dönemde Dârülfünûnda ders gören Âliye şubesi öğrencileri Dârülfünûn bünyesindeki Lisan Şubesine devam etmiş ve burada bir yabancı dili seçip okuması zorunlu tutulmuştur. Bu konuya Lisan Şubesi bölümünde değinilecektir.

1.3.3. Dârülmuallimât

İlk kız rüşdiyelerinin açılmasının ardından bu okullarda öğretmenlik yapacak bayan muallimlerin yetiştirilmesi konusu gündeme gelmiştir. Başlangıçta kız rüşdiyelerine bayan öğretmen bulunamamasından dolayı ahlakına güvenilir, yaşlı erkek öğretmenler bu okullarda istihdam edilse de bu okullara kadın öğretmenlerin yetiştirilmesi zorunluluğu doğduğundan bayanlara yönelik bir öğretmen okulu açılması kararlaştırılmıştır. 1869 tarihli Maârif-i Umumiye Nizamnâmesinde kız sıbyan ve rüşdiye mekteplerine muallimler yetiştirmek üzere İstanbul’da kız öğretmen okulu olan Dârülmuallimâtın açılması planlanmıştır. Açılması öngörülen Dârülmuallimât 1870 yılında açılmıştır¹⁴³.

¹³⁹ Dârülmuallimîn-i Âliyeye bağlı Tatbikat Mektebine 600 kuruş maaşla Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi muallimlerinden Ruşen Efendi atanmıştır. BOA, **MF.ALY.** 52/101, (11 Muharrem 1332/10 Aralık 1913).

¹⁴⁰ BOA, **MF.ALY.** 72/30, (19 Zilhicce 1332/8 Kasım 1914).

¹⁴¹ **Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Nizamnâmesi**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333.

¹⁴² Muhtemelen okutulan dil Fransızcadır. Bununla birlikte bu dönemde Osmanlı Devleti’nin müttefiki olan Almanya ile yakın ilişkilerinden dolayı Fransızca ile birlikte Almancanın da okutulması muhtemeldir.

¹⁴³ Mustafa Şanal, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârülmuallimât), Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870-1924)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, Sa. 26, Güz 2009, s. 225; Hamza Altın, “Osmanlı Eğitim Tarihinde Dârülmuallimât (Açılışı ve Gelişim Süreci)”, **Akademik Matbuat**, c. 1, Sa. 1, Kasım 2017, s.

Nizamnâmeye göre Dârümuallimât sıbyan ve rüşdiye kısımlardan oluşacaktı. Sıbyan şubesinin öğretim süresi iki yıl, rüşdiye şubesinin ise üç yıldır. Bu şubelerden sadece rüşdiye kısmında yabancı dil olarak Arabî ve Farisî dersleri mevcuttu¹⁴⁴. 1872-73 ders yılında Dârümuallimât üç sınıflı bir okul haline gelmiştir. İlk iki sınıf dersleri, sıbyan ve rüşdiye şubelerine ortak olarak okutulmuş son sınıfa da sadece rüşdiye şubesi öğrenciler devam etmiştir. Programda herhangi bir değişiklik olmamış dil olarak müfredatta Arapça ve Farsça yer almıştır¹⁴⁵.

Okulun gelişimi Sultan II. Abdülhamid döneminde devam etmiştir. 1888 yılında rüşdiye şubesinin öğretim süresi iki yıla indirilse de 1890-1891 yılında eski haline getirilmiştir¹⁴⁶. 1892 yılında Dârümuallimâtâ hazırlık olmak üzere 6 yıllık ibtidâî ve rüşdi sınıflarından oluşan inas rüşdiye mektebine denk ihtiyat kısmı teşkil edilmiş, Dârümuallimât kısmının eğitim süresi 3 yıl olarak düzenlenmiş, bu kısma “Âliye” adı verilmiştir¹⁴⁷. 1895 yılında yayınlanan Dârümuallimât ve onun bünyesinde kurulan ihtiyat kısmının idarî yapısı, öğretim kadrosu, öğrencileri vs. konularını içeren “Dârümuallimât ile İhtiyat Kısımına Mahsus Talimat” adında bir talimat¹⁴⁸ yayınlanmıştır¹⁴⁹. Talimata göre Dârümuallimât, İptidaiye ve Rüşdiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek üzere kurulan ve öğretim süresi üç yıl olan bir okuldu. Ayrıca kendisine bağlı bir İhtiyat kısmı bulunmaktaydı. Talimatın sonunda Dârümuallimât’a ait bir ders programı da bulunmaktaydı. Bu ders programına göre Dârümuallimâtın birinci ve ikinci senelerinde Arapça ve Farsça, son senesinde de sadece Arapça okutulacaktı.

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde Dârümuallimâtta birtakım yenilikler gündeme gelerek¹⁵⁰ bazı değişiklikler yaşanmıştır. Maârif Nezâretinin kontrolünde

23; Yasemin Tümer Erdem, II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kızların Eğitimi, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 283-284; Cemil Öztürk, **a.g.e.**, s. 44; Hasan Ali Koçer, **Türkiye’de Öğretmen...**, s. 21.

¹⁴⁴ Hasan Ali Koçer, **Türkiye’de Öğretmen...**, s. 19; Mustafa Şanal, **a.g.m.**, s. 225; Cemil Öztürk, **a.g.e.**, s. 44; Hamza Altın, “Osmanlı Eğitim...”, s. 23.

¹⁴⁵ Mustafa Şanal, **a.g.m.**, s. 228.

¹⁴⁶ Hamza Altın, “Osmanlı Eğitim...”, s. 27.

¹⁴⁷ Yasemin Tümer Erdem, **a.g.e.**, s. 284-285.

¹⁴⁸ **Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye**, 1317 (1899), s. 321.

¹⁴⁹ Yasemin Tümer Erdem, **a.g.e.**, s. 285; Cemil Öztürk, **a.g.e.**, s. 47; Mustafa Şanal, **a.g.m.**, s. 228; Hamza Altın, “Osmanlı Eğitim...”, s. 28.

¹⁵⁰ Maârif Nazırı Emrullah Efendi, Dârümuallimât mezunlarının taşraya gitmemeleri hatta evlilik yolunu seçip hiç görev yapmamaları üzerine bunun önüne geçebilmek için, öğretmen adaylarını ülkenin her yerine gönderebilmek için Dârümuallimâtın yatılı olması gerektiğini düşünmüştür. Yatılı olarak

öğretmen yetişecek kızları, taşradaki okullarda istihdam edebilmek için Leyli (yatılı) Dârümuallimât açılmasına karar verilmiştir. 1910-1911 eğitim yılında Fatih Çarşamba'da bulunan yatılı kız Sanayi Mektebinde leyli Dârümuallimâtın ilk sınıfı açılmıştır. 1911 yılında Aksaray'da meydana gelen yangında Dârümuallimât binasının yanması üzerine gündüzlü Dârümuallimât kapatılmış, 1911-1912 yılında Kız Sanayi Mektebi bünyesinde yer alan Leyli Dârümuallimât ile birleştirilerek Çapa'daki Derviş Paşa Konağına taşınan okul Leyli Dârümuallimât adını almıştır. Yeni yapılanma ile okulun öğretim süresi de iki yıla düşürülmüştür¹⁵¹.

1913-1914 yılında uygulamalı eğitim yapmak amacıyla Dârümuallimâta bağlı bir Tatbikat Mektebi açılmıştır. Ayrıca bu dönemde Dârümuallimâtın müfredat programına Fransızca dersi de girmiştir. Leyli Dârümuallimât müdürü, açılan Tatbikat Mektebine dahi Fransızca dersinin koyulması istemiştir. Maârif Nezâretine gönderilen yazıda Dârümuallimât müdürü, mektepte oluşturulan son teşkilat gereğince talebelere Fransızca dersi okutulduğunu fakat önceki sınıflarda hiçbir zaman Fransızca dersi görmemiş olan talebelerin bulundukları sınıflardaki Fransızca öğretiminden yeterince istifade edemeyeceklerini belirtmiştir. Müdür, bu eksikliği gidermek amacıyla kendisinin ileriki sınıflara geçecek öğrencilerin Fransızca okuma derslerinde zorluk yaşamamaları için öğrencilerine başlangıç seviyesinde bilgi kazandırmak adına fahri olarak Fransızca dersi verdiğini fakat asli görevlerinden dolayı bu dersleri belli bir program dâhilinde ve devamlı surette gerçekleştiremediğini ifade edip söz konusu nedenlerden dolayı Dârümuallimât bünyesinde bulunan İhzari ve Tatbikat sınıflarında dahi Fransızcanın ciddi bir şekilde okutulması için gerekli muallimlerin tayin edilmesini Maarif Nezaretinden talep etmiştir. Fakat bu talep uygun görülmeyerek reddedilmiştir¹⁵².

Dârümuallimâta 1914-1915 ders dönemi için yeni bir program yayınlanmıştır¹⁵³. Bu programa göre Dârümuallimât dört kısımdan oluşmuştur: Kısım-1 İptidai, Dârümuallimât-i İptidai, Ana Muallime Mektebi ve Ana Mektebi. Kısım-1

---

açılacak Dârümuallimâta okumaları için taşradan kız öğrencileri getirtmiştir. Hamza Altın, "Osmanlı Eğitim...", s. 28.

¹⁵¹ Yasemin Tümer Erdem, **a.g.e.**, s. 284-285; Cemil Öztürk, **a.g.e.**, s. 48; Hamza Altın, "Osmanlı Eğitim...", s. 29.i

¹⁵² BOA, **MF.ALY.** 46/39, (11 Şevval 1331/13 Eylül 1913).

¹⁵³ **Dârümuallimât Programı**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1330.

İptidai, Dârümuallimât-i İptidaiyenin uygulama okulu olup öğretim süresi beş yıldır. Dârümuallimât-i İptidaiye de biri hazırlık (ihzârî) olmak üzere beş yıllıktır. Ana Muallime Mektebinin öğretim süresi ise bir yıldır. Ana Mektebi onun uygulama okuluydu. Bu okullardan sadece Dârümuallimât-i İptidaiyenin ders programında birinci (ihzârî), ikinci, üçüncü ve dördüncü senelerinde ikişer saatlik lisan dersi bulunmaktaydı. Son senesinde ise dil dersi yoktu.

Programda Dârümuallimât-i İptidaiyede okutulacak bütün derslerin ayrıntılı müfredatı bulunmaktaydı. Yabancı dil olarak da Almanca veya Fransızca okutulacaktı. Bu derslerin öğretiminde tamamıyla “Metod-ı Direkt” takip edilecekti. Talebelere her derste düzenli bir şekilde en az beş kelime öğretilmesine özen gösterileceği gibi konuşma alıştırmalarının yapılmasına ve okumalarında mana çıkarabilmelerine ve yazı yazmada mümkün mertebe mekele kazanmalarına gayret olunacaktı. Bu gayeyi elde etmek üzere talebelerin her sene sonunda lisan hususundaki terfi dereceleri dikkate alınacaktı¹⁵⁴.

1914-1915’de yayınlanan program uzun ömürlü olamamış ve 1915 yılında yayınlanan *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi* ile okul yeniden yapılandırılmıştır. Nizamnâme¹⁵⁵ göre, Dârümuallimât-ı Âliye adını alan okul İptidai, İhzârî (Hazırlık) ve Âli olmak üzere üç kısımdan oluşmaktaydı. İptidai kısmının öğretim süresi beş, İhzârî kısmının iki, Âli kısmının üç seneydi. Âli kısım, Edebiyat, Tabiat ve Riyaziyat Şubelerine ayrılacaktı. İptidai kısmına ait bir Tatbikat Mektebi ve yine okul müdürlüğüne bağlı bir Ana Muallime Mektebi ve ona ait bir uygulama okulu olan Ana Mektebi de bulunacaktı.

Nizamnâmeye göre İptidai şubede ve İhzârî şubede el sine-i ecnebiye (yabancı dil) okutulacaktı. Fakat tam olarak hangi dil ya da dillerin okutulacağı belirtilmemiştir. Muhtemelen bu diller önceki programda olduğu gibi Fransızca veya Almancadır. Âli Şubenin dersleri İnas Dârülfünûnu dersleri ile aynı olacaktı.

1917-1918 ders döneminde Dârümuallimât Müdürlüğü, Maârif Nezâretine okutulmakta olan Almancanın yerine Fransızcanın müfredata koyulmasının daha

¹⁵⁴ *Dârümuallimât Programı*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1330, s. 43.

¹⁵⁵ *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333.

uygun olacağını bildirerek görevi sonlandırılmış olan birinci ve ikinci sınıf Almanca muallimesi Vitalis Hanım'ın yerine Fransızca muallimesinin tayin edilmesini istemiştir¹⁵⁶. Nezâret de Almanca dersinin yerine Fransızca dersinin okutulmasını uygun görmüştür¹⁵⁷.

Gerek Dârülmuaalliminde ve gerekse Dârülmuaallimâtta yabancı dil dersleri olmasına rağmen bu kurumların yabancı dil öğretmeni yetiştirme gibi bir misyonu yoktu. II. Meşrutiyet döneminde yabancı dil derslerine, öğreteceği dili bilen Müslim veya gayrimüslim herhangi biri getirilebilmekteydi. Sadece öğreteceği dili iyi bilip bilmemesi konusunda bir sınava tabi tutulup iyi bildiğini ispatlarsa yabancı dil öğretmenliğine gelebiliyordu. II. Meşrutiyet döneminde yabancı dil öğretmeni yetiştirme görevini 1910-1912 ve 1915-1918 yılları arasında faaliyette bulunan Dârülfünûna bağlı Elsin/Lisan Şubeleri üstlenmiştir. Bu şubeye ikinci ve üçüncü bölümlerde değinilecektir.

1.3.4. Ticaret Mekteb-i Âlisi

Devletin ticaretini geliştirecek ticaretle alakalı bilgiye sahip nitelikli insan yetiştirme amacına binaen açılmasına karar verilen Ticaret Mektebinin kurulması için 1861, 1879 ve 1881 yıllarında girişimler olmuş fakat bir sonuç alınamamıştır. Bu mektep, 1883 yılında II. Abdülhamid'in himayesinde Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi adıyla açılmış ve Fransa'nın önemli ticaret okullarından örnek alınarak ders programı hazırlanıp 1884 yılında eğitime başlamıştır¹⁵⁸. Ticaret Mektebinde, öğrencilerin o günün ticaret dünyasına entegrasyonunu kolaylaştırmak için her dönem yabancı dil eğitimine önem verilmiştir.

İlk açılan Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisinin 1883'te nizamnâmesi¹⁵⁹ yapılmıştır. Nizamnâmeğe göre öğretim süresi 4 yıl olan mektep, her birinin öğretim süresi iki yıl olan İdadi ve Fenni adlı şubelere ayrılmıştır. Nizamnâmedeki ders programına göre yabancı dil dersleri olarak ticaret üzerine Türkçe, Rumca, Fransızca,

¹⁵⁶ BOA, **MF.ALY.** 148/1, lef 158 (1 Rebiyülevvel 1337/5 Aralık 1918).

¹⁵⁷ BOA, **MF.ALY.** 148/1, lef 159 (1 Rebiyülevvel 1337/5 Aralık 1918).

¹⁵⁸ Ayşenur Erdoğan, **Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018; s. 11-15; Ahmet Sait Özkul, "Ticaret Mektebinde Verilen Eğitim Üzerine Bir İnceleme 'Usûl-i Ticaret Dönemi' (1883-1916)", *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, c. 2, Sa. 2, Ekim 2017, s. 11-12.

¹⁵⁹ **Hamidiye Ticaret Mektebi Nizamnâmesi**, *Düstur*, I. Tertip, c. V, s. 317-324.

Arapça, İtalyanca, İngilizce kitabet (yazma) ve mükâleme (konuşma) dersleri olacaktı. Fransızca zorunlu olarak, diğer dillerde seçmeli olarak okutulacaktı. Bu dillerin yer aldığı 1883 tarihli müfredat programında yer alan idâdî ve fenni kısımlarının ders programlarının birleştirilmiş ve kategorize edilmiş hali¹⁶⁰ şu şekildedir:

Tablo-6 Hamidiye Ticaret Mektebinde Yabancı Dil Dersleri (1883)		
Kategori	Ders Adı	Ders Saati
Dil Dersleri	Lisan-ı Fransevi	6
	Tercüme (Fransızcadan Türkçeye)	3
	Elsine-i İhtiyariye	12
	Müzakere	2
Ticari Yazışma Dersleri	Muharrerat-ı Ticariye ve Türkçeye Tercüme	2
	Tercüme Ticariye-i Franseviye	1
Kaynak: Ahmet Sait Özkul, “Ticaret Mektebinde Verilen Eğitim Üzerine Bir İnceleme ‘Usûl-i Ticaret Dönemi’ (1883-1916)”, Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi , c. 2, Sa. 2, Ekim 2017, s. 16-17.		

Diğer derslerle birlikte toplam ders saati 99 saat olan Hamidiye Ticaret Mektebi Âlisi programında dil derslerine toplamda 23 saat ayrılmıştır. Oran olarak 1/5’e denk geldiği düşünüldüğünde yabancı dil eğitime verilen önem açıkça görülmektedir. Ders saatlerine bakıldığında seçmeli yabancı diller de programda önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum Ticaret Mektebinde Fransızca dışındaki yabancı dillere de önem verildiğinin bir göstergesidir¹⁶¹.

Ticaret Mektebi 1890 yılında birtakım sorunlardan dolayı kapatılmış ve 1894 yılında Maârif Nezâretine bağlı olarak tekrar açılmıştır. Bu açılışında mektebin öğretim süresi 3 yıl olmakla birlikte ilk açılışındaki ders programına göre daha sade ve uygulanabilir bir ders programı hazırlanmıştır. Bu programda öğrencilere ilk iki sene

¹⁶⁰ Ahmet Sait Özkul, **a.g.m.**, s. 16-17.

¹⁶¹ Ahmet Sait Özkul, **a.g.m.**, s. 17.

Fransızca okutularak öğrencilerin belli bir seviyeye ulaştırdıktan sonra üçüncü senede ticaret derslerinin ağırlıklı olarak Fransızca işlenmesi kararlaştırılmıştır¹⁶². 1894 yılında tekrar açılan Ticaret Mektebinin ders programında yer alan yabancı dil dersleri¹⁶³ şu şekildedir:

Tablo-7 Hamidiye Ticaret Mektebinde Yabancı Dil Dersleri (1894)	
Dil Dersleri	Fransızca Okutulacak Dersler (3. Sene)
Fransızca İnşa ve Kitabet ve Fransızca'dan Türkçe'ye Tercüme (1. Sene)	Usul-i Muhasebe ve Tetkikat-ı Hesabiye-i Ticariye
Fransızca İnşa ve Kitabete devam ve Türkçe'den Fransızca'ya Tercüme (2. Sene)	Fransızca Muhaberat-ı Ticariye
Hüsn-i Hatt-ı Fransevi (İlk iki sene)	Borsa ve Sigorta Kumpanyaları, Teçhizat-ı Bahriye, Sanayi, Şimendiferler Hakkında Malumat
	Emtia-i Ticariye (Memâlik-i Şahâne'nin İthalat ve İhracatı)
	Ticaretgâh İdaresi Ameliyatı
Kaynak: Ahmet Sait Özkul, "Ticaret Mektebinde Verilen Eğitim Üzerine Bir İnceleme 'Usûl-i Ticaret Dönemi' (1883-1916)", Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi , c. 2, Sa. 2, Ekim 2017, s. 18.	

Programdaki derslerin haftada kaç saat okutulacağına dair bir bilgi yoktur. Mektebin önceki programında Fransızca dışında başka yabancı diller bulunmakla birlikte bu dönemde sadece Fransızca dersinin okutulması düşünülmüştür. Toplam 20 dersten ikisi dil öğretimine ayrılmış, 5 tanesinin öğretiminin de Fransızca olarak yapılması planlanmıştır¹⁶⁴. Ticaret derslerinin ağırlıklı olarak Fransızca işlenmesi

¹⁶² Ahmet Sait Özkul, **a.g.m.**, s. 13; Ayşenur Erdoğan, **a.g.e.**, s. 97-98; **Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nin 50. Yılından Marmara Üniversitesinin 117. Yılına Armağan**, s. 15-16.

¹⁶³ Ahmet Sait Özkul, **a.g.m.**, s. 18.

¹⁶⁴ Osman Nuri Ergin, yabancı dile vakıf olunmaması sebebiyle bu programın, aynen uygulanması noktasında problemler bulunduğunu belirtmiştir. Ahmet Sait Özkul, **a.g.m.**, s. 19.

kararlaştırıldığından daha iyi verim elde edebilmek için mektepte mahreç adı verilen yabancı dil hazırlık sınıfı açılmıştır. 1 Eylül 1902 tarihinde, asıl sınıflara öğrenci yetiştirmek için açılan bu hazırlık sınıfı beklenen verimi sağlayamadığı için 3 Eylül 1908’de kapanmıştır. Ticaret Mektebi bu ders programıyla II. Meşrutiyet dönemine kadar öğretime devam etmiştir¹⁶⁵.

II. Meşrutiyet Döneminde mektep adından Hamidiye ismi çıkarılarak okulun adı Ticaret Mekteb-i Âlîsi olmuştur. II. Meşrutiyet ilan edildiğinde okulun eksiklikleri göz önüne alınarak hemen ıslahat çalışmalarına girişilmiştir. Programa İngilizce ve Almanca dersi konulmuştur¹⁶⁶.

Ticaret Mektebinde, ilk başta İngilizce ve Almanca derslerinin ihtiyari (seçmeli) olarak ve devam edecek talebeden ayda birer mecdiye alınmak şartıyla okutulması kararlaştırılmıştır¹⁶⁷. Bununla birlikte bu dersleri hariçten ücretini ödeyerek takip etmek isteyen kişiler mektebe müracaat etmiştir. Müdürlük bu durumu Maârif Nezâreti’ne bildirerek hariçten müracaat edenlerden hüsn-i halini evrak ile ispat edenlerden ayda birer mecdiye ücret alınarak bu lisanlara devamlarına müsaade istemiştir¹⁶⁸. Nezâret, Ticaret Mektebinde Almanca ve İngilizce derslerinin diğer derslerin bitmesinden ve talebenin mektepten çıkmasından sonra yapılması sebebiyle iyi halli kişilerin bu derslere kabulünde hiçbir mahzurun olmadığını belirtmiştir¹⁶⁹.

Ertesi ders döneminde (1909-1910) müdürlük, Almanca ve İngilizce lisanlarının ücrete tabi tutularak ve ihtiyari (seçmeli) olarak okutulmasının temin-i maksada mani olduğunu ve yalnızca on kadar öğrencinin bu derslere devam ettiğini ve çoğu öğrencinin bu derslerden yararlanamadığını belirtip adı geçen dersler için ayrıca ücret alınmaksızın ve ikisinden birinin okumasının her öğrenciye mecburi tutulmasını ve talebenin az çok Fransızca öğrendikten sonra Almanca ve İngilizceyi daha kolaylıkla öğrenebileceklerinden bir sınıfa dörder saat okutulacak olan bu derslerin

¹⁶⁵ Ahmet Sait Özkul, **a.g.m.**, s. 13; Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, c. 3-4, s. 1144.

¹⁶⁶ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 289.

¹⁶⁷ **İkdam**, nr. 5197, 31 Teşrinievvel 1324 (13 Kasım 1908), s. 4.

¹⁶⁸ BOA, **MF.MKT.** 1092/14, lef 1 (19 Zilhicce 1326/12 Ocak 1909).

¹⁶⁹ BOA, **MF.MKT.** 1092/14, lef 2 (19 Zilhicce 1326/12 Ocak 1909).

ikinci ve üçüncü senelere de ikişer saat okutulmasını Nezâretten talep etmiştir¹⁷⁰ ve Nezâret de bunu onaylamıştır¹⁷¹.

Ticaret Mektebi için 1910 tarihinde bir talimatnâme hazırlanmıştır¹⁷². Ayrıca hazırlanan talimatnâmede zamanın ihtiyaçları dikkate alınarak düzenlemeler ve eklemelerin yapıldığı ders programı da yer almaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere hazırlık sınıfının kaldırıldığı görülen programda bazı derslerin yine Fransızca olarak okutulmasına karar verildiği görülmektedir. Ders saatleri yetersiz görülerek ayrıca Fransızca derslerine takviye yapılmış, Almanca ve İngilizce dil derslerinin de saatleri artırılmıştır¹⁷³.

1910 yılında hazırlanan talimatnâmede Ticaret Mekteb-i Âlîsinin yenilenen ders programı bulunmaktadır. Müfredatta yer alan yabancı dil dersleri ve Fransızca olarak okutulacak dersler¹⁷⁴ şu şekildedir:

Tablo-8				
Ticaret Mekteb-i Âlîsinde Yabancı Dil Dersleri (1910)				
Dersler	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Açıklama
Usul-i Defteri	4	2	3	Üçüncü sınıfta Fransızca okutulacaktır.
Ticaretgâh İdaresi	-	3	5	Üçüncü sınıfta Fransızca okutulacaktır.
Coğrafya-yı Zirai, Sinaî ve Ticarî	3	2	-	Birinci sınıfta Fransızca okutulacaktır.
Emtia-i Ticarîye	3	1	-	Fransızca okutulacaktır.
İhsaiyyat	3	1	-	Fransızca okutulacaktır.
Lisan-ı Fransevi	5	3	-	-

¹⁷⁰ BOA, **MF.MKT.** 1242/25, lef 1 (10 Şevval 1327/25 Ekim 1909).

¹⁷¹ BOA, **MF.MKT.** 1242/25, lef 2 (10 Şevval 1327/25 Ekim 1909).

¹⁷² BOA, **MF.ALY.** 53/22, lef 1-6, 1326 (1910). Talimatnâme'de, Ticaret Mektebinin Maârif Nezâretine bağlı Mekâtib-i Âlie'den sayıldığı ve Memalik-i Osmâniye'nin ticareti ile maliyesini ilerletecek, yükseltecek hizmet erbâbı, fen ve bilgi sahibi yetiştirmek maksadıyla tesis edildiği vurgulanmıştır.

¹⁷³ Ayşenur Erdoğan, **a.g.e.**, s. 129; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 289; Ahmet Sait Özkul, **a.g.m.**, s. 13.

¹⁷⁴ Ayşenur Erdoğan, **a.g.e.**, s. 130.

Fransızca Muhaberat ve vesait-i ticariye	-	3	3	-
Almanca, İngilizce	-	3	2	-
Kaynak: Ayşenur Erdoğan, Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlîsi , Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 130.				

Mektepte okutulması planlanan derslerin toplamda ders saati 75'tir. Fransızca diline 8, diğer dillere 5 saat olmak üzere toplamda 13 saat dil öğretimine ayrılmıştır. Bununla birlikte bazı derslerin belirli sınıflarda, bazı derslerin de bütün sınıflarda Fransızca okutulması planlanmıştır. Dil eğitiminin yanında toplam 15 dersten 6'sının Fransızca olarak okutulması mektep programında yabancı dile verilen ağırlığı göstermesi bakımından önemli bir ölçüdür. 1913 yılında 1910 yılında hazırlanan ders programına yönelik ayrıntılı müfredat programı da hazırlanmıştır¹⁷⁵.

Ticaret Mektebi müdüriyeti, Maârif Nezâretine mektep mezunlarının şehbenderlik¹⁷⁶ memuriyetinde tercüman olarak istihdam edilebileceği hakkında bir yazı¹⁷⁷ göndermiştir. Müdür yazısında; Ticaret Mektebinde şehbenderlik mesleğinde bilinmesi gereken "*ulûm ve fûnûn*"un okutulmakta olduğunu bununla birlikte lisan öğretimine ziyadesiyle önem verilerek Fransızca, Almanca ve İngilizce derslerinin mecburi olarak hatta bazı derslerin dahi Fransızca diliyle okutulduğunu belirtmiş, bu nedenlerle Ticaret Mektebinden mezun olanların diğer resmi mektep mezunlarından daha çok şehbenderhane memuriyetinde istihdam edilmeye uygun olduklarını ifade etmiştir. Müdür, mektebin esas olarak ticaret erbabı yetiştirmek amacıyla tesis edildiğini, müfredatında bu yönde dersler olduğunu ve mezunların da çoğunlukla ticari müesseselere devam ettiğini belirtmiş ayrıca ticaret mektebinden mezun olanlara şehbenderlik memuriyetinin tahsis edilmesi, adı geçen memuriyetlerin ehillerine verilmesinin mektebe olan rağbet seviyesini arttıracaklarını da hatırlatarak bu konuda gereğinin yapılmasını Maarif Nezaretinden istirham etmiştir. Maârif Nezâreti bu

¹⁷⁵ **Ticaret Mekteb-i Âlîsi Müfredatlı Ders Programı**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1329.

¹⁷⁶ Şehbender Osmanlı Devleti'nde ticari işleri yönetmek, tüccarlar arasındaki ihtilafları gidermekle görevli memurdur.

¹⁷⁷ BOA, **MF.ALY.** 48/64, lef 1 (12 Zilkade 1331/13 Ekim 1913).

hususla dikkate almış ve Ticaret Mektebi Âlîsi müdüriyetinin bu talebini Hariciye Nezâreti'ne iletmiştir¹⁷⁸.

1916 yılında mektebin talimatnâmesi ve ders programı değiştirilmiştir. Değişen talimatnâme¹⁷⁹ ile birlikte Ticaret Mekteb-i Âlîsi Kısım-1 Evvel ve Kısım-1 Sâni olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Kısım-1 Evvel'in eğitim süresi üç yıl olmakla birlikte bu bölümde tâlî yani ikinci dereceden ticaret ilmi gösterilecektir. Kısım-1 Evvel'in ders programında yer alan yabancı dil dersleri¹⁸⁰ şu şekildedir:

Tablo-9			
Ticaret Mekteb-i Âlîsi Kısım-1 Evvel Ders Programında Yabancı Dil Dersleri			
Dersler	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Fransızca (lisan ve muhabere)	6	6	5
Almanca	6	6	5
Kaynak: Ayşenur Erdoğan, Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlîsi , Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 139.			

Diğer derslerle birlikte toplam ders saati 106 saat olan Ticaret Mektebi Âlisinde dil derslerine 34 ders saat gibi neredeyse 1/3 oranında ders saati ayrılması, mektepte geçmiş dönemlerde olduğu gibi yabancı dil eğitime bu dönemde de önem verildiğinin bir göstergesidir. Bununla birlikte Kısım-1 Evvel'e bağlı diğer şubelerde Fransızca ve Almanca ile birlikte İngilizce ve İtalyanca derslerinin okutulması planlanmıştır.

Kısım-1 Evvel bünyesinde bir Meslek Şubesi kurulmuştur. Bu şube tâlî ve âlî seviyede eğitim gören, ticaretle meşgul olan ve yeni baştan ticarete atılmak isteyenler için açılmıştır. Şubeye öğrenciler tam zamanlı veya yarı zamanlı olarak devam

¹⁷⁸ BOA, **MF.ALY.** 48/64, lef 2 (12 Zilkade 1331/13 Ekim 1913).

¹⁷⁹ **Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatnâme ve Müfredatlı Ders Programı**, Ahmed İhsan Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1332. Ayşenur Erdoğan eserinde talimatnâme ve ders programının 1914 tarihli olduğunu yazmıştır. Eğitimle ilgili talimatnâme ve nizamnâmeler genellikle Rumi tarihli olduğundan bu tarihin 1916 olması gerekir. Nitekim Ticaret Mektebi ile ilgili bilgilerin yer aldığı çalışmalarda, örneğin; Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, c. 3-4, s. 1146 ve Oktay Güvemli, **İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi**, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2013, s. 105-139, yeni program için 1915 tarihinde girişimlerin olduğunu yazmışlardır. Muhtemelen 1915'de yapılan değişiklikler 1916'da yayımlanmıştır.

¹⁸⁰ Ayşenur Erdoğan, **a.g.e.**, s. 139.

edebileceklerdi. Meslek Şubesi ders programında yer alan yabancı dil dersleri¹⁸¹ şu şekildedir:

Tablo-10		
Ticaret Mekteb-i Âlîsi Kısım-ı Evvel'e Bağlı Meslek Şubesi Ders Programında Yabancı Dil Dersleri		
Dersler	Tam Zamanlı	Yarı Zamanlı
Fransızca	6	2
Almanca	3	-
İngilizce	3	-
İtalyanca	3	-
Kaynak: Ayşenur Erdoğan, Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlîsi , Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 140.		

Kısım-ı Evvel bağlı Serbest Dersler kısmı da açılmıştır. Bu kısım İbtidâî mekteplerde tahsil görüp ticarethanede görev yapmak isteyenler için gereken ticari bilgileri vermek amacıyla kurulmuştur. Bu bölüm kendi içerisinde büyük efendilere mahsus olan Ticarethane Memurları Şubesi ve küçükler için Ameli Ticaret Şubesi olarak iki kısma ayrılmaktadır. Ticarethane Memurları Şubesinin eğitim süresi bir sene ve Ameli Ticaret Şubesinin ise üç senedir. Serbest Dersler kısmı programında yer alan yabancı dil dersleri¹⁸² şu şekildedir:

Tablo-11				
Ticaret Mekteb-i Âlîsi Kısım-ı Evvel'e Bağlı Serbest Dersler Programında Yabancı Dil Dersleri				
Dersler	Ticaretthane Memurları Şubesi	Ameli Ticaret Şubesi		
		Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Fransızca (Lisan ve muharebe)	2	3	3	3
Almanca	2	3	3	3
İngilizce				

¹⁸¹ A.g.e., s. 140.

¹⁸² A.g.e., s. 142.

İtalyanca				
Kaynak: Ayşenur Erdoğan, Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi , Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 142.				

İngilizce ve İtalyanca derslerinin ders saatleri belirtilmemiştir. Ayrıca Talimatnâmede bir de kızlar için eğitim süresi bir yıl olan Kısım-ı Evvele bağlı Ameli Ticaret İnas Şubesi yer almaktadır. Kızlar için açılan bu şubenin ders programında bulunan Fransızca haftada üç saat okutulacaktı¹⁸³.

Mektebin Âli yani yüksek kısmını oluşturan Kısım-ı Sâni'de eğitim üç yıl olmakla birlikte ticari ilimlerin Âli mertebesi öğretilcektir. Üçüncü sınıf kendi içerisinde tamamen iş erbabı yetiştirilme hedefli üç bölüme ayrılmış ve bu şubeler Şehbenderlik, Banka ve Sanayi olarak adlandırılmıştır. Kısım-ı Sâni bölümüne Kısım-ı Evvel mezunları, Sultânî ve Âli mektep mezunlarından yabancı dil ile tedris olunacak dersleri takip edecek olanlar kabul edilecekti. Kısım-ı Sâni ders programında yer alan yabancı dil dersleri¹⁸⁴ şu şekildedir:

Tablo-12					
Ticaret Mekteb-i Âlisi Kısım-ı Sâni Ders Programında Yabancı Dil Dersleri					
Dersler	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf		
			Şehben-derlik	Banka	Sanayi
Fransızca ve Muhaberat-ı Ticariye	3	3	3	3	3
Almanca ve Muhaberat-ı Ticariye	3	3	3	3	3
Elsine-i İhtiyariye: İngilizce ve İtalyanca	3	3	3	3	3
Kaynak: Ayşenur Erdoğan, Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi , Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 144-147.					

¹⁸³ A.g.e., s. 142-143.

¹⁸⁴ A.g.e., s. 144-147.

Talimatnâmeyle birlikte müfredatlı ders programı da yayınlanmıştır. Örnek olarak öğretim süresi üçer yıl olan Kısım-1 Evvel ve Kısım-1 Sani'nin ders programında yer alan yabancı dil derslerinin müfredat programı şu şekildedir:

Kısım-1 Evvel

Fransızca (Birinci Sınıf: Haftada 6 Saat)

Gramer (1. Sene Claude Augé)

Gramer alıştırmaları. –Öğrenciler evlerinde kendi defterlerinde alıştırmaları yazacak. Öğretmen bir yazı ve defter bakımı tahkikatından sonra sınıfta tashih yapacak ve not defterine kaydedeceği notları verecek.

Ezber Okuma –Nesir ya da nazım, ezber okuma ilk önce sınıfta gerçekleşecek ve sınıfta açıklanacak. Muallim telaffuzu ve söyleyiş şeklini gözlemleyecek. Anlatımın iyice ezberlenmesini talep edecek.

Okuma –(Toutey, ara ders)

Öğrenciler evlerinde okuma parçaları hazırlayacak. Okumalarını sınıfta hızlıca yapacaklar ve Türkçe çevirisin verecekler. Daha sonra, muallim öğrencilere kitaptaki sorulardan yola çıkarak sorular soracak. Öğrenciler de Fransızca cevaplayacaklar. Aynı şekilde muallim, fikirlerin analizi ve makul sorularla birlikte okuma parçalarının iyi anlaşıldığı konusunda emin olabilecekler. Böylece okuma dil çalışmalarının yerini alacak.

Gramer.

Gramer alıştırmaları.

Dikte. –Öğrenciler muallimin diktesiyle yazacakları 20 ile 30 satır kadar evlerinde yazacaklar. Daha sonra, öğrenciler arasındaki defterleri değiştirecek ve öğrenciler her bir arkadaşının hatasını düzeltecek. Ayrıca siyah bir tahtaya her öğrencinin bir cümlesi yazılabilir ve böylece diktenin iyice hazırlanmış olduğundan emin olunabilir. Her on beş günde bir hazırlıksız bir şekilde dikte yaptırır. Öğrenciler kendi defterlerine dolma kalemle yazacaktır. Bu dikteler muallim tarafından kırmızı bir dolma kalemle düzeltilir; kullanım ve dilsel hatalar kenarlara farklı göstergelerle gösterilir. O dikteye

bir not vererek tarih yazılır ve imza atılır. Bu defterler okulda saklanır. Bununla birlikte, onları saklamadan önce, öğrenciler bu defterleri kopyalar ve eğer yapılan hatalar çok fazlaysa, öğrenci tüm dikteyi kopyalar.

1. Düzensiz fiiller. –Öğrenci evlerinde kendi defterlerinde fiilleri yazacaklar. Öğretmen defterlerin iyi tutulduğu konusunda emin olmak için onları inceleyecek ve tahtaya her öğrenciden bir fiil zamanı yazacak.

2. Dil bilgisel inceleme. –Öğrenciler evde hazırlama yapıp sınıfta düzeltmelerini yaparlar. Muallim uygun bir okuma cümlesi ve gramer alıştırmaları seçer.

Yazma. –Yazma konuları, gramer kitaplarından veya okuma kitaplarında yer alan konulardan seçilebilir. Öğrenciler evlerinde dolma kalemle kendi defterlerine yazacak ve muallim kırmızı dolma kalemler ile hataları düzeltip not verecek.

Diktede yapıldığı gibi, öğrenciler hatalarını kopyalayacak, eğer hatalar fazlaysa tüm yazıyı kopyalayacaklar. Defterler okulda saklanacak. Doğal olarak bazı yazılar sınıfta okunacak.

Almanca (Birinci Sınıf: Haftada 6 Saat)

(Birinci Kitap)

Ad (isim): Bu nedir?-Kabul etme ve Reddetme-Ana kelimenin cinsiyeti

Sıfat: Bu nasıldır?-Niteleme ve Yüklem-Sıfatın formu (durumu)

Fiil: O ne yapıyor/yapar?-Sein (olmak-to be) ve haben (sahip olmak) fiilinin şimdiki zaman formu-Geçişsiz fiiller-Bildirme kipinin tekil şahısta şimdiki zaman formu

Zamir: Kişi zamirleri

Tanımlık: Fiilin akkusativ (ismin –i hali) objesinin edatları-Akkusativ alan edatlar-

Dativ (ismin -e hali) alan edatlar-Çoğul, belirli 3 cinsiyet (der, die, das) ve belirsiz

Zarf: Yer bildirme zarfları-Zaman zarfları

II. Gramer konuları

İsim: Güçlü ve zayıf çekimlemeleri, çoğul yapma, bileşik isimler

Sayılar: 1000'e kadar temel sayılar ve önemli sayıların türetilmesi (bin, milyon, milyar vb.) Küçültme ekleri

Sıfat: Yükleme ve niteleme-Çekimleme ve arttırma (yükseltme)

Sayılar: Temel ve sayma sayıları 1 milyona kadar-Basit kesirler 1/2,1/4 3/4 gibi

Cisimler, kişiler hakkında bilgi veren zamirler/kelimeler

Edat: En sık kullanılanlar: in (içinde), an (yanında/yakınında) ,von (önünde), hinter (arkasında), ... Aus (-den)

Teori(kuram): Kelime çeşitleri, özne, yüklem

Kelime haznesi: Cisimler (eşyalar veya şeyler) ve Renkler-Genişleme-Hareket ve durum-Eylem-Nerede? Bir şey, hiçbir şey, birisi, kimse-Miktar, sayılar-Vücut kısımları-Elbiseler-Yazmak ve okumak için gerekli kelime haznesi, yön ve yer-Können (bilmek), wollen (istemek), müssen (mecbur olmak), geben (vermek), reichen (yeterli olmak), bringen (getirmek), sagen (anlatmak), schicken (göndermek) vb.

Masa üstü cihazlar

III. Gramer konuları

Fiiller: Zamanı bildiren fiiller

Perfekt (Geçmiş zaman) haben (sahip olmak) fiili ile çekimlenmesi-Perfekt (Geçmiş zaman) sein (olmak, to be) fiili ile çekimlenmesi-Gelecek zaman

Zamir: İlgi zamiri

Fransızca (İkinci Sınıf: Haftada 6 Saat)

I. Ticari Yazışma (Haftada 2 Saat)

Üslup yönünden gözetlenecek kurallar. -Biçim yönünden gözetlenecek kurallar. Ticari yöntemler. Yazışmaların adresleri. Yazıcının katkısı. -Daktilografi, Stenografi, Diktafon. -Yazışmanın Öğretimi. Mektup kopyalarının yararlılığı. -Kopya Baskısı. Postalar, telgraflar, telefonlar. -Ticari numuneler ve kâğıtlar. -İndirimli fiyatlar. -Önerilen nesneler ve mektuplar. -Taahhütlü mektup. Havaleler. -Posta

kuponları. -Posta geri almaları. -Ödemeli gönderme. Posta paketleri. -Telgraf ve Telyazıları kaleme alma; Telyazı vergileri, telgraf kodları, telgraf adresleri, resmi mektup (tebliğ). -Telefonlar ve kullanımları. Abonelik vergisi. -Yazışmaların sıralaması.

Mektuplar. Giriş, Yöntemler. -Alınan mektupları cevaplama yöntemleri.

-Kibar ifade yöntemleri. -Ticarete kullanılan kısaltmalar.

Günlük Mektupların Bölümlenmesi:

Genelgeler ve Genel ilanlar.

Hizmet Teklifleri-Ticari ilişki kurma-Ödeme emri ve sipariş-Haberleşme ve istihbarat-Çeşitli ilanlar-Dava

II. Fransızca (Haftada 4 Saat)

Okuma. -İlk seneki okumanın devamı

1. Gramer ve gramer alıştırmaları. İlk senenin gramer ve gramer alıştırmalarının devamı

2. Mantıksal inceleme. Farklı unsurlarıyla cümlelerin tanzimi: bağımsız ve yan cümleler, belirleyici, açıklayıcı, tümleyici, dolaysız, dolaylı ve mufassal cümleler; eksilteli ve devrik cümleler. Dilek kipinin kullanılışı. Fransızca cümle çalışmaları Türkçe cümlelerin tanzimiyle karşılaştırılmalı.

Almanca (İkinci Sınıf: Haftada 6 Saat)

I. Fiil

Bildirme kipi: Şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman, emir kipi, geçmiş zaman ve tüm düzenli fiiller

Edatlar (Temel)

Sıfat: Sıfat çekimi

Tüm adlar

Kuram: Nesneler (Genitiv durumda nesneler (Kimin sorusuna cevap verir, sahiplik bildirir)

Basit ve gelişmiş cümle

Okuma parçaları: 2 kitabın ilk 13 parçası (Sayfa1-12)

II. Fiil

Aktif ve Pasif

Konjuktiv dışındaki tüm çekimlerin tamamlanması

Sayılar: Temel sayılar, sayma sayıları. Belirsiz sayı sözcükleri

Zamir: Zamirleri sürekli tekrar etme alıştırmaları

Sıfat: Sıfatların tüm çekimlenmesi (der, die, das'a göre)

Zarf: Nicelik, Mekân (yer) ve zaman zarfları

Teori (Kuram): Cümle kurma-Birleştirilmiş (Birleşik çekimlenmiş cümle)

Parçalar ve Okumalar (Sayfa: 79-99) Delmas Tablosu

İkinci Kitap

III. Fiil

Güçlü ve düzensiz fiilleri çekim alıştırmaları

Ünlem: Duyguya göre vurgulama ve vurgulamayı taklit etme alıştırmaları

Bağlaç: Bağlaçlar, cümleleri birleştirme alıştırmaları

Kelime haznesi: Farklı kelimeleri tekrar etme alıştırmaları

Söz dizimi: Cümlelerin genel öğeleri (unsurları)

Okuma parçaları:

Siegfried (alıştırma 19, 20, 21, 22, 23, 24), Passivum (Tekrar etme), Das Brot (Alıştırma 18), Die Frösche, Kriegerische Abenteuer eines Friedfertigen (Sayfa.101-103)

Almanca (Üçüncü Sınıf: Haftada 5 Saat)

I. Fiil

Dilek kipi, Dolaysız ve dolaylı konuşma

Tüm çekimler: Birleşik ve ayrı kelimeler

Sözcük türleri

Okuma parçaları

Eine besondere Reise-Özel bir seyahat (Sayfa 117-121), Wie Du mir, so ich Dir (Sayfa 123-144), Der Georgstern, Mozart auf der Reise-Mozart seyahatte, Das Bettelweib von Locarno, Aus den Reisebildern-Locarnonun dilenci karısı (Seyahat resimlerinden), Ein Wortstreit (Sayfa 71), Jugenderinnerungen-Gençlik anıları (Sayfa 73)

Delmas tablosu: Geniş ayrıntılarıyla

Soyut kelimelerin kullanımında, öğretmen onlardan sadece tek bir anlamdan faydalanmalı ve bunları daima bağlamın anlamının net olacağı şekilde kullanmalıdır.

Ayrıca sınıfta okunduktan sonra alıştırma yapmanız önerilir; birkaç kolay dikteyi vermek ve kitaptaki konuşmaları sınıftaki birkaç öğrencinin eşliğinde yapmak

II. Gramer

Cümle konuları (Söz dizimi):

Basit cümlelerin belirli bölümleri-Özne, yüklem ve çekimi-Basit cümlelerin derinleştirilmesi (genişletilmesi)-Cümlelerin temel kuralları-Cümle tipleri

Kelime ekleme

Kelime öğrenim sırası: Sözcük halleri konusu-Ana cümle kurulumu-Yan cümlede düzenli fiiller-Sözcüklerin yer değiştirmesi

Fransızca (Üçüncü Sınıf: Haftada 5 Saat)

(Üçüncü sene- Haftada üç saat)

Gramer. – (3. Sene Claude Augé)

Sintaks

Gramer alıştırmaları

Bileşik, türetilmiş, eş anlamlı, sesteş kelimeler vb. ve bu konuyla ilgili çokça alıştırm.

Okuma. –Küçük Tüccar (özellikle nesnelerin dersi)

İkinci Okuma kitabı (Toutey üst ders)

Ezbere Okuma. –Ticari ve banka yazışmaları. Mümkün olabildiğince ticari sorularla ilgili farklı konular.

Banka işlemleri

(Üçüncü sene- İki saat: Yazışma)

I Kasa hizmeti

II Tahvil hizmeti

III Senet hizmeti

IV Krediler

V Borsa hizmeti

VI Arbitraj

VII Para çıkarma ve tahvil

Kısm-1 Evvel'in müfredat programı incelendiğinde Fransızca dersinin birinci sınıfta sadece dil öğretimine yönelik olduğu ve öğretimin gramer, okuma, yazma ve konuşma dersleriyle gerçekleştirildiği görülmektedir. İkinci ve üçüncü sınıfta dil öğretimi devam etmekle birlikte ticaret mesleği ile alakalı bilgilerin dil ve gramer dersleriyle pekiştirilmek suretiyle verildiği anlaşılmaktadır. Almancanın ise Fransızca ile benzer yöntemlerle yine gramer, okuma ve yazma dersleriyle öğretiminin gerçekleştirildiği bununla birlikte Fransızcadan farklı olarak üç sınıfta da Almancanın sadece dil öğretimine yönelik olduğu ticaretle alakalı herhangi bir dersin bulunmadığı görülmektedir.

Kısm-ı Sani

Fransızca (Birinci Sınıf: Haftada 3 Saat)

1. Saat: Açıklamalı Okuma: Parça seçimleri (ara ders Toutey)
2. Saat: Cümlelerin tanzimi üzerine kurallar
3. Saat: Ortograf, Claude Augé'nin üçüncü senesinde alınan dil alıştırımları
2. Saat: Cümlelerin tanzimi
  - a) Her biri cümlede farklı bir role oynayan sözün altı bölümüne genel bir bakış.
  - b) Basit ve karışık özel niteliklerle, basit ve karışık öznelerle bağımsız cümle
  - c) Özel nitelikle yüklemlemlerle bağımsız cümle ve sıralı bağımsız cümle
  - d) Farklı türde ismin belirtici tümleçleri
  - e) Bir ismin ya da bir zarfın belirtici ya da açıklayıcı cümlesi
  - f) Eksiltili ve devrik belirtici cümleler
  - g) Dolaylı ya da dolaysız, eksiltili cümleler, dilek kipinin görevi
  - h) Koşulsal cümleler ve dilek kipinin görevi
  - i) Devrik ve eksiltili koşulsal cümleler
  - J) Niteleme sıfatının tümleçleri
  - k) Üslup kuralları: basitlik, belirlilik, kısalık, duruluk, uyum.

Her kural öğrencilerin evlerinde hazırlayacağı ve sınıfta düzeltecekleri alıştırımlarla devam eder.

Eğer öğretmen Fransızcanın cümle tanzimini Türkçenin cümle tanzimiyle karşılaştırırsa, bu öğrenciler için çok yararlı olur.

3. Saat:

Bir tüccarın hayatı, insanlığın genel ilerleyişi, ticarete ahlak, ekonomik çalışmalar vb. konularla ilgili farklı konular üzerine yazı kaleme alma

Almanca (Birinci Sınıf: Haftada 3 Saat)

İlk yıl

Almanca dili: Eğitim geçmişinizde ki en önemli kısımlar, Almanca dilinin genel grupları

Konuşma ve yazım konusu: Doğru telaffuzla konuşma.

Yazım kuralları

Kelime konusu: Farklı kelimeler

Çekimleme (Temel)

Cümle konusu: Genel cümlelerin belirli kısımları, terimleri, çeşitleri.

Basit cümlelerin genişletilmesi. Birleştirilmiş cümle. Yan cümle

Delmas tablosu:

Okuma kitabı: Edebiyat tarihi

II.

Alman resmi ve ticari yazım şekli:

Cümle kurulumu: Gramer ve üslup kuralları. Kısa, tamamlanmamış cümlelerdeki basit ve olgusal sunum şekli, kaçınılması gereken şeyler. Devrik cümle

Noktalama: Temel

Metin: Dış ve iç yazı, ana formlar, baylar, bayanlar, çocuklar ve yetkililere hitap şekli, Edebi kullanım, uluslararası kısaltmalar

Tarih:

Telgrafşekli: En yaygın kısaltmalar

Başlık ve yüklem:

Giriş: Kişisel yazımda (Örneğin samimi arkadaşla mektup yazmak)

Nezaket (Resmi hitap etmek) kuralları

Giriş (kısmı) yazımı (Yazılı olarak mektup yazarken)

Sonuç kısmı (yazımı)

Yazılı olarak mektup yazarken: İmzayla bitirme

Kişisel iletişim: Davet, Dilek, İş trafiği (Basit)

Ticari iletişim: Ticari şekil, Ticaret Almancası ve ticari yazım kuralları, metin, hitap

İmza, nazik hitap şekli, genelge, çek, makbuz, takas, iş geçişi, iş değişimi, yeni iş sahibinin sözleşmesi, iş sahiplerinin vefatı, baş memur (yetkili), iş arkadaşları, iş arama, iş teklifler, görev, işten çıkarma, sertifika, temsilciler vb.

İngilizce (Birinci Sınıf: Haftada 3 Saat)

Kıraat ve imla taliminden sonra kelimeler ezberlettirilerek tedrici ve ameli (Metod-1 Berliç) usulünde diyaloglar.

Küçük tercümeler ve derslerin özetleri yazdırılır ve gramer talim olunur.

Uygulamalı olarak kullanılacak levhalarla karşılıklı konuşmalar gerçekleştirilecektir.

İtalyanca (Birinci Sınıf: Haftada 3 Saat)

Kıraat ve imladan alıştırma yapıldıktan sonra her derste kelime ezberlettirilir ve bu kelimeler üzerine konuşmalar yapılır.

Metod-1 Berliç ve tercüme talim olunur. Özet gramer kuralları gösterilir. Ticari eşya isimleri öğretilir.

Fransızca (Üçüncü Sınıf: Haftada 3 Saat)

(1 saat Fransızca, 2 saat Mali yazışma)

1. saat Mali yazışma
2. saat Okuma (ikinci seneye aynı okuma)
3. saat Mali yazışma

Mali Yazışma

- a) Farklı türde mali kurumlar, bir bankanın farklı hizmetleri, kasa, tahviller, menkul kıymetler, muhasebe, kredi, borsa, tahkim
- b) Kasa servisiyle ilgili çeşitli yazışmalar
- c) Tahvil ile ilgili çeşitli yazışmalar
- d) Menkul kıymetler ile ilgili çeşitli yazışmalar
- e) Muhasebe ile ilgili çeşitli yazışmalar
- f) Kredilerle ilgili çeşitli yazışmalar
- g) Borsayla ilgili çeşitli yazışmalar
- h) Arbitraj ilgili çeşitli yazışmalar

Tahvil hizmetinin bölümlenmesi

- a) Ticari etkilerin yaratılması
- b) Ticari kâğıtların müzakeresi

Menkul kıymetler hizmetinin bölümlenmesi

- a) Menkul kıymetler deposu
- b) Kuponlar hizmeti
- c) Başa baş geri ödemelerin riskine karşı garanti
- d) Menkul kıymetlerin yerleştirilmesi

Kredilerin bölümlenmesi

- a) Kredi açılması
- b) Akreditif

Borsa hizmeti bölümlenmesi

- a) Kasa işlemleri
- b) Vadeli işlemler (kapanış ve prim)

c) Rapor ve dengeleme işlemleri

Arbitrajın bölümlenmesi

a) Döviz arbitrajı

b) Kamu fonlarının ve hisse senetlerinin arbitrajı

Farklı türde ticari, endüstriyel, mali ve diğer şirketlerin oluşumu. Piyasaya para çıkarma ve tahvil etme.

Bankalar, özel şahıslar, şirketler arası karşılıklı yazışma. Telgraf yazışması.

Almanca (Üçüncü Sınıf: Haftada 3 Saat)

I. Gramer: (Temel)

Söz dizimi

Kişisel iletişim: İş trafiği, Para alış-verişi, Seyahat, İkamet, Hizmet vb.

Resmi makamlarla iletişim (ulaşım): Postane, Demiryolu, Gümrük, Vergi, Polis.

Ticari iletişim: Bankacılık ve borsalar, Alım ve komisyon, Sipariş, İcra, Borç, Talep, Taahhüt, Emanete alma, Yönetim, Tahvilat (Borç senedi çıkarılması), Borsalar, Berlin'in Stok Raporu, Londra'nın Stok Raporu

II. Gramer:

Söz dizimi: Kısa tekrar

Okuma kitabı: Edebiyat tarihi

Ticari iletişim: Bankacılık ve borsa (temel), Komisyon ve gönderi, Ajanslar (Temsilciler), İcraya vermek, Mal alımı, Şikâyet ve reklamasyon (Satılan bir malın kalitesindeki bozukluktan dolayı karşı firmanın malı iade etmeyerek telafi edici bir fatura kesmesidir.)

İngilizce (Üçüncü Sınıf: Haftada 3 Saat)

İki lisan arasında makaleyi tercüme.

Basit ve Ticari Haberleşme

Özet gramer kuralları talim olunur.

İtalyanca (Üçüncü Sınıf: Haftada 3 Saat)

Açıklamalı okumalar yaptırılır.

Çeşitli konular üzerine diyalog kurulur ve yazı yazdırılır.

Gramer kuralları özet bir şekilde anlatılır.

Basit ve ticari haberleşme üzerine alıştırmalar yaptırılır.

Kısm-1 Sani'nin müfredat programında birinci ve üçüncü sınıf dil derslerine yönelik müfredat programı yer almakta fakat ikinci sınıf dil derslerine ait müfredat programı bulunmamaktadır. Müfredat programı incelendiğinde Fransızca ve Almancanın bütün sınıflarda gramer, okuma, yazma ve konuşma dersleriyle benzer metotlarla öğretildiği ve dil öğretiminin yanında yazışma ve ticaret mesleğine dair bilgilerin öğretiminin, öğretimi yapılan dil ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Müfredat programında Fransızca ve Almanca derslerinin müfredatı daha ayrıntılı olmakla birlikte İngilizce ve İtalyanca derslerinin müfredatı detaylı değildir. İngilizce ve İtalyanca derslerinin öğretimi daha temel düzeyde gerçekleştirilecektir. Bu dillerin öğretiminde metot olarak Berliç yönteminin kullanılacağı yazmakla birlikte genel olarak dil öğretiminde metot olarak doğal yöntemin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1.3.5. Mekteb-i Sultânî

1868 yılında Fransız eğitim sistemine göre açılan Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi mükemmel derecede yabancı dil bilen devlet adamlarının yetiştirilmesi amacıyla kurulmuş bir ortaöğretim kurumudur. Her ne kadar ortaöğretim mektebi olsa da eğitim hayatı boyunca verdiği eğitimin kalitesi göz önünde bulundurulduğunda bu eğitim kurumunun yükseköğretim seviyesinde öğretim yapan bir okul olduğu söylenebilir. Öyle ki okulun eğitim seviyesi, 1900 yılında Osmanlı eğitim sisteminin en üst basamağında bir yükseköğretim kurumu olarak açılan Dârülfünûndan bile üstün bir durumdaydı. Nitekim arşivde, okul ile ilgili belgelerin Tedrisat-ı Âliye (Yükseköğretim) bölümünde yer alması bu okulun yüksekokul olarak görüldüğünün de bir kanıtıdır.

Mekteb-i Sultânînin kuruluşunda derslerin kısmen Türkçe, ağırlıklı olarak da Fransızca olarak okutulması kararlaştırılmıştır. Öğretim süresi beş yıl olarak planlanmıştı. Mektebe alınırken istenen düzeyde olmayan öğrenciler üç sene idâdî (hazırlık) sınıfında öğretim gördükten sonra normal eğitime devam edecekti. Böylelikle toplam öğretim süresi sekiz yıl olacaktı. Okulun ilk nizamnâmesine göre müfredatında yabancı dil olarak Fransızca dışında, Arapça, Farsça, Latince, Grekçe dersleri bulunmaktaydı. Bu dillerin dışında azınlık dilleri olan Rum ve Ermeni lisanları öğrencilerin aileleri istediği takdirde okutulacaktı¹⁸⁵.

Dersleri Türkçe ve Fransızca olarak okutulacak Mekteb-i Sultânîde sınıflar Türkçe kısmı ve Fransızca kısmı olarak iki ayrılmıştır. Fransızca kısmı beş sınıftan oluşmaktaydı. Türkçe kısmında ise sınıf sistemi yerine ders sistemi mevcuttu¹⁸⁶.

Mekteb-i Sultânîde ilerleyen dönemlerde ufak değişiklikler yaşanmıştır. 1316 yılı salnâmesine göre¹⁸⁷ eğitim süresi, ilk kısım (iptidai) üç, orta (tâlî) ve yüksek (âli) kısım altı olmak üzere toplam dokuz yıl olarak belirlenmiş ve daha önce ders sisteminin geçerli olduğu Türkçe kısmında sınıf sistemi uygulanmaya başlamıştır. Türkçe kısımda orta sınıflardan itibaren Arapça ve Farsça dersleri, Âli kısımda da Fransızcadan Türkçeye Türkçeden de Fransızcaya tercüme dersleri bulunmaktadır. Derslerin Fransızca olarak okutulduğu Fransızca kısmında ise ilk kısımdan (iptidai) itibaren Fransızca diline önem verilmiştir. Tâlî ve âli kısımlarda artan bir seviyede Fransızca dil derslerinin okutulmasına devam edilmiştir. Bunun dışında isteyen öğrenciler seçmeli ders olarak Rumca, Ermenice, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Latince derslerini takip edebilmekteydiler. Mekteb-i Sultânî müfredatında yer alan derslerde zamana ve şartlara göre bazı değişiklikler meydana gelmişse de, esas olarak müfredat II. Meşrutiyet dönemine kadar bu şekilde korumuştur¹⁸⁸.

Mekteb-i Sultânî diploması almak isteyen öğrenci her iki kısmın derslerine devam etmek zorundaydı. Sonrasında bir heyet huzurunda her iki kısmın dersleri kapsayan bir imtihanda başarılı olması gerekiyordu. 1885 yılından itibaren farklı bir

¹⁸⁵ Vahdettin Engin, **Mekteb-i Sultânî**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s. 15; Adnan Şişman, **Galatasaray Mekteb-i Sultânî'si'nin...**, s. 18-19.

¹⁸⁶ Vahdettin Engin, **a.g.e.**, s. 43-44.

¹⁸⁷ **Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye**, 1316 (1898), s. 113-126.

¹⁸⁸ Vahdettin Engin, **a.g.e.**, s. 77.

uygulamaya gidilmiştir. Buna göre, sadece Fransızca veya Türkçe kısmını bitirenlere diploma olarak “ehliyetname” adında bir belge verilmeye başlanmıştır. Fakat Mekteb-i Sultânî diploması almak isteyen bir öğrenci, yine her iki kısmın dersleri başarı ile vermeye mecburdu¹⁸⁹.

II. Meşrutiyet döneminde gelindiğinde mektebin müdürlük vazifesine kendisi daha önce Mekteb-i Sultânîyi bitirmiş ve yine burada öğretmenlik yapmış olan Tevfik Fikret getirilmiştir. Tevfik Fikret müdürlüğü esnasında birçok başarılı uygulamaya imza atmıştır. Mektebe bir konferans salonu yaptırmış, öğretmen kadrosunda gençlere önem vererek kendisi gibi idealist Galatasaraylılardan oluşan bir kadro oluşturmuştur. Mektepte saygı ve sevgiye dayalı bir idarî yapı oluşturan Tevfik Fikret yaptığı bu uygulamalarla kısa zamanda mektepteki öğrencilerin sevgi ve saygılarını kazanmıştı¹⁹⁰.

Tevfik Fikret’in mektepteki uygulamaları Maârif Nazırı tarafından desteklenmekteydi. Fakat nazırlığa Emrullah Efendi getirilince bir takım ihtilaflar ortaya çıktı¹⁹¹. Bunun sonucunda Tevfik Fikret müdürlükten istifa etti. Tevfik Fikret’in istifası öğrenciler nezdinde büyük bir infiale neden oldu. Bu durumu kabullenmeyen öğrenciler dersler boykot etti. Bazı öğretmenler de görevlerinden ayrıldı. Bunun karşısında Nezâretin uygulamaları ve olay karşısında aldığı tavır durumun gitgide daha karışık bir hal almasına neden oldu. Nihayetinde Tevfik Fikret’in öğrencilere telkinleri ve Tevfik Fikret’ten sonra vekâleten müdürlük görevine getirilen Salih Zeki Bey’in asli olarak atanmasıyla bu sorun çözülmüştür¹⁹².

Tevfik Fikret Bey’in müdürlük döneminde, öğrencilerin dersleri Fransızca olarak talim ettiği belirtilerek onları Fransızca konuşmaya alıştırmak ve bazı derslerinde öğrencilere yardımcı olmak üzere üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflarda mubassırlık görevine tayin için Fransız Dârülmualleminden şahadetnameli

---

¹⁸⁹ A.g.e., s. 78.

¹⁹⁰ A.g.e., s. 243-245.

¹⁹¹ Tevfik Fikret Bey, bir öğretmen tayini meselesinden ve yaptırdığı konferans salonu üzerine yapılan konuşmalardan rahatsızdı. Emrullah Efendi’nin nazırlığa gelmesi ile bu hoşnutsuzluk daha da artmıştır. Nezâretin mektep bütçesinde haksız yere kesintiye gitmesi ve ayrıca bazı öğretmenlere yevmiye kesme cezası verilmesini istemesi iplerin kopmasına neden oldu.

¹⁹² A.g.e., s. 251-262.

dört kişinin yedi yüzer kuruş maaşla atanması talep edilmiştir¹⁹³. Nezâret bu talebi uygun görerek gereğinin yerine getirileceğini ifade etmiştir¹⁹⁴.

Tevfik Fikret Bey'in yerine müdürlüğe getirilen Salih Zeki Bey'in müdürlüğü esnasında 1911-1912 ders döneminde müfredat programında değişikliğe gidilmiş ve yeni bir nizamnâme yapılmıştır. Nizamnâmeye göre öğretim süresi bir yıl uzayarak toplam eğitim süresi on yıla çıkmıştır. Öğretim eskiden olduğu gibi iki devreye ayrılmıştır. Birincisi iptidai, ikincisi ise asıl Mekteb-i Sultânîyi teşkil eden tâlî (orta) ve âli (yüksek) kısımdır. İptidai kısmı yine üç senedir. Buna karşılık tâlî kısım üç yıldan dört yıla çıkarılmış ve üç yıllık âli kısım ile birlikte lise programı yedi yıla yükselmiştir. İptidai sınıflarda Türkçe ve Fransızcaya başlangıç olarak gerekli temel bilgiler verilmektedir. Yabancı dil dersi olarak Fransızca, Arapça, Farsça lisanları bütün öğrenciler için mecburi, Rumca, Ermenice, Bulgarca, İngilizce ve Almanca dersleri seçmelidir. Yine eskisi gibi okul Türkçe ve Fransızca kısımlarından oluşmaktadır. Mezuniyet için her iki kısmın da tamamlanması gerekmektedir. Bununla birlikte bir kısmı bitirenlere yine eskisi gibi ehliyetname verilecekti¹⁹⁵.

Mekteb-i Sultânîde okutulacak derslerin ayrıntılı müfredat programı¹⁹⁶ da yapılmıştır. Bu programda okutulması planlanan dil dersleri şu şekildedir:

TÜRKÇE KISMI

Tâlî (Orta Sınıflar)

Tâlî İkinci Sene

Arapça (2 Saat): Harflerin yapıları ve manaları, Türkçeleriyle beraber Arapça kelimeler. Müfred-i sülâsi mücerredten mâzî ve muzârî' ve masdar, bunların tarifleri ve çeşitli misallerle izahı. Müsbet ve menfi: mâzî-i menfi ve muzârî'-i menfi, emru nehy ve bunların tarifleri, ma'lum ve meçhul ve lügat ve esmâ-i i'dâd.

Tâlî Üçüncü Sene

¹⁹³ BOA, **MF.MKT.** 1095/6, lef 1 (1 Muharrem 1327/23 Ocak 1909).

¹⁹⁴ BOA, **MF.MKT.** 1095/6, lef 2 (1 Muharrem 1327/23 Ocak 1909).

¹⁹⁵ Vahdettin Engin, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁹⁶ **Mekteb-i Sultânî Ders Programı**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1327; Vahdettin Engin, **a.g.e.**, s. 271-324.

Arapça (2 Saat): İsm-i mef'ûl, ism-i mensûb, ism-i tafdil, ism-i tasgir, ism-i zeman ve mekân, masdar-ı mîmî, ism-i alet, masdar-ı merre ve masdar-ı nevi', fi'l-i taaccüb. Bunların tarifi ve manaları. Tercüme tatbikatı. Efâl-i gayr-ı munsarifenin kısımları ve cem-i mükesserler.

Farsça (2 Saat): İsimler, zamirler, sıfatlar, fiiller, edatlar, isim tamlamaları. Bu konulara dair çok sayıda alıştırmayı yapıp, Türkçeden Farsçaya ve Farsçadan Türkçeye tercüme ile meşgul olunacaktır.

Tâlî Dördüncü Sene

Arapça (2 Saat): Sahih ve muattal ve muzâaf ve mahmuz, efâl-i mu'telenin teşkili ve çekimi, mu'telatdan mâzî ve muzârî ve emru nehyin çekimleri, ism-i fâil ve sıfat-ı müşebbehe ve ism-i mef'ûl ve mensûb ve ism-i tafdil çekimleri, evvâb-ı mezîde ve teşekkülât-ı efâl ve esmâ, ebdâl ve kalb ve hazf, tatbikat ve kullanım şekilleri, i'râbın hurûf ve hareke ile olduğu.

Farsça (2 Saat): Üçüncü senede görülen konular süratle tekrarlanacak. Telif-i kelimeler, özne ve yüklem, harfler ve edatlar konuları ile bunlarda dair Fars edebiyatçılarının eserlerinden seçilmiş bahisler okunup tercüme edilecek ve alıştırmalar yapılacaktır.

Âlî (Yüksek) Sınıflar

Âlî Beşinci Sene

Arapça (1 Saat): Arapça grameri, kelime ve aksamı, isim, fiil, harf, ismin muarreb ve mebnîye taksimi, ismin merfû', mansûb, meczûm kısımları, uygulamalar, tercüme alıştırmaları. Cümlelerin aksamı ve ahvali.

Farsça (2 Saat): Telaffuz şekli, okuma, kullanılan kelimeler, Gülistan'dan seçmeler, dilbilgisi kuralları, alıştırmalar yapılması, tercüme usulü.

Tercüme (1 Saat): Küçük paragrafların, fen, edebiyat, ziraat, sanayi gibi konularla ilgili kısa parçaların tercümesi. Darbimeseller, vecizeler, basit konuşmalar, aile mektupları, tebriknameler, teşekkür mektupları, tavsiyenamelelerin tercümesi.

Âlî Altıncı Sene

Arapça (2 Saat): Munsarif ve gayri munsarif, ma'rife ve nekire, mübtedâ' haber fail ve mefâilin tatbiki, münâdi ve sıfat ve te'kîd ve bedel ve atf ve edevât, tatbikat ve aksam-ı i'râb, tercüme alıştırmaları.

Farsça (2 Saat): Gülistan okunmaya devam edilecek ve daha geniş kapsamlı alıştırmalar yapılacak. Nazımdan nesire çevirme konusunda uygulamalar gerçekleştirilecek.

Tercüme (2 Saat): Seçilmiş mecmualardan alınan edebi ve ahlaki parçalar, resmi yazışmalar, dilekçeler, Hariciye Nezâreti ile sefaretler arasında teati olunan yazışmalar, mektuplar, ticari yazışmalar, sipariş mektupları, ticari konularla ilgili her nevi mektuplar, ticari ve mali mukaveleler, şartnameler, mukavelenameler, şirketlere ait vesikalar. Bütün bunların tercümeleri üzerinde çalışmalar yapılacak.

Âlî Yedinci Sene

Arapça (1 Saat): Alıştırmalar yapılması. Manzum ve nesir eserlerin tercümeleri. Arapça cümleler kurulması.

Farsça (1 Saat): Bostan'dan seçilmiş parçalar. İbretli ve ahlaki öğütler veren parçalar, rubailer ve maada şiirlerden örnekler seçmek suretiyle lisana aşinalık kazanılması. Eski edebiyatçıların hal tercümeleri ve eserleri hakkında kısa bilgi.

Tercüme (2 Saat): Diplomatik yazışmalar. Muhtıralar. Siyasi yazışmalar. Raporlar. Hükümdarlar arasında teati olunan mektuplar. Resmi vesikalar. Sefaretlere ait vesikalar. Bütün bunların kapsamı, yazılış şekilleri öğrencilere izah edilecektir. Altıncı ve yedinci sınıflarda tercüme hataları gösterilecek, bunlar hakkında örnekler yazdırılacak ve tercüme hatalarını içeren parçalar düzeltildikten sonra öğrenciye ifade edilecektir.

Müfredat programına göre Mekteb-i Sultânînin Türkçe kısmında yabancı dil olarak Arapça ve Farsça okutulacaktı. Bu dillerin öğretimi orta sınıflardan (Tali) itibaren başlayıp Âlî sınıflarının sonuna kadar devam edecekti. İlkokul (İptidai) seviyesinde dil öğretimi yer almamıştır. Yüksek (Âlî) kısmında Arapça ve Farsça öğretimi devam etmekle birlikte Fransızca tercüme dersleri de programda yer almaktaydı. Tercüme derslerinin içeriğine bakıldığında Mekteb-i Sultânînin kuruluş

amaçlarından biri olan dil bilen devlet adamı yetiştirme prensibine uygun bir öğretimin yapıldığı açıkça görülmektedir.

FRANSIZCA KISMI

İbtidai (İlkokul) Sınıfları

İbtidai Birinci Sınıf

Fransızca (12 Saat): Üç aylık dönem. Okuma: Harfler, heceler, kelimeler. Ezber okuma: Her gün manaları öğrenilen en az on iki kelimenin ezberlettirilmesi. Yazma: Yazma ve okumanın eşzamanlı olarak öğretilmesi metodu. İkinci ve üçüncü üç aylık dönem. Okuma ve ezber okuma: Kelimelerin ve cümlelerin manalarının izah edilmesi. Gramer: (Gramer örnekleme suretiyle öğretilecektir. Her tanımlama, yapılacak alıştırmalar ile desteklenecektir.) İsim, sıfat, zamir, fiil. Bunlar cümle içinde kullanılmak suretiyle öğrencilere tanıtılacaktır. İsim: Özel isim ve cins isim. Sıfat: Niteleme sıfatı ve belirleme sıfatı. İsim ile bağlantısı. Zamir: Çeşitli zamirlerin tarifi. Fiil: Fiilin işlevinin arttırılması. Avoir ve être. Fiillerin belli başlı zamanlarda çekiminin yapılması. Sözlü ve yazılı alıştırmalar. Öğrenilmiş kelimelerle küçük çeşitli yazımlar. Öğretmenin çok kısa cümleler kurup açıklaması ve öğrencilerin tekrarı. Öğrenilen kelimelerle, sözlü ve yazılı olarak basit, küçük cümleler oluşturulması.

İbtidai İkinci Sınıf

Fransızca (12 Saat): Okuma ve ezber. Kelime ve cümlelerin manalarının anlatılması. Gramer: Önceki yıl öğrenilen konuların tekrarı. İsim, sıfat ve fiil konusunda daha geniş bilgi. Sıfat: Dört çekim, değişmeyen kelimeler, konuşmalardaki işlevleri. Yazılı ve sözlü alıştırmalar: Fransız dili ve imlası ile ilgili basit alıştırmalar yapılır. Okunan ve anlatılan bir hikâye yazılı ve sözlü olarak tekrarlanır (Yazılı alıştırma her zaman için sınıftaki sözel bir alıştırmadan sonra olacaktır).

İbtidai Üçüncü Sınıf

Fransızca (12 Saat): Okuma ve ezber. Kelime ve cümlelerin manalarının anlatılması. (Sınıftaki anlatmadan önce, bazı öğrenciler tarafından konular okunabilir.) Gramer: Önceki konunun tekrar gözden geçirilmesi. Sıfat fiiller. Belli başlı düzensiz fiiller. Sentaksın başlıca unsurları. Yazılı ve sözlü alıştırmalar. Konuşma ve yazmaya dair

basit egzersizler. Önceki yılda olduğu gibi yazma alıştırmaları. Evde okunan kitaplardan veya başından geçen olaylardan yola çıkarak öğrencilere basit kompozisyonlar yazdırılması. İptidai sınıflarında öğretmenler telaffuz konusunda dikkat edeceklerdir.

Tâlî (Orta Sınıflar)

Tâlî Birinci Sene

Fransızca (6 Saat):

1. Metin İnceleme: İzah etmek suretiyle okuma. Daha önce izah edilmiş metinlerin tekrar anlatımı.
2. Dilin İncelemesi: Gramer unsurlarının yeniden gözden geçirilmesi. Düzensiz fiillerin öğrenilmesi. İmla ve dil konusunda sözlü ve yazılı egzersizler. Gramatikal analiz. Gramatikal ve mana açısından okunup izah edilmiş değişik öğretici metinlerden dikte yapılması. Vokabüler ve kelimelerin oluşumu konusunda basit egzersizler. Sıfatlardan ve fiillerden isim; isim ve fiillerden sıfat; isim ve sıfatlardan fiil yapılması. Bazı ön ek ve son eklerin öğretilmesi. Basit bir kelimenin bileşimi, türevlerinin bulunması ve cümle içinde kullanılması.
3. Kompozisyon ve yazma alıştırmaları: Sınıfta okunmuş bir hikâyeye veya basit bir konuya dayanarak çok kısa olarak kompozisyon yazma alıştırmalarının yapılması.

Tâlî İkinci Sene

Fransızca (6 Saat):

1. Metin İnceleme: İzahlı okuma. Daha önce okunmuş metinlerin anlatılması.
2. Dilin incelemesi: İlk gramer konularının tekrar gözden geçirilmesi. Sentaks. Okuma ve imla konusunda sözlü ve yazılı alıştırmalar devam edilmesi. Daha önce okunmuş ve açıklanmış metinlerden dikte yapılması. Sentaks üzerine alıştırmalar: Temel cümle, yan cümle (ilk temel bilgiler). Eşanlamlılarla ilgili alıştırmalar: Eşanlamlı kelimelerin cümle içinde kullanılması.

3. Kompozisyon ve yazma alıştırmaları: Basit bir konu hakkında veya okunan bir metne dayanarak yazılı alıştırmalar ve tanımlamalar. Sınıfta okunup izah edilmiş konuların yazılı olarak özetin çıkarılması.

Tâlî Üçüncü Sene

Fransızca (6 Saat):

1. Metinlerin öğrenilmesi: Metinlerin okunup açıklanması. Daha önce izah edilmiş metinlerin tekrar değerlendirilmesi.
2. Dilin incelenmesi: Sentaksın tekrarı. Açıklamalı dikte. Mantıksal bir analiz. Alıştırmalar. Kelimelerin oluşumu. Türetme ve bileştirme.
3. Kompozisyon alıştırmaları: Yazılı ve sözlü alıştırmalar. Tasvir yapma, öykü yazma, mektup yazma. Sözlü ve yazılı olarak özet çıkarma.

Tâlî Dördüncü Sene

Fransızca (6 Saat):

1. Metinlerin öğrenilmesi: Okuma ve metin açıklama. Daha önce açıklanmış metinlerin tekrarı.
2. Dilin incelemesi: Gramer bilgilerinin bütünüyle yeniden gözden geçirilmesi. Alıştırmalar. Galat-ı meşhurlar. Açıklamalı dikte. Mantıksal bir analiz. Alıştırmalar. Kelimelerin oluşumu. Türetme ve birleştirme.
3. Edebiyat tarihinin öğretilmesi: XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla Fransız Edebiyatının kısaca öğrenilmesi.
4. Kompozisyon alıştırmaları: Yazılı kompozisyon. Tasvir yapma. Öykü yazma. Mektup yazma. Konuşma vesaire. Üslup prensipleri.

Âlî (Yüksek) Sınıflar

Âlî Beşinci Sene

Fransız Dili ve Edebiyatı (5 Saat):

1. Metinlerin öğrenilmesi: Metinlerin okunup izah edilmesi. Örnekleme suretiyle sentaks konusunun genel bir tekrarı. Daha önce izah edilmiş metinlerin ezberlenmesi. Fransız edebiyatının tarihi sürecine bir bakış. XVI. yüzyıl başlarından itibaren Fransız edebiyatının tarihi gelişimi.
2. Kompozisyon alıştırmaları: Yazılı kompozisyon: Tasvir yapma. Mektup yazma. Diyalog ve hitap. Üslup ilkeleri.

Âlî Altıncı Sene

Fransız Edebiyatı (5 Saat):

1. Metinlerin öğrenilmesi: Metinlerin edebi açıdan izahı (Fransız şair ve yazarlarından seçme parçalar). Bir şiirin açıklanması vesilesi ile şiiri nesir haline dönüştürme hakkında kısa bilgiler.
2. Edebi Eserler: Edebi tarzlar.
3. Edebiyatın tarihi açıdan incelenmesi: XVI. yüzyıldan 1715'e kadar olan dönemin Fransız edebiyatı tarihi. Öğretmenin seçeceği bir XVII. Yüzyıl şairinin ve yazarının derinlemesine anlatılması.
4. Kompozisyon çalışmaları: Yazılı kompozisyon. Tasvir. Mektup yazma. Hitap. Portre. Diyalog vesaire. Düşüncenin gelişimi (Edebiyat, ahlak, tarih vesaire). Edebi tarzda bilimsel eserler.

Âlî Yedinci Sene

Fransız Edebiyatı (3 Saat):

1. Metinlerin öğrenilmesi: Metinlerin edebi açıdan izahı (Fransız şair ve yazarlarından seçilmiş parçalar). Şiirlerin izahı vesilesi ile şiirin nesre dönüştürülmesi hakkında kısa bilgiler. Daha önce açıklanmış metinlerin ezberlenmesi.
2. Edebiyatın tarihi gelişiminin incelenmesi: 1715'ten günümüze değin Fransız edebiyatı tarihi.
3. Kompozisyon alıştırmaları: Yazılı kompozisyonlar. Bilimsel tarzda yazma. Mektup yazma. Hitap.

Fransızca kısmının müfredat programı incelendiğinde Fransızcanın İptidai sınıflarından itibaren gramer, okuma, yazma ve konuşma dersleriyle birlikte öğretiminin yapıldığı görülmektedir. Tali sınıflarında gramer öğretiminin devamıyla birlikte hem Tâlî hem de Âlî sınıflarında metin incelemesinin ve daha ileri düzeyde yazma ve kompozisyon alıştırmalarının yapılması planlanmıştır. Âlî sınıflarda ise genel olarak Fransız Dili ve Edebiyatı öğretimine yer verilmiştir.

1.3.6. Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi

Klasik dönemde Osmanlı eğitiminde altın çağını yaşayan medreseler giderek bozulmuş ve öğretim sadece dini ilimlerle sınırlı kalıp eğitim kalitesi de düşmüştür. Yenileşme döneminde bir yandan batı tarzı eğitim kurumları açılırken medreselerle alakalı hiçbir ciddi girişim yapılmamıştır. Dolayısıyla medreselerdeki bozulma 20. yüzyılın başlarına kadar ileri bir safhaya ulaşmıştır. Bununla birlikte medrese hocaları ve öğrencileri medreselerin bu durumundan şikâyetçi olarak medreselerin düzelebilmesi hususunda bazı tedbirlerin alınmasını isteyen çeşitli yayınlar yapmışlardır¹⁹⁷.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte medreselerde ihtiyaç duyulan ıslahata ilişkin fikirlerin tartışılmasında ve basın yayın organlarında yer bulmasında artış yaşanmıştır¹⁹⁸. Bu fikirlerin arasında çoğunlukla medreselerin modernleşmesi, İslami-dini ilimler dışında medreselerde pozitif bilimlerin okutulması ve yeni açılan batı tarzı okullara uyum sağlama amaçları vardır. Ayrıca medreselerin ıslahı hususunda öne sürülen fikirlerden biri de medrese ders programlarına Arapça ve Farsçanın yanında batı dillerinin konulmasıdır¹⁹⁹.

Medreselerin ıslahı konusunda ciddi yayınlar yapan ve medreseleri bütün yönleriyle ele alan Gürünlü Hilmi ve Şevketî medreseler için ayrıntılı olarak oluşturdukları ders programlarında yabancı dil derslerine yer vermişlerdir. Gürünlü

¹⁹⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", *DİA*, c. 8, İstanbul 1993, s. 507.

¹⁹⁸ Hasan Yıldız, *Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 19.

¹⁹⁹ Zeki Salih Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 41. Örnek olarak Beyânü'l Hak dergisinde ("İslâh-ı Medâris", Beyânü'l Hak, nr. 12, 24 Zilkade 1326/17 Aralık 1908, s. 250-251; "İslâh-ı Tedris Hakkında", Beyânü'l Hak, nr. 13, 4 Zilhicce 1326/28 Aralık 1908, s. 274-276) bu yönde yazılar yazılmıştır.

Hilmi'nin sadece Salı gününe mahsus olarak oluşturduğu programda orta ve yüksek medreselerde yabancı dil (Lisan-ı Ecnebi) yer almaktadır²⁰⁰. Şevketî ise Medreselerde ders programlarının yeniden düzenlenmesi konusunda ayrıntılı bir çalışma yapmıştır. Oluşturduğu ders programında yabancı dil dersleri bulunmasına rağmen hangi diller oldukları belirtilmemiştir. Şevketî'nin hazırladığı programa göre elsine derslerinin sınıflara göre haftalık ders saatli olarak dağılımı²⁰¹ şöyledir:

Sınıflar									
Ders Grupları	1	2	3	4	5	6	7	8	Toplam
Elsine	8	8	11	12	12	13	8	8	80

Şevketî medreseyi orta ve yüksek olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Orta kısmı Dürus-ı Tâliye, yüksek kısmı Dürus-ı Âliye olarak isimlendirmiştir. Dürus-ı Tâliye ortaokul ve lise seviyesinde, Dürus-ı Âliye ise üniversite seviyesinde eğitim verecekti²⁰². Şevketî'nin Orta kısım için oluşturduğu ders programında yabancı dil saatleri²⁰³ şu şekildedir:

Dersler	1	2	3	4	5	6	7	8
Arapça	5	5	5	5	5	5	-	-
Farsça	-	-	3	2	2	2	2	2
Batı Dillerinden Biri	-	-	-	3	3	3	3	3

Şevketî yüksek dereceli medreseleri de şubelere ayırmıştır. Bu şubelerden biri Lisan Şubesidir. Lisan Şubesini de Arapça Kısmı, Türkçe Kısmı ve Farsça ve Diğer Önemli Diller Kısmı olarak üçe ayırmıştır²⁰⁴.

Şevketî dil derslerinin öğretiminde kaidelerin öğretiminin yanında, konuşma ve yazmaya da önem verilmesini, ilk sınıflarda basit cümlelerden başlanıp daha ileri

²⁰⁰ Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 44-45;

²⁰¹ Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 46;

²⁰² Hamit Er, **Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Darülhilafe Medreseleri**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003, s. 30.

²⁰³ Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 48; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 330.

²⁰⁴ Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 48; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 331; Hamit Er, **a.g.e.**, s. 32.

sınıflarda ise o lisanla yazılmış eserlerden parçalar okutulması fikrini savunmaktadır. Nitekim Şevketî, hazırlamış olduğu programda dil dersleri içinde karşılıklı konuşma ve o lisanla dair yazılmış seçme okuma parçalarına da yer vermektedir²⁰⁵.

Islahatçıların hazırladıkları tavsiye niteliğindeki bu örnek programların, sonraki yıllarda gerçekleştirilecek olan resmi ıslahat girişimleri sırasında uygulanan programlara örnek teşkil ettiği ve yol gösterdiği söylenebilir. Nitekim 1914 yılındaki ıslahat çalışmalarında bu durumu gözlemek mümkündür²⁰⁶.

Medreselerin ıslahı konusunda yapılan ilk resmi girişim Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi'nin²⁰⁷ (27 Şubat 1910) yayınlanması olmuştur. Bu nizamnâme ile birlikte medresedeki eğitim süresi 12 yıl olarak kabul edilmiştir. Üçü ana bölüm ve 48 maddeden oluşan nizamnâmenin 31. maddesinde medreselerde okutulacak ders programı bulunmaktadır. Eski dönemlerden farklı olarak fen, matematik ve sosyal bilimlere ait derslerin de yer aldığı bu programda Arapça ve Farsça gramerine yönelik dersler bulunmakla birlikte batı dillerine yönelik herhangi bir ders konulmamıştır²⁰⁸. Medreselerin ıslahı konusunda gerçekleştirilen ilk girişim müderrisler için gerekli ödeneğin ayrılması ve programa yeni ilave edilen derslerin tedrisinde gerekli alt yapının olmaması sebebiyle beklenen neticeyi vermemiştir²⁰⁹.

Medreselerin ıslahı konusunda esaslı olarak yapılan ıslahat Mustafa Hayri'nin²¹⁰ şeyhülislamlığı sırasında gerçekleşmiştir. Mustafa Hayri'nin gayretleri neticesinde hazırlanan Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi²¹¹ (1 Ekim 1914) ile İstanbul medreseleri Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi adı altında birleştirilmiştir. Kurulan bu medresenin tâli kısm-ı evvel (ortaöğretim birinci basamak), tâli kısm-ı sâni (ortaöğretim ikinci basamak) ve âlî (yüksek) olmak üzere üç kısma ayrılarak derecelendirilmiş; ayrıca her kısım dört sınıfa, her sınıf da dört şubeye ayrılmıştır. Üç

²⁰⁵ Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 58.

²⁰⁶ Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 53.

²⁰⁷ **Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi, Düstur**, II. Tertib, c. II, s. 127-138.

²⁰⁸ Hamit Er, **a.g.e.**, s. 34-37; Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 92-93; Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 21; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 341-342.

²⁰⁹ Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 93; Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 343.

²¹⁰ Mustafa Hayri Efendi bu ıslahat sürecini tuttuğu günlüklerinde anlatmıştır. Yayımlanan bu günlükler için bkz. **Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutîyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)**, Haz. Ali Suat Ürgüplü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

²¹¹ **Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi, Düstur**, II. Tertib, c. VI, s. 1325-1330.

kısımdan her birinin öğretim süresi dört yıl olmakla birlikte toplam öğretim süresi on iki yıldır²¹².

Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi için oluşturulan kısımlara ait ders programları hazırlanmıştır. İlk hazırlanan ders programında Arapça ve Farsça dersleri bulunmakla birlikte batı dilleri programda yer almamıştır. İlerleyen zamanlarda bu ders programında yenilikler yapılarak müfredata batı dilleri de eklenmiştir.

Kısm-ı Tâli için hazırlanan ilk ders programında yer alan dil ve edebiyat dersleri²¹³ şu şekildedir:

Tablo-13										
Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Kısm-ı Tâli İçin Hazırlanan İlk Ders Programında Dil ve Edebiyat Dersleri (1 Ekim 1914)										
Dersin Adı	Kısm-ı Evvel				Kısm-ı Sani				Toplam	
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.		
Sarf ve Lugat	4	4	-	-	-	-	-	-	8	56
Mükâleme ve Tatbikat-ı Arabiyye	1	1	1	-	-	-	-	-	3	
Mükâleme ve Kitabet-i Arabiyye	-	-	-	1	1	1	1	1	5	
Türkçe	4	3	2	2	2	2	-	-	15	
Nahiv	-	-	4	4	-	-	-	-	8	
Belagat	-	-	-	-	3	3	3	3	12	
Vaz'	-	-	-	-	1	-	-	-	1	
Farisî	2	2	-	-	-	-	-	-	4	
Kaynak: Hasan Yıldız, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 172; Zeki Salih Zengin, II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 112.										

²¹² Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 98; Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 21.

²¹³ Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 172; Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 112.

Diğer derslerle birlikte toplam ders saati 192 saat olan Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye medresesinde dil ve edebiyat derslerine 56 saat (%29) ayrılmıştır. Programda özellikle Arapça öğretimine yönelik çok sayıda ders bulunmaktadır. Arapçanın öğretimine yönelik gramer (Sarf ve Lugat, Nahiv), konuşma ve yazma (Mükâleme ve Kitabet) dersleri müfredata konulmuştur. Böylelikle Arapçanın hem konuşma hem de yazma boyutlarıyla öğretiminin sağlanması düşünülmüştür.

Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesinin kuruluşunun hemen ardından 22 Ekim-15 Kasım) tarihleri arasında müderris, muallimler ve müfettişler tarafından birbiri ardına branş/zümre toplantıları niteliğinde toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılarda derslerde okutulacak kitaplara ve tedris usulü ile alakalı birtakım kararlar alınmıştır. Ayrıca bazı derslerin saatlerinde ve derslerin sınıf düzeylerinde küçük çaplı bazı değişiklikler yapılmıştır. Ders cetvelinde yapılan bu değişiklikler Rumi 1330/Hicri 1333 tarihiyle baskıya giren Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi-Nizamnâme-Ders Cetveli-Sûret-i Tedris ve Kitaplar-Talimâtnâme²¹⁴ isimli kitapçıkta yayımlanmıştır. İkinci olarak hazırlanan programda yukarıda verilen programda yer alan dil ve edebiyat derslerinde herhangi bir değişiklik yapılmamakla birlikte sadece 5. Sınıflara 5 saat Nahiv dersi eklenerek toplam ders saati 60 saate çıkmıştır²¹⁵.

Yukarıda hazırlanan program 1914 yılında uygulanmasından sonra edinilen tecrübeler sonucunda ders programında birtakım değişiklikler yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur ve 1915 yılında yeni bir program hazırlanmıştır. Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi çerçevesinde yapılan bu üçüncü değişiklikte bazı dersler müfredattan çıkarılmış yerine başka dersler eklenmiştir. Hazırlanan programın en önemli özelliği ise Batı dillerinden (Elsine-i Ecnebiye) İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça'dan birinin seçmeli olarak öğretimine yer verilmiş olmasıdır²¹⁶.

1915 yılında hazırlanan ders programında yer alan yabancı dil dersleri²¹⁷ şu şekildedir:

²¹⁴ **Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi-Nizamnâme-Ders Cetveli-Sûret-i Tedris ve Kitaplar-Talimâtnâme**, Matbaa-i Ahmed Kemal, İstanbul 1330-1333.

²¹⁵ Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 174-176.

²¹⁶ Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 115.

²¹⁷ Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 178; Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 116;

Tablo-14										
Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Kısım-I Tâli İçin Hazırlanan Ders Programında Dil Dersleri (1915)										
Dersin Adı	Kısım-ı Evvel				Kısım-ı Sani				Toplam	
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.		
Sarf ve Nahiv ve Mükâleme (Lisan-ı Arabî)	6	5	5	5	5	-	-	-	26	79
Belagat ve Vaz' (Lisan-ı Arabî)	-	-	-	-	-	5	3	3	11	
Sarf ve Nahiv ve Tatbikat (Türkçe)	5	4	3	-	-	-	-	-	12	
İnşa ve Edebiyat (Türkçe)	-	-	-	2	2	2	2	2	10	
Lisan-ı Farisî	2	2	-	-	-	-	-	-	4	
Elsine-i Ecnebiye (Alman, Fransız, İngiliz ve Rus lisanları)	2	2	2	2	2	2	2	2	16	
Kaynak: Hasan Yıldız, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim , Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 178; Zeki Salih Zengin, II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi , Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 116.										

1915'te hazırlanan ders programında toplam ders saati önceki yılki ders saatiyle (192 saat) aynı olmakla birlikte programa batı dillerinin de eklenmesiyle ders saati 72 saate çıkmıştır. Böylelikle Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi ders programında, ders dağılımı oranında dil ve edebiyat dersleri %41 oranıyla en yüksek paya sahip olmuştur. Ders programında Elsine-i Ecnebiye dersi kapsamına alınan Alman, Fransız, İngiliz ve Rus lisanlarından birinin seçilip derse başlandıktan sonra mecburi olduğu belirtilmiştir²¹⁸.

1915 yılında programlar konusunda yapılan diğer bir çalışma da taşrada belli yerler açılması kararlaştırılan orta dereceli medreseler için programın hazırlanmasıdır. Öğretim süreleri beş yıl olarak belirlenen bu medreseler için hazırlanan program genel

²¹⁸ Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 179-181

olarak Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi orta kısmında okutulan dersler yer almakla birlikte farklı olarak müfredatta Farsça ve Batı dilleri yer almamaktadır²¹⁹.

Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Kısım-1 Âlî için hazırlanan 3 programında saatleri hemen hemen birbirine yakın olmak üzere sadece Edebiyat-ı Arabiyye dersi bulunmaktadır. Ayrıca 1915 yılında Kısım-1 Tâlî ve Kısım-1 Âlî'ye ilave olmak üzere bu kısımları bitirenlerin dini ilimlerde uzmanlaşması adına Medresetü'l-Mütehassısîn açılmıştır. Tefsir ve Hadîs, Fıkıh, Kelâm-Tasavvuf ve Felsefe Şubeleri adı altında üç ihtisas bölümü açılmıştır. Bu şubelerin her birinin öğretim süresi 2 yıl olmakla birlikte bu şubelerin programında herhangi bir dil dersi bulunmamaktadır²²⁰.

1915 yılında Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesinin Kudüs'te bir şubesi olmak üzere on sınıftan müteşekkil Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi Medresesi açılmıştır. Bu medreseye ait ayrı bir program ve talimatnâme hazırlanmıştır. Medresenin ders programında okutulacak dil dersleri²²¹ şunlardır:

Tablo-15												
Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi Medresesi Ders Programı Dil Dersleri												
Dersin Adı	Sınıflar										Toplam	
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.		
Lisan-ı Arabî	4	4	4	4	4	4	3	-	-	-	27	72
Lisan-ı Türkî	4	4	3	2	2	2	-	-	-	-	17	
Elsine-i Şarkîye	2	2	2	2	2	1	-	-	-	-	12	
Elsine-i Garbiye	3	3	3	3	2	1	1	-	-	-	16	
Kaynak: Hasan Yıldız, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 193.												

Mezkur tabloda yer alan diğer bir açıklamada ise ders programına dâhil edilen edilen “Elsine-i Şarkîye ve Garbiyye/Doğu ve Batı Dillerinin” tahsilinin seçimlik ve isteğe bağlı olduğu belirtilmiş, fakat seçilen dersin zorunlu olarak okunacağına dair bir açıklama yapılmamıştır. Ancak Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinin Tâlî kısım

²¹⁹ Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 117-118; Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 189.

²²⁰ Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 187-188; Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 122-123.

²²¹ Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 193.

programında yer verilen Elsine-i Ecnebiyye dersi kapsamındaki; Almanca, Fransızca, İngilizce ve Rusça Lisanlarına ilişkin olarak “Bunlardan biri ihtiyar olunup, başlandıktan sonra mecburidir.” açıklaması dikkate alındığında: adı geçen Batı dillerinin Selâhaddîn Eyyûbî Külliye-i İslâmîyye Medresesi programına da dâhil edilmiş olması nedeniyle, seçilen dersin mecburi olarak okutulacağı kanaatine varılmaktadır. Öte yandan Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinin tâlî kısım ders programında rastlanılmayan Elsine-i Şarkîyye kapsamında Urdu ve Tatar lisanlarının seçimlik dersler arasına ilave edilmesi de medreseye özgü önemli bir uygulamadır²²².

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinden farklı olmak üzere Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmîyyesi Medresesinde Türkçe ve Arapçanın yanında doğu ve batı dillerinin öğretimi önem kazanmıştır. Bu derslerin, doğu dilleri kapsamında: Farsça, Urduca ve Tatarca; batı dilleri kapsamında ise: Almanca, Fransızca, İngilizce ve Rusça olduğu anlaşılmaktadır. Geniş bir dil yelpazesinin medrese müfredatına dâhil edilmesi; hem batı hem de doğuyla bağı bulunan Osmanlı Devleti’nin, bu dilleri konuşan topluluklarla ve bu dillerde yazılmış eserlerle sağlıklı iletişim kurmayı amaçladığını göstermektedir. Dolayısıyla medreseye başlayan her bir talebe Türkçe ve Arapça dışında en az bir doğu ve bir batı dilinin eğitimini alarak medreseden mezun olacaktır²²³.

Medreselerin ıslahı kapsamında gerçekleştirilen düzenlemelerde; amaca ulaşmada önemli bir araç olarak müfredat ve ders kitapları ile tedris usulü göz ardı edilmemiş; bu araçların iyileştirilmesi yolunda ciddi çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte eğitim-öğretim ve müfredat açısından da önemli yeniliklere ve düzenlemelere imza atılmıştır²²⁴.

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinde ders programları yenilendikçe ona göre müfredat programlarında da değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin 1914-1915 yılında uygulamaya geçirilen ilk müfredatın uygulanma sürecinde karşılaşılan bazı sorunlardan dolayı değişiklik yaşanmış (31 Ekim 1915) ve yeni bir müfredat hazırlanmıştır. Ders kitaplarının seçimi ve tedris usulüne yönelik toplantılardan

---

²²² A.g.e., s. 194.

²²³ A.g.e., s. 194-195.

²²⁴ A.g.e., s. 232-234.

birincisi 1914-1915 yılının başında, ikinci ise 1915-1916 öğretim yılının başında gerçekleştirilmiştir²²⁵.

Yapılan bu toplantılar neticesinde oluşturulan müfredat programlarına göre Kısım-1 Tâlî ve Ali'de okutturulacak yabancı dil derslerinin müfredatı ve ders kitapları²²⁶ şu şekildedir:

İlm-i Nahiv, Sarf ve Lügat Dersleri (Arapça)

Tâlî Kısım-1 Evvel 1. ve 2. sınıf ders programında haftada dörder saat olan Sarf ve Lügat derslerinin birer saati Lügat dersine tahsis edilmiş; 1. sınıfta kullanılması kolay en az 30 kelimenin, 2. sınıfta ise en az 40 kelimenin yazdırılarak müzakere edilmesi kararlaştırılmıştır. Geriye kalan 3 saatlik derste ise 1. sınıf için ileride yeni bir kitap yazılmak üzere Emsile, Binâ ve Maksud'un okutulmasına karar verilmiştir. Bu durum dil öğretiminde yeni usul arayışlarının devam ettiğini göstermektedir.

Öte yandan, ders müfredatı için yapılan toplantıda alınan kararların bir kısmında ittifak sağlanamaması nedeniyle çoğunluğun görüşüne göre karar alınmış olması, toplantıda ciddi tartışmaların yaşandığına işaret etmektedir. Bu duruma, özellikle medreselerdeki Arapça öğretimine ilişkin öteden beri basın-yayın ve eğitim çevrelerinde sürdürülen ağır eleştirilerin yol açtığını söylemek mümkündür. Bu nedenlerle tâlî kısmın tamamına haftada birer saat Mükâleme-i Arabiye ve Tatbikât dersi konularak ilk 3 yılda mükâleme ve tatbikât; kalan 5 yılda ise mükâleme ve kitâbet boyutuyla Arapçanın konuşulması ve yazılmasının tam manasıyla gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Bunun gerçekleşmesi için de toplantıda alınan karara göre Tâlî Kısım-1 Evvel'in tüm sınıflarında haftada 1 saat Mükâleme-i Arabiyye ve Tatbikât dersine giren muallim ve müderrislerin daima Arapça konuşmaları ve talebeyi tedricen Arapça konuşmaya alıştırmaları; ayrıca 4. sınıfta kısa yazılar yazdırmak suretiyle Kısım-1 Sâni sınıflarının tamamında aynı şekilde talebenin Arapça konuşmaya ve yazmaya muktedir bir konuma getirilmesinin sağlanması için çaba sarf edilmesi tavsiye edilmiştir. Öte yandan dil eğitiminde Berliç usûlü üzere hazırlanmış bir kitabın

²²⁵ Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 187-188; Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 134.

²²⁶ Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 257-266.

müderislere tavsiyesinin uygun görüldüğü belirtilmekle beraber bu kitabın adına, kim ya da kimler tarafından hazırlandığına ilişkin bir açıklamaya yer verilmemiştir. Tavsiye edilen bu kitabın uygulama ağırlıklı dolaysız/doğrudan dil eğitimi usulüyle hazırlanmış bir kitap olduğu anlaşılmaktadır. Ancak alınan bu kararın matbu muhtıra metnine geçerken Berlîç usulüne ilişkin cümlecğin metinden çıkarılmış olması dikkat çekmektedir.

1915-1916 ders yılı başında yapılan toplantıda ise bazı ders kitaplarında değişikliğe gidilmiştir. Ayrıca 1. sınıfta haftada 2 saat, 2. sınıfta da haftada 1 saatin kıraat ve imlâya tahsis edilmek suretiyle talebenin kıraat ve imlâ ile iştigal etmesi sağlanacaktır. 3, 4 ve 5. sınıflarda ise haftada 1 saat mükâleme ve tahrir çalışmalarına tahsis edilmek suretiyle; dilbilgisi öğretiminin yanı sıra talebenin okuma, yazma ve konuşma alanlarında kendisini geliştirmesine katkı sağlanmış olacaktır.

Farisî

Tâlî Kısım-ı Evvel 1. ve 2. sınıfların ders programına ikişer saat konulan Farisî dersinde; 1. sınıfta Muallim Feyzi Efendi'nin Mufasssal Zebân-i Fârisî kitabının okutularak, mümkün olduğu kadar Farsça kelimelerin belletilmesi, 2. sınıfta ise Şeyh Sadi Şirâzî'nin Gülistan'ı ve benzeri diğer kitaplardan seçilecek hikemî, ahlâkî ve ictimâî parçaların tercüme ve talim ettirilmesi ve ayrıca münasip görülen parçaların ezberletilmesi yönünde karar alınmıştır. Karar metninde yer alan “tercüme ettirilmesi” şeklindeki cümlelerin matbu muhtıra metninden çıkartılmış olması; derste sadece tercüme faaliyetine yoğunlaşarak dilin öğrenilmesi amacından uzaklaşılmasını engellemeye yönelik olduğu söylenebilir. Nitekim dil öğretimine ilişkin kararlarda özellikle uygulamaya yönelik metotlara vurgu yapılması bu durumu teyit etmektedir.

1915-1916 ders yılı başındaki toplantıda yapılan değişikliğe göre ise 1. sınıfta Nasîhâtü'l-Hükemâ ve kısmen Gülistan isimli kitaplar okunacak, 2. sınıfta ise 5. bölümü hâric Gülistan kitabının kalan kısmı bitirilecektir. Derslerin işlenişine ilişkin yapılan uyarıda; mezkûr kitapların tedricen basitten mürekkebe doğru okunması esnasında tesadüf edilecek olan cümleler ve dilbilgisi kurallarının gösterileceği belirtildikten sonra, “ayrıca Kavâid-i Fârisî kitabından ezberlettirmek suretiyle talebenin kuvve-i zihniyesi işgal edilmeyecek” denilmek suretiyle ezberci yöntemin

önü kesilmiş, ilave olarak gerektiği zamanlarda başvurmaları için talebeye Muallim Feyzi Efendi'nin Zebân-ı Fârisî kitabının tavsiye edileceği karara bağlanmıştır. Böylece daha önce ders kitabı olarak okutulan mezkûr kitap yardımcı ders kitabı konumuna yerleştirilmiştir.

Edebiyat-ı Arabiyye, Belâgat ve Vaz'

1914-1915 ders yılı başında bu derslerin muallimleri tarafından yapılan toplantıda Tâlî Kısım-ı Sâni 5, 6, 7 ve 8. sınıfların Belâgat dersinde Muhtasarü'l-Meânî kitabının dörde taksim edilerek okutulmasına, mezkûr kitabın dibâcesinin tedrisi için ise 3 ders saatinin ayrılmasına, ayrıca 5. ve 6. sınıflarda haftada üçer saat olan Belâgat dersinin birer saatinde el-Kâfi fi-İlmi'l-Arûz ve el-Kavâfi isimli kitabın okutulmasına karar verilmiştir. Ancak medresenin açılış senesine mahsus olmak üzere Muhtasarü'l-Meânî'nin okutulacağı sınıflarda kitabın başından başlanılacağı belirtilmiştir.

Diğer taraftan 5. sınıf ders programına konulmuş olan bir saatlik İlm-i Vaz'²²⁷ dersinde; vaz'ın çeşitleri konusu ilave edilmek şartıyla Ali Kuşçu'nun İlm-i Vaz' adıyla bilinen kitabının okutulması oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

Kısım-ı Âlî'de ise Edebiyât-ı Arabiyye dersinde okutulmak üzere Muallakât, Makâmât-ı Harîrî ve Divân-ı Hammâse isimli kitaplar seçilmiştir. 1. ve 2. sınıfta birer saat Tarih-i Edebiyat gösterilmesi, yine birinci sınıfta Muallakat'ın tamamlanması, 2. sınıfta ise Makâmât-ı Harîrî'nin başından itibaren 25 makâmenin tedrisi ile 3. ve 4. sınıfta Divân-ı Hammâse'nin okutulması karara bağlanmıştır. 1915-16 ders yılı başında yine okutulacak kitaplar değiştirilmiştir.

Elsine-i Ecnebiyye/Yabancı Diller:

Medreseye yabancı dil dersleri 1915-1916 ders yılı başında eklenmiştir. Elsine-i Ecnebiyye/Yabancı Diller kapsamında programa dâhil edilmesi kararlaştırılmış olan Almanca, Fransızca, İngilizce ve Rusça dersleri seçimlik dersler statüsünde olup, tâlî kısmın bütün sınıflarında haftada ikişer saat olmak üzere mecbûrî olarak okutulmaktadır. Almancanın öğretiminde; dilbilgisi konularına girilmeksizin ve

²²⁷ Lafızların belirli bir anlam karşılığında ortaya konulmasını ve lafız-anlam ilişkisini konu edinen bilim dalı.

genel olarak Berliç Usûlüne yakın bir öğretim yöntemi takip edilmek suretiyle tedricen eğitim verilecekti Öte yandan Hüsn-i Hat dersinden de yararlanılarak, müderris tarafından örnek yazı gösterilmek ve çokça yazdırılmak suretiyle, talebeye alıştırmaya yaptırılacaktır. Ayrıca levha ve resimlerle harflerin şekilleri ile yazılışları gösterilerek; ilk defa Latin alfabesiyle karşılaşacak olan talebenin Almancayı kolayca öğrenmesine katkı sağlanacaktır. Fransızcanın öğretilmesinde de aynı usul takip edilecektir. Almanca dersinde kıraat için Fibel'in kitabı okutulacak İngilizce dersinde ise İsmail Hakkı Bey'in İngilizce Usûl-ü Tedris isimli kitabı takip edilecektir. Rusça için hâlihazırda uygun bir kitap bulunamadığından, muallim tarafından yazdırılmak üzere yine uygulamaya ağırlık veren yöntemle öğretim yapılacaktır.

1916 yılında şeyhülislamlık makamına Musa Kazım Efendi (8 Mayıs 1916) gelmiştir. Göreve gelmesinin hemen ardından Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesinin müfredat ve ders programlarının değiştirilmesi amacıyla çalışmalara başlanmıştır. Şeyhülislâm Musa Kâzım döneminde hazırlanmış olan bu ilk ders programlarında; medresenin teşekkül ettiği kısımların isimlendirilmesinde değişiklik yapılmamış, ancak medresenin eğitim süresi ile birlikte haftalık ders yükünün azaltılması cihetine gidilmiştir. Yapılan çalışmaların neticesinde Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesinin her biri 4 yıldan 12 yıllık eğitim süresi Kısım-ı Evvel, Kısım-ı Sâni ve Kısım-ı Âlî'nin her biri için üçer yıl olmak üzere toplam 9 yıla indirilmiştir²²⁸.

Sonrasında kısımların isimleri değiştirilmiştir. Tâlî Kısım-ı Evvel, İbtidâi Hâriç; Tâlî Kısım-ı Sâni, İbtidâi Dâhil ve Kısım-ı Âlî, Sahn adını almıştır. Bununla birlikte 1916-1917 ders yılı için yapılan ilk ders programında küçük çaplı bazı değişiklikler gerçekleştirilmiş ve 1917-1918 ders yılında uygulanmıştır.

1916-1917 ders dönemi için hazırlanan ders programında yer alan dil dersleri²²⁹ şunlardır:

---

²²⁸ Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 201.

²²⁹ Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 208; Zeki Salih Zengin, **a.g.e.**, s. 119.

Tablo-16							
Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi İbtidâi Hâriç ve İbtidâi Dâhil							
Medreseleri Ders Programında Dil Dersleri							
(1916-1917)							
Dersler	İbtidâi Hâriç			İbtidâi Dâhil			Toplam
	1.	2.	3.	1.	2.	3.	
Sarf-1 Arabî	3	3	-	-	-	-	50
Nahv-1 Arabî	-	3	3	-	-	-	
Lisan-1 Arabî	-	-	-	3	3	3	
Lügat ve İştikâk	3	-	-	-	-	-	
Türkçe	4	4	3	2	2	2	
Farisî	1	1	1	-	-	-	
Elsine-i Ecnebiyye	-	-	-	2	2	2	
Kaynak: Hasan Yıldız, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim , Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 208; Zeki Salih Zengin, II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi , Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 119.							

1917-1918 ders dönemi başında ders programında ufak değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklik kapsamında İbtidâi Hâriç ders programına Elsine-i Ecnebiyye derslerinin ilave edilmesi kararlaştırılmıştır. 1917-1918 ders dönemi için hazırlanan ders programında yer alan dil dersleri²³⁰ şunlardır:

Tablo-17 Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi İbtidâi Hâriç ve İbtidâi Dâhil Medreseleri Ders Programında Dil Dersleri (1917-1918)							
Dersler	İbtidâi Hâriç			İbtidâi Dâhil			Toplam
	1.	2.	3.	1.	2.	3.	
Sarf-1 Arabî	3	3	-	-	-	-	56
Nahv-1 Arabî	-	3	3	-	-	-	
Lisan-1 Arabî	-	-	-	3	3	3	
Lügat ve İştikâk	3	-	-	-	-	-	

²³⁰ Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 210.

Türkçe	4	4	3	2	2	2	
Farisî	1	1	1	-	-	-	
Elsine-i Ecnebiyye	2	2	2	2	2	2	
Kaynak: Hasan Yıldız, Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim , Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 210.							

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinde önceki senelerde olduğu gibi 1916-1917 ve 1917-1918 yılı hazırlanan ders programlarında en fazla ders yükü dil ve edebiyat derslerine aittir.

1914-1915 ve 1915-1916 ders yıllarında Kısım-ı Âlî programında sadece Edebiyat-ı Arabiyye dersi yer almaktayken Musa Kazım döneminde Kısım-ı Âlî, Sahn Medresesi adını almakla birlikte ders programına Edebiyat-ı Arabiyye dersine ilave olarak ayrıca Elsine-i Ecnebiyye dersleri alınmıştır. 3 yıllık eğitim süresi olan Sahn kısmında 1916-1917 ve 1917-1918 dönemi ders programlarında her sınıfta ikişer saat Elsine-i Ecnebiyye dersi bulunmaktadır²³¹. Bununla birlikte Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi döneminde hazırlanan ders programlarına yönelik herhangi bir müfredat programı bulunmamaktadır²³².

1.3.7. Posta ve Telgraf Mekteb-i Âlîsi

Osmanlı Devleti'nde Posta ve Telgraf memurları yetiştirmek için açılan ilk okul "Telgraf Mektebi" adıyla 1867'de açılmıştır. Öğrenim süresi üç yıl olan bu okulun öğrenciler 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'ne katıldıkları için kapanmıştır. Savaşın sonra okul açılmayıp 1881 yılında Dârüşşafaka son sınıfa elektrik ve telgraf dersleri konarak memur ve teknisyen ihtiyacı buradan karşılandı. Ayrıca Paris Yüksek Telgraf okuluna her yıl ikişer öğrenci gönderildi²³³.

II. Meşrutiyet dönemine kadar telgraf dersleri Dârüşşafakada verilmiştir. Bu dönemde Dârüşşafaka mezunlarının her türlü itirazlarına rağmen Posta ve Telgraf

²³¹ Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 215.

²³² Hasan Yıldız tezinde, arşiv belgeleri üzerinde yaptığı incelemelerde Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi döneminde gerçekleştirilen müfredat çalışmalarına ilişkin açıklayıcı bilgilere ve hazırlanmış olan müfredat suretlerinin ilgili medreselere gönderilmiş olduğuna dair bazı yazılara rastlamış olduğunu belirtmiş fakat bahse konu müfredat metinlerinin müsvedde veya matbu nüshalarına ulaşamadığını ifade etmiştir. Hasan Yıldız, **a.g.e.**, s. 298.

²³³ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 287; Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, c. 1-2, s. 621-624.

Nezâreti, 1909 yılında orta ve yüksek kısımlarından müteşekkil Posta ve Telgraf Mekteb-i Âlîsi adlı bir okul açtı. Bu mektebi açanlar, idare edenler ve öğretmenleri de tamamen Dârüşşafakalılar olmuştur²³⁴.

Posta ve Telgraf Mekteb-i Âlîsi için bir talimatnâme²³⁵ de hazırlanmıştır. Bu talimatnâmeye göre ali (yüksek) kısım iki sınıftan oluşmaktaydı. Birinci sınıfta haftada bir ders Fransızcadı. Talebe posta ve telgraf ile derslerin dışında her gün bir saat Fransızca müzakerecisiyle²³⁶ ders yapacaklardı. İkinci sınıf nazari ve ameli olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. İkinci sınıfta haftada iki ders Fransızcaya ayrılmıştır. Fransızca dersinin imtihanlarının tahriri (yazılı) ve şifahi (sözlü) olarak yapılması kararlaştırılmıştır.

Orta kısımda (tedrisat-ı adiye) öğretim süresi bir yıl olup bu kısımda haftada iki ders Fransızca kıraata (kıraat ve hüsn-i hat) ayrılmıştır. Bu mektep I. Dünya Savaşının ve mütarekenin sonuna kadar öğretime devam ettikten sonra kapatılmıştır. Sonraki dönemlerde birkaç kere daha açılıp kapatılmıştır²³⁷.

1.3.8. Maliye Mekteb-i Âlîsi

Maliye Memurları Mektebi II. Meşrutiyet döneminde maliye memurlarına gerekli bilgilerin verilmesi amacıyla açılmıştır. Mektebin açılış hazırlıkları 1909'de başlamış fakat 1910 Mayısında açılabilmiştir²³⁸.

Okulun 1910 Martında hazırlanan talimatnâmesine²³⁹ göre okul üç kısımdan oluşmaktaydı. 1. Tahrir-i Emlak Şubesi 2. Mal Müdürleri ve Muhasebeciler Şubesi 3. Daire Memurları Şubesi. Öğretim süresi dört ay olan Tahrir-i Emlak Şubesinin ders programında yabancı dil dersi yoktu. Mal Müdürleri ve Muhasebeciler Şubesinin öğretim süresi mal müdürü olmak isteyenler için bir, muhasebeci olmak için iki yıldır. Bu şubenin birinci sınıfında Fransızca dersi bulunmaktaydı. İlk senenin Fransızca dersi

²³⁴ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 288; Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, c. 1-2, s. 625.

²³⁵ **Posta ve Telgraf Mektebine Mahsus Talimatnâme**, İkdam Matbaası, Dersaadet 1325.

²³⁶ Okullarda mütâlaa saatlerinde öğrencilerin başında durup rahat çalışabilmeleri için disiplini sağlayan, gerektiğinde derslerine yardım eden kimse, belletici.

²³⁷ Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, c. 1-2, s. 626.

²³⁸ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 296; Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, c. 3-4, s. 1511-1512; Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern...**, s. 214.

²³⁹ Talimatnâme için bkz. **Tanin**, nr. 557, 9 Mart 1326 (22 Mart 1910), s. 3.

mal müdürü olmak isteyenler için seçmeli, ikinci yıla devam edip muhasebeci olmak isteyenler için zorunluydu. Bu şubenin ikinci senesinde Fransızca dersine devam edilmekteydi. Daire Memurları Şubesinin öğretim süresi iki yıl olup her iki senede de Fransızca dersi bulunmaktaydı. Talimatnâmede okutulacak dersler yer almakla beraber haftada kaç saat okutulacağı ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur²⁴⁰.

Okula 1912’de Maliye Nezâreti yüksekokul statüsü vermiştir. Fakat bu Maârif Nezâreti tarafından kabul görülmemiştir. 1913 yılında okulun Tahrirciler Şubesi ve Hazine dağıtıldı. Yalnız Maliye Şubesinde eğitim yüksekokul halinde yürütülmeye çalıştı. Birinci Dünya Savaşı çıktığında memurlarının ve öğrencilerinin askere alınmasından dolayı okul tatil edilerek kapatılmıştır²⁴¹.

Bu yüksekokulların dışında II. Meşrutiyet döneminde faaliyetlerde bulunmuş programında yabancı dil dersi olmayan ve programlarına ulaşamadığımızdan dolayı herhangi bir yorumda bulunamadığımız yükseköğretim kurumları da bulunmaktadır. Örnek olarak bu yüksekokulların arasında Mühendis Mektebi, Tevsi-i Ticaret-i Bahriye Millî Kaputan ve Çarkçı Mekteb-i Âlisi, Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi, Sanayi-i Nefise Mektebi, Kadastro Mekteb-i Âlisi, Orman Mekteb-i Âlisi, Kondüktör Mektebi, Mekteb-i Nüvvab gibi mektepler yer almaktadır.

---

²⁴⁰ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.296-297; Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, c. 3-4, s. 1512-1513.

²⁴¹ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s.297; Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, c. 3-4, s. 1514-1515; Hasan Ali Koçer, **Türkiye’de Modern...**, s. 214.

İKİNCİ BÖLÜM

DÂRÜLFÜNÛN ELSİNE ŞUBESİ

(1910-1912)

Giriş

Osmanlı Devleti 1863-1865, 1870-1873 ve 1874-1881 yıllarında Dârülfünûnun açılması yönünde girişimlerde bulunmuş fakat kalıcı bir başarı sağlanamamıştır²⁴². Dârülfünûn nihai olarak, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümünde (1 Eylül 1900) resmen açılmış²⁴³ ve kesintisiz bir şekilde öğretime başlanmıştır. Bu dönemde Dârülfünûn, Mekteb-i Mülkiye binası içerisinde Mekteb-i Mülkiye ile müşterek olarak faaliyet göstermiş ve iki kurum da Mekteb-i Mülkiye Müdürü Recai Efendi'nin idaresine verilmiştir²⁴⁴.

Dârülfünûn-ı Şahane'nin teşkilât ve programlarını ihtiva eden 27 maddelik bir nizamnâme hazırlanmış ve bu nizamnâme 14 Ağustos 1900 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁴⁵. Nizamnâmeye göre Dârülfünûn-ı Şahane; Ulûm-ı Aliyye-i Diniyye, Ulûm -ı Riyâziyye ve Tabîiyye ve Edebiyat Şubelerinden oluşacak, mevcut olan Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, Dârülfünûn şubelerinden sayılarak 5 şubeli (fakülte) bir üniversite oluşacaktı. Ulûm-ı Aliyye-i Diniyye şubesinin öğretim süresi dört, diğer şubelerin ise üçer yıldır. Edebiyat Şubesi ders programında dil ve edebiyat dersleri mevcuttu. Bu dersler Edebiyat-ı Arabiye ve Farisiye, Edebiyat-ı Franseviyeydi²⁴⁶. Edebiyat-ı Arabiye ve Farisiye haftada 2, Edebiyat-ı Franseviye haftada 1 saat okutulacaktı.²⁴⁷

²⁴² Bu girişimler için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünûn Tarihçesine Giriş-İlk İki Teşebbüs", **Belleten**, c. LIV, Sa. 210, Ankara 1990, s. 699-738; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünûn Tarihçesine Giriş (II)-İkinci Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultanî", **Belleten**, c. LVII, Sa. 218, Ankara 1993, s. 201-239.

²⁴³ Abdurrahman Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünûn (1863-1933)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1992, s. 70.

²⁴⁴ Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi I, Osmanlı Döneminde Dârülfünûn (1863-1922)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 270.

²⁴⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Dârülfünûn: Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, IRCICA, c. 1, İstanbul 2010, s. 192.

²⁴⁶ **Dârülfünûn-ı Şahane Nizamnâmesi, Düstur**, I. Tertip, c.7, Ankara 1941, s. 659-664.

²⁴⁷ Mehmet Ali Âyni, **Dârülfünûn Tarihi**, Haz. Aykut Kazancıgil, Kitapevi, İstanbul 2007, s. 34.

1902 yılında Edebiyat Şubesinin öğretim yılı iki yıla indirilmiştir ve yeni bir ders programı yapılmıştır. Bu ders programına göre Edebiyat-ı Arabiye ve Farisiye, Edebiyat-ı Franseviye²⁴⁸ haftada 2'şer saat olmuştur²⁴⁹. 1904 yılında Dârülfünûn-ı Şahanenin ders programları yeniden düzenlenmiş ve Edebiyat Şubesi öğretim yılı yeniden üçe çıkarılmıştır. Bununla birlikte yukarıda zikredilen ders saatlerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır²⁵⁰.

Dârülfünûn-ı Şahanede 1903 senesinde Türkçe, Arapça, Farsça ile birlikte Fransızca, İngilizce, Almanca ve Rusça öğretimi yapacak bir El sine Şubesi açılması planlanmış fakat bu gerçekleşmemiştir²⁵¹. Bu şube ile ilgili detaylar, El sine Şubesi bahsinde anlatılacaktır. Bununla birlikte bu dönemde kısmen dil öğretimine yönelik olan derslerin öğretiminin ayrıntılarını Dârülfünûn Edebiyat Şubesi öğrencisi olup 1905-1906 senesinde bu şubeyi birincilikle bitiren *Türkiye Maârif Tarihi* yazarı Osman Nuri Ergin'den öğrenmekteyiz:

*“Dârülfünûn’un bu devrini, onun ilk açılışında Edebiyat şubesinde okumuş ve yakından görmüş olduğum için bir az daha izah edebilirim: Meselâ Edebiyat şubesinde Fransız Edebiyatı diye gösterilen ders ilk mektebler için yazılmış olan bir kıraat kitabını okutup tercüme ettirmekten, biraz imlâ yazdırmaktan ve biraz da konuşturmadan ibaretti. Arap ve Fars Edebiyatları derslerinde de bu dillerde manzum, mensur bir kaç parça yazdırılıp lügatlerini (kelimelerini) belletmek ve Türkçeye tercüme ettirmekten başka bir metot takip edilmezdi.”*²⁵²

1900 yılında açılan Dârülfünûn, II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar bu şekilde devam etmiştir. Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra birçok alanda yenilikler yapılmaya başlanmış ve bu yenilikler Dârülfünûna da yansımıştır. Bu yeniliklerden ilki Dârülfünûn-ı Şahanenin isminin Dârülfünûn-ı Osmânî olarak değiştirilmesidir. Bir başka yenilik ise Dârülfünûnun, Darülhayrın kaldırılmasından sonra boşalan Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı'na nakledilmesidir. Başlangıçta Mekteb-i

²⁴⁸ Edebiyat-ı Franseviye dersini Fransız Perar, Edebiyat-ı Arabiye ve Farisiye derslerini Abdurrahman Süreyya Efendi vermektedir. *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye*, 1319 (1901), s. 74.

²⁴⁹ Abdurrahman Siler, *a.g.e.*, s. 81.

²⁵⁰ Emre Dölen, *a.g.e.*, s. 283.

²⁵¹ Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, c. 3-4, s. 1219; Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 54.

²⁵² Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, c. 3-4, s. 1222-1223.

Mülkiyeden bina olarak ayrılan Dârülfünûn, bir müddet sonra yönetimine ayrı bir müdürün atamasıyla idarî olarak da ayrılmıştır²⁵³. Ayıca öğrenci sayısındaki sınırlandırma ve ücret kaldırılmış, bunun sonucunda Dârülfünûna çok büyük bir öğrenci akını olmuştur²⁵⁴.

Meşrutiyet'in ilanının ardından Dârülfünûnun ders programlarında da düzenlemeler yapılmıştır. *Heyet-i İlmiye* çeşitli toplantılar sonucunda yeni bir ders programı yapıp yayınlamıştır²⁵⁵. Ulûm-ı Aliye-i Diniye, Ulûm-ı Riyaziye, Ulûm-ı Tabiye ve Ulûm-ı Edebiye Şubeleri için yapılan ders programlarında yine sadece Ulûm-ı Edebiye şubesi içerisinde dil öğretimine yönelik dersler bulunmaktaydı.

Sene	Ders	Ders Saati	Muallim
I	Edebiyat-ı Arabiye	2	Fehmi Efendi
I	Edebiyat-ı Farisiye	2	Abdülkadir Nuri
I	Edebiyat-ı Franseviye	2	Mösyö Pero
II	Edebiyat-ı Arabiye	2	Fehmi Efendi
II	Edebiyat-ı Farisiye	2	Abdülkadir Nuri
II	Edebiyat-ı Franseviye	2	Mösyö Pero
III	Edebiyat-ı Arabiye	2	Zehâvizade Cemil Bey
III	Edebiyat-ı Farsiye	2	Veled Efedî
III	Edebiyat-ı Farisiye	2	Mösyö Pero

²⁵³ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 259; Kenan Olgun, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Dârülfünûn (1908-1912), **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, c. 1, Sa. 2, s. 188; Abdurrahman Siler, **a.g.e.**, s. 88-89; Emre Dölen, **a.g.e.**, s. 295-298, Osman Ergin, **a.g.e.**, c. 3-4, s. 1224.

²⁵⁴ Sınırlamanın kaldırılması üzerine Dârülfünûna ve özellikle Hukuk Şubesi'ne 1500-2000 dolaylarında öğrenci kayıt olmuş ve bu durum bir sorun haline gelmiştir. Maârif Nazırı Emrullah Efendi bu sorunu çözmek için başlangıçta bir yıl süreli olan bir "İhtiyat Sınıfı" açmış ve daha sonra bunun süresi iki yıla çıkartılmıştır. Emre Dölen, **a.g.e.**, s. 321.

²⁵⁵ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 259-260.

Bu derslerden biri mecburi diğeri seçmeliydi. Aynı zamanda üçüncü sene programında seçmeli ilm-i elsine dersi bulunmaktaydı²⁵⁶.

2.1. Dârülfünûn Elsine Şubesi

Dârülfünûn içerisinde yabancı dil öğretimine yönelik bir Elsine Şubesinin açılması için yapılan ilk girişim 29 Ekim 1901 (16 Teşrinievvel 1317) tarihli irade ile olmuştur. Sultan Abdülhamid, Dârülfünûn-ı Şahane içerisinde Türkçe, Arapça, Farsça, Almanca, Rusça, Fransızca ve İngilizce öğretimine yönelik bir “*Elsine Şubesi*”nin açılmasını emretmiştir²⁵⁷. Doğu dilleri için 3, Batı dilleri için de 4 yıl süreli olması planlanan²⁵⁸ Elsine Şubesinin, Sultan Abdülhamid’in tahta çıkış tarihi olan 1 Eylül 1902 tarihinde açılabilmesi için gerekli hazırlıkların yapılması talimatı verilmiştir. Şubeye girecekleri de bu durumdan haberdar etmek için gazetelere ilan verilmesi kararlaştırılmıştır²⁵⁹.

Açılacak olan Elsine Şubesi müdür muavinliğine ve Fransızca muallimliğine Teftiş ve Muayene azasından Üsküdar Mekteb-i İdadisi müdürü Tevfik Daniş Bey, azalık görevi devam etmek üzere 800 kuruş maaşla atanmıştır²⁶⁰. Yapılan bu girişimlere rağmen, Dârülfünûnda üçüncü sınıfların oluşturulacağı ve bunun da mevcut öğrencileri çoğaltacağından, açılması kararlaştırılan Elsine Şubesinin sınıflarını sığdırmak için bina dâhilinde uygun bir yer olmadığı, öğrencilerin sıkışık bir halde bir araya getirilmesinin, içinde bulunan mevsim nedeniyle öğrencilerin sağlığı bakımından uygun görülemeyeceği ve derslerin başlanmasına az bir zaman kaldığından, başka bir yer bulunmasına da müsait bir zaman olmadığı belirtilerek açılışı bir sonraki seneye ertelenmiştir²⁶¹. Bununla birlikte söz konusu şubenin açılması mümkün olmamıştır.

²⁵⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, **a.g.e.**, c. 2, s. 547; Abdurrahman Siler, **a.g.e.**, s. 122.

²⁵⁷ Osman Nuri Ergin bu şubenin kuruluşu için 1903 (1319) senesinde irade çıktığını yazmışsa da bu yönde bir belgeye rastlamadım. Osman Ergin, **a.g.e.**, c. 3-4, s. 1219.

²⁵⁸ Abdurrahman Siler, **a.g.e.**, s. 79.

²⁵⁹ BOA, **MF. MKT.** 641/1 (28 Rebiyülevvel 1320/5 Temmuz 1902).

²⁶⁰ BOA, **MF. MKT.** 639/61, lef 1 ve lef 2 (24 Rebiyülevvel 1320/5 Temmuz 1902).

²⁶¹ BOA, **İ.MF.** 8/25 lef 1 (22 Cemaziyülevvel 1320/27 Ağustos 1902); BOA, **BEO** 1914/143497 (30 Cemaziyülevvel 1320/4 Eylül 1902).

2.1.1. Elşine Şubesinin Açılması ve İdari Yapısı

Elsine Şubesinin açılması Emrullah Efendi'nin ilk Maârif Nazırlığı döneminde (10.01.1910-18.02.1911) gerçekleşmiştir. Emrullah Efendi yabancı dil ile alakalı fikirlerini ve maârifteki dil eğitimi konusunda zayıflığı, Meclis-i Mebûsan kürsüsünde, *“Biz, memleketimizde Fransızca öğretmiyoruz. Maalesef en ziyade bize lazım olan Arapçayı da öğretmiyoruz”* diyerek ifade etmiştir. Emrullah Efendi, *“çok zaman ve para harcadığı halde yine de amaçlanan seviyede dil eğitiminin sağlanmamasının, temelde öğretim yönteminin yanlışlığından kaynaklandığını”* vurgulamıştır. Ona göre bu sorunun çözülmesi, *“Dârülfünûna dolgun maaşla tayin edilecek birkaç muallimin, öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarında yabancı dil öğretecek muallimleri yetiştirmesi ile mümkündür.”* Emrullah Efendi, Dârülfünûnda Elşine Şubesini bu tartışmalar çerçevesinde kurmuştur. Ona göre, Dârülfünûn ve diğer yüksekokullarda Avrupa dillerinin daha iyi öğretilmesi, kurulacak bu Elşine Şubesi sayesinde mümkün olabilecektir²⁶².

“Avrupa dillerini iyi bilmeyiz” diyen Emrullah Efendi Dârülfünûn içerisinde yüksekokullar için Elşine Şubesini açtırmıştır²⁶³. Maârif Nezâreti 1910 yılının Şubat ayında Elşine Şubesinin açılmasına karar vermiştir. Bunun için gerekli olan ödenek, 1326 senesi bütçesine ilave edilmiş ve bu Meclis-i Mebûsan Muvâzene-i Maliye Encümenince de kabul edilmiştir²⁶⁴. Elşine Şubesi diğer şubelerle birlikte öğretime 17 Aralık 1910 tarihinde başlamıştır²⁶⁵.

Elsine Şubesi, Edebiyat Şubesine bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubeleri müdürü İzmirli İsmail Hakkı Bey buranın yönetimi de üstlenmiştir. Ayrıca Giritli Mustafa Fehmi Efendi mubassır²⁶⁶ olarak, Eylül 1327 tarihinde atanmıştır²⁶⁷.

²⁶² Ekmeleddin İhsanoğlu, **a.g.e.**, c. 1, s. 223-224.

²⁶³ Mustafa Ergün, **a.g.e.**, s. 55.

²⁶⁴ **Sabah**, nr. 7336, 10 Şubat 1325 (23 Şubat 1910), s.3; **İkdam**, nr. 5545, 11 Şubat 1325 (24 Şubat 1910), s. 2.

²⁶⁵ **Yeni İkdam**, nr. 274, 4 Kânunuevvel 1326 (17 Aralık 1910), s. 5.

²⁶⁶ Okullarda öğrencilerin durumu ile ilgilenen ve düzeni sağlamakla görevli memur.

²⁶⁷ **BOA, MF.ALY.** 36/7, lef 3 (1 Rebiyülevvel 1331/8 Şubat 1913).

2.1.2. Elşine Şubesinde Okutulacak Dersler ve Muallimler

Meclis-i Kebir'de kabul edilen kararla; Dârülfünûn Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat şubeleri öğrencileri birinci ders saatinden bir saat evvel ve akşam ondan on bire kadar bu şubede öğrenim görecektir ve isteyenler bu şubede Arapça, İngilizce, Fransızca, Rusça ve Almanca derslerine kabul olunacaklar ve hatta memurlar, mekatib-i aliye (yükseköğretim mektepleri) öğrencileri ve idâdî mezunlarından isteyenler bu dersleri seçebileceklerdi. Türkçe lisanına da herkesin kabul olunacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte, memurların bu şubeye kabul olunması durumunda, birçok memurun lisan tahsili için başvuruda bulunacağı, bu durumda da Elşine Şubesi için tahsis edilen yerin yeterli olmayacağı, bu nedenle memurlar için bu şubeye aslen devam eden öğrencilerin sahip olduğu haklardan yararlanmamak şartıyla gece dersleri yapılmasının düşünülebileceği, şimdilik sadece mekâtib-i âliye ve idâdî mezunlarının bu şubeye alınması Meclisçe uygun görülmüştür²⁶⁸. Elşine Şubesi ile ilgili çıkan haberlerde bu şubede İtalyancanın da okutulacağı belirtilmiş olmakla birlikte Elşine Şubesi öğrencilerinin kayıt edildiği defterde²⁶⁹ bu dilin seçildiğine dair hiçbir kayıt yoktur. Bu deftere göre talep edilen dil dersleri Arapça, Farsça, Türkçe, İngilizce, Fransızca, Rusça ve Almancadır.

Derslerin sabah saat 8 ve akşam saat 4'te başlaması planlanmışsa da²⁷⁰ bu saatler hem memurların görevlerini hem de mekteplere devam edenlerin öğrenimini aksatmayacağı ve birkaç lisan takip edecekleri şekilde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre dersler memurlar için sabah saat 8'den 9'a kadar, öğrenciler için öğleden sonra 14.45'ten 15.45'e kadar olmuştur²⁷¹.

Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubeleri Müdürlüğünden gönderilen bir yazıda, bu şubede okuyanların bazı lisanlara mecburi olarak devam etmemeleri ancak Edebiyat Şubesinde birinci ve ikinci sınıfa devam eden talebelerinden bir sene önce programa dâhil edilen Edebiyat-ı Franseviye dersini almış olanların, müntehilere (son sınıf öğrencileri) mahsus Fransızca sınıfına dâhil edilmeleri ve Edebiyat-ı Arabiye ve

²⁶⁸ BOA, MF.MKB. 194/60 (4 Şevval 1328/9 Ekim 1910).

²⁶⁹ Bu defter İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivinde bulunmaktadır.

²⁷⁰ *Takvim-i Vekayi*, nr. 654, 10 Teşrinievvel 1326 (23 Ekim 1910), s. 1.

²⁷¹ *Tanin*, nr. 782, 23 Teşrinievvel 1326 (5 Kasım 1910), s. 3; *Yeni İkdâm*, nr. 234, 23 Teşrinievvel 1326 (6 Kasım 1910), s.5.

Farisiye derslerinden de eskiden olduğu gibi yalnızca birine devamlarının mecbur tutulması istenmiştir. Fakat *Meclis-i Kebirce* verilen cevapta Elsine Şubesi açılmışsa da Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubelerinde okutulan Edebiyat-ı Franseviye dersinin kaldırılmasına ve Edebiyat-ı Arabiye ve Farisiye derslerinin mecburi olmamasına itiraz edilmiştir²⁷². Öyle görünüyor ki Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubeleri Müdürlüğü yabancı dil ile alakalı derslerin tamamen Elsine Şubesine havale edilmesini istemiş fakat *Meclis-i Kebir* Edebiyat ve Elsine Şubelerini ayrı ayrı değerlendirmiştir.

Elsine Şubesinde öğretim süresinin ve programının tam olarak planlanmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Tedrisat-ı Âliye Müdürlüğü, Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubeleri Müdürlüğünden bu yönde bilgi istemiş, verilen cevapta Elsine Şubesinin programı ve kaç sene öğretim yapacağı hakkında bir karar verilmediği, yalnızca muallimlerin tayininin yapıldığı, kurulan Meclis-i Mualliminde Farsçanın haftada dörder saat tedris olunmak üzere iki sene, diğer yabancı dillerin ise günlük birer saat tedris olmak üzere dörder sene olması kararlaştırılıp nezârete bildirildiyse de bu yönde bir karar çıkmadığı söylenmiştir²⁷³. Ayrıca Elsine Şubesini bitirenlere şahadetname (diploma) verilmesi de kararlaştırılmıştır²⁷⁴.

Elsine Şubesinin açılması kararlaştıktan sonra bu haberi öğrenen muallimler, formasyona sahip oldukları dillerde muallimlik için başvurmaya başlamıştır. Örneğin Rusça muallimliği için Mekteb-i Harbiye Rusya Lisanı eski muallimlerinden emekli kaymakam Ahmed Sedat²⁷⁵, Fransızca muallimliği için Hariciye Tercüme Şubesi mütercimlerinden Asgar Ali Efendi²⁷⁶ gibi şahıslar başvuru yapmıştır. Ayrıca ilerleyen zamanlarda İngilizce muallimliğinin boşaldığı haberini alan eski İstanbul Sultânîsi Almanca ve İngilizce muallimi William Albert, İngilizce muallimliğine tayinini talep etmiş fakat bu muallimliğin boşta olmadığı cevabını almıştır²⁷⁷.

²⁷² BOA, **MF.MKB.** 194/158, (20 Şevval 1328/25 Ekim 1910).

²⁷³ BOA, **MF.ALY.** 100/13, (13 Safer 1335/9 Aralık 1916). Bu belgenin kataloglamasında bir hata yapılmıştır. Belgenin gerçek tarihi Rumi 25 Eylül 1327 (8 Ekim 1911)'dir.

²⁷⁴ BOA, **MF.ALY.** 22/124, (16 Zilkade 1329/10 Ekim 1911).

²⁷⁵ BOA, **MF.ALY.** 19/101, (22 Safer 1328/5 Mart 1910).

²⁷⁶ BOA, **MF.MKT.** 1155/84, (27 Cemaziyülahır 1328/6 Temmuz 1910).

²⁷⁷ BOA, **MF.ALY.** 22/158, lef1, lef 2 ve lef 3 (23 Zilkade 1329/15 Kasım 1911).

Elsine Şubesi Rusça muallimliğine Nezâret Müfettişlerinden Ahmed Ağayef²⁷⁸ (Ağaoğlu), görevini terk etmek şartıyla atanmıştır²⁷⁹. Ahmed Ağayef, Elsin Şubesinin kapatılması sonrasında Edebiyat Şubesinde Rusça muallimliği görevini sürdürecektir. Ayrıca yeni açılan Türk Medeniyeti Tarihi kürsüsünde müderrisliğe atanacak, burada Türk-Moğol tarihi dersini verecektir²⁸⁰.

İngilizce muallimliği için İngilizce ve Almanca dillerini bilen Hubert Banning isminde bir şahıs müracaat etmiştir. Hariciye Nezâreti, bu şahsın Dârülfünûn (üniversite) mezunu olup olmadığının Amerikan sefaretine sorulmasını ve haber verilmesini istemiştir²⁸¹. Fakat bu şahsın bu göreve getirilip getirilemediği hakkında herhangi bir bilgi yoktur. İngilizce muallimliğine 9 Kânunusani 1327 (22 Ocak 1912) tarihinde Edirne Sultânisi eski ders nazırı Dikran Barsamyan Efendi 2400 kuruş maaşla tayin edilmiştir²⁸². İngilizce muallimliğinin daha sonra tekrar değiştiği görülmektedir. Bu muallimliğe Mösyö Avannes adında bir zat getirilmiş, hatta sonrasında bu görev vekâleten Mösyö Kable'ye verilmiştir²⁸³.

İki seviyede öğretim yapılması planlanan Elsin Şubesi Fransızca muallimliği için ilk olarak Reji idaresi evrak müdürü Selahaddin Orhan Bey atanmıştır²⁸⁴. Diğer bir atama ise Eski Mekteb-i Mülkiye Müdür yardımcısı Ali Nazima Bey'in, 17 Ağustos 1910 tarihinde İhtiyat ve Elsin Şubeleri Fransızca ve Türkçe muallimliğine getirilmesidir²⁸⁵. Elsin Şubesinin ikinci senesinde, ikinci sene öğrencileri için

²⁷⁸ Azerbaycan Türkü olan Ahmed Ağayev, 1909 yılında İstanbul'a geldikten sonra Ağayev soyadını Ağaoğlu olarak değiştirmiştir. Gerek Meşrutiyet gerekse Cumhuriyet dönemlerinde önemli görevlere getirilecektir. Çok yönlü bir kariyeri olan Ahmed Ağaoğlu; Profesyonel gazeteci, siyasetçi, İttihat ve Terakki genel merkezi üyesi, akademisyen, yazar, imparatorluk ve Cumhuriyet parlamentolarında milletvekili, Cumhuriyet döneminde matbuat ve İstihbarat genel müdürü ve yeni anayasa tasarılarını hazırlamaktan sorumlu kurulların üyesi olmuştur. Ahmed Ağaoğlu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ufuk Özcan, **Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği: Yüzyılın Dönümünde Batıcı Bir Aydın**, Donkişot Yayınları, İstanbul 2002, s. 88-89.

²⁷⁹ BOA, **MF.ALY.** 20/85, (13 Ramazan 1328/18 Eylül 1910). Ahmed Ağayef müfettişlik görevini bırakması üzerine yerine Kasımpaşa Numune Rüşdiyesi sabık muavini Abbas Efendi atanmıştır. BOA, **MF.MKT.** 1162/31, (5 Şevval 1328/10 Ekim 1910).

²⁸⁰ Ufuk Özcan, **a.g.e.**, s. 91.

²⁸¹ BOA, **MF.MKT.** 1161/20, lef 2 (17 Ramazan 1328/22 Eylül 1910).

²⁸² BOA, **MF.ALY.** 36/7, lef 5 (1 Rebiyülevvel 1331/8 Şubat 1913). Sonrasında Barsamyan Efendi'nin maaşından 600 kuruş indirim yapıp 1800 kuruş verilmeye başlanmıştır; Aynı belge lef 6.

²⁸³ Mösyö Avannes'e verilecek olan maaştan on altı günlük kısmının Mösyö Kable'ye verilmesi kararlaştırılmıştır; BOA, **MF.ALY.** 26/55, (3 Cemaziyülevvel 1330/20 Nisan 1912).

²⁸⁴ Mustafa Selçuk, **İstanbul Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi (1900-1933)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s. 63.

²⁸⁵ BOA, **MF.ALY.** 31/93, (26 Şevval 1330/8 Ekim 1912).

Fransızca muallimi olarak Emnikyan Efendi tayin edilmiş, Elsine Şubesi müdürü Hakkı Bey, bu muallimin talebe hazır olduğu halde üç gündür dersine girmediğini ve öğrencilerin bu ders için bir Fransız'ın tayin edilmesini istirham ettiklerini Nezârete bildirmiştir. Nezâret de cevaben, Nezâretçe tayin edilmiş bir muallimin dersine girmeye talebenin mecbur olduğunu, eğer öğrenciler girmemekte ısrar ederlerse dersin tatil olacağını talebeye bildirilmesini istemiştir.²⁸⁶

Almanca için yüzbaşılıktan emekli İbrahim Cemil Bey atanmıştır. 1910 yılında Edebiyat Şubesinde, Edebiyat-ı Arabiye dersi muallimliğine Tedrisat-ı Âliye birinci şube kâtiplerinden Şevket, Edebiyat-ı Farisiye muallimliklerine Vefa Sultânîsi muallimlerinden Mesut ve Duyun-ı Umumiye Tercüme Kalemi müdürü Hüseyin Daniş beyler²⁸⁷ atanmıştır. Bu kişilerin Elsine Şubesinde istihdam edilip edilmediği hakkında herhangi bir bilgi yoktur. İsmail Hafız Bey Lisan-ı Arabî dersini, Abdülkadir Nuri Bey de Lisan-ı Farisî dersini vermiştir²⁸⁸.

Elsine Şubesi yabancı dil dersleri muallimlikleri için daha çok gayrimüslimlerin tercih edildiği söylenebilir. Atanan Müslüman hocaların da daha çok devlet memuru olup dil bilen veya sultânîlerde ve diğer yüksekokullarda görev yapmış muallimler arasından seçildiği görülmektedir.

2.1.3. Elsine Şubesi Öğrencileri

Elsine Şubesi öğrencileri ile ilgili bilgileri, şubeye ait *Talebe Kayıt Defterinden*²⁸⁹ öğrenmekteyiz. Defterde, öğrencilerin numarası, isimleri, doğum yerleri, doğum tarihleri, ikametgâhları, menşei; yani hangi okuldan olduğu veya memursa memuriyetinin ne ve nerede olduğu, şubeye giriş tarihi, baba ve velisinin ismi, şöhreti ve meşguliyeti ve seçtiği diller hakkında bilgiler yer almaktadır. Örneğin Defterin 1 numarasında kayıtlı Kadri Efendi; 1307 Selanik doğumlu, mülkiye mezunudur. Babasının ismi Süleyman Efendi olup Almancayı seçmiştir. Elsine Şubesine başvuran Dârülfünûn öğrencilerinin bilgileri, kayıtlı bulunduğu şubede de

²⁸⁶ BOA, **MF.ALY.** 24/28, (14 Safer 1330/3 Şubat 1912).

²⁸⁷ Mustafa Selçuk, **a.g.e.**, s. 63.

²⁸⁸ Ali İhsan Gencer, Ali Arslan, **İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 91-92.

²⁸⁹ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivi, **Dârülfünûn-ı Osmânî Elsine Şubesi Kayıt Defteri**.

bulunduğundan bu öğrencilerin sadece ismi, numarası, hangi şubeye devam ettiği ve kaçınıcı senesinde olduğu, babasının ismi ve seçtiği dillere ait bilgiler bulunmaktadır.

Defterden anlaşıldığına göre, Elşine Şubesine, Dârülfünûnun çeşitli şubelerinde okuyan öğrenciler, mezunlar, idâdî, sultânî gibi ortaöğretim kademelerinde bulunan öğrenciler, ticaret mektebi, sanayi-i nefise gibi yükseköğretim öğrencileri ve çeşitli okullarda okuyan öğrenciler kabul edilmiştir. Devletin çeşitli kademelerinde görevli memurlar da bu şubeye kabul edilmiştir. Bunlar arasında öğretmenler, kâtipler, tercümanlar, askerler ve çeşitli devlet dairelerinde görevli kimseler bulunmaktadır.

Elşine Şubesi Kayıt Defteri'ndeki bilgilere göre Elşine Şubesine toplamda 1660 kişi kaydedilmiştir. Genel bir tasnif yapmak gerekirse kayıt olanların 1136'sı Dârülfünûn öğrencisi, geri kalan 524 kişi dışarıdan başvuran kişilerdir. Dışarıdan başvuran 524 kişiden 88'sinin menşesine ait bilgiler yer almaktadır. Geriye kalan 436 öğrencinin menşelerine ait bilgileri yazılmamıştır. Defterde yer alan bilgilere göre kayıt olanlara ait sayısal veriler şu şekildedir:

Tablo-18							
Elşine Şubesine Kayıt Olan Kişilerin Sayıları							
Dârülfünûn Öğrencileri							Hariç
Hukuk Şubesi	Tıp Şubesi	Edebiyat Şubesi	Ulûm-ı Âliye	Tabiye Şubesi	Riyaziye Şubesi	İhtiyat Sınıfı	Muallim, öğrenci, memur vs.
773	83	65	52	14	13	136	524
Toplam: 1660							
Kaynak: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivi, Dârülfünûn-ı Osmânî Elşine Şubesi Kayıt Defteri.							

Öğrencilerin; 1426'sı Müslim (%86), 234'ü Gayrimüslimdir (%14). Öğrencilere en fazla iki dil seçme hakkı verilmiştir ve öğrencilerin çoğu iki dili birlikte seçmiştir. Kayıt defterindeki bilgilere göre seçilen dillerin sayısı şu şekildedir:

Tablo-19 Elsine Şubesinde Öğrencilerin Seçtiği Dillerin Sayısı						
Fransızca	Arapça	İngilizce	Almanca	Farsça	Rusça	Türkçe
1328 Kişi	373 Kişi	369 Kişi	322 Kişi	77 Kişi	66 Kişi	36 Kişi
Kaynak: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivi, Dârülfünûn-ı Osmânî Elsine Şubesi Kayıt Defteri.						

Tabloda görüldüğü gibi en çok seçilen dil Fransızca olmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde özellikle İttihat ve Terakki yönetiminde Almanya ile ilişkiler daha da yoğunlaşmıştır. Nitekim Almanca da azımsanmayacak sayıda seçilmiştir. Elsine Şubesinin kuruluşunda daha çok yabancı dil eğitimi amaçlansa da Türkçe de programda yer almış, hem Müslim hem de Gayrimüslim öğrenciler tarafından seçilmiştir.

Elsine Şubesine kayıt olan kişilerden bir süre belli bir miktar ücret alınmıştır. Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubeleri müdürü İzmirli İsmail Hakkı Bey, Maârif Nezâretine gönderdiği bir yazıda, şimdiye kadar kayıt olanlardan ücret alınmışsa da bundan sonra kaydedilecek öğrencilerden ücret alınmaması talebinde bulunmuştur. Bu durum Mecliste görüşülmüş ve Elsine Şubesinin, diğer şubelerin sahip olduğu hukuk ve imtiyaza sahip ise de bu durumun diğer şubelerle kıyas edilemeyeceği, Elsine Şubesinin, kanunda Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubelerinin bir kısmı olarak gösterilmiş olmasına binaen bu kısım öğrencilerinin diğer Dârülfünûn şubeleri öğrencileri gibi Dârülfünûn harcından muaf tutulmalarının uygun görülmeyp bunlardan senelik ücret alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca hem Elsine Şubesi hem de İhtiyat Sınıfı öğrencilerinin askerlikten muafiyet gibi Dârülfünûn öğrencilerinin sahip olduğu imtiyazı öne sürmelerine karşı bu sınıflar için senenin başında bütçeye ayrı bir maddeye konulması uygun görülmüş ve alınan karar Dârülfünûn Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubeleri Müdürlüğüne bildirilmiştir²⁹⁰. Bu karardan Elsine Şubesinin, Dârülfünûn öğrencileri dâhil dışardan başvuranlar için ücretli olduğu ve Maârif Nezâretinin, bu şubeye gireceklerin, diğer Dârülfünûn öğrencilerinin sahip

²⁹⁰ BOA, **MF.ALY.** 109/88, (8 Muharrem 1336/16 Ekim 1917). Bu belgenin kataloglaması yanlış yapılmıştır. Meclis kararı 11 Teşrinievvel 1326 (24 Ekim 1910) tarihinde çıkmıştır.

olduğu askerlikten muafiyet hakkını istemeleri ihtimalini de düşünüp bunun önüne geçmek istediği anlaşılmaktadır.

Askeri okullarda okuyan öğrencilerin Elsine Şubesine ücretsiz girişi için Harbiye Nezâreti de aynı talepte bulunmuştur. Yukarıda alınan karar aynen bildirilerek, fakir talebelerden ücret alınmadığı belirtilip askeri okullara devam edip de daha önce maaşlarına zam yapılan yüzbaşı ve mülazım rütbesinde bulunan subayların, fakir talebe adedine dâhil edilmelerinin ücretsiz talebe kontenjanını çoğaltacağını ve bunun da bütçe kanuna aykırı olduğu söylenmiş, yine de Elsine Şubesine devam etmek arzusunda bulunan subayların ücretten muaf tutulması Meclis-i Maârif tarafından kabul olunmuştur²⁹¹.

İleriki dönemlerde Elsine Şubesine gireceklerden ücret alınması uygulamasından vazgeçildiği ve bu durumun birtakım problemlere yol açtığı görülmektedir. Hüseyin Cahid (Yalçın) bu durumu Tanin gazetesindeki bir yazısında şöyle eleştirmektedir: “*Dârülfünûnda bir Elsine Şubesi açıldı, talebe-i asliyeden dâhil olanlardan yarımşar lira aldılar. Muahharan talebe-i asliyenin ücretten muaf tutulacağı ilan edildi. Talebe paralarını istirdad etmek istediler. Paralarının yandı denildi. Şüphesiz ki bir kere para tahsil edilince hangi tahsisattan iade olunacaktı? Bunda kabahat her işte olduğu gibi ne yapılacağını bilmeksizin hareket etmekte...*”²⁹²

2.1.4. Elsine Şubesinin Kapatılması ve Lisan Derslerinin

Durumu

Dönemin Maârif Nazırı Emrullah Efendi'nin öncülüğünde açılan Elsine Şubesinin plansız bir şekilde açıldığı anlaşılmaktadır. Normal şartlarda Dârülfünûn içerisinde yeni bir şube açıldığında, bunun nizamnâmesi ve programı yapılırken Elsine Şubesine ait hiçbir nizamnâme ve program bulunmamaktadır. Bir plansızlık olduğu için de süreç içerisinde şube ile ilgili ortaya çıkan problemler, Maârif Nezâreti ile Dârülfünûn Edebiyat Şubesi müdürlüğünün yaptığı yazışmalarla çözülmüştür. Bu şube ile ilgili bilgileri de daha çok bu yazışmalardan öğrenmekteyiz.

²⁹¹ BOA, MF.MKT. 1166/52, lef1 ve lef 2 (8 Safer 1329/8 Şubat 1911).

²⁹² Tanin, nr. 845, 28 Kânunuevvel 1326 (10 Ocak 1911), s. 2.

Elsine Şubesi'nin bu plansızlık durumunu, Hüseyin Cahid'in, yukarıda da bahsettiğimiz, Maârif Nazırı Emrullah Efendi'nin yaptığı icraatları eleştirdiği yazısından da anlamaktayız. Aynı yazısında Hüseyin Cahid: "... *Darülfünûnlar açtı, Darümuallimînler açtı, İhtiyat sınıfları, Elsine Şubeleri vücuda getirdi. Bunlar tılsımlı bir darbe-i füsûnkâr ile vücuda gelmiş icraat gibi yalnız kâğıt üzerinde mevcuttur. Bir serab-ı mahfilden başka bir şey değildir. Hepsi karma karışık, hepsi nakıs, hepsi vehim ve hayaldir. İşte maârifimiz bugün böyle bir mevkide bulunuyor.*"²⁹³ diyerek eleştiride bulunmuştur.

Elsine Şubesinin teftişi için Tedrisat-ı Tâliye Müdürü Naim Bey, Meclis-i Maârif azası Şakir Efendi ve Kütüphaneler Sermüfettişi Mahmud Bey'den oluşan bir komisyon kurulmuştur²⁹⁴.

21 Aralık 1911 tarihinde Dârülfünûnun her şubesinde bir Meclis-i Muallimîn oluşturulmasına karar verilmiş, bu meclislerin kuruluş ve çalışma esasları ile görev ve yetkilerini belirleyen üç maddelik bir talimat hazırlanmıştır²⁹⁵. Ders programlarının ve muallimlerinin belirlenmesi, imtihanlar, ders araç ve gereçlerinin tespiti, disiplin işleri gibi birçok konuda karar alma yetkisine sahip bu kurul, kendisine verilen görevler göz önüne alındığında bütünüyle akademik konularla ilgilenen ve kararlar alınan bir kuruldur²⁹⁶.

Maârif Nezâreti 23 Nisan 1912 tarihinde Dârülfünûn Edebiyat ve Şer'îye Şubeleri için yeni bir programın tertip edilmesini istemiştir. Elsine Şubesinin kapatılması da bu programın hazırlanması için ortak olarak toplanmaya başlayan Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubeleri Meclis-i Muallimîn'leri kararıyla olmuştur²⁹⁷.

---

²⁹³ Aynı haber, s. 1.

²⁹⁴ BOA, MF.MKT. 1177/74, (4 Safer 1330/24 Ocak 1912). Bu belge restorasyona muhtaç olduğu için teftişin amacı ve komisyonun bulanacağı faaliyetlere dair bir bilgi yoktur.

²⁹⁵ Dârülfünûn Şubelerinde Mecâlis-i Muallimîninin Vezâifini Mübeyyin Talimat. Talimatın ayrıntıları için bkz. Emre Dölen, **a.g.e.**, s. 645-646.

²⁹⁶ Emre Dölen, **a.g.e.**, s. 327-328. Bu meclislerin oluşturulmasına ilişkin talimatın ardından aynı gün (21 Aralık 1911) Edebiyat Şubesi muallimleri toplanarak Meclis-i Muallimin'i oluşturmuşlar ve yapılan oylama sonucunda Reisliğe Abdurrahman Şeref Bey ve Katipliğe Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey seçilmişlerdir. **A.g.e.**, s. 329.

²⁹⁷ Meclis-i Mualliminler'de yapılan görüşmeler kayıt altına alınmış ve zabıt defterleri oluşturulmuştur. Edebiyat Fakültesi Arşivinde bulunan ilk zabıt defteri (Edebiyat Fakültesi Meclis-i Muallimîn Zabıt

Ortak olarak toplanmaya başlayan Edebiyat ve İlahiyat Şubeleri meclisinin başkanlığını Abdurrahman Şeref Bey yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede Edebiyat ve Şer’iye şubeleri için ayrı ayrı encümenler oluşturulmuştur. Bu encümenlerden, gerekli incelemeleri yaptıktan sonra hazırlayacakları raporu, iki şubenin ortak olarak toplanacakları meclise sunmaları istenmiştir²⁹⁸.

Encümenler çalışarak iki şube için birer reform programı hazırlamışlar ve bu programı ortak meclise sunmuşlardır. Esad Efendi’nin başkanlığından toplanan, Komisyonların sunduğu raporların görüşüldüğü 10 Haziran 1912 tarihli toplantıda Elsine Şubesinin kapatılma nedeni şöyle açıklanmıştır:

*“Dârülfünûnda Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat ve Elsine Şubeleriyle İhtiyat sınıfı bulunmaktadır. Fakat gerek oluşturma biçimleri gerekse öğretimi itibarıyla bu şubelerden hiçbirinin Dârülfünûnun kuruluşundaki tasarlanan amacı sağlamayacağı şimdiye kadar edilen tecrübelerden anlaşılmış ve bu şubelerin tabi olarak terk ve ihmalinin zamanın israfından başka bir netice vermeyeceğinden tedrisatın (öğretim) ve şubelerin yeniden oluşturulmasına lüzum görülmüştür. Şöyle ki yükseköğretim mekteplerinin kurulmasının amacı çeşitli ilimlerde uzman, güçlü düşünürler yetiştirmek olduğuna göre gerek İlahiyat ve gerek Edebiyat Şubelerinin bugünkü derslerinin önemli konuları içermesi nedeniyle bu şubeleri çok sayıda kısımlara ayırmak gerekmektedir.”*²⁹⁹

Açıklamanın devamında Ulûm-ı Âliye-i Diniye Şubesinin, Ulûm-ı Şer’iye Şubesi adıyla ve biri “Ulûm-ı Kelamiye” ve “Ulûm-ı Fıkhiye” olarak iki kısma, Edebiyat Şubesinin de “Felsefe”, “Lisan” ve “Tarih-Coğrafya” kısımlarına ayrıldığı ve her kısımdan mezun olacaklara, Avrupa üniversitelerinde olduğu gibi mensup olduğu kısma ait şahadetname (diploma) verileceği karar altına alınmış, her iki şube derslerine bağlı olan Arabî, Farisî ve Fransız lisanlarının bu şubelerin ortak programında yer alması, Dârülfünûnun mevcut durumuna göre İngilizce, Rusça, Almanca lisanlarının öğretimine lüzum görülmediğinden bu derslerin kaldırılması

Defteri) Ali İhsan Gencer ve Ali Arslan tarafından yayınlanmıştır. Ali İhsan Gencer, Ali Arslan, **İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2004.

²⁹⁸ Ali İhsan Gencer, Ali Arslan, **a.g.e.**, s. 20.

²⁹⁹ **A.g.e.**, s. 63.

kararları alınarak, El sine Şubesi kapatılmıştır. Ayrıca mevcut İhtiyat kısmı “Sınıf-1 İhzarî (Hazırlık Sınıfı)” olmuştur.³⁰⁰

Yeni oluşturulan bölümlerin dersleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Şer’iye Şubesinin hem Ulûm-ı Kelamiye hem de Ulûm-ı Fıkhiye kısımlarında Edebiyat-ı Arabiye (2 saat), Edebiyat-ı Farisiye (1 saat) ve Fransızca (3 saat) dersleri bulunmaktaydı. Edebiyat Şubesinin Felsefe, Tarih-Coğrafya, Lisan kısımlarında Lisan-ı Arabî (3 saat) ve Lisan-ı Fransevî (3 saat) derslerinin ortak olarak okutulması planlanmıştır. Sınıf-1 İhzarî kısmına da Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri konulmuştur³⁰¹.

Lisan kısmında ayrıntılı olarak programı yapılmıştır. Ders programı şu şekildedir:

Tablo-20				
Edebiyat Şubesi Lisan Kısmı Ders Programı				
Derslerin İsmi	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Açıklamalar
İlm-i Mehasin	2	-	-	Tarih-i Sanayi-i Nefise ile Beraber
Edebiyat- Arabiye	2	2	2	
Edebiyat-1 Türkiye	2	2	2	
Farisî Lisan ve Edebiyatı	2	2	2	
Edebiyat- Arabiye Tarihi	-	1	1	
Edebiyat-1 Türkiye Tarihi	1	1	1	
Edebiyat-1 Farisiye Tarihi	-	1	1	
Edebiyat-1 Garbiye Tarihi	1	1	2	Yunan Tarih-i Edebiyatı ve esatirinin (mitoloji) Memalik-i Osmânîye’ye teması aksamı, Fransız Alman İngiliz Tarih-i Edebiyatı

³⁰⁰ A.g.e., s. 63-64.

³⁰¹ A.g.e., s. 73-77.

Elsine-i Turaniye Mukayesesi	1	1	-	
Lisan-1 Arabî	3	3	3	Müşterek
Lisan-1 Fransevî	3	3	3	Müşterek
Toplam	17	17	17	
Kaynak: Ali İhsan Gencer, Ali Arslan, İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 73-77.				

Ancak Edebiyat ve İlahiyat Şubeleri ortak meclisi tarafından hazırlanan reform tasarısı Maârif Nezâretince kabul edilmemiştir. Bunun üzerine 1 Eylül 1912 tarihinde meclis yeniden toplanmış ve yeni bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon bir hazırlık sınıfının açılması (Sınıf-1 İhzarî) ve El sine Şubesi'nin kapatılmasından kalan para ile Edebiyat ve İlahiyat Şubeleri için gerekli olan derslerin ilavesi konularında müzakerelerde bulunmuştur. İlk ıslahat projesinde bölümlere ayrılarak geniş olarak hazırlanan müfredat, bu defa daha da birleştirilerek ve önceki programda bulunan Lisan kısmının ve birçok dersten vazgeçilmesiyle oluşturulmuştur. Meclisçe kabul edilen bu müfredat programı, yine Maârif Nezâreti'ne gönderilmiş ve bu kez de özellikle İngilizce ve Almanca derslerinin kaldırılmış olması nedeniyle Nezâret tarafından geri gönderilmiş ve bu proje de yürürlüğe girmemiştir³⁰². Bunun yerine 1 Eylül 1912 tarihinde Edebiyat ve İlahiyat Şubeleri Müdürü İsmail Hakkı Bey'in teklif ettiği proje mecliste görüşülerek kabul edilmiştir. Bu proje ile derslerin sayısında daha da azaltmaya gidilmiştir. Ders programlarının ıslahatı ile ilgili Edebiyat ve İlahiyat Şubeleri Ortak Meclisi tarafından son toplantı 22 Eylül 1912 tarihinde yapılarak nihai karara varılmıştır³⁰³.

Edebiyat Şubesinde lisan derslerine yönelik oluşturulan program şu şekildedir:

³⁰² A.g.e., s. 22. Hazırlanan programın ayrıntıları için bkz. A.g.e., s. 84-93.

³⁰³ A.g.e., s. 22.

Tablo-21 Edebiyat Şubesi Programında Lisan Dersleri³⁰⁴				
Dersler	1. Sene	2. Sene	3. Sene	Toplam
Edebiyat-1 Arabiye (Birisi mecbur)	4	4	4	12
Edebiyat-1 Farisiye (Birisi mecbur)	3	3	3	9
Fransızca	3	3	3	9
İngilizce	2	2	2	6
Almanca	2	2	2	6
Rusça	2	2	2	6
Kaynak: Ali İhsan Gencer, Ali Arslan, İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 96.				

İsmail Hakkı Bey'in hazırladığı programa göre Edebiyat Şubesinde Edebiyat-1 Arabiye Dersi (4 saat) ve Edebiyat-1 Farisiye dersi (3 saat) olacak ve öğrenciler bu derslerden yalnızca birine mecburi olarak devam edecekti. El sine dersleri ise hem Ulûm-ı Şer'îye hem de Edebiyat Şubesi programında yer alacak, öğrenciler bu derslerden yalnızca birini tercih edebilecekti. Gerek Ulûm-ı Şer'îye ve gerek Dârülfünûnun diğer şubelerinde okuyan öğrencilerin bu yabancı dil derslerinden yararlanabilmesi için ders saatleri eskiden olduğu gibi birinci ders saatinden evvel veya üçüncü dersten sonra olacaktı³⁰⁵.

Hazırlanan programda dil derslerine girecek muallimler de belirlenmiştir. El sine Şubesinde görev alan muallimler yeniden oluşturulan Edebiyat Şubesi programında yer alan dil derslerine girecekti.

³⁰⁴ A.g.e., s. 96.

³⁰⁵ A.g.e., s. 95.

Tablo-22 Edebiyat Şubesinde Kabul Edilen Son Programa Göre Lisan Dersleri ve Muallimleri³⁰⁶			
Dersler	Muallim	Maaş	Açıklama
Edebiyat-ı Arabiye	Asım Efendi	2100	Eski Muallimlerden
	Ali Fehmi Efendi	600	Eski Muallimlerden
	Hafızzade İsmail Efendi	1200	Eski Muallimlerden
	Bağdatlı Fehmi Efendi	2400	Eski Muallimlerden
Edebiyat-ı Farisiye	Ziya Efendi	900	Eski Muallimlerden
	Mesud Efendi	900	Eski Muallimlerden
	Hüseyin Daniş Bey	900	Eski Muallimlerden
Fransızca	Selahaddin Bey	900	Eski Muallimlerden
	Emnikyan Efendi	900	Eski Muallimlerden
	Salih Arif Bey*	900	Mekteb-i Sultânî Müdürü
İngilizce	Barsamyan Efendi*	1800	Eski Muallimlerden
Almanca	İbrahim Cemil Bey*	1800	Eski Muallimlerden
Rusça	Ahmed Ağayef Bey*	1800	Eski Muallimlerden
Kaynak: Ali İhsan Gencer, Ali Arslan, İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 99-100.			

16 Ekim 1912 tarihinde bu şubeye dâhil edilen derslere yarım Osmanlı lirası karşılığında dışardan dinleyici (sâmiîn) olarak talebe kayıt edileceği ve kayıt olmak isteyenlerin 17 Ekim'den itibaren Dârülfünûn Edebiyat Şubesi idaresine müracaat edebileceği duyurulmuştur³⁰⁷.

³⁰⁶ **A.g.e.**, s. 99-100. Ulûm-ı Şer'îye, Edebiyat Şubeleri ile Sınıf-ı İhzarî (Hazırlık Sınıfı) muallimleri karışık olarak yazılmıştır. Yıldızla işaretli derslerin hocaları Elsine-i Erbaa olarak adlandırılan ve hem Ulûm-ı Şer'îye hem de Edebiyat Şubeleri öğrencileri ile Dârülfünûndaki diğer şubelerindeki öğrencilerin devam edebilecekleri derslerin hocalarıdır.

³⁰⁷ **Sabah**, nr. 8288, 3 Teşrinievvel 1328 (16 Ekim 1912), s. 4. Çeşitli kaynaklar, Elsine Şubesinin kapatılma tarihi olarak 1912 Kasım ayını vermektedir. Bu konu ile ilgili referanslar, Mustafa Ergün'ün doktora tezi olarak hazırladığı ve sonra kitap olarak yayınlanan "II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)" eserine verilmiştir. Mustafa Ergün yukarıdaki sabah gazetesine atıf yaparak Elsine Şubesinin 1912 Kasım'da kapatıldığı bilgisini vermiştir. Fakat tarih çevirisinde bir hata yapılmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Elsine Şubesinin kapatılma kararı Ulûm-ı Aliye-i Diniye ve Edebiyat Şubeleri Meclis-i Muallimin'lerinin 28 Mayıs 1328 (10 Haziran 1912) tarihli toplantısında çıkmıştır. Bu tarihi Elsine Şubesinin kapatılma tarihi olarak kabul etmek gerekmektedir.

Görüldüğü üzere El sine Şubesi kapatıldıktan sonra yabancı dil dersleri El sine-i Erbaa (4 yabancı dil; Rusça, Almanca, İngilizce ve Fransızca) adıyla Edebiyat Şubesi programına alınmıştır. Yabancı dil eğitime dair oluşturulan bu yapı, 1913 yılında hazırlanan talimatnâmede ufak değişikliklerle aynen korunmuştur. Bu talimatnâme ile yapılan düzenlemeler ilerde ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

2.2. Dârülfünûnda Fransızca Gece Dersleri

II. Meşrutiyetin ilanından sonra birçok kulüp ve cemiyet açılmaya başlamış, bu kuruluşlar, halkı aydınlatmak ve taraftar kazanmak için toplantı yerlerinde konferanslar ve gece dersleri vermeye başlamışlardır. Bu derslere okuma-yazma öğrenmek isteyenler ile yabancı dil öğrenmek isteyen ya da belli bir alanda uzmanlaşmak isteyenler de katılmışlardır. Özellikle İttihat ve Terakki, Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye ve Türk Ocağı gibi büyük kuruluşlar, daha geniş bir yelpazede bu hizmetlere devam etmişlerdir. Gece dersleri için belirli ve genel bir program olmadığından her kuruluş, ayrı ayrı konularda faydalı gördüğü dersleri halka sunmuşlardır³⁰⁸.

Özellikle gece derslerinde Fransızca okutulması hemen hemen her yerde yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte farklı dillerde, özellikle yabancı okullar, az bir ücretle veya ücretsiz kendi dillerinde öğretim yapma yoluna gitmişlerdir. Örneğin, Haydarpaşa'da bulunan Alman Mektebi, subaylar ve memurlara yönelik Almanca öğretimi için gece dersleri açacağını duyurmuştur³⁰⁹.

İşte bu gece derslerini vermekte olan kulüplerden biri olan Tatar Kulübü'nde bir süre Fransızca gece dersleri verilmiş, sonradan talebe ve muallimler tarafından yapılan müracaat üzerine bu dersler, Maârif Nezâreti'nce Dârülfünûn-ı Osmânîye nakledilmiş ve resmi açılışı 19 Nisan 1911'de yapılmıştır³¹⁰. 1913 yılında, yapılan bu Fransızca gece derslerinin teşkilâtı, programı ve öğretim yöntemi hakkında Dârülfünûn yönetimi tarafından bilgi istenmiş, ders veren muallimlerden biri olan Mösyö Kalov bu konuda bir rapor hazırlayıp Dârülfünûn Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve

³⁰⁸ Osman Ergin, **a.g.e.**, c. 3-4, s. 1486.

³⁰⁹ **A.g.e.**, s. 1489-1490.

³¹⁰ **Tanin**, nr. 945, 7 Nisan 1327 (20 Nisan 1911), s. 2.

Edebiyat Şubeleri Müdürü Zarif Bey’e sunmuştur. Raporda Mösyö Kalov bu derslerin başlangıcını şöyle açıklamıştır:

“Okutulmakta olan ‘Fransızca Gece Dersleri’ 1909-1910 yılında, ilkin Şehzadebaşı’nda bulunan Saadet Hanı’nda başlamış daha sonra Nuruosmânîye’de bulunan Darülmuaallimîn binasına taşınmıştır. 1911 yılı Nisan ayında Maârif Nazırı Babanzade İsmail Hakkı Bey, bu derslerin lüzum ve faydalarını takdir ederek Dersaadet Osmanlı Dârülfünûn-ı Şahanede okutulmasını emir ve müsaade buyurmuşlardır³¹¹.”

19 Nisan 1911 tarihindeki açılış töreni, saat 5’te Dârülfünûn İhtiyat Şubesinde yapılmış ve açılışta 300 aşkın öğrenci hazır bulunmuştur. Açılış töreninde Fransa sefiri Mösyö Bompar, Maârif Nazırı Babanzade İsmail Hakkı Bey, Maliye Nazırı Cavid Bey, sefaret ileri gelenlerinden Mösyö Kuluzel, Dârülfünûn-ı Osmânî müdürü İsmail Hakkı Bey, Dârülfünûn Edebiyat ve Riyaziyat şubeleri müdürleri ile muallimler hazır bulunmuşlardır. İlk olarak öğrencilerden Posta Mesâlih Kalemi memuru Ahmed Basri Bey, Fransızca lisanının öneminden bahseden ve ders arkadaşları adına, Sefir, Maârif Nazırı ve dersi veren muallimlere teşekkürlerini içeren Fransızca bir konuşma yapmıştır. Sonrasında Maârif Nazırı Hakkı Bey, Türkçe olarak, Fransızca lisanının o günlerde bilhassa gençler ve mektep öğrencileri için ne derece önemli olduğundan, yalnız mektep programlarını yeterli görmenin uygun olmadığından, Fransızcanın Türk lisanı, edebiyatı üzerindeki tesirlerinden bahseden bir konuşma yapmış ve sefire hitaben Fransızca olarak teşekkür etmiştir. Hakkı Bey’den sonra sefir Mösyö Bompar konuşmaya geçmiş ve konuşmasında, Fransız lisanının o asırdaki öneminden ve edebi ve siyasi olarak tesirlerinden bahsettikten sonra Fransız lisanının uluslararası bir dil olduğunu ve bu lisanın Osmanlı Devletinde ne kadar fazla yayılırsa Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkilerin de o derecede güçleneceğini ve iki tarafın da bundan yararlanacağını beyan etmiş ve alkışlarla konuşmasını bitirmiştir. Konuşmalardan sonra Mekteb-i Tefeyyüz öğrencilerinden Raif Efendi ve bazı arkadaşları, Fransızca muallimi tarafından imtihan edilmiş ve tören sonlandırılmıştır³¹².

³¹¹ BOA, MF.ALY. 53/89, lef 3 (19 Muharrem 1332/18 Aralık 1913).

³¹² Tanin, nr. 945, 7 Nisan 1327 (20 Nisan 1911), s. 2; Sabah, nr. 7751, 7 Nisan 1327 (20 Nisan 1911), s. 2.

Gece dersleri için Hukuk Mektebinin birinci şubesi tahsis edilmiş ve ders programı belirlenmiştir. Bu programa göre derslerin vakitleri; Pazartesi, Çarşamba ve Perşembe günleri birinci sınıf için akşam beşten altıya; ikinci sınıf için altıdan yediye kadar; üçüncü sınıf için cumartesi günleri akşam beşten altı buçuğa, salı günleri altıdan yedi buçuğa kadar belirlenmiştir³¹³. Yine yukarıda bahsettiğimiz rapora göre 1910-1911 ders yılında 1800 talebe kayıt edilmiştir³¹⁴. Derslere talebeler, kamuda görevli memurlar ve özel sektörde çalışanlar katılmışlardır.

İlerleyen günlerde gece derslerinin başarılı bir şekilde devam etmesini sağlayan ve bu yönde kolaylıklar gösteren Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Ulûm-ı Edebiye Şubeleri müdürü İzmirli İsmail Hakkı Bey'e Fransa tarafından Maârif Nişanı verilmiştir³¹⁵.

Yukarıda da bahsedildiği üzere 1913 yılında Fransızca gece derslerinin teşkilâtı, programı, öğretim yöntemi ve amacı hakkında Dârülfünûn yönetimi tarafından bilgi istenmiş, ders veren muallimlerden biri olan Mösyö Kalov Fransızca Gece Dersleri'ni yürüten hocalar ve komitesi adına bu konuda bir rapor hazırlayıp Dârülfünûn Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubeleri Müdürü Zarif Bey'e sunmuştur.

Raporda 1329-1330 (1913-1914) ders yılının programı yapılmıştır. Bu programa göre öğrenciler üç sınıfa ayrılmıştır. Dersleri verenler şu şekildedir³¹⁶:

A. Sınıfı

Tahrir ve Teşkil-i İbarat (Yazı ve Cümlelerin Oluşturulması)

Fransızca lisanındaki bilgisi biraz ilerlemiş olanlar için

Muallim: Mösyö Perar

B. Sınıfı

³¹³ **Tanin**, nr. 945, 7 Nisan 1327 (20 Nisan 1911), s. 2.

³¹⁴ **BOA, MF.ALY.** 53/89, lef 3 (19 Muharrem 1332/18 Aralık 1913).

³¹⁵ Mustafa Selçuk, **a.g.e.**, s. 58.

³¹⁶ **BOA, MF.ALY.** 53/89, lef 1 (19 Muharrem 1332/18 Aralık 1913).

Metod-ı Direkt, Talim-i Lügat ve Tertib-i İbarat (Doğal Yöntem, Kelimelerin Öğretimi ve Cümlelerin Oluşturulması)

Fransızca lisanındaki bilgileri orta derecede olanlar için

Muallimleri: Mösyö Lamir ve Mösyö Kalov

C. Sınıfı

Metod-ı Direkt, Talim-i Lügat (Doğal Yöntem, Kelimelerin Öğretimi)

Fransızca lisanına yeni başlayacaklar için

Muallimleri: Mösyö Lamir ve Mösyö Kalov

Tablo-23			
Fransızca Gece Dersleri Programı (1913-1914)			
Sınıf	Muallim	Gün	Saat
B Sınıfı	Mösyö Lamir	Cumartesi	Beşten altıya kadar
C Sınıfı	Mösyö Kalov		Beşten altıya kadar
B Sınıfı	Mösyö Kalov		Altında yediye kadar
C Sınıfı	Mösyö Lamir		Altında yediye kadar
A Sınıfı	Mösyö Perar	Pazartesi	Beşten altıya kadar
B Sınıfı	Mösyö Kalov	Salı	Beşten altıya kadar
C Sınıfı	Mösyö Kalov		Altında yediye kadar
B Sınıfı	Mösyö Lamir	Çarşamba	Beşten yediye kadar
A Sınıfı	Mösyö Perar	Perşembe	Beşten yediye kadar
Kaynak: BOA, MF.ALY. 53/89, lef 1 (19 Muharrem 1332/18 Aralık 1913).			

Raporda, Fransızca gece derslerinin amacı, öğretim yöntemi, ders programı ve teşkilâtı hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir³¹⁷. Rapora göre Fransızca gece derslerinin amacı: “Siyasî, dinî ve diğer amaçlardan tamamen uzak olmak şartıyla büyük Türk ve Fransız milletleri arasında samimi ve daimi bir dostluk bağı kurarak aile fertleri arasında geçerli olan davranışlar gibi fakir ve zengin herkesin eşit bir

³¹⁷ BOA, MF.ALY. 53/89, lef 3 (19 Muharrem 1332/18 Aralık 1913).

şekilde öğrenim görmesini ve milli gelenek ve göreneklere ve mahalli şartlara uygun olarak hayata hazırlanmasını sağlamaktır.”

Raporda derslerde kullanılacak öğretim metoduna (usul-i tedris) da yer verilmiştir. Muallimler Fransızca gece derslerinin öğretim tarzının o dönemde mevcut yabancı dil incelemelerinden meydana gelen araştırmaların sonucu olduğunu ifade etmişlerdir. Bu amaçla küçük veya yetişkin bütün talebeye çocuk gözüyle bakılarak yukarıda yazılı usule (doğal yöntem) uygun sınıflara ayrılması planlanmıştır. Öğretimde genel olarak şu adımlar takip edilecektir:

1. İlk önce talebenin işitme duyusu alıştırılır ve hazır hale getirilir. Şöyle ki her ders esnasında talebenin işitme duyusu basit cümlelerle uyarılır. Bu cümleleri oluşturan kelimeler, daima gözlerinin önünde bulunan eşyadan ya da duvarlardaki levhalardan örnek alınır. Öğrencilerin ellerinde hiçbir kitap ya da hiçbir Fransızca dil bilgisi kitabı yoktur.
2. Talebeye eşyanın anlamları tam olarak kavratıldıktan sonra tekrar ettirilir. Böylelikle öğrenciye soru yöneltir ve tercüme doğrudan doğruya verilen cevaba yöneltir. (Yani muallim ile öğrenci arasındaki iletişim soru ve cevaplarla sağlanarak böylelikle öğretim gerçekleştirilir.)
3. En yeni yöntemleri içeren iyi bir kitap seçilerek bu kitaptan daha önce görülen kelime ve cümleler yazılarak öğrenciye gösterilir ve öğrenciye yazdırılarak yavaş yavaş tercüme ettirilir.
4. Bu şekilde talebe okuduğunu anlar ve yazar ise geriye Fransızca lisanının dilbilgisi kuralları ile kelimelerin çekiminin (tasrifi) anlatılması konuları kalır. Bunu da sağlamak için ünlü Fransız edebiyatçılarının eserleri, etraflıca incelenir, öğrenciler bunlardan edindiği bilgilerle başarı ve beceri kazanır.

Muallimler öğretim yöntemine yönelik ifadelerinde, talebenin manasını anlayamadığı kitaplar ile Fransızca lisanının öğreniminin, yukarıda arz olunan usule aykırı olabileceğinin düşünüleceğini, çünkü talebelere verilen kitapların içeriğini anlamaları için kendilerini, (kitapları) ana dillerine tercüme etmek zorunda hissedeceklerini fakat bu durumun, dil öğretiminde tamamen öğretilen dilin

kullanıldığı direkt metot/doğal yöntemde, istenilen amaca ulaştırmayacağını belirtmişlerdir. Çünkü yukarıda anlatılan öğretim yöntemi (metod-ı direkt) yoluyla talebeye anlatım için muallimlerin bu usule tam olarak vakıf olmaları gerektiği hususu vurgulanmıştır.

Görüldüğü üzere öğretim yönteminin anlatıldığı bölümde “metod-ı direkt” yönteminin özellikleri anlatılmıştır. Literatürde “doğal yöntem”, “düzvarım yöntemi” ve “dolaysız yöntem” gibi (Osmanlılar bu yöntemi “metod-ı bilavasita” olarak çevirmişlerdir) adlandırmış olan bu yöntem “Dilbilgisi Çeviri Yöntemi (Grammar Translation Method)”ne karşı bir hareket olarak 19. yüzyılın sonlarında doğmuştur. En önemli temsilcileri Fransız L. Sauveur (1826-1907) ve Alman Maximilian Berlitz (1852-1921) adlı kişilerdir. Maximilian Berlitz de bu yöntemi kullanmasına rağmen kurduğu okullarda kendi adıyla duyurduğu için yöntem “Berlitz Metodu” olarak yaygınlaşmıştır³¹⁸.

Bu metot esas olarak dil öğretiminde “ana dilin öğreniminin” taklit edilmesini savunur. Yani bir çocuk ana dilini nasıl öğreniyorsa dil öğreniminin de bu şekilde gerçekleşeceği belirtilir. Bundan dolayı doğal yöntem olarak da adlandırılmıştır. Temel kural kişinin, anadilinden yararlanmadan öğrenilen dil ile yaşam arasında doğrudan ilişki kurarak dili öğrenmesidir. Bunu da öğretmen, öğrencinin ana dilini kullanmadan, anlam, gösterme, çizme, mimikler ve hareketlerle vermeye çalışır. En iyi alıştırma biçiminin öğrencinin mümkün olduğu kadar sık konuştuğu soru cevap çalışmaları olduğuna inanılır. Öğretmen, dili göstererek, alıştırmaları düzenleyerek ve öğrencilerin yanlışlarını düzelterek, aktif olmak zorundadır. Öğrencinin rolü ise dikkatlice dinlemek, taklit etmek ve konuşma çalışmalarına mümkün olduğu kadar katılmaktır. Dilbilgisi (gramer) öğrenciye doğrudan öğretilmez tümevarım yöntemiyle, sezgi yoluyla öğretilmeye çalışılır.³¹⁹

---

³¹⁸ Şaban Köktürk, “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Yöntemleri”, 02.03.2019, (Çevrimiçi) http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/54663/27549/2._b%C3%B6l%C3%BCm.pdf; Carl Rogers, “The Direct Method”, 02.03.2019, (Çevrimiçi) <http://www2.vobs.at/ludescher/Alternative%20methods/alternative%20methods.index.htm>

³¹⁹ Ömer Demircan, **Dünden Bugüne Türkiye’de Yabancı Dil**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1988, s. 69; Şaban Köktürk, “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Yöntemleri”, 02.03.2019, (Çevrimiçi) http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/54663/27549/2._b%C3%B6l%C3%BCm.pdf

Raporun devamında ders programı ile ilgili ayrıntılar yer almıştır. Buna göre Fransızca gece dersleri dört sınıfa ayrılmıştır.

Ders Programı

Birinci Sınıf: Ses, seslerin incelenmesi, kulağın yapısı, duvar levhalarından örnek alınan kısa cümleler, bunların öğretimi sırasında dil bilgisi anlatımı, sıfatlar ve en çok kullanılan fiiller izah olunur.

İkinci Sınıf: Muallim devamlı surette duvarda bulunan levhalardan yararlanarak öğrencilere sorular sorar. Bu sınıfta dersin bitimine doğru birbirinden ayrılmaksızın zamirler, mastarlar ve düzenli kelimeler kullanılarak basit bir şekilde soru cevap yapılır ve öğretmen talebenin anlayabileceği bir tarzda levhalar üzerinden cümle örnekleri yazdırır.

Üçüncü Sınıf: Yavaş yavaş ayrıntılı, geniş bilgiler içeren parçalar okunmaya başlar ve muallim talebenin tamamen anladığına emin olmak için çeşitli sorular sorar. Okuma parçasından, Fransız lisanının dilbilgisi özelliklerinin anlatımı için örnekler seçilerek bunların anlatımı yapılır.

Dördüncü Sınıf: Bu sınıfta talebenin daima konuşması sağlanır ve telaffuzdaki hataları düzeltilir. Ezber için beğenilen güzel parçaların sayfaları gösterilir. Dilbilgisi kullandırmak ve öğretmek için yazı (kompozisyon) ödevi verilir. Son olarak meşhur Fransız edebiyatı kitapları ve edebiyatçılarının hayatı incelettirilir. İnşa ve kitabet (yazı yazma) dersleri verilir.

Rapora göre dersler bütün sene akşam beşten yediye kadar devam eder. Yalnız tatil ayları olan Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında özel olarak ders gösterilir. İmtihanolara ve giriş müsabakalarına, örneğin Dârülfünûn gibi yükseköğretim okullarına, girmek isteyen talebelere ayrı ders gösterilir. Tatil zamanlarındaki derslerin öğretimi, Mösyö Perar ve Mösyö Kalov'a verilmiştir. Gelecek sene başında bilgili ve yetenekli muallimler vazifeye başlayacaklardır.

Öğretimi yapılan Fransızca gece dersleri kesinlikle ücretsiz olduğu vurgulanmıştır. Kayıt esnasında üzeri mühürlü bir kayıt evrakı talebeye verilir ve her sene başında bu evrak yenilenir.

Raporu hazırlayan Mösyö Kolov, Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubeleri Müdürü Zarif Bey'den gece derslerine talebenin devamını sağlamak adına her sene başında ciddi bir kontrolün yapılması ve her ders başında yoklama alınması için gerekli emirlerin verilmesini talep etmiştir. Bunun sağlanması içinde ders döneminin sonunda Zarif Bey'in başkanlığında bir komisyonun kurulmasını ve bu komisyon tarafından imtihanların yapılmasını rica etmiştir. Kolov bu komisyonun kurulmasının yararlılıklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Her sınıf için yeni talebe alımında ve öğretimini tamamlayan talebeye diploma verilmesi için genel bir imtihanın yapılması, yani devamlı olarak dört sene boyunca derslerine devam eden talebeye Avrupa Dârülfünûnlarına veya başka mekteplere girebilmesi sağlamak için gerekli olan vesikanın verilmesi için bu komisyonun kurulması herhalde faydalı olacaktır. Örneğin, bu vesikanın (dersleri alan öğrencilere) devlet dairelerine, bankalara, ticaret mağazalarına, devlet fabrikalarına girişi sağlayacağı aşikârdır.”

Raporun sonunda Mösyö Kalov, Fransızca gece derslerinin Osmanlı halkı için şiddetli bir ihtiyaç olduğunu ve buna binaen 22 Ağustos 1913 tarihinde bir makale yazarak bu ihtiyacın lüzumundan bahis ve derslerin devamındaki faydayı takdir ederek Devlet-i Âliye-i Osmânîye'nin bu dersleri resmen kabul etmesini rica etmiştir.

Dârülfünûn Müdürü Salih Zeki, kendisine iletilen rapordaki hususları değerlendirerek gece derslerinin yapıldığı dersanelerin temizliğine ve yoklama işlerine yardımcı olmak üzere bir hademenin tayin edilmesinin ve öğrenciler arasından idareye karşı sorumlu olacak ve haberleşmeyi sağlayacak bir temsilcinin seçilmesinin uygun görülebileceğini fakat derslerin kontrolü, yoklama yapılması ve imtihanlar için bir komisyonun kurulmasının, bu derslere resmi bir nitelik sağlayacağından uygun görülmediğini Maârif Nezâretine bildirmiştir³²⁰. Nezâret de Salih Zeki'nin bu konudaki görüşlerini uygun bulmuş ve öğrenciler arasından bir temsilcinin seçilmesine ihtiyaç olmadığını, sadece dersanelerin temizliğine ve yoklama işlerine yardımcı olmak üzere bir hademenin tayin edilmesinin uygun görüldüğünü bildirmiştir³²¹.

Komite tarafından Fransızca gece derslerinin resmi olarak kabul edilmesi isteğinin, Fransız dili aracılığıyla Osmanlı Devleti üzerinde kültürel nüfuz elde etme

³²⁰ BOA, MF.ALY. 53/89, lef 4 (19 Muharrem 1332/18 Aralık 1913).

³²¹ BOA, MF.ALY. 53/89, lef 5 (19 Muharrem 1332/18 Aralık 1913).

amacı taşıdığını söyleyebiliriz. Nitekim Fransa Devleti, çok eskiden beri Osmanlı Devleti topraklarında bu faaliyetleri gerek yaptığı misyonerlik faaliyetleriyle gerek yabancı okullar kurarak gerçekleştirmekteydi. Bununla birlikte II. Meşrutiyet Döneminde sadece Fransa değil özellikle İttihat ve Terakki yönetimiyle ilişkileri geliştirecek olan Almanya da kurduğu derneklerle Osmanlı topraklarında Alman dilinin ve nüfuzun yayılmasını için çalışmış ve bu konuda diğer devletlerle rekabete girmiştir.

2.3. 1913 Dârülfünûn Talimatnâmesi ve Yabancı Dil

Derslerinin Durumu

Dârülfünûn yeniden düzenlenmesine yönelik olarak Maârif-i Umûmiye Nezâreti tarafından 26 Mayıs 1913 (13 Mayıs 1329) tarihinde “İstanbul Dârülfünûnunun Teşkilât-ı İlmiyesi” başlığı altında 65 maddelik bir talimatnâme hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur³²². Talimatnâmeye göre İstanbul Dârülfünûnu beş şubeden oluşmaktadır. Bunlar Ulûm-ı Şer’iye Şubesi, Ulûm-ı Hukukiye Şubesi, Ulûm-ı Tıbbiye Şubesi, Ulûm-ı Edebiye Şubesi ve Fünûn Şubeleridir. Ayrıca Eczacı Mekteb-i Âlisi ile Dişçilik Mekteb-i Âlisi, Ulûm-ı Tıbbiye Şubesi’ne, vilayetlerde bulunan tıbbiye ve hukuk mektepleri İstanbul Dârülfünûna bağlıdır. Talimatnâmenin devamında Tedrisat, Kayıt ve Kabul Şartları, Ücretler, Şubeler Arası Geçiş, İmtihanlar başlıkları altında maddeler yer almaktadır³²³.

Yukarıda Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiyat Şubeleri Meclis-i Muallimîn’lerinin toplantıları sonucunda oluşturulan yapıdan ve yabancı dil derslerinin durumundan bahsetmiştik. 1913 Talimatnâmesinde oluşturulan bu yapı ufak değişikliklerle korunmuştur. Yapılan değişiklik ise derslerin takımlara ayrılmasıdır. Yani her şubenin dersi belirli derslerden oluşan takımlara ayrılmıştır. Buna göre Ulûm-ı Edebiye Şubesinde, Edebiyat-ı Arabiye ve Farisiye (biri mecburi)

³²² Emre Dölen, **a.g.e.**, s. 346. Bu talimatnâme arkasına 21 Nisan 1912 (8 Nisan 1329) tarihli “Dârülfünûn ve Şuâbatının İnzibatına Dair Nizamnâme” eklenerek Maârif Nezâreti tarafından “İstanbul Dârülfünûnu-Talimat” başlığı altında bir kitapçık biçiminde yayımlanmıştır. Talimatnâmenin sonunda bir tarih bulunmadığından birçok yazar yukarıda adı verilen nizamnâmeye dayanarak bunun da aynı tarihte yani 1912 tarihinde çıkartılmış olduğu düşünmüşler ve eserlerinde bu tarihi vererek yanlışlığa düşmüşlerdir. Emre Dölen yaptığı açıklamalarla bu talimatnâmenin 1913 yılında çıkarıldığını ortaya koymuştur. Bkz. Emre Dölen, **a.g.e.**, s. 246 (68. Dipnot).

³²³ Maârif-i Umumiye Nezâreti, **İstanbul Dârülfünûn-Talimat**, İstanbul 1329.

dersleri Edebiyat Takımı içerisinde yer almıştır. Yabancı dil dersleri ise Elsine Takımı içerisinde yer almıştır:

Elsine Takımı: İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça.

Yapılan değişikliklerden birisi de derslerin imtihanlarının yine takımlara bölünmesidir. Buna göre yabancı dil dersleri Elsine-i Ecnebiye imtihan takımı içerisinde yer almıştır. Yine talimatnâmede öğrencilerin Dârülfünûnun şubelerine girebilmek için duhuliye (giriş) imtihanlarına girmesi gerektiği yer alıyordu. Edebiyat Şubesine giriş için öğrenciler tarih, coğrafya, ulûm-ı tabiye, edebiyat-ı Türkiye gibi derslerin yanında dil olarak Arabî veya Farisî lisanlarından birine ve Fransızca veya diğer yabancı dillerden birine girmeleri ve bu derslerden başarılı olmaları gerekiyordu. Diğer şubelere girebilmek için de Şube içerisinde bulunan derslerin yanında Fransızca veya yabancı dil derslerinden birine girmeleri ve bu sınavlarda başarılı olmaları gerekiyordu. Giriş imtihanları, Meclis-i Muallimîn tarafından her ders için seçilen “mümeyyiz”lerin oluşturduğu sınav komisyonu tarafından yapılacaktı. Edebiyat Şubesinde dil dersleri için oluşturulan komisyon üyeleri şu şekildedir³²⁴:

Arapça/Farsça: Bağdatlı Fehmi Bey

Fransızca: Emnikyan

İngilizce: Dikran Barsamyan Efendi

Rusça: Ahmed Ağayef Bey

Almanca: İbrahim Cemil Bey

Görüldüğü üzere kapanan Elsine Şubesinde görev yapan muallimler Edebiyat Şubesinde istihdam edilmişlerdir. Bu dönemde yabancı dil derslerini de bu muallimler vermekteydi.

1913 talimatnâmesindeki ders programlarında şube derslerinin ders saatleri gösterildiği halde yabancı dil derslerinin haftada kaç saat olacağı hakkında bilgi verilmemiştir. Bunun üzerine Ulûm-ı Şer’iye ve Edebiye Şubelerinden Dârülfünûna bu konuda bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda Fransızca muallimleri, Fransızca dersinin

³²⁴ Mustafa Selçuk, **a.g.e.**, s. 284-285.

ayrı sınıflara ayrılmamasını istemiştir. Ayrıca Ulûm-ı Şer'îye Şubesi talebesinin lisan derslerine mecbur tutulmayarak bu derslerin seçmeli olması ve Ulûm-ı Hukukiye ve Edebiye birinci sınıflarından üst sınıfa geçemeyenlerin Fransızcada mübtedi (başlangıç seviyesinde) olanlara mahsus ayrıca bir sınıf teşkil olunacağını sözlü olarak emir buyurulduğu belirtilip ders saatlerinin de Fransızca hariç haftada altışar saat tedris edildiği ve geçen sene Almanca, Rusça ve İngilizce derslerini almış olanlardan ikinci bir sınıf oluşturularak bunlara haftada üç saat ve bunlardan birine yeniden kayıt olacaklar da birinci sınıf olarak kabul edilip yine haftada 3 saat ders gösterilmesinin uygun görüldüğü Maârif Nezâretine bildirilmiş ve Maârif Nezâreti bunu onaylamıştır³²⁵.

Önceki dönemde yabancı dil dersleri hem Ulûm-ı Şer'îye Şubesinde hem de Edebiyat Şubesi programında zorunluydu ve öğrenciler bu derslerden birini seçebiliyordu. 1913 Talimatnâmesinden sonra yabancı dil dersleri sadece Ulûm-ı Edebiye Şubesi programında bulunmaktaydı ve sadece Ulûm-ı Şer'îye Şubesinden bu derslere girme arzusunda olan öğrencilerin zorunlu olmayarak bu derslere devam edebileceği belirtilmişti. Derslerin bu şubede mecburi tutulmayarak seçmeli olarak kabul edilmesi üzerine Ulûm-ı Şer'îye Şubesi öğrencileri buna itiraz ederek Maârif Nezâretine bir dilekçe yazmışlardır. Dilekçelerinde şubelerinde kaldırılmış olan yabancı dil derslerine kaydın mecburi olmamasını fakat kayıt olanların derslere devamlarının ve imtihanlarının mecburi olmasını istemişlerdir. Dârülfünûn yönetimi de, kabul edilen programın, Ulûm-ı Şer'îye öğrencilerinin yabancı dil derslerinden yararlanmaları bakımından herhangi bir engel teşkil etmediğinden öğrencilerin başka isteklerde bulunmamalarını, yabancı dil derslerinden (elsine-i erbaa) hangisine devam etmek istiyorlarsa idareye bilgi vermelerini ve o takdirde gereğinin yapılacağını öğrencilere bildirilmesini istemiştir³²⁶.

Yabancı dil derslerine giren hocalardan Ahmed Ağayef (Rusça), İbrahim Cemil (Almanca), Selahaddin (Fransızca) ve Dikran (İngilizce) beyler yabancı dil öğretimi için gerekli olan bazı öğretim araçlarının satın alınmasını istemişlerdir. Adı geçen hocalar “elsine-i erbaa-i ecnebiye (dört yabancı dil) öğretiminde *metot-ı direkt*

³²⁵ BOA, MF.ALY. 54/103, lef 1 ve lef2 (5 Safer 1332/3 Ocak 1914).

³²⁶ BOA, MF.ALY. 56/24, (27 Safer 1332/25 Ocak 1914).

(direkt metot) adındaki yöntemi kullandıklarından bahsedip bu yöntemin ilk kısmı olan Berliç kısmının uygulamalı ve temsili bir şekilde tatbik edildiğini belirttikten sonra gerek müntehiler (ileri seviye) ve gerekse Berliç'in ilk kısmını bitirenler için gerekliliği nezâretçe de kabul edilmiş olan resimli tablolardan ikişer takım satın alınmasını talep etmişlerdir³²⁷. Tarih-i Asr-ı Hazır Muallimi Yusuf Akçura da istekte bulunmuş, bu ders için istediği araçların miktarı 400 Frank ve Yabancı Dil Hocalarının isteklerinin miktarı 140 Frank olarak belirlenmiştir. Toplamda 540 Frank (2430 Kuruş) tutarında olan meblağ, içerisinde bulunan senenin bütçesinden yani 1329 (1913) bütçesinden temin edilmesi kabul edilmişse de³²⁸ o sene bütçesinde para kalmadığı için gelecek sene bütçesi oluşturulduktan sonra satın alınabileceği belirtilmiştir.³²⁹

Yukarıda adı geçen Selahaddin Bey (Orhan Selahaddin) Berlitz metodunu kullanan ilk Türk eğitimcisidir. Bu usulü bizzat bu metoda adını veren Maximilan'dan ders almış bir isimden öğrenen Orhan Selahaddin Bey, 1912 yılında İstanbul Beyoğlu'nda Berlitz usulü üzere bir lisan mektebi açmıştır. Ayrıca Orhan Selahaddin Bey bu metoda uygun, önce Fransızca sonra da Türkçe birer kitap tercüme etmiş ve uyarlamıştır³³⁰.

1914-1915 ders yılında Dârülfünûnda yeni bir program yapılmıştır. Bu ders yılında Lisan Şubesi adıyla bir şube kurulmuştur. Şube ders programı içerisinde Arapça ve Farsça bulunmakla beraber batı dilleri bu şube içerisinde yer almamaktaydı. Kurulan Lisan Şubesinin ders programı şu şekildedir:

Tablo-24					
Dârülfünûn-ı Osmânî Lisan Şubesi Ders Programı (1914)					
Derslerin İsmi	Ders Saatleri			Maaş Miktarı	Muallimlerin İsmi
	1	2	3		
Ulûm-ı Diniye	2	2	2	1200	Kamil Efendi Ahlak-ı Şeriye Muallimi
Lisan-ı Arabî	11	8	6	5400	Bağdatlı Fehmi ve Şevket Efendiler

³²⁷ BOA, **MF.ALY.** 59/46, lef 2 (20 Rebiyülahir 1332/18 Mart 1914).

³²⁸ BOA, **MF.ALY.** 59/46, lef 3 (20 Rebiyülahir 1332/18 Mart 1914).

³²⁹ BOA, **MF.ALY.** 59/46, lef 6 (20 Rebiyülahir 1332/18 Mart 1914).

³³⁰ Harun Tuncer, "Bilmek İster misin Cihani?", **Türk Edebiyat Dergisi**, Sa. 502, Ağustos 2015, s. 65. Makalede Berlitz usulünün detayları da bulunmaktadır.

Lisan-ı Farisî	5	6	6	3000	Hüseyin Daniş Bey ve diğer münasibi
Türkçe ve Edebiyat-ı Türkiye ve Tarih-i Edebiyat-ı Türkiye	4	4	6	-----	Edebiyat Şubesiyle müşterek
Tarih-i Osmanî	0	2	2	-----	Edebiyat Şubesiyle müşterek
Tarih-i İslam	2	2	2	1000	Muallim muavini Halim Sabit Efendi
Toplam	24	24	24	10600	
Kaynak: BOA, MF.ALY. 71/81, lef 3 (4 Zilhicce 1332/24 Ekim 1914).					

Programın altındaki açıklamalarda, Ulûm-ı Diniye muallimi Kamil Efendi'nin İlahiyat Şubesinde okuttuğu Ahlak-ı Şer'iyye dersinin kaldırıldığı, Bağdatlı Fehmi Efendinin Edebiyat Şubesinde Arabî dersi muallimliğinden aldığı maaşla on dört saat ve Şevket Efendinin Edebiyat Şubesinde Arabî dersi muallimliğinden aldığı maaşla on bir saat ders vermek üzere tayin edildikleri ve Arabî dersinin Edebiyat Şubesi programından çıkarıldığı, Lisan-ı Farisî dersini Hüseyin Daniş Bey'in evvelce Edebiyat Şubesinden aldığı maaşla sekiz saat ve bu dersin kalan dokuz saati için 1200 kuruş maaşla bir muallimin tayin edileceği, Halim Sabit Efendi'nin Tarih-i İslam dersini muallim muavini ünvanıyla tek başına vereceği açıklanmıştır³³¹. Lisan Şubesinin kuruluş amacı tam olarak belli olmamakla birlikte bu şubenin 1912 yılında Ulûm-ı Şer'iyeye ve Edebiyat Şubeleri Meclis-i Muallimînin oluşturduğu fakat Nezâretçe kabul edilmeyen Lisan kısmına benzer bir yapısı vardır. 1912 yılında planlanan programın 1915 yılında faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. Programın içerisinde yer alan dersler göz önünde bulundurulduğunda Lisan Şubesi, bir Doğu Dilleri bölümü gibi oluşturulmuştur.

1914-15 ders yılında yapılan programda yabancı dil dersleri yine Edebiyat Şubesi programı içerisinde gösterilmiştir. Bu dersler ve derse giren muallimler şu şekildedir³³²:

³³¹ BOA, **MF.ALY.** 71/81, lef 3 (4 Zilhicce 1332/24 Ekim 1914); BOA, **MF.ALY.** 71/85, (4 Zilhicce 1332/24 Ekim 1914).

³³² BOA, **MF.ALY.** 172/11, lef 30 (12 Safer 1341/4 Ekim 1924). Bu belgenin kataloglaması yanlış yapılmış olup belgede yazılı olan tarih 11 Teşrinievvel 1330 (24 Ekim 1914)'dir.

Tablo-25						
Dârülfünûn-ı Osmânî Edebiyat Şubesindeki Yabancı Dil Dersleri (1914)						
Dersin İsmi	Ders Saatleri			Maaş Miktarı	Muallimlerin İsmi	Açıklamalar
	1	2	3			
Fransızca	3	3	3	2700	Selahaddin Emnikyan Nazım Beyler	Diğer Şubelerle Ortak
İngilizce	2	2	2	1800	Dikran Barsamyan Efendi	Fransızca saatlerinde tedris olunur
Almanca	2	2	2	1800	İbrahim Cemil Bey	Fransızca saatlerinde tedris olunur
Rusça	2	2	2	1800	Ahmed Ağaoğlu	Fransızca saatlerinde tedris olunur
Kaynak: BOA, MF.ALY. 172/11, lef 30 (12 Safer 1341/4 Ekim 1924).						

Oluşturulan bu programda önemli olan noktalardan biri de, Fransızca dersinin Dârülfünûnunun diğer şubeleriyle ortak okutulmasıdır. Önceki senelerde oluşturulan programlarda, Dârülfünûnunun diğer şubelerine devam eden öğrenciler, yabancı dil derslerinden herhangi birisine katılabilmekteyken yapılan bu programda sadece Fransızca dersi ile sınırlandırılmışlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÂRÜLFÜNÛN LİSAN ŞUBESİ (FAKÜLTESİ)

(1915-1918)

Giriş

II. Abdülhamid döneminden beri gelişmekte olan Osmanlı-Alman ilişkileri, İttihat ve Terakki döneminde zirveye ulaşmış ve sonuçta Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na Almanya ile birlikte girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın müttefiki olarak savaşa girmesi, iki ülke arasında 19. yüzyılın son çeyreğinde beri gelişmekte olan askeri, ekonomik ve kültürel ilişkilerin çok daha sıklaşması ve bu ilişkilere daha önce sıkı olmayan eğitim ilişkilerinin de yoğun bir biçimde eklenmesi ile sonuçlanmıştır³³³.

Bundan önce gerek Tanzimat Dönemi'nde kurulan Dârülfünûnlarda gerekse II. Abdülhamid döneminde kurulan Dârülfünûn-ı Şahanede hep Fransız sistemi³³⁴ örnek alınarak bir yapı oluşturulmuştur. Araştırma ve öğretimin karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu Alman modeli (Araştırma Üniversitesi)³³⁵ ise dönemin İngiltere ve Amerika gibi gelişmiş ülkelerin yanında Osmanlı Devleti'nin de büyük ilgisini çekmiştir. Bu ilgi kamuoyunda da görülmeye başlamış ve İstanbul basınında Alman üniversiteleri hakkında yazılar yayınlanmaya başlamıştır³³⁶. Osmanlı aydınları ve idarecileri, yükseköğreniminde Fransız tarzı üniversite yerine Alman modelini getirme

³³³ Emre Dölen, **İstanbul Darülfünü'nda Alman Müderrisler (1915-1918)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 3.

³³⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, **a.g.e.**, c. 1, s. 64. Latin tarzı olarak da adlandırılan bu tarz, devlet tarafından yön verilen ve liyakate dayanan meslek sahiplerini yetiştirip, onları topluma sunan bir anlayışı içermektedir. Nitekim 19. Yüzyıl'da Osmanlı Devleti her sahada yenileşmeyi çoğunlukla Fransa'dan örnek alarak gerçekleştirdiği için, bu devirde eğitim anlayışı Fransız sistemi temelli oluşmuş ve bunun sonucu olarak da Osmanlı Devleti'nde eğitimin amacı devlet dairelerinde çalışacak bireyleri yetiştirmek olmuştur.

³³⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu, **a.g.e.**, c. 1, s. 64.-65. Alman Üniversitesinin en önemli hedefi ilmi araştırmaların yapılması ve bilim adamlarının yetiştirilmesidir. Bu tarz üniversitelerde profesyonel (meslek sahibi yetiştirme) kaygılar geri planda kalmaktadır. Alman Üniversitesi'nin amacını Wilhelm von Humboldt tarafından şöyle açıklanmıştır “Orada (üniversitede) hoca öğrenci için var olmaz, ancak her ikisi de bilim için var olurlar. Öğrencilerin mevcudiyeti ve aralarındaki işbirliği, araştırmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Öğrenciler hocayı desteklemezlerse araştırmanın başarılı olması mümkün değildir.”

³³⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, **a.g.e.**, c. 1, s. 246-248.

düşüncelerini, 1915 yılında hayata geçireceklerdir³³⁷. Bu amaçla da Almanya'nın Mekâtîb-i Ecnebiye (Yabancı Okullar) müdürü Prof. Dr. Franz Schmidt müşavir olarak göreve getirilmiştir³³⁸. Franz Schmidt Dârülfünûnda Alman usulünün yerleşmesi için faaliyetlere başlamıştır. Bu amaçla da Dârülfünûnda Alman öğretim görevlileri istihdam edilecektir³³⁹.

1915'te Dârülfünûnda Alman usulüne uygun olarak değişiklikler yapılmaya başlanarak modern bir üniversite olma yolunda adımlar atılmıştır. Bu dönemde şube terimi yerine fakülte terimi kullanılmaya başlanmış ve kürsü sistemine geçilmiştir. Zaten 1913 Talimatnâmesiyle oluşturulan ders takımları da bu kürsü sistemini andıran özellikler taşımaktaydı. Ayrıca sınıf usulü terk edilerek sömestr usulüne geçilmiştir. Bir başka değişiklikte Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesinin kurulması nedeniyle Ulûm-ı Şer'îye (İlahiyat) Şubesinin kapatılmasıdır. Bu şubede okuyan öğrenciler Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesine geçmiştir. Ayrıca Alman müderrisler eliyle Darülmesaiir (enstitüler) kurulacak ve bunlar için gerekli laboratuvar ve kütüphaneler oluşturulması sağlanacaktır³⁴⁰.

İşte bu süreçte daha önce açılan fakat kapatılıp dersleri Edebiyat Şubesine aktarılan Elsine Şubesi, "*Lisan Şubesi*" adıyla yeniden açılacaktır. Dârülfünûn Edebiyat Fakültesinde görev yapmış olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu kendi hayatını anlattığı eserde Lisan Şubesinin açılış sürecini şöyle açıklamıştır³⁴¹:

³³⁷ Ekmeleddin İhsanoğlu, **a.g.e.**, c. 1, s. 249.

³³⁸ Emre Dölen, **İstanbul Dârülfünûnda...**, s. 40-41; Ekmeleddin İhsanoğlu, **a.g.e.**, c. 1, s. 249. Franz Schmidt Türk eğitim sisteminde Fransız eğitim modeli yerine Alman eğitim modeline hayata geçirme amacıyla Maârif Nezâreti müşavirliğine atanmıştır. 1. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar bu misyonu yerine getirmek için çalışmalarda bulunmuştur. Franz Smichdt'in bu dönemdeki faaliyetleri için bkz. Kemal Turan, **Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000; Mustafa Gencer, **Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu", 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

³³⁹ 1915-1918 yılları arasında 20 Alman öğretim görevlisi Dârülfünûn çeşitli fakültelerinde görevlendirilmişlerdir. Dârülfünûnda İstihdam edilen öğretim görevlilerinin faaliyetlerine yönelik ait çalışmalar için bkz. Emre Dölen, **İstanbul Darülfünû'nda Alman Müderrisler (1915-1918)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; Mustafa Selçuk, "Dârülfünûn Edebiyat Fakültesinde Yabancı Öğretim Üyelerinin İstihdamı (1915-1918)", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sa. 19, İstanbul 2011, s. 57-110.

³⁴⁰ Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern**, s. 200.

³⁴¹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, Haz. Ali Y. Baltacıoğlu, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 225-226.

Dârülfünûn Müdür-i Umûmîsinin, Ulûm-ı Âliye-i Diniye ve Edebiye Şubeleri Müdüriyetine gönderdiği 14 Haziran 1331 (27 Haziran 1915) tarihli yazı, Meclis-i Muallimîn'in şu esaslara uygun olarak hareket etmesini istiyordu: Edebiyat Şubesi üç şubeye ayrılıyor: 1) El sine ve Edebiyat Şubesi (Diller ve Edebiyat Şubesi), 2) Felsefe Şubesi, 3) Tarih ve Coğrafya Şubesi. Kürsü (bilim dalı) usulü getiriliyor... Meclis-i Muallimîn bu işi uzun uzadıya tartıştı. Edebiyat Fakültesini üç şubeye değil, altı şubeye ayrılmasını önermeye karar verdi: 1) Lisaniyat, 2) Edebiyat, 3) Felsefe 4) Tarih 5) Coğrafya. Ayrıca Dârülfünûn Müdüriyet-i Umûmîyesi'ne bağlı bir Yabancı Dil Okulunu açılmasını istedi.

Fakat Edebiyat Fakültesi Meclisinin bu önerisi kabul edilmeyecektir. 18 Haziran 1331 (1 Temmuz 1915) tarihli toplantıda, “*Şark (Doğu) ve Mağrip (Batı) lisanlarının tahsili için bir Lisan Mektebi tesisi*” maddesi (yukarıda bahsedilen Yabancı Dil Okulu) Edebiyat Fakültesi bünyesinde bir Lisan-El sine Şubesi (Fakültesi) açılması şeklinde gerçekleşmiştir³⁴².

Dârülfünûn Müdüriyetine yazılan bir tezkirede yukarıda açıkladığımız hususlar şöyle ifade edilmiştir:

“Dârülfünûn Hukuk, Fünûn, Edebiyat ve Lisan Şubeleri için düzenlenen kadrolar 1 Teşrinievvel 1331 (14 Ekim 1915) tarihinden itibaren geçerli olmak üzere tarafınıza gönderildi. Bunlar incelendiğinde, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nin kurulması nedeniyle mevcudiyetine gerek kalmayan İlahiyat Şubesi kapatılmış ve bu şubenin öğrencileri Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'ne devamları gerekli görülmüştür... Dârülfünûn'un çeşitli şubeleri için oluşturulan kürsülerin ve muavinliklerin sayısı sabit olmayıp Meclis-i Müderrislerin verecekleri karar üzerine çoğalması tabidir. Boşta kalan muavinliklere uygun olanlar araştırılmakta olup bulundukça isimleri bildirilecektir. Öğretimde iyi sonuçlar verdiği anlaşılan Alman usulünün takip edilmesi zorunlu olup Almanyalı müderrislerin okutacakları derslerde takip edecekleri tabi olan bu usulü diğer müderrislerin de tatbik ve takip etmeleri gereklidir. Özellikle her müderrisin okuttuğu derslerini ve kendi alanındaki araştırmalarını bastırıp, neşir etmesi bu müderrislerden talep edilmektedir. Bu yönde müderrislerin Nezâreti haberdar etmeleri gerekir. Bu talepleri yerine getirecek müderrisler ve muavinlerinin

³⁴² Mustafa Selçuk, *İstanbul Dârülfünûnu ...*, s. 135.

maaşları arttırılacağı gibi müderrislere bu hususta yardım ve kolaylık da gösterilecektir.”³⁴³

Aynı tezkirede Dârülfünûn Lisan Fakültesi ile ilgili şu bilgiler verilmiştir:

“Dârülfünûn şubelerinin hepsinde talebenin devamı mecburidir. Yalnız Lisan Şubesinde devam, kadrolardaki açıklamalara uymak şartıyla mecburi değildir. Fakat talebe için sağlıklı bir yoklama usulü düzenlenmeli ve üçte iki oranındaki devam süresine uymayanlar, imtihanlara kabul edilmemelidir. Lisan Şubesi için belirlenen derslere, müderris bulununca öğretime başlanacaktır. Farisî ve Urdu lisanı hariç diğer lisanların üç müderrisi bulunacaktır. Bunlardan biri müptedilere (başlangıçlara) yönelik amelî (uygulamalı) öğretime daha çok önem vererek ders yapacak, ikincisi nazarî (teorik) öğretimi yerine getirecek ve üçüncüsü de tercümeyle yönelik öğretim yapacaktır.”

Dârülfünûn yönetiminin, önceki El sine Şubesinden farklı olarak kurulan bu Lisan Şubesinde daha planlı hareket ettiği görülmektedir. Lisan Şubesine yönelik bir talimatnâme ve hatta ders veren muallimler için yabancı dilin öğretilme usulüne dair bir talimatnâme hazırlanmıştır. Her ders için ayrı ayrı şekillerde öğretim yapacak üç muallimin belirlenmesi, dilin daha etkin bir şekilde öğretilmesi amacını taşımaktadır. Şubeye devam mecburi tutulmasa da kayıt olan öğrencilere daha etkin bir şekilde faydalı olmak amacıyla yoklama usulü koyulmuştur.

3.1. Lisan Şubesinin Teşkilâtı ve İdarî Yapısı

Lisan Şubesi, Edebiyat Fakültesine bağlı olarak faaliyetlerde bulunmuştur. Belgelerde “Lisan Şubesi” adı geçmekte olup herhalde önceki tecrübeden de dolayı “Elsine Şubesi”, öğrencilerin kayıt edildiği defterde yazıldığı gibi “Lisan Fakültesi” veya Edebiyat Fakültesi ile birlikte değerlendirilip “Edebiyat ve Lisan Fakültesi” gibi adlandırmalar da yapılmıştır.

Şubenin müdürlüğünü, Dârülfünûn-ı Şahane zamanında sekiz yıl görev yapmış ve 1913 yılında tekrardan Edebiyat Şubesi müdürlüğü görevine getirilip bu görevi 1918 yılına kadar sürdürecektir olan Mahmud Zarif Bey yapmıştır. Edebiyat Fakültesi

³⁴³ BOA, MF.ALY. 83/68, (05 Zilhicce 1333/14 Ekim 1915).

ve Elsine Şubesini birlikte yöneten Mahmud Zarif Bey'in maaşına, iki şubeyi birden idare ettiği için 500 lira zam yapılacaktır³⁴⁴. Lisan Şubesi ile Edebiyat Fakültesi birlikte yönetileceğinden dolayı iş yükü de artacağından buraya 600'ar kuruş maaşla iki yeni kâtibin tayini Maârif Nezâreti tarafından uygun görülmüştür³⁴⁵.

Lisan Şubesinin açılması kararlaştırıldıktan sonra başlangıçta bu şubeye ait bir talimatnâme hazırlanmadığını, şube ile alakalı konuların Dârülfünûn Müdürlüğü ve Maârif Nezâreti arasındaki yazışmalarla çözüldüğü görülmektedir. Nitekim Dârülfünûn Müdürü Salih Zeki Bey, Lisan Şubesine kayıt olacak talebeler için kayıt şartlarının neler olduğunu Maârif Nezâreti'ne sormuştur. Salih Zeki yazısında, "Lisan Şubesi'ne kayıt olmak için müracaat edenlerden Dârülfünûn Talimatnâmesine uygun olarak duhuliye adıyla (giriş ücreti) yarım lira ücret talep edilmesinin ve aşı şahadetnameleriyle nüfus tezkirelerin de görülmesinin gerekli olduğunu, bununla birlikte adı geçen talimatnâmede (1913 Talimatnâmesi) duhuliye (giriş), tecdid-i kayd (kayıt yenileme) ücretleri ve imtihan harcı adıyla üç çeşit ücret gösterilerek talebenin bunları ödemesiyle devamı mecbur oldukları ve imtihanlara girebileceği fakat Lisan Şubesine devamın mecburi olmamasından dolayı bu talebelerin Edebiyat Fakültesi öğrencileriyle kıyas edilemeyeceği için bu şubeye kayıt olanlardan giriş ücreti alınması kararlaştırıldığı halde kayıt olanların ücûrat-ı tedrisiye (öğrenim ücreti) ve imtihan harcını vermeye mecbur olup olmadıkları konusunda tereddüte düştüklerini iletmiştir. Ayrıca kayıt olan talebeler arasında memurlardan ve Meclis-i Ayan üyelerinden kimseler bulunduğu gibi özel okulların iptidâî sınıflarında dokuz on yaşlarındaki çocukların da bulunduğunu, bunun gibi kişilerin müracaatların arkasının geleceği ve şimdiye kadar başvuranların sayısının 204'e ulaştığının anlaşılması üzerine bu şubede derslerin herkese açık ve devamın mecburi olmaması nedeniyle talebenin imtihana tabi tutulmayacağı için imtihan ücretinden de muaf tutulmalarının gerekli olup olmadıkları ve daha önce arz edildiği gibi mektep talebelerinden yaşları düşük olanlardan ücret ödemesine gücü yetmeyenlerin giriş ücreti verip vermeyecekleri" sorulmuştur³⁴⁶. Nezâret de, Lisan Şubesine kayıt için müracaat eden

³⁴⁴ BOA, **MF.ALY.** 99/26, (17 Muharrem 1335/13 Kasım 1916).

³⁴⁵ BOA, **MF.ALY.** 84/68, lef 2 (1 Muharrem 1334/9 Kasım 1915). Eski kâtip Recep Ferid Bey'e 100 lira zam yapılmış ve 600 kuruş maaşla yeni bir kâtibin atanmasına karar verilmiştir. Aynı belge lef 1.

³⁴⁶ BOA, **MF.ALY.** 85/49, lef 1 (19 Muharrem 1334/27 Kasım 1915).

talebelerin yaşlarının 16'dan küçük olmaması ve ücretler hakkında diğer şubelerde icra olunan muamelenin bu talebeler için de tatbik edilmesi gerektiğini bildirmiştir³⁴⁷.

Lisan Şubesine kayıt olanların bilgileri bir defterde tutulmuştur³⁴⁸. Bu defter doğu ve batı dillerinin farklı saatlerde ders yapılması ihtimaline karşı seçilen derslerin sayılarının görülmesi için hazırlanmıştır. Dersler, batı lisanları saatlerine göre ayrı ayrı sınıflara ayrılarak oluşturulmuştur. Bazı dillerin aynı saatte olması gerektiğinden bu saatlerin talebenin isteğine göre oluşturulamayacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte Dârülfünûn öğrencileri yalnızca bir yabancı dile devam etmekle mükellef tutulmuştur³⁴⁹.

Memur, muallim, serbest meslek vs. gibi dışarıdan Lisan Şubesine kayıt olanlardan ücret talep edildiği halde Dârülfünûn ve diğer yüksekokul öğrencilerinden Lisan Şubesine devam edenlerden ücret alınmadığı ve bundan hiç bir şekilde taviz verilmediği anlaşılmaktadır. Dârülfünûn müdürü bu hususu arz ettikten sonra bir sultânî öğrencisinin meccani (ücretsiz) kısımda okuması nedeniyle ücretsiz olarak Lisan Şubesine devamına izin verilip verilemeyeceğini sorduğunda³⁵⁰ Nezâret buna olumlu cevap vermemiştir³⁵¹.

İleriki tarihlerde Dârülfünûn Lisan Şubesi için bir talimatnâme hazırlanmıştır. Daha önce bu şubeye ait işler Dârülfünûn Müdürlüğünden gelen emirler ve hazırlanan talimatnâmenin içeriğinde bulunan hususlar ile yürütülmüş³⁵² ise de Elsine Şubesine devam eden talebenin genel durumuna göre ilave edilmiş ve sonrasında ilavesi gerekli görülen bazı maddelerin mevcut talimatnâmeye eklenmesi uygun görülerek yeni bir talimatnâme hazırlanmıştır. 10 Mayıs 1916 (27 Nisan 1332) tarihinde dört kısma ayrılarak oluşturulan talimatnâme; tedrisat (öğretim), imtihanlar, talebenin kayıt ve kabulü ve füyûzat başlıkları adı altındaki maddelerden oluşup bize Elsine Şubesi hakkında bilgiler vermektedir³⁵³:

³⁴⁷ BOA, **MF.ALY.** 85/49, lef 2 (19 Muharrem 1334/27 Kasım 1915).

³⁴⁸ Lisan Fakültesi Muvakkat Kayıt Defteri 1331-1332. Bu defter İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivinde bulunmaktadır.

³⁴⁹ BOA, **MF.ALY.** 86/15, (4 Safer 1334/12 Aralık 1915).

³⁵⁰ BOA, **MF.ALY.** 89/72, lef 1 (11 Cemaziyülevvel 1334/16 Mart 1916).

³⁵¹ BOA, **MF.ALY.** 89/72, lef 2 (11 Cemaziyülevvel 1334/16 Mart 1916).

³⁵² Hazırlanan talimatnâmenin ilk şekline ait arşivde herhangi bir belge bulunamamıştır.

³⁵³ BOA, **MF.ALY.** 92/2, lef 2 (7 Recep 1334/10 Mayıs 1916).

Birinci Kısım (Tedrisat)

Bu kısmı Maârif Nezâretinden gönderilmiş olan 10 maddelik talimatnâme oluşturacaktır. Gönderilen bu talimatnâmeye yalnız on birinci madde eklenmiştir³⁵⁴.

İkinci Kısım (İmtihanlar)

Madde-1: Talebe-i asliye (Dârülfünûn öğrencileri) ve harici talebe bir üst devreye geçmek için imtihana tabi tutulacaktır. İmtihanlar Dârülfünûn Talimatnâmesinde gösterilen devrelerde yapılacaktır³⁵⁵.

Madde-2: Talebe-i asliye (Dârülfünûn öğrencileri) mekteplerde daha önce hangi lisanı takip etmişse Dârülfünûnda da, girecekleri imtihan ile bilgi sahibi olduğu dili tercih ederek bu dili takip edecektir. Talebenin evvelce takip ettiği lisanda yeterli derecede bilgi sahibi olduğu, o dilin muallimi tarafından onaylanırsa bu talebe Dârülfünûn El sine Şubesinde diğer bir lisanı takip etmekte serbesttir.

Madde-3: Gerek talebe-i asliyeden (Dârülfünûn öğrencileri) ve gerek harici talebeden birinin bir devredeki tahsili muallim tarafından yeterli görülüyorsa en yakın bulunan devre imtihanına girerek üst devreye geçebilir. Bir devre tahsilinde yeterliliği olduğunu ispat edemeyen talebe, yeterliliğini ispat edinceye kadar bir üst devreye geçemez. Geçmek için mutlaka devre imtihanlarına girip başarılı olması gerekir.

Madde-4: Fakülte şubelerinden üst sınıfa geçip de yabancı dilden devrelerini tamamlayamayanlar, o devredeki tahsilini tamamlayıncaya kadar bulundukları devreyi takip etmeleri ve tamamlamaları gerekir. Ulûm ve fûnûndan öğrenim görenlerden ruuslarını aldıkları esnada öğrenim gördüğü dili tamamlayamayanlar, bulundukları

³⁵⁴ Bu talimatnâmeden öğretim kısmında bahsedilecektir.

³⁵⁵ 1913 Dârülfünûn Talimatnâmesinde imtihanların üç devreye ayrıldığı, birincisinin yaz şuhûr-ı dersiyesi (yaz dönemi) sonunda yani Haziranda, ikincisi kış şuhûr-ı dersiyesi (kış dönemi) başında yani Eylûlde, üçüncüsü kış şuhûr-ı dersiyesi (kış dönemi) sonunda yani Kânunusani (Ocak) ayında yapılacağı belirtilmiştir. Fakat bu imtihanlar ihtimaldir ki El sine Şubesine devam eden Dârülfünûn öğrencileri için geçerliydi. Dışarıdan devam eden öğrencilerin bilgilerinin olduğu “İstanbul Dârülfünûnu Lisan Şubesi Sami in (Dinleyici) Kûnye Defteri”ndeki bilgilerden, bu öğrencilerin sadece üst devreye geçmek için imtihana tabi tutulduğu anlaşılmaktadır.

devredeki bilgilerine göre bir tasdikname alabilirler. Lisan kısmını tamamlamak isteyenlerin bütün öğrenim devrelerini tamamlayıp ondan sonra lisan şahadetnamesi alması gerekir.

Madde-5: Talebenin önceden edindiği bilgilere ve sonrasında gösterecekleri gayretlere göre devre tahsilinde ilerlemeleri, öğretim kısmında belirlenen müddetlere bağlı değildir. Bütün devrelerini tamamlamak suretiyle tahsilini tamamlayanlara şahadetname (diploma), tamamlayamayanlara ise bulundukları devreye göre tasdikname³⁵⁶ verilir. Ancak hiçbir devrede imtihana girmemiş olanlara tasdikname verilmez.

Madde-6: Bir devreden diğer bir devreye geçmek için her iki devre mualliminin onayını içeren bir varakanın idareye sunulması gerekir. Talebenin devreyi bitirme imtihanında göstereceği liyakate göre şahadetname derecesi belirlenecektir.

Madde-7: Talebe-i asliye (Dârülfünûn öğrencileri) ile harici talebe Avrupa lisanlarından birini takip etmekle beraber Asya lisanlarından bir lisanı da aynı zamanda takip etmekte serbesttir. Fakat iki Avrupa lisanını veya iki Asya lisanının birden takip edemez. Bununla birlikte imtihana tabi olmamak şartıyla arzu ettikleri diğer yabancı dil derslerine gayr-ı resmi olarak devam edebilirler.

Üçüncü Kısım (Talebenin Kayıt ve Kabulü)

Madde-1: Talebe-i asliye ile hariçten gelecek talebenin ilk olarak takip edecekleri lisandan bir imtihana girmesi ve bu imtihanın neticesine göre takip edeceği lisanda devamının, muallimler tarafından belirlenmesi gerekir.

Madde-2: Talebe kayıt olurken Tezkire-i Osmânîyesi'ni (kimlik belgesini) ve aşı ve sıhhat durumu ve ikametgâhını gösteren belgeleri ve iki adet 12x9 ebatlarında karton fotoğrafını idareye verecektir.

Madde-3: Talebe Dârülfünûn Nizamnâmesinde (1913) gösterilmiş olan ücrete tabidir³⁵⁷.

³⁵⁶ Okuldan ayrılan öğrenciye idare tarafından verilen öğrenim durumunu gösterir belge.

³⁵⁷ 1913 Dârülfünûn Talimatnâmesine göre talebe öğrenim ücretinin her üç ayda bir, yani Eylül, Kânunuevvel (Aralık), Mart ve Haziran aylarının başında öderdi ve duhuliye (giriş ücreti) veren talebe

Madde-4: Talebe Dârülfünûn dâhilinde Dârülfünûn İnzibatnamesi³⁵⁸ hükümlerine tabidir.

Madde-5: İkinci maddede zikredilen evrak ve duhuliye ücretini verdiğiine dair muhasebe makbuzunu gösterdikten sonra talebenin eline bir tane duhuliye (giriş) belgesi verilir. Duhuliye belgesi olmayan talebe öğretimine devam edemez.

Madde-6: Dârülfünûn öğrencileriyle hariçten gelecek talebenin El sine Şubesine kayıt ve kabulleri için belirli bir zaman tayin edilmiştir.

Madde-7: Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi şubeleri talebeleri belirlenen zaman içerisinde yabancı dil öğretimine devam mecburlardır. Diğer Fakülte talebesiyle harici talebe için bu zorunluluk yoktur.

*Dördüncü Kısım (Füyuzat)*³⁵⁹

Madde-1: El sine Şubesindeki lisanlardan son devreyi tamamlayıp gireceği imtihan ile şahadetname (diploma) alanlar, Osmanlı tebaasından olmak şartıyla bütün mekteplerde tercüme ve lisan muallimliklerine tayin olacaklardır. Tasdikname ile çıkanlar ise bundan yararlanamayacaktır.

3.2. Lisan Şubesinde Eğitim ve Öğretim

3.2.1. Ders Programı ve Muallimler

Lisan Şubesi'nin müfredatı ilk kurulan El sine Şubesinin müfredatından daha geniş olmakla birlikte her dersin (Farisî ve Urdu lisanı hariç) üç muallimi bulunacak ve bu muallimlerin biri uygulamaya, ikincisi teoriye ve üçüncüsü de tercümeye yönelik öğretim yapacaktı. Bu yüzden yeni açılan Lisan Şubesinde öğretim görevlilerinin sayısı artmıştır. Eski El sine Şubesinde görev yapan öğretim görevlilerinden bazıları bu şubede de istihdam edilmiş ayrıca yeni muallimler de göreve getirilmiştir.

---

o sene Eylül ayı taksitinden muaf tutulurdu. Duhuliye (giriş) ücreti yarım liraydı. Diğer aylarda ödenen taksitler tecdid-i kayıt (kayıt yenileme) olarak adlandırılıp ücreti çeyrek liraydı. Talebe bu ücretler dışında imtihana girmek için yarım lira imtihan harcı, tasdikname alabilmek için yarım lira tasdikname harcı ve şahadetname (diploma) alabilmek için iki lira şahadetname harcı ödemesi gerekiyordu.

³⁵⁸ “Dârülfünûn ve Şuabatının İnzibatına Dair Nizamnâme”si için bkz. Düstur, II. Tertip, c. 4, s.

Ankara 1941, s. 460-463.

³⁵⁹ Bu bölümün içeriğinde El sine Şubesine bitirenlere sağlanan kazanımlar yer almaktadır.

Tarihi olmamakla birlikte Edebiyat Fakültesi'nin genel bir ders programı hazırlanmış ve bu ders programda Lisan Şubesinin ders programı şu şekilde gösterilmiştir³⁶⁰.

Edebiyat Fakültesi

Lisan Şubesi

Tablo-26	
Lisan Şubesi İçin Hazırlanan İlk Ders Programı	
Dersler	Öğretim Süresi
Arapça ve Arap Edebiyat ve Tarih-i Edebiyatı	5 Sene
Farisî ve İran Edebiyat ve Tarih-i Edebiyatı	3 Sene
Almanca ve Alman Edebiyat ve Tarih-i Edebiyatı	5 Sene
İngilizce ve İngiliz Edebiyat ve Tarih-i Edebiyatı	5 Sene
Fransızca ve Fransız Edebiyat ve Tarih-i Edebiyatı	5 Sene
Rusça ve Rus Edebiyat ve Tarih-i Edebiyatı	5 Sene
Macarca ve Macar Edebiyat ve Tarih-i Edebiyatı	3 Sene
İtalyanca ve İtalyan Edebiyat ve Tarih-i Edebiyatı	5 Sene
Yunanca ve Yunan Edebiyat ve Tarih-i Edebiyatı	5 Sene
Urdu Lisanı	3 Sene
Çin Lisanı	5 Sene
Kaynak: BOA, MF.ALY. 20/132, (29 Zilhicce 1328/1 Ocak 1911).	

Görüldüğü üzere ilk Elsine Şubesinden farklı olarak Macarca, İtalyanca, Yunanca, Urdu Lisanı ve Çin Lisanı gibi yeni dil dersleri müfredata eklenmiş ve birkaçı hariç her dilin Edebiyatının ve Edebiyat Tarihinin de gösterilmesi planlanmıştır. Gerçekten de bu ders programı yapısıyla Lisan Şubesi, bir Fakülte izlenimi vermektedir. Fakat Lisan Şubesindeki dersler bu programda gösterildiği gibi

³⁶⁰ BOA, MF.ALY. 20/132, (29 Zilhicce 1328/1 Ocak 1911). Belgenin tarihi olmadığından dolayı ilk kurulan Elsine Şubesi ile karıştırılıp 1911 tarihi verilmiş olabilir. Fakat bu program 1915'te kurulan Lisan Şubesi'ne aittir.

yapılmayacak, sadece dil öğretimi ağırlık kazanacaktır. Doğaldır ki dil öğretimi sırasında öğretilen dillerin edebiyatından faydalanılmıştır.

Lisan Şubesi açıldıktan sonra yukarıda bahsedilen alanlarda (uygulama, teori ve tercüme) muallimlerin ataması yapılmaya başlamıştır. Eski Elsine Şubesi muallimleri bu şubede de istihdam edilmekle birlikte bu kişilerin tecrübelerinden dolayı yeni atamalarda rol aldığı ve derse girecek hocaları belirlediği görülmektedir. Maârif Nezâreti, Rus lisanı muallimliklerinden birine tayin olmak için başvuran Kornelyus Bernik Efendi'nin bu dilde ehliyeti olup olmadığına dair imtihan yapıp haber verilmesini Dârülfünûn yönetiminden istemiştir. O dönemde Edebiyat ve Lisan Fakülteleri Meclis-i Muallimîn Reisi olan eski Rusça lisanı muallimi Ahmed Ağaoğlu ve Lisan Şubesi Rusça muallimi Ahmed Saib³⁶¹ Bey'den oluşan heyet bu imtihanı yapmış ve bu kişinin Rus lisanına ehliyeti olduğunu ve ayrıca bu dildeki bilgisini daha da ilerleteceğine söz verdiği için bu kişiden istifade edilebileceğini Lisan Fakültesi müdürlüğüne iletmıştır³⁶². Maârif Nezâreti atamaları direkt kendisi gerçekleştirdiği gibi ihtimaldir ki bazı muallimlerin alımı bu şekilde gerçekleşmiştir.

Lisan Şubesinin açılmasından sonra yoğun bir şekilde bu şubede muallim olabilmek için Maârif Nezâretine başvurular olmuştur. 1915 sonu ve 1916 başlarında çeşitli dillerdeki derslerin muallimliklerine atamalar yapılmıştır. İlk olarak Urdu Lisanı muallimliğine üç bin kuruş maaşla Hindli Mehmed Abdülcebbar Hayri Efendi atanmıştır³⁶³. Rusça muallimliğine de yukarıda bahsettiğimiz Ali Saib Bey iki bin kuruş maaşla atanmıştır³⁶⁴. Eski Elsine Şubesinde, Farisî muallimliği görevini yürüten Abdülkadir Nuri Efendi, Lisan Şubesinde de aynı görevini sürdürmüştür³⁶⁵.

Bu süreçte bazı dillerin muallimliğine de müracaatlar olmuştur. Örneğin İtalyanca muallimliğine Ticaret Mekteb-i Âlisinde ders vermekte olan bir muallim³⁶⁶

³⁶¹ Ahmed Saib hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tülay Ercoşkun, "Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860–1918)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 36, Sa. 61, Ankara 2017, s. 95-138.

³⁶² BOA, **MF.ALY.** 85/65, lef 1 ve lef 2 (21 Muharrem 1334/29 Kasım 1915).

³⁶³ BOA, **MF.ALY.** 84/16, (25 Zilhicce 1333/3 Kasım 1915).

³⁶⁴ BOA, **MF.ALY.** 84/73, (1 Muharrem 1334/9 Kasım 1915).

³⁶⁵ BOA, **MF.ALY.** 93/26, (17 Şaban 1334/19 Haziran 1916).

³⁶⁶ BOA, **MF.ALY.** 84/84, (5 Muharrem 1334/13 Kasım 1915).

ve İsviçre Devleti tebaasından bir gayrimüslim³⁶⁷ başvurmuş fakat olumsuz sonuçlanmıştır. Yine de ileride ihtiyaç duyulması ihtimaline karşı bu kişilerin başvuru dilekçeleri muhafaza edilmiştir. Galatasaray Sultânîsi Fransızca muallimliğinde bulunan bir muallim, Fransızca dili muallimliğine başvurmuş fakat Fransızca muallimliklerinde açıkta kalan herhangi bir muallimliğin olmadığı cevabı verilmiştir³⁶⁸.

Edebiyat Fakültesinde, Edebiyat Şubesindeki öğrencilere mahsus olarak birinci ve ikinci senelerde dört, üçüncü senede üç saat Arapça ve Edebiyat-ı Arabiye ve Farsça ve Edebiyat-ı Farisiye derslerinin Lisan Fakültesiyle ortak olarak okutulması kararlaştırılmıştır. Fakat Dârülfünûn Müdürü, Lisan Şubesinde Arapça ve Farsça dillerinin biri tercüme ikisi lisan olmak üzere üç muallim tarafından okutulduğunu ve Arapçanın beş Farsçanın da üç sene olarak belirlenip, Arapça kısmına üç Farsça kısmına da bir muallimin atandığını belirtip Edebiyat-ı Arabiye ve Farisiye dersinin hangi muallimler tarafından ve ne şekilde tedris edilmesi gerektiğini Lisan Şubesi müdüriyetinin talebi üzerine Maârif Nezâreti'ne iletmiştir³⁶⁹. Nezâret bu derslerin Lisan Şubesinin birinci, ikinci ve üçüncü devre muallimleri tarafından okutulacağını ve Edebiyat Fakültesine, sultânî mekteplerinden mezun olan talebelerin kabul edileceğini ve bu talebelerin sultânîlerde bir dereceye kadar Arapça tedris etmiş olacakları için bu talebeleri Lisan Şubesi'nde sınıflara ayırmada herhangi bir zorluk çekilmeyeceğini bildirmiştir³⁷⁰.

Bazı dil muallimliklerine atama yapıldıktan sonra boşta olup da ihtiyaç duyulan muallimliklerin listesi çıkarılıp bu liste Maârif Nezâretine iletilmiştir³⁷¹:

³⁶⁷ BOA, **MF.ALY.** 84/112, (7 Muharrem 1334/15 Kasım 1915).

³⁶⁸ BOA, **MF.ALY.** 84/85, (5 Muharrem 1334/13 Kasım 1915).

³⁶⁹ BOA, **MF.ALY.** 85/88, (26 Muharrem 1334/4 Aralık 1915).

³⁷⁰ BOA, **MF.ALY.** 86/63, (13 Safer 1334/21 Aralık 1915).

³⁷¹ BOA, **MF.ALY.** 88/144, lef 1 (19 Rebiyülahir 1334/24 Şubat 1916). Belgenin kataloglaması yanlış yapılmış olup liste 8 Teşrinisani 1331/21 Kasım 1915 tarihinde oluşturulmuştur.

Tablo-27 Lisan Şubesinde İhtiyaç Duyulan Muallimlikler			
Muallim	Adet	Durum	Maaş
Almanca muallimliğı	2	Münhaldır	2000
İngilizce muallimliğı	1	Münhaldır	2000
Fransızca muallimliğı	1	Münhaldır	2000
Rusça muallimliğı	2	Münhaldır	2000
Macarca muallimliğı	3	Münhaldır	2000
İtalyanca muallimliğı	3	Münhaldır	2000
Yunanca muallimliğı	2	Münhaldır	2000
Çince muallimliğı	3	Münhaldır	2000
Kaynak: BOA, MF.ALY. 88/144, lef 1 (19 Rebiyülahir 1334/24 Şubat 1916).			

Bu sırada öğrencilerin kayıtları devam etmekteydi. Kayıt olanların miktarı belli bir sayıya ulaşmış ve yavaş yavaş takip edecekleri lisanın sınavına sokularak gireceği devreler de belirlenmeye başlamıştır. Bu nedenle kayıt olunan derslere yönelik yeni muallimlerin atanması gündeme gelmiştir³⁷².

Lisan Şubesinde öğretim üç devreye ayrılmış, bu devrelerin ilk ikisi lisan öğretimine ve üçüncü devre de tercüme tahsis edilmiştir. 1915 yılının sonlarında oluşturulan devreler ve atanan hocalar belirlenmiştir. Buna göre, Arapça lisanı birinci devre dersine İlyas Efendi, ikinci devre dersine Fehmi Efendi ve üçüncü devre tercüme dersine Şevket Bey; Fransızca lisanı birinci devre dersine Mesropyan Efendi, ikinci devre dersine sonradan tayin olacak bir muallim ve üçüncü devre tercüme dersine Cenab Şahabeddin Bey girecekti. İngilizce lisanı birinci devre dersine Barsamyan Efenndi, ikinci devre dersine eğer üçüncü devre oluşturulmazsa Mahmud Bey, üçüncü devre tercüme dersi oluşturulursa ileride tayin olunacak başka bir muallim girecek, üçüncü devre dersi normalde Mahmud Bey tarafından verilecek fakat ikinci ve üçüncü devreler oluşturulmazsa birinci devre ortak olarak Barsamyan ve Mahmud Beyler tarafından verilecekti. Almanca lisanının ikinci ve üçüncü devreleri

³⁷² BOA, **MF.ALY.** 86/35, (8 Safer 1334/16 Aralık 1915).

oluşturulmazsa birinci devrenin Cemil Bey, ikinci devre oluşturulursa ileride tayin olacak bir Alman muallim tarafından, üçüncü devre oluşturulursa bu devrenin Cemil Bey ve birinci devrenin ileride tayin olacak bir Alman muallim tarafından verilmesi kararlaştırılmıştır. Rusça lisanının birinci devresine Saib ve Yunanca lisanın birinci devresine Kaurzade Nureddin Beylerin girmesi nezâretçe uygun görülmüştür³⁷³. Özetlemek gerekirse Arapça lisanında yeterli muallim bulunduğundan bunların gireceği devreler ve hocaları belirlenmiştir. Fransızca ve İngilizce lisanında iki muallim ve Almanca lisanında bir muallim hazır olduğundan bunların muallim ataması oluşacak devrelerin ihtimaline göre belirlenmiştir. Rusça ve Yunanca dillerine daha az kayıt olduğundan bunların yalnızca ilk devrelerine girecek hocalar belirlenmiştir.

Bir dersin açılabilmesi için talebe sayısının en azından ders yapılacak bir miktara ulaşması gerekiyordu. Örneğin, Macarca lisanına, Galatasaray Sultânîsinde Almanca muallimi olup her iki dili de bildiğini ifade eden bir muallim talip olmuş fakat bu lisanı öğrenmeye şimdiye kadar talep olmadığı için bu muallimin tayinine gerek görülmemiştir³⁷⁴.

Bu dönemde, Almanya ile olan ilişkilerden de dolayı, öğrencilerin Alman diline eski dönemlerden daha çok yöneldiğini görülmektedir. Nitekim Dârülfünûn Lisan Şubesinde Almanca lisanının birinci devresine kayıt olan öğrencinin sekseni aştığından bu devrenin iki kısma ayrılması uygun görülmüştür. İkinci kısım Alman muallimliğine, Almanya'dan getirilen öğretim görevlilerinden biri olan Martin Neftel atanmıştır³⁷⁵.

Yukarı da Fransızca lisanının birinci devresine Mesropyan Efendi'nin, üçüncü devre tercüme dersine de Cenap Şahabedin Bey'in tayin edildiğini, ikinci devre dersine

³⁷³ BOA, **MF.ALY.** 86/49, (11 Safer 1334/19 Aralık 1915).

³⁷⁴ BOA, **MF.ALY.** 87/24, (26 Safer 1334/3 Ocak 1916).

³⁷⁵ BOA, **MF.ALY.** 88/10, (16 Rebiyülevvel 1334/22 Ocak 1916). Dârülfünûn müdürlüğü daha önce Almanca dilinin üç devresine 2000'şer bin kuruş maaştan üç muallimin atanacağını kararlaştırdığını belirtip Almanca lisanının birinci devresinin iki kısma ayrıldıktan sonra ikinci kısma atanan Martin Neftel'e, ikinci devreye şuan için bir talep olmadığından bu devrenin maaşının tahsis edilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca diğer gelen Alman muallimleri ile mukavele yapıldığı halde Martin Neftel ile bir anlaşma yapılmadığından bu muallime aidat-ı tekaüdiye (emeklilik aidatı) için ödeme yapmaya gerek olup olmadığını Nezârete sormuştur. BOA, **MF.ALY.** 88/28, (23 Rebiyülevvel 1334/29 Ocak 1916).

de sonradan tayin olacak bir muallimin atanacağını belirtilmişti. Fransızca lisanına kayıt olup sınava girdikten sonra ikinci devreye girmesi uygun görülen talebenin sayısı 20'ye ulaşınca bu durumu Edebiyat Fakültesi, Dârülfünûn Müdürlüğü'ne bildirmiş, Dârülfünûn Müdürlüğü de ikinci devreye yeni bir muallimin tayin edilmesini Maârif Nezâretinden talep etmiştir³⁷⁶. Nezâret de bu muallimliğe görev yapmakta olduğu İstanbul Sultânîsi Fransızca muallimliği görevini terk etmek şartıyla Şerif Bey'i atamıştır³⁷⁷.

Lisan Şubesinde ders saatleri, başlangıçta Arapça, Farsça ve Urdu dilleri için öğleden sonra ikiden üç buçuğa; Almanca, Fransızca ve İngilizce dersleri de beşten altı buçuğa kadardı. Programda bulunan diğer derslere fazla talep olmadığından o dönemde bu derslerde öğretim yapılamamaktaydı. İlerleyen dönemde bu ders saatleri değiştirilmiş, 1 Şubat 1331 (14 Şubat 1916) tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, ikiden üç buçuğa kadar olan Arapça, Farsça ve Urdu dilleri beşten altı buçuğa; beşten altı buçuğa kadar olan Almanca, Fransızca ve İngilizce dersleri ikiden üç buçuğa alınmıştır³⁷⁸.

Bazı öğrenciler ders saatlerinin değiştirilmesine itiraz ederek Dârülfünûna bu yönde bir dilekçe yazmışlardır. Alman lisanı birinci seneye devam eden Tahir ve Fuad Efendiler, diğer arkadaşları adına dilekçeyi kaleme almışlar ve dilekçelerinde; Alman diline tahsis edilen ilk saatin, yani beşten altı buçuğa kadar olan zamanın, bu dile devam eden talebenin çoğunluğunun memur olması ve bundan dolayı tatil zamanına denk gelmesi nedeniyle bu dile devamlarına mani olmadığını fakat saatin değiştirilip ikiden üç buçuğa alınmasının, Lisan Şubesi'ne devamlarına engel olacağını bildirerek öğretimin eski saate göre yapılmasını istirham etmişlerdir³⁷⁹. Bu durumu Nezârete bildiren Dârülfünûn Müdürü Salih Zeki'ye³⁸⁰ olumsuz yanıt verilerek belirlenen saatin tekrardan değiştirilemeyeceği ifade edilmiştir³⁸¹.

³⁷⁶ BOA, **MF.ALY.** 88/36, (25 Rebiyülevvel 1334/31 Ocak 1916).

³⁷⁷ BOA, **MF.ALY.** 88/50, (27 Rebiyülevvel 1334/2 Şubat 1916); BOA, **MF.ALY.** 88/55, (28 Rebiyülevvel 1334/3 Şubat 1916).

³⁷⁸ BOA, **MF.ALY.** 88/81, (4 Rebiyülahir 1334/9 Şubat 1916).

³⁷⁹ BOA, **MF.ALY.** 88/77, (2 Rebiyülahir 1334/7 Şubat 1916).

³⁸⁰ BOA, **MF.ALY.** 88/79, lef 2 (3 Rebiyülahir 1334/8 Şubat 1916).

³⁸¹ BOA, **MF.ALY.** 88/87, (5 Rebiyülahir 1334/10 Şubat 1916).

1916 Aralık ayında Lisan Şubesinde Yunan kadim (Eski Yunan) ve Latin lisanlarının programa eklenmesi ve okutulması gündeme gelmiştir. Dârülfünûn Müdürü Salih Zeki Bey, bu lisanların çağdaş devletlerin Dârülfünûnlarında okutulduğu halde Dârülfünûn programında bulunmamasının önemli bir eksiklik olduğuna işaret ederek Lisan Şubesinde bu dillerin okutulmasının Dârülfünûn için yararlı olacağını belirtmiştir. Ayrıca Telif ve Tercüme Dairesindeki Fazıl Bey'in bu dillere yeterli derecede vakıf olduğunun muallim Lehmann Haupt Bey³⁸² tarafından onaylandığını, Fazıl Bey'in Telif ve Tercüme Dairesindeki görevi devam etmek üzere ve Lehman Haupt Bey'in nezâreti altında mukarrir (yardımcı) unvanıyla bu muallimliğe getirilmesinin uygun görüldüğünü fakat bu ders için içinde bulunan sene bütçesinde yeterli para olmadığından diğer ders döneminde bu dersin programa dâhil edilebileceğini Nezârete bildirmiştir³⁸³. Nezâret de Meclis-i Müderrisinin bu dillerin programa koyulması konusunu görüşmesini ve sonucunun Nezârete bildirilmesini istemiştir³⁸⁴.

1917'de Nezâret, Alman usulünün tam olarak uygulanabilmesi için kapsamlı bir müfredat programının hazırlanmasını istemiştir. Edebiyat Fakültesi Meclisi de Ocak 1917'den itibaren yaptığı toplantılarla bu isteğe yönelik çalışmalara başlamıştır. İlk önce Edebiyat Fakültesi Edebiyat, Felsefe ve Tarih-Coğrafya Şubelerinde kıdemli hocaların başkanlığında encümenler (komisyonlar) oluşturulmuş ve komisyonlar raporlar hazırlayarak Meclis-i Müderriste görüşülmüştür. Bu encümenlerden biri olan Lisan (Elsine) Encümeni de bir rapor (mazbata) hazırlamıştır. Hazırlanan bu rapor (Elsine Şubesi Mazbatası) 10 Nisan 1333 ve 14 Nisan 1333 tarihlerinde müzakere edilmiştir³⁸⁵:

Bu müzakerelerde encümen tarafından ilk olarak Lisan Şubesinin iki kısma ayrılması talep edilmiştir. Birinci kısımda sultânî ve sultânî derecesinde başka bir mektepte öğrenim görmüş olan talebenin öğretim görmesi, diğer talebeler için

---

³⁸² 1915 yılında Dârülfünûn Edebiyat Fakültesinde istihdam edilen Alman öğretim görevlilerinden biri olan Lehmann Haupt, Edebiyat Fakültesi içerisinde Akvam-ı Kadime ve Yunan ve Roma Tarihi derslerini vermekteydi.

³⁸³ BOA, **MF.ALY.** 102/98, lef 63 (5 Cemaziyülahır 1335/29 Mart 1917).

³⁸⁴ BOA, **MF.ALY.** 102/98, lef 73 (5 Cemaziyülahır 1335/29 Mart 1917).

³⁸⁵ Mustafa Selçuk, **İstanbul Dârülfünûnu ...**, s. 164-169; İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîn Zabıt Defteri, vr. 23-25.

sonradan müzakere edilmek üzere bir sınıf-ı ihzari kısmı oluşturulması kabul edilmiştir. Ayrıca Lisan Şubesi Arabî Zümresi, Farisî Zümresi, Fransızca Zümresi, Almanca Zümresi ve İngilizce Zümresi adı altında beş zümreye (ana bilim-bilin dalı) ayrılmıştır. Oluşturulan zümrelerin muallimleri kendi zümrelerine ait yapmak istedikleri değişiklikleri beyan etmiş ve bu istekler müzakere edilmiştir:

Oluşturulan zümrelerden Arabi Zümresi muallimleri müzakerelerde birtakım derslerin okutulmasını teklif etmiş, teklif edilen derslerden bazıları kabul görmemiştir. Arabî zümresinde okutulması düşünülen derslerden “Arab Hayat ve Âdatı“ dersi Mehmed Ali ve Fuad Beylerin teklifi üzerine müfredattan çıkarıldığı gibi, Naim Bey’in teklifi ile “Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye” dersinin de programa koyulması gerekli görülmüş bununla birlikte okutulması düşünülen “Arab Hayat ve Âdatı” ve Tarih-i Sarf ve Nahiv” ve “Tarih-i Lisan-ı Arabî” ve “Tarih-i Nazım ve Nesir” derslerinin müfredattan çıkarılması ve bunlar yerine Fehmi ve İlyas Beyler tarafından okutulmak üzere “Tedkik ve İntikadat” “Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye”, ve “Mükâleme ve Muhâzara” derslerinin “Şerh-i Mütun-ı Edebiye”ye ilavesi suretiyle zümre kabul edilmiştir.

Farisi Zümresinde de Arabi Zümresinde yapılan değişikliklere uygun olarak zümrede “Nazari ve Ameli Kitabet ve İnşa” ve “Şerh-i Mütun-i Edebiye” derslerinin okutulması kabul edilmiş ayrıca bu derslere “Tedkik ve İntikadat” “Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye”, Usul-i Tercüme” ve “Mükâleme ve Muhâzara” dersleri ilave edilmesi uygun görülmüştür. Muallimler tarafından verilen diğer teklifler kabul görmeyerek zümre yukarıda adı geçen derslerden oluşturulmuştur.

Fransızca, Almanca, İngilizce Zümrelerindeki müzakerelerde ise Almanca zümresindeki “tedrisat-ı ibtidaiye” meselesinin sınıf-ı ihzâriye kısmı ile ilgili olduğu belirtilerek bu konunun sınıf-ı ihzariye meselesinde ele alınması kararlaştırılmıştır. Fransızca, Almanca ve İngilizce zümreleri için esas olarak “Nazari ve Ameli Kitabet ve İnşa, Usul-i Tercüme, Şerh-i Mütun-i Edebiye, Tedkik ve İntikadat, Tarih-i Lisan” derslerinin okutulması ve bunlara “Mükâleme ve Muhâzara, Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye” derslerinin ilave edilmesi kabul edilmiştir. Diğer teklifler kabul görmemiştir.

Kapsamlı müfredat hazırlanırken Alman müderrislerden bir teklif gelmiştir. Lisan zümresinin raporunun görüşmeleri yapılırken Alman Edebiyatı müderrisi Richter, fakülte programında Almancanın zorunlu ders olarak kabul edilmesini istemiştir. Richter: *“Almancanın Türkiye’de hak ettiği ölçüde ilgi görmediğini, aslında ilim sahasında Almancaya şiddetle ihtiyaç olduğunu ve kendilerinin (Alman müderrislerin) Dârülfünûnda göreve başlamaları ile Almanca kitapların bilimsel çalışmalarda daha çok kullanılacağı için Dârülfünûnda belirli bir süre zarfında Almancanın herkese mecburi tutulmasını teklif etmiştir.”* Bu teklifi biraz daha ileri götüren Metafizik, Mantık ve Usuliyat müderrisi Jacoby: *“Düşman devletlere ait lisanların (İngilizce ve Fransızcanın) yerine Almancanın teşvik edilmesini ve ‘müttefik’ devletler ile ‘muharip’ devletler arasında bir pozitif ayırım yapılmasını ileri sürmüştür. Almancaya çok ihtiyaç duyulduğunu belirterek müderris Richter’e destek çıkmıştır.”* Alman müderrislerinin bu ilginç tekliflerine Ağaoğlu Ahmed, Cenab Şehabeddin, Ali Muzaffer ve Köprülüzade Fuad Beylerden oluşan bir grup Türk müderris cevap vermiştir. Türk müderrisler: *“Alman mesai arkadaşlarına; ilmi meseleler ile siyasi meselelerin karıştırılmaması gerektiğini, Almancaya olan ilginin artmasının tabi olduğunu ancak akademik anlamda İngilizce ve Fransızcanın da Almancadan ayrılamayacağını ve en az onun kadar önemli olduğunu belirterek ilmi konularda siyasi dostluk ve düşmanlıkların söz konusu olmayacağını vurgulamışlardır.”* Türk müderrislerin ileri sürdüğü ve daha önce de uygulanan batı dillerinden (Almanca, İngilizce ve Fransızcadan) birisinin öğrenci tarafında mecburi olarak seçilmesi fikri, 14 Nisan 1333-1917 tarihli toplantıda bütün öğretim üyelerinin görüşüne sunulmuş ve mecliste yapılan oylamada bu üç batı lisanından birisinin tercihen zorunlu olması kabul edilmiştir³⁸⁶.

Zümreler ile ilgili konuların görüşülmesinin ardından Lisan Şubesinde öncesinde öğrenciler arasında çok talep görmeyen dillere yönelik müzakereler yapılmıştır. Az talep olmasına rağmen bu diller müfredattan çıkarılmamış, ikinci sınıf lisanlar adı altında Lisan Şubesi müfredatında yer alması kararlaştırılmıştır. İkinci sınıf lisanlar hakkında fıkralar okunarak Macarca, Yunanca ve Rusça için ortak program

³⁸⁶ Mustafa Selçuk, *İstanbul Dârülfünûnu ...*, s. 195-196; Edebiyat Fakültesi Arşivi, **Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîn Zabıt Defteri (1329-1340)**, vr. 24a.

aynen kabul edilmesi ve Urdu lisanı hakkındaki kapsamlı programın ise daha temel düzeye dönüştürülmesi suretiyle yapılan değişiklikler kabul edildi. Abdülcebbar Hayri Efendinin Urdu Lisanının birinci sınıf elsine arasına dahil edilmesi hakkındaki teklifi çoğunlukça kabul görmediğinden bu dilin ikinci sınıf lisanlar arasında yer alması kabul edilmiştir.

Lisan Şubesinde hazırlık mahiyetinde bir sınıf-ı ihzâriyenin açılması düşünülmüştür. Bu kısım ile ilgili müzakerede birinci sınıf Elsine için Darülfünun talebe-i asliyesinden veya Darülmuaallimin-i Aliye talebesinden mekteplerinde görmüş oldukları lisandan başka birini öğrenmek isteyenler veya lisana dair bilgileri yetersiz olanlar için lisanların başlangıç seviyesi okutulmak üzere sınıf-ı ihzâriyenin oluşturulması kabul edilmiştir. Müzakereler esnasında Mesrubbyan Efendi, bu sınıf-ı ihzâriye için gerekli olan bilgilerin asgari olarak belirlenmesi gerektiği ifade etmiştir. Şerif Bey ise sınıf-ı ihzâriye derslerine girmesi konusunda çekimser kalmakla birlikte sınıf-ı ihzariye yönelik derslerin mevcut lisan muallimleri tarafından yapılması çoğunlukla kabul edilmiştir.

Lisan Şubesinde müzakere edilen konulardan biri Yunan Kadim ve Latin Lisan ve Edebiyatlarının okutulması meselesidir. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu dersin Lisan Şubesi okutulması düşünülmüş fakat yeterli bütçe olmadığından gelecek ders döneminde müfredata dâhil edilebileceği Nezârete bildirilmişti. Nezâret de bu konuyu Meclis-i Müderrisin'e havale etmiş ve sonucun kendilerine bildirilmesini istemişti. Dolayısıyla bu konu müzakerelerde gündeme gelmiş ve konu hakkında birtakım kararlar alınmıştır. Alınan kararlardan biri Edebiyat Fakültesinde Yunan Kadim ve Latin Lisanları için müstakil bir kürsünün kurulmasıdır. Bu konu ile alakalı nezâretin tezkeresi okunarak bu kürsünün usul-i lisaniyat ve edebiyat kısmı Edebiyat Şubesinde ayrıca zümre olarak bulunması kabul edilmiş ayrıca sınıf-ı ihzâriyesinin de Lisan Şubesi müfredatına eklenmesi uygun görülmüştür. Alınan bu kararların gerekçelerinin nezârete açıklanması düşünülmüş ve bu iş de “*makam-ı riyasete*” havale edilmiştir. Necib Asım Bey bu dersle beraber bir de Elsine-i Aramiye kürsüsünün ihdasını teklif eylemiş ise de muallimlerin çoğunluğu tarafından kabul görmemiştir.

1917-1918 ders dönemi başında, Nezâret, daha önce programa eklenmesi kararlaştırılan Yunan kadim ve Latin lisanları muallimliğine yukarıda adı geçen Fazıl Bey'in getirilmesine karar verecektir³⁸⁷. İlerleyen zamanlarda Lehmann Haupt, Yunan kadim ve Latin lisanları muallimliğine Alman Mektebi muallimlerinden Doktor Dorçil'in getirilmesini önermiştir³⁸⁸. Önerilen bu muallimin tayin edilip edilmediği hakkında bir bilgi yoktur.

Edebiyat Fakültesi Meclisinde müzakereler tamamlandıktan sonra yapılan düzenlemelerle birlikte oluşturulan müfredat programı son halini almıştır. Üç bölümden oluşan müfredat programının birinci bölümünde, yapılan düzenlemelerin gerekçelerinin bulunduğu “esbâb-ı mûcibe” kısmı yer almaktadır³⁸⁹. Bu kısımda El sine Şubesinde yapılan düzenlemeler ait bilgiler yer almaktadır.

Bu düzenlemelere göre Lisan Şubesi yukarıda da ifade olunduğu gibi beş zümreye ayrılmıştır: Arabî, Farisî, Fransızca, Almanca ve İngilizce Zümreleri. Bu zümrelerden başka Lisan Şubesinde birtakım önemli ve zümrelere hazırlık mahiyetinde tamamlayıcı derslerin okutulması kabul edilmiştir. Bu dersler iki çeşit olup birincisi ayrıca zümre teşkil eden Arabî, Farisî, Fransızca, Almanca, İngilizce ve Kadim Yunan ve Latin lisanlarına ait sınıf-ı ihzariye ve ikincisi tedrisatına Dârülfünûnda mübaşeret edilen Macarca, Rusça, Yunanca ve Urdu Lisanı gibi yabancı dil dersleridir.

Yapılan değişikliklerle oluşturulan “elsine-i hamse” zümrelerinin, sultânîlerde bu lisanları görmüş olup bu lisanlar hakkındaki bilgilerini daha ileri düzeye taşıma arzusunda olanlara yönelik vücuda getirildiği ifade edilmiştir. Bu zümrelerdeki öğretim, sultânîlerin bıraktığı dereceden başlayarak ileriye götürülecektir. Bununla birlikte Dârülfünûnun diğer zümrelerine mensup öğrenciler arasında o zümreye ait yardımcı derslerinden olan bir yabancı dili bilmeyenler veya o lisana dair bilgisi yeterli derecede olmayanlar için “sınıf-ı ihzariye” derslerinin açılması uygun görülmüştür.

³⁸⁷ BOA, **MF.ALY.** 108/109, (10 Zilhicce 1335/27 Eylül 1917).

³⁸⁸ BOA, **MF.ALY.** 109/77, lef 74 (5 Muharrem 1336/21 Ekim 1917).

³⁸⁹ Edebiyat Fakültesi Arşivi, **Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîn Zabıt Defteri (1329-1340)**, vr. 29-31.

Mevcut koşullarda bütçeye yük olmaması için “sınıf-1 ihzariye” derslerinin mevcut muallimler tarafından yapılması kabul edilmiştir.

Darülfünunda Yunan Kadim ve Latin Lisaniyat ve Edebiyatı kürsüsünün açılması kararlaştırılmıştır. Bu kürsüyü takip etmek isteyenler için ayrıca bu lisanlar hakkında belirli bir seviyede bilgi sahibi olması gerekli olduğundan ve öğrencilerin tarih-i kadim gibi bazı derslerde belgeleri inceleyebilmesi adına bu lisanlarda başlangıç seviyesinde bilgi kazandırmak için el sine-i hamse zümrelerinde olduğu gibi bu lisanların da sınıf-1 ihzari programına alınması uygun görölmüştür.

Müfredat programında yapılan değişikliklerin gerekçeleri verildikten sonra “mukarrerat” başlığı adı altında alınan bütün kararlar sıralanmıştır³⁹⁰. Bu kararların içinde dil öğrenimi ile ilgili olan maddeler şunlardır:

9. Madde: Zümre müdavimleri için Fransız, Alman ve İngiliz lisanlarından birini öğrenmesi zorunludur. Bu lisanlardaki bilgileri eksik olanlar veya bilgi sahibi olduğu lisandan başka bir lisanı öğrenme ihtiyacı olan öğrenciler o lisanın sınıf-1 ihzâriye derslerine devam etmesi zorunludur. Edebiyat zümresine giren öğrencilere Arabî ve Farisî dillerinde yeterli derecede bilgi kazandırmak adına aynı zamanda bu öğrencilerin Lisan Şubesinde oluşturulan Arabî ve Farisî zümrelerindeki dersleri takip etmesi esası kabul edilmiştir.

10. Madde: Arabî, Farisî, Fransızca, Almanca, İngilizce, Kadim Yunanca ve Latince lisanları sınıf-1 ihizâriyesi ile Macar, Rus, Yunan, Urdu lisanları gibi tahsili Dârülfünûnda başlayan el sine dersleri, zümre taksimatından ayrı olarak tahsili kabul edilen müstakil derslerdir.

18. maddede oluşturulan zümrelere ait asli ve yardımcı dersler ve bu derslere girecek hocaların bilgileri yer almaktadır. El sine Şubesi içerisinde oluşturulan zümreler ait bilgiler şu şekildedir:

Elsine Şubesi

³⁹⁰ Edebiyat Fakültesi Arşivi, **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîn Zabıt Defteri (1329-1340)**, vr. 29-33.

1. Arabî Zümresi

Dersler

Nazari ve Ameli Kitabet ve İnşa

Usul-i Tercüme

Şerh-i Mütun-i Edebiye

Tedkik ve İntikadat

Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye

Mükâleme ve Muhâzara

2. Farisî Zümresi

Dersler

Nazari ve Ameli Kitabet ve İnşa

Usul-i Tercüme

Şerh-i Mütun-i Edebiye

Tedkik ve İntikadat

Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye

Mükâleme ve Muhâzara

3. Fransızca Zümresi

Dersler

Nazari ve Ameli Kitabet ve İnşa

Usul-i Tercüme

Mükâleme ve Muhâzara

Şerh-i Mütun-i Edebiye

Tedkik ve İntikadat

Muallimler

Müderris Şevket Bey

Müderris Şevket Bey

Müderris Fehmi Bey

Müderris Fehmi Bey

Müderris İlyas Bey

Müderris İlyas Bey

Muallimler

Müderris Abdülkadir Nuri Efendi

Müderris Abdülkadir Nuri Efendi

Müderris Abdülkadir Nuri Efendi

Müderris Abdülkadir Nuri Efendi

Müderris Abdülkadir Nuri Efendi

Müderris Abdülkadir Nuri Efendi

Muallimler

Müderris Cenab Şahabeddin Bey

Müderris Cenab Şahabeddin Bey

Müderris Cenab Şahabeddin Bey

Müderris Şerif Bey

Müderris Şerif Bey

Tarih-i Lisan ve Kavaid-i Lisaniye
ve Edebiye

Müderriş Mesrubyan Bey

4. Almanca Zümresi

Dersler

Şerh-i Mütun-i Edebiye

Tedkik ve İntikadat

Tarih-i Lisan ve Kavaid-i Lisaniye
ve Edebiye

Uşul-i Tercüme

Nazari ve Ameli Kitabet ve İnşa

Mükâleme ve Muhâzara

Muallimler

Müderriş Richter Bey

Müderriş Richter Bey

Müderriş Richter Bey

Müderriş Cemil Bey

Müderriş Neftel Efendi

Müderriş Neftel Efendi

5. İngilizce Zümresi

Dersler

Nazari ve Ameli Kitabet ve İnşa

Uşul-i Tercüme

Mükâleme ve Muhâzara

Şerh-i Mütun-i Edebiye

Tedkik ve İntikadat

Tarih-i Lisan ve Kavaid-i Lisaniye
ve Edebiye

Muallimler

Müderriş Mahmud Bey

Müderriş Mahmud Bey

Müderriş Mahmud Bey

Müderriş Barsamyan Efendi

Müderriş Barsamyan Efendi

Müderriş Barsamyan Efendi

19. maddede Elşine Şubesinde zümreler haricinde kalan müstakil derslerin muallimleri ve müfredat programları bulunmaktadır:

Macarca

Müderriş Mesaros Bey

Yunanca

Müderriş Nureddin Bey

Ruşça

Ahmed Saib Bey

Dersler için müşterek program:

Hurufatın eşkâl ve tasrifatı, kıraat, müfredat-ı lugaviyye, cümle tertibatı, sarf mukadematı, mükâleme, imla, Türkçeye tercüme edilmek üzere kıraat, sarf, tahlil-i sarf, nahiv, tercüme, usul-i kitabet ve inşa, edebiyat, lisan tarihi.

Urdu Lisanı

Müderriş Abdülcebbar Hayri Efendi

Müfredat-ı lugaviyye, mükâleme ve kavaid-i lisaniye, imla ve inşa, malumat-ı edebiye ve malumat-ı umumiye, tercüme ve kitabet.

Aynı madde altındaki açıklamalarda, Arabî, Farisî, Fransızca, Almanca, İngilizce sınıf-ı ihzâriye dersleri müracaat edecek talebenin seviyesine göre belirleneceğinden dolayı şimdilik bu derslere bir programın oluşturulmasının gerekli görülmediği belirtilmiştir. Ayrıca Kadim Yunanca ve Latince sınıf-ı ihzâriyesinin gerek zümresine ve gerekse sınıf-ı ihzâriyesine ait programın, gerekli öğrenci miktarının oluşması ve müderriş ve muallimlerinin de tayin edilmesinden sonra oluşturulacağı ifade edilmiştir.

Müfredat programının ikinci bölümünde Dârülfünûn Edebiyat Fakültesine devam eden Dârümuallimîn-i Âliye talebesinin üç sene zarfında mekâtib-i sultânîye muallimliği yapabilmeleri için devam etmeleri gereken zümreler sıralanmıştır³⁹¹. Bu öğrencilerim lisan muallimliği yapabilmeleri için devam etmeleri gereken zümreler şu şekildedir:

6. Madde: Arabî, Farisî, Almanca, Fransızca ve İngilizce muallimlikleri için bu lisanlara ait zümre dersleri ile Edebiyat zümresinde bu lisanların tarih-i edebiyatına ait derslerin tahsili mecburidir. Bu zümreler ve dersler şu şekildedir:

Arabî: Arabî Zümresine ve Arap Tarih ve Edebiyatı dersine

³⁹¹ Edebiyat Fakültesi Arşivi, **Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrişin Zabıt Defteri (1329-1340)**, vr. 34b.

Farisî: Farisî Zümresine ve İran Tarih ve Edebiyatı dersine

Fransızca: Fransızca Zümresine ve Fransız Tarih ve Edebiyatı dersine

Almanca: Almanca Zümresine ve Alman Tarih ve Edebiyatı dersine

İngilizce: İngilizce Zümresine ve İngiliz Tarih ve Edebiyatı dersine

Müfredat programının üçüncü bölümünde “Teşkilat-ı Esasiye” başlığı adı altında Edebiyat Fakültesinde oluşturulan bütün zümrelerin dersleri, müderrisleri, dershaneler, ders saatlerine dair açıklamalar³⁹² yer almıştır.

Açıklamalara göre, Elsine Şubesinde oluşturulan Arabî, Farisî, Fransızca, Almanca ve İngilizce zümreleri, sultani mekteplerinde bu lisanları okumuş olan öğrencilere yönelik oluşturulmuştur. Elsine Şubesindeki öğretimin esas amacı bu öğrencilerin muallim olarak yetişmesidir. Bununla birlikte zümrelere devam eden öğrencilerden başka bir lisanı öğrenmek isteyenler veya bu lisanı uygulamalı olarak öğrenme ihtiyacında bulunacak olanlar, yukarıda adı geçen lisanlarla birlikte Kadim Yunan ve Latin lisanlarının öğretimi yapılacak sınıf-ı ihzariye derslerin devam edeceklerdir.

Bu açıklamadan sonra Lisan Şubesinde oluşturulan zümrelerde okutulacak dersler, derslere girecek müderrisler, dersin yapılacağı dershaneler ve ders saatlerine dair açıklamalar yapılmıştır:

Arabî Zümresi

Arabî zümresinin dersleri: Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet ve Usul-i Tercüme, Mükâleme ve Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye, Şerh-i Mütun-ı Edebiye ve Tedkik ve İntikad-ı Asar dersleridir. Bu zümreye devam eden Dârülmuallimîn-i Âliye talebeleri Edebiyat ve Elsine-i Samiye Lisaniyatı zümrelerinde ortak olarak okutulacak Arap Tarih-i Edebiyatı derslerinde devam mecburlardır.

1. Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet ve Usul-i Tercüme

³⁹² Edebiyat Fakültesi Arşivi, **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisîn Zabıt Defteri (1329-1340)**, vr. 35-40.

Bu derslerin muallimi Şevket Bey Efendidir. Mahall-i tedrisi: Dârülfünûn binası içinde bulunan lisan dershanelerdir Cumartesi günleri saat 11.00-12.00’de Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet, Pazar ve Salı günleri saat 14.00-15.00’de Usul-i Tercüme dersleri tedris olunur. Bu dersler herkese açık değildir³⁹³.

2. Mükâleme ve Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye

Muallim İlyas Sami Bey Efendidir. Mahall-i tedrisi: Dârülfünûn binası içinde bulunan lisan dershaneleridir. Pazar ve Çarşamba günleri saat 11.00-12.00’de, Pazartesi günleri saat 10.00-11.00’de ve Salı günleri saat 9.00-10.00’da tedris olunur. Bu dersler herkese açık değildir.

3. Şerh-i Mütun-ı Edebiye ve Tedkik ve İntikad-ı Asar

Bu derslerin muallimi Arap Tarih ve Edebiyatı müderrisi Fehmi Bey Efendidir. Mahall-i tedris: Dârülfünûn binası içinde bulunan lisan dershaneleridir. Cumartesi günleri saat 14.00-16.00’da, Salı günleri saat 10.00-12.00’de tedris olunur. Bu dersler herkese açık değildir.

Farisî Zümresi

Bu zümrenin dersleri: Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet, Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye, Şerh-i Mütun-ı Edebiye, Tedkik ve İntikad-ı Asar, Usul-i Tercüme ve Mükâleme dersleridir. Cümlesinin muallimi Abdülkadir Nuri Efendidir. Ve mahall-i tedrisi: Dârülfünûn binası içinde bulunan lisan dershaneleridir. Bu dersler herkese açık değildir.

Derslerin saatleri şu şekildedir:

Gün	Saat	Ders
Cumartesi	10.00-12.00	Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet
Pazar	10.00-12.00	Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye

³⁹³ Müfredat programında “Umuma küşade değildir.” ibaresiyle yazılan bu cümleden bu derslere yalnızca Edebiyat Fakültesi ve Dârümuallimîn-i Âliye öğrencilerinin devam edebileceği anlaşılmaktadır.

Çarşamba	10.00-12.00	Şerh-i Mütun-ı Edebiye ve Tedkik ve İntikad-ı Asar
Perşembe	9.00-11.00	Usul-i Tercüme ve Mükâleme

Bu zümreye devam edecek olan Dârülmuaallimîn-i Âliye talebesinin Edebiyat zümresi derslerinden İran Tarih-i Edebiyatı dersini takip etmesi zorunludur.

Fransızca Zümresi

Bu zümrenin dersleri: Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet, Usul-i Tercüme ve Mükâleme, Şerh-i Mütun-ı Edebiye, Tedkik ve İntikad-ı Asar, Tarih-i Lisan ve Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye dersleridir. Bu zümreye devam edecek olan Dârülmuaallimîn-i Âliye talebesinin Edebiyat zümresi derslerinden Fransız Tarih-i Edebiyatı dersini takip etmesi zorunludur.

1. Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet, Usul-i Tercüme ve Mükâleme

Bu dersin muallimi Cenab Şahabeddin Bey Efendidir. Ve mahall-i tedrisi Dârülfünûn binası içinde bulunan lisan dershaneleridir. Cumartesi günleri saat 10.00-11.00'de Usul-i Tercüme ve Mükâleme, Pazartesi günleri saat 10.00-12.00'de, Çarşamba günleri 9.00-11.00'de Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet dersleri okutulacaktır. Herkese açık değildir.

2. Şerh-i Mütun-ı Edebiye, Tedkik ve İntikad-ı Asar

Bu derslerin muallimi Şerif Bey Efendidir. Mahall-i tedrisi Dârülfünûn binası içinde bulunan lisan dershaneleridir. Salı günleri saat 10.00-11.00'de, Çarşamba günleri saat 15.00-16.00'da tedris olunur. Herkese açık değildir.

3. Tarih-i Lisan ve Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye

Bu derslerin muallimi Mesrubyan Efendidir. Mahall-i tedrisi Dârülfünûn binası içinde bulunan lisan dershaneleridir. Pazartesi, Perşembe günleri saat 9.00-10.00'da Tarih-i lisan, Cumartesi ve Salı günleri saat 15.00-16.00'da Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye dersleri tedris olunur. Herkese açık değildir.

Almanca Zümresi

Bu zümrenin dersleri: Yine Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet, Usul-i Tercüme ve Mükâleme ve Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye, Tarih-i Lisan ve Şerh-i Mütun-ı Edebiye ve Tedkik ve İntikad-ı Asar dersleridir. Bu zümreye devam edecek olan Dârülmuallimîn-i Âliye talebesinin Edebiyat zümresi derslerinden Alman Tarih-i Edebiyatı dersini takip etmesi zorunludur.

1. Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet, Mükâleme ve Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye

Bu derslerin muallimi Martin Neftel Bey Efendidir. Mahall-i tedrisi Dârülfünûn binası içinde bulunan lisan dersaneleridir. Pazartesi günleri saat 14.00-16.00'da İnşa ve Kitabet, Çarşamba günleri saat 10.00-12.00'de Mükâleme ve Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye dersleri tedris olunur. Herkese açık değildir.

2. Usul-i Tercüme

Muallimi Cemil Bey Efendidir. Mahall-i tedrisi: Dârülfünûn binası içinde bulunan lisan dersaneleridir. Pazar günleri saat 14.00-16.00'da, Perşembe günleri saat 15.00-16.00'da tedris olunur. Herkese açık değildir.

3. Tarih-i Lisan ve Şerh-i Mütun-ı Edebiye ve Tedkik ve İntikad-ı Asar

Bu derslerin muallimi Alman Tarih-i Edebiyatı müderrisi Richter Bey Efendidir. Mahall-i tedrisi: Dârülfünûn binası içinde bulunan lisan dersaneleridir. Pazartesi günleri saat 10.00-12.00'de ve Salı günleri saat 14.00-16.00'da tedris olunur. Herkese açık değildir.

İngilizce Zümresi

Bu zümrenin dersleri: Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet, Tarih-i Lisan, Mükâleme ve Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye, Şerh-i Mütun-ı Edebiye, Tedkik ve İntikad-ı Asar ve Usul-i Tercüme dersleridir. Bu zümreye devam edecek olan Dârülmuallimîn-i Âliye talebesinin Edebiyat zümresi derslerinden İngiliz Tarih-i Edebiyatı dersini takip etmesi zorunludur.

1. Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet, Tarih-i Lisan, Mükâleme ve Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye ve Tedkik ve İntikad-ı Asar

Bu derslerin muallimi Barsamyan Bey Efendidir. Mahall-i tedrisi Dârülfünûn binası içinde bulunan lisan dershaneleridir. Herkese açık değildir. Ders saatleri şu şekildedir:

Gün	Saat	Ders
Cumartesi	9.00-10.00	Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet
Pazartesi	9.00-10.00	Tarih-i Lisan
Salı	9.00-10.00	Mükâleme ve Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye
Perşembe	9.00-10.00	Şerh-i Mütun-ı Edebiye, Tedkik ve İntikad-ı Asar

2. Usul-i Tercüme

Muallimi Mahmud Bey Efendidir. Mahall-i tedrisi: Dârülfünûn içinde bulunan lisan dershaneleridir. Cumartesi, Pazartesi ve Salı günleri saat 14.00-15.00'de tedris olunur. Herkese açık değildir.

Dürus-ı Müstakile

Yukarıda adı geçen zümreler dışında herkesin devam edebileceği Rumca, Rusça, Macarca ve Urdu lisanı dersleri sürdürülecektir. Bu dersler Dârülfünûn binası içinde bulunan lisan dershanelerinde okutulacaktır. Macarca muallimi etnografya müderrisi Mesaros Bey Efendidir. Rusça muallimi Ahmed Saib, Rumca muallimi Nureddin ve Urdu lisanı muallimi Abdülcebbar Hayri Bey Efendilerdir. Ders saatleri şu şekildedir:

Gün	Saat	Ders
Cumartesi	14.00-15.00	Macarca, Rusça, Rumca
Pazar	14.00-16.00	Urdu lisanı
Pazartesi	14.00-15.00	Macarca, Rusça, Rumca, Urdu Lisanı
	15.00-16.00	Urdu lisanı

Salı	14.00-16.00	Urdu lisanı
Çarşamba	14.00-15.00	Macarca, Rusça, Rumca, Urdu
		Lisanı
	15.00-16.00	Urdu Lisanı
Perşembe	14.00-15.00	Macarca, Rusça, Rumca

Sınıf-1 İhzâriye (Hazırlık Sınıfı)

Arabî, Farisî, Fransızca, Almanca, İngilizce, Kadim Yunanca ve Latince lisanları derslerinden oluşan bu lisanlara diğer zümre öğrencileri veya bu lisanları öğrenmek isteyenler devam edebilecektir. Sınıf-1 İhzâriye'ye yönelik teşkilat ve program bu sınıfa devam edecek talebinin belirlenmesinden sonra oluşturulacaktır.

Programda zümrelerde okutulacak derslerin yalnızca adları yer almış, bu derslerin içeriği hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Yine de hemen hemen bütün zümrelerde ortak olarak okutması düşünülen derslerden; “*Ameli ve Nazari İnşa ve Kitabet*” dersi, yazı yazmaya (telif etme) yönelik hem teorik bilgilerin öğretileceği hem de yazı yazmayla ilgili uygulamaların yapılacağı bir ders olduğu söylenebilir. “*Usul-i Tercüme*” dersi adından da anlaşılacağı üzere tercüme yöntemlerine dair bir ders olup çeviri uygulamalarının yapılacağı bir dersti. “*Mükâleme*” ise öğrencilerin öğreneceği dili konuşmasına yönelikti. “*Kavaid-i Lisaniye ve Edebiye*” hem dile ait dil bilgisi kurallarının öğretileceği hem de edebiyatla alakalı birtakım teorik bilgilerin verileceği bir dersti. “*Şerh-i Mütun-ı Edebiye*” dersi yine edebiyatla alakalı bir ders olup bu derste edebi metinlerin ayrıntılı olarak açıklanması ve yorumlanması amaçlanmaktaydı. Son olarak “*Tedkik ve İntikad-ı Asar*” edebi eserlerin incelenip bu eserlerin edebi tenkitleri yapılacaktı. Özetle Lisan Şubesinde oluşturulan zümrelerde okutulacak dersler; konuşma, yazma, tercüme, dil ve edebiyat dersleridir.

1917-1918 ders yılında uygulanmak üzere yapılan bu düzenlemelerle Lisan Şubesinin, Edebiyat Fakültesi içerisinde bir şube olarak yer aldığı ve önceden bu şubede okutulmakta olan derslere ait programların uzmanlaşmaya yönelik ve daha ayrıntılı hazırlandığı görülmektedir. Yine eskisi gibi dil öğretmeni yetiştirmeyi ve dil

öğretimini amaçlayan Lisan Şubesinde, dil ve edebiyat derslerinin yer aldığı zümrelerin birer bilim dalı haline geldikleri söylenebilir³⁹⁴.

Daha önce Lisan Şubesi programında yer alıp da çok az kişi tarafından seçildiği için öğretimi yapılamayan Macarca, Rumca, Rusça, Yunanca ve Urdu dilleri müfredat içerisine “dürûs-ı müstakile” adıyla alınmıştır. Edebiyat Fakültesinin tüm öğrencilerinin Batı dillerinden birini (Fransızca, Almanca ve İngilizce) öğrenmesi zorunlu tutulmuştur. Edebiyat zümresine devam edecek öğrenciler, Arapça ve Farsçayı da seçmek zorundaydı.

Bu süreçte Edebiyat Fakültesinde yapılan düzenlemelerden birisi de Fakülte eğitiminin lisans ve doktora olmak üzere ayrılması ve sömestr (yarıyıl) usulünün kabul edilmesiydi. Lisans öğretim süresi de altı yarıyıldan üç yıl olarak kabul edilmiştir. Yine Dârülfünûn Edebiyat Fakültesine devam eden Dârülmuallimîn-i Âliye talebesinin devam edecekleri zümrelerle üç sene zarfında mekâtib-i sultânîye muallimi olabileceği ifade olunmuştur.

Lisan Şubesinde lisanları az bilen veya hiç bilmeyenlerin eksiklerini tamamlamak için açılması düşünülen “sınıf-ı ihzâriye (hazırlık sınıfı)” mali sebeplerden dolayı açılamayacaktır³⁹⁵. Bununla birlikte müfredatın hazırlandığı yıllar savaş dönemi olduğundan ve Dârülfünûn öğrencilerinin birçoğunun savaşa katılmasından dolayı yapılan bu düzenlemeler tam olarak uygulanamamıştır. Nitekim 1918’e gelindiğinde Arabî, Farisî, Fransızca, Almanca ve İngilizce zümreleri kayıtlı öğrenci olmadığından dolayı açılamamıştır. Sadece Dârülmuallimîn talebesine yönelik Fransızca ve Almanca dersleri devam ettirilmiştir³⁹⁶. Ayrıca bu öğrencilerle birlikte hariçten Lisan Şubesinde öğrenim görmekte olan az sayıda öğrenci eğitime devam edebilmişti. Nitekim aşağıda aktaracağımız belge bu bilgileri doğrulamaktadır.

---

³⁹⁴ Yukarıda da izah edildiği üzere zümrelere ait müfredat programları açıklamadan önce bu husus şöyle ifade edilmiştir. “Elsine şubesinden mübeddil olan Arabî, Farisî, Fransızca, Almanca ve İngilizce zümreleri mekâtib-i sultânîyede bu lisanları tahsil eylemiş olan tâlibine mahsus ve bu lisanlar için muallim yetiştirmek gayesini müteveccih olup diğer zümreler müdavimlerinden bir lisan hakkında ikmal-i malumat etmek veya bu lisanı ameli surette öğrenmek ihtiyacında bulunacak olanlar ayrıca bu lisanlarla Kadim Yunanca ve Latince için küşad edilecek sınıf-ı ihzâriye derslerine devam edeceklerdir.”

³⁹⁵ A.g.e., s. 151.

³⁹⁶ A.g.e., s. 205.

13 Mart 1918’de Almanca lisanı tercüme sınıfı talebesinden beş efendi Almanca muallimi Cemil Bey’in dersine devam etmediğine dair bir dilekçe yazmıştır. Nezâret de bu durumun nedenini Dârülfünûn Müdürlüğüne sormuştur³⁹⁷. Dârülfünûn Müdürlüğünün, Maârif Nezâretine yaptığı açıklamada Cemil Bey’in derse neden girmedığı açıklandığı gibi yukarıda da bahsettiğimiz Lisan Şubesi müfredat programında yapılan değişikliklerden ve mevcut durumundan bahsedilmiştir³⁹⁸:

“Cemil Bey, Dârülfünûn öğrencileriyle Darümuallimîn-i Âliye talebesini haftada birer saat (Pazar günü öğleden sonra saat iki çeyrekten üç çeyrek geçeye kadar) tercüme dersini vermekte olup asli talebesi (Dârülfünûn talebesi) bulunmaması ve Darümuallimîn-i Âliye talebesinin de vakitlerinin müsait olmaması nedeniyle derse devam edememektedir. Bu öğrenciler ders saatlerinden sonra geldiklerini belirterek Cemil Bey’in dersine devam etmediğinden ve öğretimin düzenli olarak yapılmadığından aksayan öğrenimlerinin giderilmesi temennisinde bulunmuşlardır. Bu beş efendi talebe-i asliye ile beraber yabancı dil öğrenimi gören talebe-i hariciyedendir. Bu sene-i dersiyeden itibaren Meclis-i Müderrisi’nce hazırlanan mevcut programa göre Elsin Şubesi şark ve garp lisanlarından oluşan Arabî, Farisî, Fransızca, Almanca ve İngilizce adlarıyla beş zümreye ayrılmıştır. Nizamnâme gereği bu zümrelere devam edeceklerin fakültenin diğer şubelerine bağlı zümre talebeleri gibi sultânî mezunu veya o derecede olduklarını imtihan ile ispat etmeleri gerekmekte ve bu talebeler de zikredilen vasfı taşımaktadırlar. Fakat bu vasıfta başka talebe müracaatta bulunmadığından tabi olarak öğretim yapılamamaktadır. “Dürûs-ı müstakile” adı altındaki Rumca, Rusça, Macarca ve Urdu lisanlarına devam edecekler hakkında hiçbir vasıf aranmadığı halde bu lisanlara bir iki talebe ancak devam etmektedir. Geçen seneye kadar öğrenimini sürdüren harici talebenin bundan sonra da devamlarını sağlamak için Darümuallimîn-i Âliye talebesinin tabi olacağı program değiştirilmiş ve yabancı dil öğretimi için de Edebiyat ve Fünûn Fakültelerine mensup Darümuallimîn-i Âliye talebelerinin de devamını sağlayacak ders saatleri düzenlenmiş ve muallimlere haber verilmiştir. Her ne kadar harici talebeler için yabancı dil öğretiminin yapılması gerekli değilse de bu beş efendinin şimdiye kadar

³⁹⁷ BOA, MF.ALY. 114/70, lef 1 (13 Cemaziyülahır 1336/26 Mart 1918).

³⁹⁸ BOA, MF.ALY. 114/70, lef 2 (13 Cemaziyülahır 1336/26 Mart 1918).

takip ettikleri dillerden edindikleri bilgiler dikkate alınarak Darülmuallimîn-i Âliye talebesi için belirlenen saatlerde öğretim görmesi sağlanmıştır.”

Genel olarak 1915-1918 arasında faaliyette olan Lisan Şubesinde (Fakültesinde) ders programı ve görev yapan muallimler şu şekildedir³⁹⁹:

Tablo-28			
Dârülfünûn Lisan Şubesi Ders Programı ve Muallimler			
Maaş	Memuriyeti	İsmi	Açıklamalar
2000	Arapça Muallimi	İlyas Efendi	Muş Mebusu
2000	Arapça Muallimi	Fehmi Efendi	Bağdadlı
2000	Arapça Tercüme Muallimi	Şevket Bey	-
2000	Almanca Tercüme Muallimi	Cemil Bey	-
2000	Almanca Muallimi	Mösyö Martin Neftel	-
2000	Almanca Muallimi	-	Münhaldır
2500	İngilizce Tercüme Muallimi	Mahmud Bey	-
2000	İngilizce Muallimi	Barsamyan Efendi	-
1500	İngilizce Muallimi	-	Münhaldır
2000	Fransızca Tercüme Muallimi	Cenab Şehabeddin Bey	-
2000	Fransızca Muallimi	Mesrubyan Efendi	-
2000	Fransızca Muallimi	Şerif Bey	-
2000	Rusça Tercüme Muallimi	-	Münhaldır
2000	Rusça Muallimi	Ahmed Saib Bey	-
2000	Rusça Muallimi	-	Münhaldır
-	Macarca Muallimi	Mesaros Efendi	Senevi 750 lira Osmânî maaşla ve beş sene müddetle
3000	Farisî Muallimi	Abdülkadir Nuri Efendi	-
3000	Urdu Lisanı Muallimi	Hindli Abdülcebbar Hayrı Efendi	-

³⁹⁹ BOA, **MF.ALY.** 172/11, lef 7 (12 Safer 1341/4 Ekim 1922).

2000	Yunanca Muallimi	Kavurzade Nureddin Bey	-
2000	Yunanca Muallimi	-	Münhaldır
2000	Yunanca Muallimi	-	Münhaldır
2000	İtalyanca Muallimi	-	Münhaldır
2000	İtalyanca Muallimi	-	Münhaldır
2000	İtalyanca Muallimi	-	Münhaldır
2000	Çince Muallimi	-	Münhaldır
2000	Çince Muallimi	-	Münhaldır
2000	Çince Muallimi	-	Münhaldır
-	Alman Lisanı ve Edebiyatı Müderrisliği	Mösyö Werner Richter	750 lira senevi
2000	Alman Lisanı ve Edebiyatı muavinliği	Fazıl Berki	2 Nisan 1333 tarihli kararname ile tayin kılınmıştır.
Kaynak: BOA, MF.ALY. 172/11, lef 7 (12 Safer 1341/4 Ekim 1922).			

Alman Lisanı ve Edebiyatı dersi Edebiyat Fakültesi Edebiyat bölümü ders programında yer almaktaydı. Yabancı öğretim üyelerinin derslerine yardımcı olmak ve öğretim üyelerinin derste anlattıklarını tercüme etmek üzere Almanca bilen muavinler (yardımcılar) atanmıştır. Alman Lisanı ve Edebiyatı muallimi Werner Richter'in yardımcılığını Fazıl Berki Bey yapmıştır.

3.2.2. Lisan Şubesinde Öğretim

Lisan Şubesinde öğretimin nasıl yapılacağına dair ilk bilgileri Dârülfünûn Müdürlüğünün Maârif Nezâretine gönderdiği bir yazıdan anlamaktayız. Buna göre:

“Elsine Şubesinde Urdu ve Farisî lisanlarının tedrisatı (öğretimi) üçer diğer yabancı dillerin öğretimi beşer sene olarak düzenlenmiştir. Dersler, birinci ve ikinci senelerde haftada dörder; üçüncü, dördüncü ve beşinci senelerde üçer saat olacaktır. Farisî ve Urdu lisanları hariç her lisanın bir tercüme, diğerleri tatbikat ve edebiyat muallimleri olmak üzere üçer muallimi olacak, bunlardan biri müptedilere amelî (uygulama)

kısmına daha fazla önem verecek diğeri de tedrisat-ı nazariyeyi (teorik öğretim) gerçekleştirecek ve üçüncüsü de çeviri dersleri verecektir.⁴⁰⁰”

İleriki tarihlerde Lisan Şubesinde öğretimin nasıl yapılacağına dair bir talimatnâme hazırlanmıştır. 10 Mayıs 1916 (27 Nisan 1332) tarihli Elsine Şubesi Talimatnâmesinin ilk bölümü tedrisata (öğretime) ayrılmış ve bu bölümde “Maârif Nezâreti tarafından gönderilmiş olan on maddelik talimatnâmenin teşkil edeceğini ve talimatnâmeye yalnızca on birinci maddenin ilave edildiği” belirtilmiştir. Maârif Nezâreti’nin hazırladığı “*Dârülfünûn Elsine Şubesinde Elsinenin Suret-i Tedrisine Dair Talimatnâme*” 5 Aralık 1915 yılında Dârülfünûn yönetimine iletilmiştir⁴⁰¹.

10 maddeden oluşan talimatnâmede Lisan Şubesinde öğretimin ne şekilde gerçekleşeceği hakkında bilgiler yer almaktadır⁴⁰². Talimatnamedeki bilgilere göre Lisan Şubesinde okutulacak olan yabancı dillerin öğretimi üç devreye ayrılmıştır (Madde-1). Bu devreler şu şekildedir:

Birinci Devre: Arapça, Almanca, İngilizce, Fransızca, Rusça, Macarca, İtalyanca, Yunanca, Çince dillerinde birinci sene ve ikinci senenin ilk altı ayını; Farsça ve Urdu dillerinde birinci seneyi,

İkinci Devre: Arapça, Almanca, İngilizce, Fransızca, Rusça, Macarca, İtalyanca, Yunanca, Çince dillerinde ikinci senenin ilk altı ayı⁴⁰³ ile üçüncü ve dördüncü seneleri; Farsça ve Urdu dillerinde ikinci seneyi

Üçüncü Devre: Arapça, Almanca, İngilizce, Fransızca, Rusça, Macarca, İtalyanca, Yunanca, Çince dillerinde beşinci seneyi; Farsça ve Urdu dillerinde üçüncü seneyi ihtiva eder.

Talimatnameye göre lisan öğretiminde “*tarik-i bila-vasıta (metot-ı direkt)*” usulü kullanılacaktır (Madde-2). Birinci devrede talebelere en yaygın kullanılan kelimeler öğretilip öğrenciler kavâit (gramer) hatası yaptırmamaya alıştırmakla beraber işitme ve konuşma becerilerini alıştırmaya dikkat edileceği belirtilmiştir

⁴⁰⁰ BOA, **MF.ALY.** 85/110, (29 Muharrem 1334/7 Aralık 1915).

⁴⁰¹ BOA, **MF.ALY.** 85/95, (27 Muharrem 1334/5 Aralık 1915).

⁴⁰² BOA, **MF.ALY.** 92/2, lef 2 (7 Recep 1334/10 Mayıs 1916).

⁴⁰³ Talimatnâmede ilk altı ay yazılıdır. Fakat kâtip burada yanlışlıkla son altı ay yerine ilk altı ay yazmış olabilir.

(Madde-3). Ayrıca talebe sayısı 30'u geçerse o sınıf iki şubeye ayrılacak (Madde-4) ve bu takdirde her iki şubede birinci devrenin muallimi ders verecektir (Madde-5). İkinci devrede, kullanılacak kelimeler arttırılacak ve talebelere dilin grameri daha iyi bir şekilde öğretilcektir. Talebeleri devam ettikleri lisan ait yazılmış kitap ve yayımları anlayıp bu lisan ile bizzat yazabileceği bir seviyeye getirmeye gayret edilecektir. Bundan başka bu devrede talebelere öğrendiği lisan aracılığı ile bu lisanı konuşan devletlerdeki halkın durumlarını, o ülkenin geçim tarzını, edebiyatını öğrenmeleri sağlanacaktır (Madde-6). Üçüncü devrede ise Edebiyat pekiştirilerek eserlerin, öğrenilen dilden Türkçeye, Türkçeden de öğrenilen dile tercümesi yaptırılacağı belirtilmiştir (Madde-7).

Talimatnamede yukarıdaki bilgilerin dışında “Mevadd-ı Saire” başlığı adı altında öğretime dair bilgiler verilmiştir. Buna göre dersler ara vermeksizin en az bir buçuk saat sürecektir (Madde-8). Lisan Şubesi öğleden sonra ikiden altı buçuğa kadar açık olacaktır (Madde-9). Ayrıca müderrislerin yabancı dil öğretiminde takip edecekleri usule dair olan “*Mekatib-i Sultânîye Talimatnâmesi*” içerisinde yer alan lisan öğretimi hakkındaki açıklamaları dikkate almaya mecbur oldukları vurgulanmıştır (Madde-10).

Son maddede muallimlerin kullanacağı metot olan, önceki bölüm de bahsedilen, “metot-ı direkt” hakkındaki açıklamalar “*Mekatib-i Sultânîye Ders Programı*” içerisinde “*Elsine-i Ecnebi Tedrisi Hakkında Talimatnâme*”de yer almaktadır⁴⁰⁴. Muallimlerin dikkate alması gerektiği bu talimatnâmeden bahsetmek yerinde olacaktır:

Talimatnâmeye göre talebenin öğreneceği lisanı en hızlı ve güvenilir şekilde öğretmenin yolu “*tarik-i bila-vasıta*⁴⁰⁵ (metot-ı direkt)”dır. Bu usul hem tümevarım yöntemi ile ilgili hem de uygulamalı bir yöntemdir. Tümevarımla ilgilidir çünkü ana dil yerine öğrenilen dil kullanır. Bu metotta öğretimin ilkeleri farklıdır. Tamamen gözleme dayanır. Uygulamalıdır çünkü öğrencinin öğrendiği kelimeler aracılığıyla

⁴⁰⁴ Maârif-i Umumiye Nezâreti Telif ve Tercüme Dairesi, **Mekatib-i Sultânîye Ders Programı**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1331, s. 244-260.

⁴⁰⁵ Elsine öğreniminde doğal yöntem anlamına gelmekle beraber bu usulün (usul-i şifahi) iyi bir plan ve devamlı bir tedric (yavaş yavaş ilerleme) dairesinde tatbik edilmesi gerekir. (Talimatnâmedeki dipnot)

fikirlerini beyan etmeye alışması sağlanır. Bu öğretim yöntemi hem gözleme dayalı hem de uygulamalı olduğu için her ikisinin birlikte ve birbirleri aracılığıyla gelişmesi amaçlanır.

Bu metodu kullanıp iyi bir sonuç alabilmek için öğretime ayrılacak seneler üç dereceye bölünmüştür. Bu kısımda yukarıda bahsettiğimiz “*Dârülfünûn Elsine Şubesinde Elsinenin Suret-i Tedrisine Dair Talimatnâme*”de yer alan üç devredeki açıklamaların aynıları vardır. Ek olarak bu devrelerde belirlenen zamanlara kesin olarak uyulmasının şart olmadığı, bir devre zarfında kazandırılması gerekli olan bilgileri öğrenci iyi şekilde edinmemişse bir üst devreye geçirilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Keza daha önce dilde bilgisi olan öğrenciler için bir devreyi kısaltmak da mümkündür. Talimatnâmenin devamında belirlenen devrelerin müfredatı ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Birinci Devre

İşitme ve Konuşma Becerilerini Alıştırma-Talebeyi Konuşmaya Yönelme

Telaffuz

Muallimler ilk olarak öğrenciye doğru bir telaffuz ve anlaşılır bir şive (söyleyiş) kazandırmaya çalışmalıdır. Bunu başarmak için⁴⁰⁶ de kelimeleri kendisi bizzat ağır ağır, hecelerini ayırarak telaffuz eder, ağzından çıkan seslerin aynıları talebede çıkıncaya kadar bazen bir öğrenciye bazen de tüm sınıfa tekrar ettirir⁴⁰⁷. Bunu yaptıktan sonra kelimeyi tahtaya yazar⁴⁰⁸ ondan sonra o kelimeyi yine tekrar ettirebilir. Eğer yazılan kelimenin telaffuzunda öğrenci tereddüt ediyorsa o kelimenin söylenişini öğretir ve telaffuz alıştırmalarına devam eder.

⁴⁰⁶ Muallimin ilk önce çalışacağı şey talebeyi doğru bir telaffuza alıştırmak olacaktır. Öğrencinin yazılan kelimeleri olduğu gibi telaffuz etmesine fırsat tanımadan kelimelerin doğru telaffuzunu önceden söyleyecektir. (Talimatnâmedeki dipnot)

⁴⁰⁷ Hep bir ağızdan ahenk ile kelimeleri okumanın telaffuza alışmada büyük bir önemi olabilir. Böyle şeylerin bütün sınıf talebesinin dikkatini tespit ve okunuş sırasında ikaz etmek gibi faydaları vardır. Ancak bu gibi alıştırmaların çeşitli sakıncaları olduğu için bunları yapmak bazen iyi netice vermeyebilir. Bu yüzden bu alıştırmaları kötü tatbik etmektense hiç yapmamak daha iyidir. (Talimatnâmedeki dipnot)

⁴⁰⁸ Telaffuzu ve yazımı zor olan kelimeleri tahtaya yazmadan önce o kelimelerin öğrenciler tarafından güzel bir biçimde telaffuz edilinceye kadar beklemesi, bu müddette bununla ilgili alıştırmayı yaptırarak vakit geçirmesi ihtimaldir ki daha faydalı olacaktır. (Talimatnâmedeki dipnot)

Bundan sonra muallim bu usul dairesinde bazı ifadeleri ve cümleyi oluşturan kelimelerin özelliklerini ve telaffuzunu öğretmeye başlar. Muallim, öğretimin başından sonuna kadar bu usule riayet edecek ve telaffuzu yanlış yapılan kelimelerin söylenişini her zaman düzeltecektir.

Kelimelerin Öğretimi

Kelimelerin öğretimi sınıfta bulunan eşyaları göstererek ve ana dili mümkün olduğunca az kullanarak⁴⁰⁹ gerçekleştirilmelidir. Muallim sınıfta bulunan veya sınıfa getirebileceği eşya isimlerinin öğretimi ile işe başlar. Cümle oluşturmak için fiiller ve isimlerin öğretimine öncelik verilmelidir. İlk fiiller, kalkmak, tahta başına geçmek, okumak, yazmak vb. gibi talebenin sınıftaki eylem ve hareketlerinden daha sonra da muallimin kapıyı açmak, kolunu uzatmak gibi talebeye yaptıracığı hareketlerden aktarılır. Bundan sonra da günlük yaşamdaki manzaraları gösteren levhalar kullanılır⁴¹⁰. Bu levhalar küçük küçük hikâyeler ve çeşitli alıştırma için birer araçtır. Bu yöntemlerle kelimelere dair ilk öğrenim gerçekleşince okuma kitapları aracılığıyla derste öğrenen kelimelere (eşya, nesne vs.) yenileri eklenir. Ancak şurası açıktır ki kelimelerin öğretimi planlı bir şekilde olmalıdır. Bununla birlikte ilk devre tahsilinde öğrenci en çok kullanılan kelimeleri yavaş yavaş öğrenmiş olacaktır⁴¹¹.

Muallim en çok kullanılan kelime ve ifadeleri öğretmeye çalışmalıdır. Öğrencinin Türkçesini bilmediği eşya ve nesnelerin yabancı dildeki ismini söylemekten kaçınacaktır. Kelimeleri öğretmek için yukarıda bahsedilen çeşitli usulleri uygulayacak ve hiçbir şekilde kelimeleri liste halinde öğretmeyecek ve

---

⁴⁰⁹ Bu sözlü öğretim yöntemini canlandıracak en doğal araç, sınıfta bulunan, doğrudan işaret edilebilen gözle görülür nesnelerdir. Gerçek veya resimli eşya, resim, tablo vs. kullanılması çok faydalı olur. (Talimatnâmedeki dipnot)

⁴¹⁰ Levhaların faydaları üzerinde tartışılmaz. Fakat şu nokta da unutulmamalıdır ki kelimeleri öğrenmede kullanılacak başka araçlar da vardır. Bundan dolayı öğretimi yalnızca levhalara yüklemek ve levhaları uzun müddetle kullanmak iyi değildir. Bu söylenenler bir ağızdan ahenk ile okuma için de geçerlidir. Muallim farklı farklı araçlardan ve metotlardan yararlanacaksa da hiçbir zaman bunlarla yetinmeyecektir. Mesela öğretimi sadece mukavva, kadran üzerinde saatleri saydırmaya ayırmayacak veya senelerce tahta başında hesap yaptırmakla vakit geçirmeyecektir. Kullandığı araçlardan faydalandıktan sonra sürekli bunları kullanmaya devam etmek yararlı olmayacaktır. (Talimatnâmedeki dipnot)

⁴¹¹ Burada talebenin öğreneceği kelimelerle ilgili konuların listeleri verilmiştir. Örneğin çocuğun mektep hayatı, öğrencinin dershanede kullandığı eşyalar, arkadaşlarıyla ilişkileri, sınıftaki eşyalar gibi okul ve eğitim ile ilgili ve aile, çevre, geçim gibi hayat ile ilgili konular verilmiştir.

ezberletmeyecektir. Kelimeler ilk önce basit cümleler içinde bir araya getirilecek ve öğretilecektir⁴¹².

Kavait (Gramer)

Öğrenci gramere ait ilk bilgileri işte bu cümleler vasıtasıyla öğrenecektir. Gramer ihmal edilmek şöyle dursun aksine belli bir usul dairesinde öğretilecektir. Örneğin bu ilk devrenin sonunda öğrenci kelimelerin çekimi hakkında kararsız kalmamalıdır. Yine öğrencinin başlıca talim aracı emsile⁴¹³ olacağı gibi bu öğrenim yönteminde tamamen zatı ve aslı olmayan (değişikliğe uğramış) örnekler dikkate alınmayacaktır.

Muallim daha ilk derslerden itibaren ek bilgi vermeksizin kelimeleri daima dil bilgisine uygun şekliyle kullanmaya itina edecektir. Yavaş yavaş çeşitli kelimelerin benzer şekillerini bir araya getirecek, aynı kelimeyi çeşitli şekillerde tanıttacak ve bu şekilde kuralları öğretecek örnekleri oluşturacaktır.

Burada en mühim şey kaideden (kurallardan) evvel dilbilgisi kurallarına (fiil çekimleri ve cümle yapılarına) kulağı alışmış ve kaidede daima açık ve kısa olmakla beraber, talebe bu bilgilere (dil bilgisine) yanlış doğruyu ayıracak biçimde zaten sahip bir durumda olmalıdır⁴¹⁴.

Konuşma

Bu ilk devrede konuşma hem amaç hem de araç olacaktır. Konuşma doğal olarak öğrencilerin önceden öğrenilmiş cümleler ile ifade edebileceği, muallimin öğrenilen müfredat yardımıyla oluşturacağı birbiri ardına sorularla (soru-cevap) sağlanacaktır.

Bundaki ilk amaç öğrencinin zihnine canlı kelimeler yerleştirmek ve kulağını doğru bir ifade şeklini aramaya alıştırmaktır. Dolayısıyla öğrenciyi daima bir cümle ile cevap vermeye alıştırmak faydalı olacaktır.

---

⁴¹² Kelimeler zihinde olduğu halde öğrenci tarafından hiçbir çağrışımı olmayabilir. Bundan dolayı cümleler ile başlamak lazımdır. (Talimatnâmedeki dipnot)

⁴¹³ İlk sözlü alıştırmalar ile talebelere müteferri (kökle ilgili) yazı vazifeleri vermek onlara örnek olarak ilk gramer bilgisini edinmelerini ve hazır hale gelmelerini sağlayacaktır. (Talimatnâmedeki dipnot)

Emsile: Gramer öğretiminde ilk okutulan ve içinde fiil çekimleri bulunan kitap.

⁴¹⁴ Yani dil bilgisi kuralları öğretilmeden farkında olmaksızın zaten dili grameriyle doğru bir şekilde kullanır bir durumda olmalıdır.

Ancak muallimin bununla yetinmeyip, öğrenciyi doğal konuşmaya alıştırmak için çeşitli hadiselerden yararlanarak mektep âleminin bütün hadiselerini tasvir etmek için gerekli olan kelimeleri ve ifade şekillerini içeren halleri hazırlamayı düşünmesi gerekir. Muallim talebeye söylemek istediği şeyleri, yabancı dil ile söyleyebilmek için talebeyi buna hazır hale getirmekle mükelleftir.

Dersler

Düz yazı ve şiir şeklinde küçük küçük parçalardan ibaret olmalıdır. Bunları bazı örneklerle, gramer üzerinden örnek olacak bazı cümlelerin içine de eklenebilir. Öğrenilen parçalar tam bir özen ve dikkat ile hazırlanmalı ve ders esnasında açıklanmalıdır. Dersler yazdırılabilir fakat bu durumda muallimin talebeden her birinin yazdığı nüshaları birer kere görüp ayrıntılı bir şekilde incelemesi gerekir. Fakat bu hiçbir şekilde zamanı kaybettirecek kadar uzun sürmemelidir.

Yazı Ödevleri

Bunların başlangıçtaki önemi ikinci derecededir. Bununla birlikte birçok eğitici nedenden dolayı yine de bunları eksik etmemek gerekir. İlk önce öğrenci dershanede öğrendiği ve yavaş yavaş not aldığı kelimeleri tercüme etmeksizin kopya eder. Daha sonra ilkokulda Türkçe öğretmenin verdiği dilbilgisi ödevleri gibi ödevler de verilebilir. Mesela bu ödevler basit fiilleri bütün kipleri ile yazma, bir nitelenen isme uygun sıfatın getirilmesi, eksik cümlelerin tamamlanması vb. şeklinde olabilir. En iyi yöntemlerden biri de talebenin cevaplamakla mükellef olduğu soruları yazdırmaktır. Bu gibi alıştırmalarla öğrenciyi bazı ifade şekillerini kullanmaya zorlama gibi bir maksat takip edilir. Ayrıca zaman zaman öğrenciye yazı ödevi vermek de faydalıdır. Lakin metnin öğrenci tarafından anlaşıldığına emin olmak gerekir. Bu imla vazifeleri yabancı dil üzere heceleme yoluyla düzeltilecektir, nihayet devrenin son aylarına gelindiği vakit dershanede anlatılmış küçük küçük hikâyeleri talebeye söylemeye girişilebilir.

*Kitap*⁴¹⁵

Kitap, basit ve yukarıda belirlenen kelime öğretimine katkı sağlayacak bir kitap olmalıdır. Bu kitap bir eşya kitabı olup ufak tefek tasvirleri veya tarihi hikâyeleri, küçük kıssaları, çocuğa uygun şekilde gösterecek bir biçimde olmalıdır.

Önceden öğrenilmiş kelimeler yardımıyla izah edilecek ve her halde kelime kelime tercümeden (eksik manadan) kaçınılacaktır⁴¹⁶.

İkinci Devre

Bundan evvelki devrede konuşma, devamlı yapılması gereken bir alıştırmaydı ki bu sayede öğrenci kelimeleri anlamış ve dil bilgisini öğrenmiş oluyordu. İkinci devrede ise yapılması gereken en önemli şey okumadır. Bu devrede konuşma yaptırılmaz zan olunmasın yapılır. Fakat konuşma önceden sınai (tabi olmayan) iken bu devrede doğal halini alır. Muallim artık dersi öğreteceği lisanla verir. Muallim ne söyleyecek ve soracaksa hepsini ifade için öğrenilen lisanı kullanacaktır. Okuma, konuşma için geniş bir zemin olabilir⁴¹⁷.

Telaffuz

Bu devrede kelime bilgisinin özellikle okuma yardımıyla arttırılmasına gayret edilecektir. Kelimelerin anlamlarına girişmeksizin talebenin dikkati kökleri ortak kelimeler üzerine çekilecektir. Eklere ve bunların gerçek anlamlarına dikkat edilecektir.

---

⁴¹⁵ Talebenin eline ne zaman kitap verileceğine muallim kendisi karar verir. Her halde kitap kullanmak için öğrencilerin kelimeleri güzel bir şekilde telaffuz ettiği zamanı bekleyecektir. (Talimatnâmedeki dipnot)

⁴¹⁶ Bir mektepteki muallimlerin aynı sınıfa ait muhtelif şubelerde aynı kitabı okutmaları öğretimde bütünlüğü sağlamak açısından çok önemlidir. Bu yöndeki kitaplar, en ileri düzeyde tertip edilmiş soru ve konuşmaları içeren alıştırmalarla oluşturulmuş, muallimlere rehber olabilecek ve sonunda bir sözlüğü olup her kelimenin kitap içerisinde kullanıldığı sayfa ve satırı gösterir kitaptır. (Talimatnâmedeki dipnot)

⁴¹⁷ Çeşitli mektep talebesi arasındaki ilişkilere ve iletişime –correspondence (haberleşme)- konuşmaya vesile olabilir. (Talimatnâmedeki dipnot)

*Kavait (Gramer)*Öğrenci yavaş yavaş daha karışık tamlamaları anlamaya alıştıırılacak ise de yine eski öğrendiği kurallar aracılığıyla gramer bilgisini yanlışlarını ve doğrularını ayırt edebilecek bir seviyeye getirmek üzere öğretim yapılır.

Kıraat

Her şeyden önce metnin sağlıklı bir şekilde okutulması gerekir. Muallim bir kere cümleyi okuttuktan sonra tekrar ettirir, ibareyi böylece okuyup izah ettikten sonra fıkrayı (bölümü) baştan sona okutur. Talebenin hiç düşünmeksizin, hızlı ve tekdüze bir şekilde ahenkli olarak okumasına izin vermeyecektir.

Muallim her cümlede ilk önce bilinmeyen kelimeyi, öğretilmiş kelimeler aracılığıyla izah edecek ve cümlenin anlaşılıp anlaşılmadığı hakkında sorular soracak ve anlaşıldığına emin olana kadar açıklamaya devam edecektir. Fıkranın sonuna gelince öğrencilerden o fıkrayı özetlemesini isteyecektir. Bazen de metnin içeriğinin anlaşılıp anlaşılmadığını anlamak için tercüme ettirebilirse de bu durumda kelime kelime tercümeden (kırık manadan) kaçınması gerekir. Yapılan bu tür alıştıırmanın bile muallim tarafından yabancı dil kullanılarak sürdürölmesi gerekir.

Yine metnin öğretilen dille açıklanıp yorumlanması gerekir.

Zaman zaman da daha önce okunmuş bir hikâye aktarılır.

Bundan başka talebe öğrenim sürecinde ders haricinde kitaplar okumakla da sorumlu tutulur. Ancak bu okumaların ders sırasında kontrol edilmesi gereklidir.

Dersler

Verilecek dersler en çok öğrencinin yapacağı çeşitli ezberlerle ilgili olacaktır.

Yazı Ödevleri

Yazı ödevleri ilk olarak imla ve daha sonraları sınıfta muallim tarafından okunmuş hikâyelerin kâğıda geçirilmesi, nihayetinde daha çok talebenin tercih edebileceği hikâye ve mektup gibi yazı ödevleri olacaktır:

Zaman zaman ana dilden öğrenilen dile ve öğrenilen dilden ana dile tercümeler yaptırmak suretiyle yazı ödevleri verilecektir.

Ana dilden öğrenilen dile tercüme, muallimin talebenin öğrendiğini düşündüğü gramerin, gerçekten öğrenilmiş olup olmadığını anlamaya yardımcı olur ve faydası sadece bununla sınırlı değildir. Bu gibi tercüme faaliyetleri meraka sebep olacak bir öğretim aracıdır. Bu tercümelerde ya öğrencinin bildiği ya da muallimin öğrenciye söyleyeceği kelimeler olmalıdır ki böylece öğrencinin herhangi bir sözlüğü kullanmaya ihtiyacı kalmasın.

Kitaplar

1. Gramer Kitabı: Bu gramer kitabı basit ve muhtasar (ayrıntılı olmayan) olmakla beraber öğrenciye sözlü olarak öğretilen gramer ve emsileyi, düzenli bir şekilde içeren bir müracaat kitabı hizmetini görmelidir. Bir mektepteki muallimler ortak bir kitabı seçecekler ve bu kitap öğrenim boyunca talebenin elinde bulunacaktır.

2. Hususi Kıraat Kitabı: İlk olarak tarihe ve efsanelere ait hikâyeleri, yabancı ülke milletlerinin yaşantıları ile ilgili tasvirleri (ticaret, ulaşım araçları, eğlence vs. gibi), muhtasar ve güzel bir şekilde tasvir edilmiş bazı pratik bilgiler ihtiva eden ve metin içinde bir kişinin ihtiyaç duyacağı hayat (yaşam) ile ilgili kelimelere sahip bir kitap; ikinci olarak yazmak için bugünkü ahlak ve adetleri, resimli ve iyi bir şekilde gösteren ve içinde bir takım seçkin hikâyeleri ve gülünç konuşmaları barındıran bir kitap; üçüncü olarak da bir gazete olabilir⁴¹⁸.

Üçüncü Devre

Bu devrede özellikle öğrenilen lisan ile ders verilir.

Bu devrede sözlerin kesin bir şekilde çıkmasına ve sağlık bir şekilde ifade edilmesine itina edilecektir.

Bununla birlikte bu devrede yapılacak alıştırmaların büyük kısmı önceki devrede yapılan alıştırmaların aynıları olacaktır. Ancak, tasvir, yazı, mektup, sözlü aktarılan hikâye, okunmuş parçaları özetleme gibi yazma alıştırmalarına daha fazla zaman

---

⁴¹⁸ Bir gazete okuma kitabının yerini tutabilir. Fakat bu durumda bütün talebenin o gazeteye abone olması gerekir. (Talimatnâmedeki dipnot)

ayırılacaktır. Bu yazı ödevleri yapılırken talebenin öğrenilen dil üzerine düzenlenmiş bir sözlüğü kullanmaları tavsiye olunur⁴¹⁹.

Bu devrede okuma git gide “didactique (öğretici)” bir renk almaya başlar, okuma konuları süreli yayınlardan seçilir ve bunlardan faydalanılır. Artık öğrencinin lisanı öğretilen memleketin geçim tarzını, tarihini, edebiyatını tanıma zamanı gelmiştir diyebiliriz. Okuma için seçilen parçalar, bu parçalar üzerine muallimin verdiği izahat zorunlu hale geldikçe, öğretilen yabancı dille düşünceler açıklanır sonrasında bu lisan ile sorular sorulup muhtasar bazı açıklamalar yapılarak talebeye yavaş yavaş istenilen bazı bilgiler verilmiş olur. Talebenin gerek öğrenmesi ve gerek konuşması için kitap okumasına teşvik edilir.

Talebe okudukları sayfaları ya sözlü olarak ya da yazarak özetler. Zaman zaman talebeye, sanayi, önemli icatlar, coğrafya, ulaşım araçları, güzel sanatlar, edebiyat tarihi gibi konular hakkında kısa dersler verilir. Bu dersler mümkün olduğu kadar ya daha önce incelenmiş eserlere ya da muallim tarafından verilmiş izahata dayalı olmalıdır.

Bu alıştırma­ların hepsi daima üzerinde durulan meseleler hakkındaki konuşmalarla ilgili olmalıdır.

Kitaplar

Coğrafyaya, tarihe, bilime ait okuma kitapları. En önemli şaheserlerden alınan mensur ve manzum parçalar.

Lisan Şubesinde yabancı dilin öğretimine dair talimatnâme ile yukarıdaki açıklamalar karşılaştırıldığında; Lisan Şubesinde, “Elsine-i Ecnebi Tedrisi Hakkında Talimatnâme”de açıklanan devrelerin birincisi aynı şekilde alınmış; ikinci devre, ikinci ve üçüncü devrelerin birleştirilmesiyle ve üçüncü devre (tercüme devresi), tercüme faaliyetlerinin yapılacağı ayrı bir devre olarak oluşturulmuştur diyebiliriz.

İlerleyen dönemlerde lisan öğretimine dair hazırlanan talimatnâmede bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu talimatnâmede, birinci maddede, Asya ve Avrupa dilleri

---

⁴¹⁹ Bu sözlüğün yalnızca yazı ödevleri için kullanımına izin verilir. (Talimatnâmedeki dipnot)

için düzenlenen devrelerin birinci kısmı bir buçuk, ikinci kısmı iki buçuk ve üçüncü kısmı bir sene olarak toplamda beş sene; Farsça ve Urdu dilleri için düzenlenen her devre birer sene olarak toplamda 3 sene olarak düzenlenmişti. Dârülfünûn Müdürlüğü, Edebiyat Fakültesi Müdüriyetinden gelen projede yabancı dil muallimlerinin, Asya ve Avrupa dilleri için düzenlenen devrelerin birinci ve ikinci kısımlarının ikişer, üçüncü kısmının da bir sene olarak yine toplamda beş senede; Farsça ve Urdu dillerinin de eskisi gibi birer senelik üç devrede öğretimin yapılmasını istediğini ve bunun da idare tarafından uygun görüldüğünü, yeni oluşturulan düzenlemede ikişer senelik devrelerin birinci ve ikinci senelerinin bir muallim tarafından ayrı ayrı program tertip edilmek üzere öğretiminin talebe açısından daha yararlı olacağını, belirtilen hususların gelecek sene geçerli olmak suretiyle mevcut talimatnâmeye özel bir madde olarak eklenmesini Maârif Nezâreti'ne iletmiştir (13 Mayıs 1916)⁴²⁰.

Maârif Nezâreti, yukarıda bahsedilen projeyi onaylanarak talimatnâmenin birinci maddesinde düzenlenmiş devreleri projeye göre yenilemiştir. Böylelikle birinci madde; “Asya ve Avrupa dilleri (Arapça, Almanca, İngilizce, Fransızca, Rusça, Macarca, İtalyanca, Yunanca, Çince), birinci devre iki, ikinci devre iki, üçüncü devre bir sene olarak toplamda beş sene; Farsça ve Urdu dilleri her devre birer sene olmak üzere toplamda üç sene” sürececek şekilde yenilenmiştir. “İkişer senelik devrelerin birinci ve ikinci senelerinin bir muallim tarafından ayrı ayrı program tertip edilmek üzere öğretimi” hususu da on birinci madde olarak talimatnâmeye eklenmiştir⁴²¹. Yapılan değişikliklerle oluşturulan talimatnâmenin yeni hali onaylı bir şekilde Dârülfünûn Müdürlüğüne iletilmiştir⁴²².

3.2.3. Lisan Şubesi Öğrencileri

Lisan Şubesinde hem Dârülfünûnda öğrenim gören hem de dışarıdan gelip kayıt yaptırarak öğrenim görececek olan öğrenciler bulunmaktaydı. Dışarıdan gelip Lisan Şubesine kayıt yaptıran öğrencilerin bilgileri ilk olarak geçici bir deftere (Lisan Fakültesi Muvakkat Kayıt Defteri 1331-1332) kaydedilmiştir. Bu defterde kayıt olan kişilerin adları, babalarının adları, doğum yerleri ve tarihleri, meşguliyetleri, devam

⁴²⁰ BOA, MF.ALY. 109/77, lef 65 (5 Muharrem 1336/21 Ekim 1917).

⁴²¹ BOA, MF.ALY. 109/77, lef 126 (5 Muharrem 1336/21 Ekim 1917).

⁴²² BOA, MF.ALY. 109/77, lef 135 (5 Muharrem 1336/21 Ekim 1917).

edecekleri dilleri, ikametgâh adresleri bulunmaktadır. Lisan Şubesinde dinleyici (Sâmi'în) olarak öğretime devam eden harici öğrencilerin kayıtları da ayrı bir künye defterinde (İstanbul Dârülfünûnu Lisan Şubesi Sâmi'în Künye Defteri⁴²³) tutulmuştur. Bu defterde yine, yukarıda da bahsedilen, öğrencilere ait bilgiler yer almakla beraber defterin “mülâhazat” kısmında öğrencinin ödediği taksitlerin ve aldığı sınav notlarının kayıtları tutulmuştur. Lisan Şubesindeki öğrencilere ait bilgilere bu iki defterden ulaşmaktayız⁴²⁴. Dârülfünûna devam eden öğrencilerin kayıtları önceki El sine Şubesinde tutulurken bu öğrencilerin bilgileri zaten Dârülfünûnda mevcut olduğundan, Lisan Şubesinde bu öğrenciler için ayrı bir defter oluşturulması yoluna gidilmemiştir.

Maârif Nezâreti, hangi dile kaç kişinin kayıt olduğunu görebilmek ve buna göre devrelerin oluşturulması, gerekli muallimlerin atanması gibi hususlarda adım atabilmek için tutulan kayıt defterinin acilen kendilerine iletilmesini Dârülfünûn Müdürlüğünden istemiştir⁴²⁵. Dârülfünûn Edebiyat ve Lisan Fakülteleri Müdürlüğü kayıt olmak için müracaat eden öğrencilere ait bilgileri liste halinde hazırlamıştır⁴²⁶:

Tablo-29	
Lisan Şubesine Kayıt için Müracaat Edenlerin Miktarları	
Adet	
373	Şimdiye kadar müracaatla kayıt edilenler.
77 (297)	Yalnız Almancaya kayıt edilenler.
57 (240)	Yalnız Fransızcaya kayıt edilenler.
11 (229)	Yalnız İngilizceye kayıt edilenler.
1 (228)	Yalnız Farsçaya kayıt edilenler.
2 (226)	Yalnız İtalyancaya kayıt edilenler.
5 (221)	Yalnız Arapçaya kayıt edilenler.
Kaynak: BOA, MF.ALY. 86/1, lef 1 (29 Muharrem 1334/7 Aralık 1915).	

⁴²³ Bu defter transkript edilerek ekler kısmına koyulmuştur.

⁴²⁴ Bu iki defter İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivinde bulunmaktadır.

⁴²⁵ BOA, MF.ALY. 85/104, (29 Muharrem 1334/7 Aralık 1915).

⁴²⁶ BOA, MF.ALY. 86/1, lef 1 (29 Muharrem 1334/7 Aralık 1915).

Geriye kalan 221 efendinin çoğunluğun Almanca ve Fransızca dillerine diğer bir grubun Almanca ve Fransızca ile beraber diğer bir şark (doğu) lisanına da kayıt olduğu belirtilmiştir. Bu öğrencilerin hangi lisana devam edeceği, idareye müracaatları ve muallimlerin onayıyla belli olacağı ifade edilmiştir.

Birkaç gün sonra Lisan Şubesine kayıt edilenlerin listesi daha ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştır⁴²⁷:

Tablo-30 Lisan Şubesine Kayıt Edileceklerin Listeleri	
Adet	
242	Almancaya kayıt edilmekle beraber diğer lisanlara da kayıtlı olanlar.
77	Yalnız Almancaya kayıt edilenler.
165	Bunlar Almancaya kayıt olunmakla beraber Fransızca, İngilizce, Arapça, Farsça ve diğer lisanlara da kayıt olmuşlardır.
219	Fransızcaya kayıt edilmekle beraber diğer lisanlara da kayıtlı olanlar.
57	Yalnız Fransızcaya kayıt edilenler.
162	Bunlar Fransızcaya kayıt olunmakla beraber Almanca ve diğer lisanlara da kayıt olmuşlardır.
50	İngilizceye kayıt edilmekle beraber diğer lisanlara da kayıt olanlar.
11	Yalnız İngilizceye kayıt edilenler.
39	Bunlar İngilizceye kayıt olunmakla beraber diğer bazı lisanlara da kayıt edilmişlerdir.
15	Rusçaya kayıt olmakla beraber diğer lisanlara da kayıtlı bulunanlar.
20	Farisiye kayıt edilmekle beraber diğer lisanlara da kayıtlı olanlar.
1	Bu efendi yalnızca Farisiye kayıtlıdır.
19	Farisiye kayıtlı olmakla beraber diğer lisanlara da kayıt edilenler.
7	İtalyancaya kayıt edilmekle beraber diğer lisanlara da kayıt edilenler.
2	Yalnız İtalyancaya kayıt edilenler.
5	İtalyancaya kayıt edilmekle beraber diğer lisanlara da kayıt edilenler.
36	Arapçaya kayıt olmakla beraber diğer lisanlara da kayıt edilenler.

⁴²⁷ BOA, **MF.ALY.** 86/1, lef 2 (29 Muharrem 1334/7 Aralık 1915).

5	Yalnız Arapçaya kayıt edilenler.
31	Arapçaya kayıtlı olmakla beraber diğer lisanlara da kayıtlı olanlar.
5	Yunancaya kayıtlı olmakla beraber diğer lisanlara da kayıtlı olanlar.
5	Urdu lisanına kayıtlı olmakla beraber diğer lisanlara da kayıtlı olanlar.
1	Macarcaya kayıtlı olmakla beraber Almancaya kayıtlıdır.
Kaynak: BOA, MF.ALY. 86/1, lef 2 (29 Muharrem 1334/7 Aralık 1915).	

Lisan Şubesi'nde öğrencilerin devam edeceği lisanın belirlenmesi için imtihan yapılacak ve imtihanın neticesine göre takip edecekleri lisan muallimler tarafından belirlenecekti. 14 Kânunuevvel 1331 (27 Aralık 1915) tarihinde hem Dârülfünûn öğrencileri hem de dışardan kayıt olan öğrenciler imtihana sokularak devam edecekleri diller ve devreler belirlenmiştir:

Tablo-31			
Lisan Şubesine Kayıt Olan Talebe-i Asliye ile Harici Talebenin Miktarları			
Diller	Birinci Devre	İkinci Devre	Üçüncü Devre
Almanca	91	6	0
Fransızca	43	18	9
İngilizce	6	3	4
Rusça	1	2	0
Arapça	14	1	3
Farisî	6	1	3
Urdu	1	0	0
Yunan	1	0	0
Kaynak: BOA, MF.ALY. 88/107, lef 3 (11 Rebiyülevvel 1334/17 Ocak 1916).			

Osmanlı Devleti'nde yükseköğrenim gören öğrenciler hizmet-i maksureyle yani kısa dönem askerlik yapmakla mükelleftiler. Lisan Şubesinin öğretime devam ettiği dönem, I. Dünya Savaşının devam ettiği ve her gencin askere çağırıldığı bir

dönemdi. İhtimaldir ki bu nedenden dolayı Dârülfünûn Müdürlüğüne Lisan Şubesine devam eden öğrencilerin diğer Dârülfünûn şubelerinden öğrenciler gibi hizmet-i maksureye tabi tutulup tutulamayacağı askeriye sorulmuş ve Maârif Nezâreti aracılığıyla bu şubeye devam eden öğrencilerin bilgileri istenmiştir⁴²⁸.

Dârülfünûn Müdürlüğü bu durumla ilgili gerekli açıklamayı yaparak, Edebiyat Fakültesi Lisan Şubesinden hem Dârülfünûn öğrencilerinin hem de hariçten kabul edilen öğrencilerin bulunduğunu, bunlardan Dârülfünûn öğrencilerinin asli talebe olduklarından hizmet-i maksureye tabi ise de hariçten alınan öğrencilerin menşelerine bakılarak kabul edilmeleri dolayısıyla bu talebelerin hizmet-i maksure erbabından sayılamayacağı fakat bu talebeler arasında orta ve yüksek öğrenimini tamamlamış talebeler de bulunduğundan bu talebelerin hizmet-i maksureye tabi tutulması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca hariçten gelen talebe kayıt olunurken yalnızca nüfus tezkireleri görülüp ismiyle pederinin ismi, ikametgâhı ve meşguliyeti kayıt olunarak sonrasında tezkireleri iade edildiğinden talep edilen bilgilerin bir kısmının kayıtlı olmamasından dolayı mevcut kayıtlara göre hazırlanan iki nüsha cetvel nezârete iletilmiştir⁴²⁹. Nezâret de bu bilgileri değerlendirerek Fatih Ahz-ı Asker Şubesine şu bilgileri⁴³⁰ vermiştir:

“Lisan Şubesinde Dârülfünûn öğrencileri ile hariçten kabul edilen öğrenciler vardır. Bunlardan Dârülfünûn öğrencileri zaten hizmet-i maksureye tabidir. Diğerlerine gelince, bütün yükseköğrenim talebeleri ile Galatasaray Sultânîsinin beşinci, altıncı ve yedinci, diğer sultânîlerin onuncu, on birinci ve on ikinci sınıf talebeleri, Darülmuaalliminin herhangi bir sınıfından gelenlerin ve beş ve yedi senelik idâdîlerden diploma alanların hizmet-i maksureye tabi tutulmaları gerekli olacaktır.”

İlerleyen dönemde Harbiye Nezâreti, bir çavuşun Lisan Şubesine kayıt olması nedeniyle Maârif Nezâretine şikâyetle bulunmuştur. Harbiye Nezâreti, “Aksaray’da Bostancıbaşı Mahallesi’nde Araplar Sokağı’nda altı numarada oturan 1311 doğumlu Ali oğlu Rauf’un 1327 senesinde telsiz telgraf depo müdürlüğüne girdikten sonra sırasıyla terfi ederek başçavuş olarak tayin edildiğini fakat bu tayin işinin resmi olarak

⁴²⁸ BOA, MF.ALY. 92/100, lef 1 (3 Şaban 1334/5 Haziran 1916).

⁴²⁹ BOA, MF.ALY. 92/100, lef 4 (3 Şaban 1334/5 Haziran 1916).

⁴³⁰ BOA, MF.ALY. 92/100, lef 5 (3 Şaban 1334/5 Haziran 1916).

yürürlüğe girmedği halde 21 Kânunuevvel 1332 tarihinde Dârülfünûn Edebiyat Fakülte Lisan Şubesine kayıt edildiğini, şahsın askeri vazifede bulunduğu halde fakülteye kayıt edilmesinin dikkat çeken bir mesele olduğunu ve bu durumun tetkik edilerek neticesinin haber verilmesini ve bu gibi yolsuz muamelelerin tekrar vuku bulmasına izin verilmemesi gerektiğini” Maârif Nezâretine bildirmiştir⁴³¹.

Maârif Nezâreti durumu Dârülfünûn yönetimine bildirmiş ve Dârülfünûn yönetimi de gerekli açıklamayı yapmıştır. Açıklamada, Edebiyat Fakültesi, Lisan Şubesine girişi için yalnızca 16 yaşından büyük olunması şartının koyulduğunu, Harbiye Nezâretinin gönderdiği tezkirede mevzubahis olan Mehmed Rauf Efendi’nin Lisan Şubesine şimdiye kadar kayıt olan bir kısım memur ve zabıtlar gibi yukarıdaki şarta binaen kayıt ve kabul olunarak eline bir tane giriş belgesi verildiğini, talebenin giriş ücreti ve bir aylık taksitini ödediğini bildirmiştir. Ayrıca yine yukarıdaki şart ifade edilerek kayıt olanların hangi mektep mezunu olursa olsun memuriyet ve mesleğine bakılmadan bu şubeye kayıt edildiği fakat dışarıdan kayıt olanların Dârülfünûn’un asli öğrencileri gibi birtakım kanuni haklardan yararlanamayacağı, bu nedenlerden dolayı da asla bir usulsüzlüğün yapılmadığı ifade edilmiştir.⁴³² Maârif Nezâreti de yukarıdaki açıklamaları özetleyerek Mahmud Rauf Efendi’nin kayıt ve kabulünde herhangi bir mahzurun görülmediğini Harbiye Nezâretine iletmiştir⁴³³.

1915-1916 ders dönemi sonunda Lisan Şubesinde öğrenci mevcudu ile ilgili bilgiler⁴³⁴ şu şekildeydi:

Adet	Açıklamalar
517	18 Mayıs 1332 (31 Mayıs 1916) tarihine kadar Edebiyat Fakültesi Lisan Şubesi’ne müracaat eden harici talebe
45	Sonradan Dârülfünûn Şubeleri talebesinden oldukları anlaşılıp harici talebeden ayrılanlar
472	Kalan

⁴³¹ BOA, MF.ALY. 104/26, lef 1 (19 Cemaziyülahır 1335/12 Nisan 1917).

⁴³² BOA, MF.ALY. 104/26, lef 2 (19 Cemaziyülahır 1335/12 Nisan 1917).

⁴³³ BOA, MF.ALY. 104/26, lef 3 (19 Cemaziyülahır 1335/12 Nisan 1917).

⁴³⁴ BOA, MF.ALY. 93/95, lef 1 (10 Ramazan 1334/11 Temmuz 1916).

35	Sonradan Maârif Nezâretinden gelen tezkire gereğince doğumları 1316 (1901) sonra olup kayıtları iptal edilenler
437	Kalan
9	İdareye giriş ücretini vermek üzere müracaat eden fakat bu miktarı muhasebeye ödemediklerinden dolayı sonradan kayıtları iptal edilenler
428	Kalan
312	Yalnız muvakkat defterine ismini yazdırıp sonradan giriş ücretini vermeyenler
116	Kalan 116 kişi giriş ücretini verip kayıt olan ve ücretsiz olarak kabul edilen öğrencilerden oluşmaktadır

Dârülfünûna Müdürlüğü 1915-1916 ders döneminde Lisan Şubesine devam eden öğrenciler hakkında şu bilgileri⁴³⁵ Maârif Nezâretine iletmiştir:

“Ekte gönderilen cetvelden de ispat olacağı üzere Lisan Şubesine 18 Mayıs 1332 tarihine kadar harici talebe olarak beş yüz on yedi efendi müracaat etmiş ve bunlardan ancak yüz on altı efendi giriş ücretini vererek ya da meccani (ücretsiz) olarak kayıt ve kabul olunmuş ise de bu talebelerden sadece kırk kadar efendi Lisan Şubesine devam etmekte ve bunların da çoğu da defalarca yapılan tebligata (bildiriye) rağmen öğretim ücretini tamamen vermediklerinden bu talebeler hakkında nasıl hareket edileceği hakkında tereddüt edilmektedir”

Maârif Nezâreti giriş ücretini vermeyen öğrencilerin Lisan Şubesine kayıt olmuş olarak kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. İlk başta harici öğrencilerden 517 öğrencinin ön kayıt yaptırıp bu sayının 116 ya düşmesinde eğitimin ücretli olmasının payı vardı. Bu dönemde savaş da sürmekte olduğundan tabi olarak Dârülfünûn öğrencilerinden askere alınanlar olduğu gibi harici öğrencilerden ön kayıt yaptırıp askere gidenler de olmuştur.

Sonraki ders dönemlerinde Lisan Şubesine dışarıdan kayıt yaptıranların sayısı çok düşmüştür. Muvakkat kayıt defterine göre 1916-1917 ders yılı için 38 kişi ön kayıt

⁴³⁵ BOA, **MF.ALY.** 93/95, lef 3 (10 Ramazan 1334/11 Temmuz 1916).

yaptırması, 1917-1918 ders yılı için de sadece 3 kişi ön kayıt yaptırmıştır⁴³⁶. Lisan Şubesi Künye Defterinde 1915-1916 ders yılı için 125 kişinin bilgileri bulunmaktadır. Bunların içinde yukarıda da zikredilen “İdareye giriş ücretini vermek üzere müracaat eden fakat bu miktarı muhasebeye ödemediklerinden dolayı sonradan kayıtları iptal edilenler”den 9 kişiyi çıkardığımızda 116 kişi bu ders yılında resmi olarak Lisan Şubesine kayıt edilmiştir. Künye defterindeki bilgilere baktığımızda bu 116 kişinin çoğunluğu da birkaç aylık taksit ödeyip eğitim gördükten sonra Lisan Şubesine devam etmemiştir⁴³⁷. Yine künye defterindeki bilgilere göre 1916-1917 yılında ders yılı için ön kayıt olan 38 kişi ve 1917-1918 ders yılı için ön kayıt olan 3 kişinin tamamı Lisan Şubesine resmi olarak kayıt edilmiştir. Fakat bu talebelerin arasında da birkaç ay eğitim gördükten sonra Lisan Şubesinden ayrılan öğrenciler bulunmaktadır.

Sonuç olarak Lisan Şubesinde eğitimin paralı olması ve en önemlisi de savaş dönemi olduğundan, seferberliğin ilan edilmesinden sonra lise son sınıflarında bulunan talebelerin ve yükseköğrenim öğrencilerinin savaşa katılması, Lisan Şubesine devam edebilen öğrencilerin azlığına ve dolayısıyla öğretimin verimli geçmemesine neden olmuştur. Fakat bu dönemde Dârülfünûnun diğer şubelerinde de durum bundan farklı değildir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Lisan Şubesinde eğitimini tamamlayıp diploma alan öğrenciler de olmuştur.

3.2.4. Lisan Şubesinde Sınavlar

Lisan Şubesine kayıt yaptıranların takip edeceği dili ve devreyi belirlemek için bir giriş sınavı yapılmaktaydı. Ayrıca Lisan Şubesinde devam eden asli talebeler (Dârülfünûn öğrencileri) ve harici talebelerin bir üst devreye geçebilmeleri için imtihana tabi tutulmaktaydı. Bu sınavda başarısız olanlar bir üst devreye geçirilmiyordu. Son olarak da öğretimini tamamlayan öğrenciler şahadetname (diploma) alabilmek için imtihana tabi tutulmakta ve bu imtihanı başarı ile tamamlayanlara diploma verilmekteydi.

⁴³⁶ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivi, **Lisan Fakültesi Muvakkat Kayıt Defteri 1331-1332**.

⁴³⁷ Yukarıdaki satırlarda bahsedildiği üzere bu ders yılında 40 kadar öğrenci öğretime devam etmekteydi.

Lisan Şubesinde 1915-1916 ders yılı bitmesine az bir süre kala Maârif Nezâretine, Lisan Şubesinde yapılacak imtihanlara dair Dârülfünûn Müdürlüğünden bir yazı gönderilmiştir. Yazıda, Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Lisan Şubesi talebesi için devam mecburi olmamasına ve yalnız asli talebe için Edebiyat-ı Arabiye ve Farisiye ile bir yabancı dilin Darülmuaallîn-i Âliye için de yalnız bir yabancı dilin mecburi olması dolayısıyla asli ve Darülmuaallîn-i Âliye talebesi için sene sonunda diğer dersler gibi takip ettikleri lisandan imtihanları yapıp yapılamayacağı, Lisan Şubesine devam eden harici talebenin devam mecburiyetinde ve her sene sonundaki imtihanlara tabi oldukları halde öğretimin tamamladıklarında sadece bir tasdikname verilmesinin mi yeterli olacağı ve asli talebe ile harici talebenin yabancı dilden imtihanları her sene dersi sonunda birinci devre imtihanlarıyla birlikte mi yoksa lisan şubesinde belirlenen öğretim süresine göre hangi devre imtihanına denk gelirse o zaman mı yapılması gerektiği konularında muallimlerin kararsızlık yaşadıklarını bildirmiştir. Ayrıca Lisan Şubesine hariçten gelecek talebenin kayıt ve kabulü için belirli bir zamanın tayin edilip edilmediği ve Lisan Şubesinde öğretimin hangi aya kadar süreceği de sorulmuştur⁴³⁸.

Nezâret, Dârülfünûn Müdürlüğünden, Lisan Şubesine devam eden talebe-i asliye (Dârülfünûn öğrencileri) ve Darülmuaallîn-i Âliye talebesinin sene sonunda ve diğer dersler gibi takip ettikleri lisanların imtihanının yapılmasını ve Lisan Şubesine devam eden harici talebenin de imtihana tabi tutularak öğrenimini tamamlayanlara şahadetname verilmesini istemiştir⁴³⁹. Ayrıca Lisan Şubesine hariçten gelecek talebenin kayıt ve kabulü için belli bir zaman içinde sınırlandırılmamasını ve Dârülfünûnda eğitimin verilmeye başlandığında lisan öğretimine de başlanması ve Dârülfünûnda eğitim sonlandığında da lisan öğretimine son verilerek Lisan Şubesinde eğitimin Dârülfünûnla eş zamanlı olarak yapılmasını istemiştir⁴⁴⁰.

1915-1916 ders yılı sonunda Dârülfünûnda öğrenim görmekte olan Darülmuaallîn-i Âliye öğrencilerinden Lisan Şubesine devam etmekte olan öğrencilere yapılacak imtihan konusunda yeniden bir kararsızlık yaşanmıştır. Maârif Nezâretine

⁴³⁸ BOA, **MF.ALY.** 109/77, lef 18 (5 Muharrem 1336/21 Ekim 1917).

⁴³⁹ Burada bahsedilen öğrenciler Lisan Şubesinde son devrede yani üçüncü devrede öğrenim görmekte olan öğrencilerdir.

⁴⁴⁰ BOA, **MF.ALY.** 109/77, lef 22 (5 Muharrem 1336/21 Ekim 1917).

Lisan Şubesine devam etmekte olan Darülmuallîn-i Âliye öğrencilerinin öğretimlerini tamamlamak üzere mezuniyet imtihanlarına hazırlandıkları için Elsine Şubesi 1915-1916 yılı devresini bitiremediklerinden dolayı bu öğrencilerin Lisan Şubesindeki imtihanlarının nasıl yapılması gerektiği bildirilerek bu konuda Meclis-i Maârifin bir karar vermesi istenmiştir⁴⁴¹. Ayrıca, yukarıda da listesini verdiğimiz, Lisan Şubesine devam durumu izah edilip⁴⁴² ücretlerini tam olarak ödemeyen öğrencilere sınav yapılıp yapılamayacağı da sorulmuştur⁴⁴³.

Maârif Nezâreti, Elsine Şubesine devam ettikleri halde öğrenim ücretlerini vermeyen talebelerin imtihana kabul edilmemesi gerektiğini Meclis-i Maârif'e iletmiştir⁴⁴⁴. Ayrıca Darülmuallîn-i Âliye öğrencilerine yönelik yapılacak imtihanlara dair de Dârülfünûn müdürlüğüne;

“Dârülfünûn Elsine Şubesi, lisanda uzman yetiştirmeyi amaçlamakta olup Darülmuallimîn talebesinden bu seviyede bir malumat aranmak şart olmayıp ve hâlihazırda iki müessesenin sınıf düzenleri ayrı olduğundan Darülmuallîn-i Âliye öğrencilerinin önceki dil bilgisi seviyeleri ve dil bakımından kendilerinden istenen seviye dikkate alınarak her sınıfa mahsus ayrı bir programın düzenlenmesi ve bu program çerçevesinde imtihanlarının gerçekleştirilmesi karar altına alındığı” bildirilmiştir⁴⁴⁵.

1915-1916 ders yılı sonunda harici öğrenciler ile talebe-i asliye ve Dârülmuallimîn öğrencileri için öğrenim göreceği devreleri belirlemek amacıyla sınavları yapılmıştır. Ayrıca 1915-1916 ders yılında öncesinde öğrenim göreceği lisanda bilgileri ölçülüp üçüncü (tercüme) devresinde öğrenim görmesi kararlaştırılan harici öğrenciler ile talebe-i asliye ve Dârülmuallimîn öğrencilerinin üçüncü devre

⁴⁴¹ BOA, **MF.ALY.** 92/112, (5 Şaban 1334/7 Haziran 1916).

⁴⁴² Bu dönemde 116 talebe Lisan Şubesine resmi olarak kayıt edilmiş fakat bunların çoğu giriş ücretini vermediği için sadece kırk kadar öğrenci Lisan Şubesine devam etmekte ve bunların da çoğu defalarca yapılan tebligata rağmen öğretim ücretini tamamen vermediği belirtilmiştir.

⁴⁴³ BOA, **MF.ALY.** 93/95, lef 3 (10 Ramazan 1334/11 Temmuz 1916).

⁴⁴⁴ BOA, **MF.ALY.** 93/95, lef 5 (10 Ramazan 1334/11 Temmuz 1916).

⁴⁴⁵ BOA, **MF.ALY.** 93/95, lef 4, lef 6 ve lef 7 (10 Ramazan 1334/11 Temmuz 1916).

imtihanları da devre belirleme imtihanlarıyla ortak olarak 3 Temmuz 1916 (20 Haziran 1332) tarihinde yapılmıştır⁴⁴⁶.

3.2.5. Lisan Şubesinde Mezuniyet İmtihanları ve Mezunlar

Lisan Şubesi Talimatnâmesine göre bütün devrelerini tamamlamak suretiyle tahsilini tamamlayanlara şahadetname (diploma), tamamlayamayanlara ise bulundukları devreye göre tasdikname verilecekti. Ayrıca talebenin devreyi bitirme imtihanında göstereceği liyakate göre şahadetname derecesi belirlenecekti.

1915-1916 ders yılı sonunda Lisan Şubesi üçüncü devresinde öğrenim gören harici öğrenciler ile talebe-i asliye ve Dârülmuallimîn öğrencilerinin imtihanları 3 Temmuz 1916'da yapılmıştır. Yapılan imtihanlardan sonra Dârülfünûn yönetimi; yapılan imtihanların sonucunda öğrenimini tamamlayan öğrencilerin şahadetname (diploma) talebinde bulunduklarını, bununla birlikte mevcut Lisan Şubesi talimatnâmesinde üçüncü devrenin öğretim süresinin bir sene olarak gösterildiğini fakat mevcut koşullar nedeniyle Lisan Şubesi üçüncü devre öğrencilerinin ancak dört beş ay kadar öğrenim gördükten sonra imtihana tabi tutuldukları belirtilmiş ve bu öğrenim süresinin yeterli görülerek bu imtihanlarda başarılı olanlara şahadetname verilmesinin uygun olup olmayacağı Maârif Nezâretine sorulmuştur⁴⁴⁷.

Maârif Nezâreti de bu öğrencilerin hangi lisanlardan imtihan verdiklerini, bu kişilerin muallim olacak yeterliliğe sahip olup olmadıklarını ve kaç kişi olduklarını sorup bu hususlarda bilgi istemiştir. Bunun üzerine yapılan imtihanların sonuçları⁴⁴⁸ bir liste halinde Maârif Nezâretine gönderilmiştir:

---

⁴⁴⁶ BOA, **MF.ALY.** 109/77, lef 123 (5 Muharrem 1336/21 Ekim 1917). 1916-1918 yılları arasında Lisan Şubesinde yapılan imtihanlara dair herhangi bir bilgi yoktur. Yukarıdaki satırlarda bahsettiğimiz gibi savaş dönemi olduğundan Dârülfünûnda çok az sayıda öğrenci öğretime devam etmeydi. Lisan Şubesinde de durum bundan farklı olmamış burada da çok az sayıda öğrenci öğrenimine devam etmiştir.

⁴⁴⁷ BOA, **MF.ALY.** 109/77, lef 123 (5 Muharrem 1336/21 Ekim 1917).

⁴⁴⁸ BOA, **MF.ALY.** 109/77, lef 127 (5 Muharrem 1336/21 Ekim 1917).

Arapça Üçüncü Devre talebesi

Numarası	İsmi	İmtihanda kazandığı numara	Açıklamalar
22	Bekir Sıdkı Efendi	9 (Dokuzdur)	Dârülmua'llimîn-i Âliye talebesinden.
63	Ahmed Efendi	8 (Sekizdir)	Harici talebeden
39	Ahmed Subhi Efendi	9 (Dokuzdur)	Harici talebeden
110	Mehmed Hulusi Efendi	7 (Yedidir)	Harici talebeden
77	Abdülhamid Şamil Efendi	8 (Sekizdir)	Harici talebeden

Fransızca Üçüncü Devre Talebesi

Numarası	İsmi	İmtihanda kazandığı numara	Açıklamalar
20	Hakkı Efendi	7 (Yedidir)	Fünûn Şubesiinden
22	Bekir Sıdkı Efendi	8 (Sekizdir)	Dârülmua'llimîn-i Âliye talebesinden
18	Mehmed Hikmet Efendi	8 (Sekizdir)	Harici talebeden
19	Süleyman Efendi	9 (Dokuzdur)	Harici talebeden
48	Mehmed Ali Efendi	7 (Yedidir)	Harici talebeden
87	Abdullah Vehbi Efendi	6 (Altıdır)	Harici talebeden

Farisî Üçüncü Devre Talebesi

Numarası	İsmi	İmtihanda kazandığı numaralar	Açıklamalar
11	Habibullah Timur Efendi	10 (Ondur)	Dârülmua'llimîn-i Âliye talebesinden
9	Nahid Efendi	10 (Ondur)	Dârülmua'llimîn-i Âliye talebesinden
63	Ahmed Efendi	7 (Yedidir)	Harici talebeden

Dârülfünûn Müdürlüğü, sınav sonuçlarını ilettikten sonra adı geçen kişilerin muallimler tarafından sınava tabi tutulduktan sonra öğrenim göreceği lisanda bilgi sahibi oldukları anlaşılıp üçüncü (tercüme) devreye ayrıldıklarını ve belli bir süre öğrenimlerine devam ettikten sonra Lisan Şubesi programına uygun olarak öğrenimlerini tamamladıkları ve bunu da sene sonunda yapılan imtihanlarla ispatladıklarını belirterek bu kişilerin öğrenim gördükleri lisanlarda bilgi sahibi olduklarını ifade etmiştir. Fakat bu kişilerin öğrenim gördüğü lisanda ders verip veremeyeceklerinin başka bir inceleme konusu olduğu ve bu kişilerin muallimlik yapacak niteliğe sahip olup olmadığının, ilgili dersin muallimleri tarafından sonradan yapılacak bir imtihan ile belli olabileceği ve bu kişilerden muallimliğe tâlîp olanların ancak bu şekilde imtihana tabi tutularak atanabileceği belirtilerek bu kişilere şahadetname mi yoksa tahsil durumunu gösteren bir tasdikname mi verilmesi gerektiğini Maârif Nezâretine sormuştur⁴⁴⁹.

Maârif Nezâreti Lisan Şubesinde verilen dört beş aylık eğitim yetersiz görüp bu öğrencilere, Lisan Şubesine devam ettikleri müddeti ve aldığı sınav sonucunu gösteren bir tasdikname verilmesini uygun görmüştür. Nezâret, Lisan Şubesinde şahadetname alacakların, o lisanda düzgün bir şekilde (bihakkın) öğrenim gördükten sonra şahadetname almaya hak kazanabileceklerini ve bunun Lisan Şubesinin kuruluşunda belirlenen bir amaç olduğunu belirtmiş, ayrıca tasdikname almaya hak kazanan öğrencilerden şahadetname almak isteyenlerin bir daha imtihana sokulup öğrenim gördüğü lisanda ehliyeti olduğu tam olarak belirlendikten sonra kendilerine şahadetname verilmesini fakat nezâretin şahadetname konusundaki bu görüşünün muallimlere de bildirilmesini Dârülfünûndan istemiştir⁴⁵⁰.

Yukarıda tasdikname almaya hak kazanan kişilerden bazıları tasdiknamelerini almıştır. Bazıları ise yukarıda da belirtildiği üzere tekrardan sınava girip şahadetname (diploma) almaya hak kazanmıştır. Bu kişilerden 1915-1916 ders yılı sonunda Lisan Şubesi Fransızca kısmından şahadetname almaya hak kazananların bilgileri⁴⁵¹ 22 Ocak 1917 tarihinde Maârif Nezâretine iletilmiştir:

⁴⁴⁹ BOA, **MF.ALY.** 109/77, lef 133 (5 Muharrem 1336/21 Ekim 1917).

⁴⁵⁰ BOA, **MF.ALY.** 109/77, lef 135 (5 Muharrem 1336/21 Ekim 1917).

⁴⁵¹ BOA, **MF.ALY.** 103/43, lef 1 ve lef 2 (21 Cemaziyülevvel 1335/15 Mart 1917).

Numarası	İsmi	Pederinin İsmi	Mahal ve Tarih-i Veladeti	Tebaası	Derecesi
18	Mehmed Hikmet Efendi	Mehmed Ali Efendi	1313 Dersaadet	Devlet-i Aliye-i Osmânîye	Ala
19	Süleyman Efendi	Hacı Baba	1304 Kafkasya	Rusya	Aliyyü'l-Ala

Mehmed Hikmet Efendi, Lisan Şubesi Künye Defterindeki bilgilere göre 1 Ocak 1917'de şahadetnamesini almıştır. Süleyman Efendi ise muallim Cenab Şahabeddin Bey'in tespiti ile 15 Ocak 1917'de şahadetnamesini almıştır⁴⁵². Yine Fransızca kısmından tasdikname almaya hak kazananlardan 87 numaralı Abdullah Vehbi Efendi, 19 Mayıs 1919'da tasdiknamesini almıştır. 1915-1916 ders yılı sonunda Arapça üçüncü devreyi tamamlayan 110 numaralı Mehmed Hulusi Bey'e de 22 Ekim 1918'de tasdiknamesi verilmiştir.

Tasdikname almaya hak kazanan öğrencilerden biri olan 39 numaralı Ahmed Subhi Bey, Fransızca kısmından şahadetname alabilmek için dilekçe yazmış ve Cenab Şahabeddin ve Şerif Beyler tarafından yapılan imtihan neticesinde Ahmed Subhi Bey'in, Fransızca kısmından şahadetname alacak yeterliliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Şahadetname alabilmek için Ahmed Subhi Efendi ile aynı imtihana, 1916-1917 ders döneminde kayıt olan 156 numaralı Kazım İsmet Efendi de girmiş fakat İsmet Efendinin henüz Fransızcada bilgisinin şahadetname alacak seviyede olmadığı ve biraz daha çalışması gerektiği sınavı yapan muallimlerce belirtilmiştir. Ahmed Subhi Efendi'nin Fransızcadan şahadetname alması gerektiği Maârif Nezâretine iletilmiştir⁴⁵³. Maârif Nezâreti Lisan Şubesi Talimatnâmesinin on beşinci maddesinde "Elsine Şubesindeki lisanlardan son devreyi tamamlayıp imtihan ile şahadetname alanların Osmanlı devleti tebaasından olmak kaydıyla yükseköğretim mekteplerinde tercüman lisan muallimliklerine tayin olacakları" hususunun yazılı olduğunu belirtip 39 numrolu Ahmed Subhi Efendi'nin yukarıda yazılan hususa göre imtihanın yapıp notlarının buna göre verildiği anlaşıldıktan sonra şahadetnamesinin

⁴⁵² Her iki efendi aynı dönemde öğretimlerini tamamlamasına rağmen Lisan Şubesi Künye Defterinde Süleyman Efendi 1915-1916, Mehmed Hikmet Efendi 1916-1917 mezunu olarak gösterilmiştir.

⁴⁵³ BOA, **MF.ALY.** 118/15, lef 1 (29 Ramazan 1336/8 Temmuz 1918).

hazırlanıp verilmesini uygun görmüştür⁴⁵⁴. Künye defterindeki bilgilere göre Ahmed Subhi Efendi'ye 29 Temmuz 1918 tarihinde şahadetnamesi verilmiştir. Ahmed Subhi Efendi ayrıca Lisan Şubesi Arapça kısmından bir tasdikname almıştır.

Tasdikname almaya hak kazanan öğrencilerden biri olan 63 numaralı Ahmed Efendi, 1915-1916 ders yılı sonunda Arapça ve Farsça kısımlarından birer tasdikname aldıktan sonra 1917-1918 ders döneminde bu derslerin imtihanlarına girerek şahadetname almayı da başarmıştır⁴⁵⁵. Tasdikname almaya hak kazanan Darülmua'llîn-i Âliye talebelerinin ve Fünûn Şubesi talebesinin tasdiknamelerini alıp almadığı hususunda herhangi bir bilgi yoktur.

1916-1917 ders döneminde, Lisan Şubesi Farisî ve Fransızca kısmına kayıt olan 129 numaralı Ali Nihad Efendi devresini tamamlamış ve muallimler tarafından yapılan imtihan neticesinde zikredilen lisanlarda muallimlik edebilecek seviyede olduğu anlaşılmıştır⁴⁵⁶. Nezâret, Ali Nihad Efendiye Fransızca ve Farsça lisanlarından şahadetname verilmesini uygun görmüştür⁴⁵⁷.

1916-1917 ders döneminde, Lisan Şubesi Farisî kısmının üçüncü devresini tamamlayan 139 numaralı Hamza Efendi kendisine bir şahadetname verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine bu durum Farisî muallimi Abdülkadir Efendi'ye bildirilmiştir. Abdülkadir Efendi Hamza Efendinin Medresetü'l-Vaazîn mezunlarından olduğunu belirterek kendisine yapılan mezuniyet imtihanında dile olan ehliyetini ispatladığını ve bu şahsın sultânî mekteplerinde layıkıyla Farisî muallimliğini yapabileceğini ifade etmiştir. Dârülfünûn Müdürlüğü Hamza Efendi'ye şahadetname verilmesi hususunu Maârif Nezâretine iletmiştir⁴⁵⁸.

Maârif Nezâreti, Hamza Efendiye Farisiye mahsus bir şahadetname verilebilirse bile sonradan alınan kara göre Lisan Şubesinin Dârülfünûn Fakültelerinden biri olarak sayılmadığını ifade edip⁴⁵⁹ içerisinde Dârülfünûn işaret ve

⁴⁵⁴ BOA, **MF.ALY.** 118/15, lef 2 (29 Ramazan 1336/8 Temmuz 1918).

⁴⁵⁵ Lisan Şubesi künye defterinde "Mumaileyhe Arapça ve Farisiden Edebiyat Fakültesi 341 numro ve 15 Ağustos 1333 (15 Ağustos 1917) tarihli varakasıyla şahadetnamesi verilmiştir." notu yazılmıştır.

⁴⁵⁶ BOA, **MF.ALY.** 118/51, lef 1 (18 Şevval 1336/27 Temmuz 1918).

⁴⁵⁷ BOA, **MF.ALY.** 118/51, lef 2 (18 Şevval 1336/27 Temmuz 1918).

⁴⁵⁸ BOA, **MF.ALY.** 120/68, lef 1 (4 Zilhicce 1336/10 Eylül 1918).

⁴⁵⁹ Bu tarihlerde Lisan Şubesinin Dârülfünûndan ayrılmasına ve Lisan Şubesi yerine dil eğitimi veren bir Lisan Mektebinin açılmasına karar verilmiştir.

alametlerini bulunduran bir Dârülfünûn şahadetnamesinin verilmesine izin verilemeyeceğini belirtmiştir⁴⁶⁰. Alınan bu karara rağmen Lisan Şubesi Künye Defterindeki kayıta göre Hamza Efendi'ye 18 Ekim 1918 tarihinde Farisî lisan dan şahadetnamesi verilmiştir. Böylelikle Lisan Şubesinden mezun olarak şahadetname alan son talebe Hamza Efendi olmuştur. Ayrıca 1916-1917 ders yılında Lisan Şubesine kayıt olan 90 numaralı Saadeddin Efendi'ye⁴⁶¹ 6 Kasım 1918 tarihinde Arapça dilinden tasdikname verilmiştir. Bununla birlikte sayısı az da olsa son devrelerini tamamlayıp da tasdikname almak veya şahadetname imtihanına girmek için talepte bulunmayan kişiler de vardır.

Tablo-32 Lisan Şubesinden Tasdikname Alanlar			
Ders Yılı	Numarası	Adı	Tasdikname Aldığı Dil
1916-1917	16	Mustafa Zeki Efendi	İngilizce
1916-1917	39	Ahmed Subhi Efendi	Arapça
1916-1917	63	Ahmed Efendi	Arapça ve Farsça
1915-1916	87	Abdullah Vehbi	Fransızca
1917-1918	90	Saadeddin Efendi	Arapça
1915-1916	110	Mehmed Hulusi Efendi	Arapça
Kaynak: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivi, İstanbul Dârülfünûnu Lisan Şubesi Samiîin Künye Defteri.			

Tablo-33 Lisan Şubesi Mezunları			
Ders Yılı	Numarası	Adı	Mezun Olduğu Dil
1915-1916	19	Süleyman Efendi	Fransızca
1916-1917	18	Mehmed Hikmet Efendi	Fransızca
1917-1918	39	Ahmed Subhi Efendi	Fransızca
1917-1918	63	Ahmed Efendi	Arapça ve Farsça
1917-1918	129	Ali Nihad Efendi	Fransızca ve Farsça

⁴⁶⁰ BOA, **MF.ALY.** 120/68, lef 2 (4 Zilhicce 1336/10 Eylül 1918).

⁴⁶¹ Lisan Şubesi Künye Defterinde 1916-1917 Arapça ikinci devreye kayıt olan Saadeddin Efendinin, 1917-1918 ders yılında müdürün emri ile Arapça üçüncü devreye kayıt edildiği belirtilmiştir.

1917-1918	139	Hamza Efendi	Farisî
Kaynak: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivi, İstanbul Dârülfünûnu Lisan Şubesi Samiîn Künye Defteri.			

Sonuç olarak Dârülfünûn Lisan Şubesinden 1915-1918 yılları arasındaki eğitim dönemi boyunca toplamda 6 kişi mezun olabilmıştır⁴⁶². Bu sayı az gibi görülse de Dârülfünûnun diğer şubelerinde de durum bundan çok farklı değildi. Hatta Edebiyat Fakültesi 1917 ve 1918 yıllarında hiç mezun verememiştir. Ne yazık ki savaş koşulları bu şubede çok az sayıda kişi öğrenim görebilmesine ve dolayısıyla bu şubeden alınan verime engel olmuştur. Maârif Nezâreti 1918 Eylül ayında lisan derslerinin Dârülfünûndan ayrılmasına ve umuma açık bir Lisan Mektebinin açılmasına karar vermiştir. Böylelikle üç yıllık faaliyetinden sonra Dârülfünûn Lisan Şubesi kapatılmıştır.

3.3. Lisan Mektebi

1918-1919 eğitim yılı başlarında Maârif Nezâreti lisan derslerinin Dârülfünûndan ayrılmasına ve umuma açık bir Lisan Mektebinin açılmasına karar vermiştir. Maârif Nezâreti, Dârülfünûna gönderdiği yazıda;

“Birçok devletin üniversite teşkilâtında Lisan için müstakil bir şube mevcut olmasına ve yabancı dilin öğretimi esasen gerekli ise de genel lisan derslerinin Dârülfünûn derslerinden ayrı kalamayacağına ve özellikle Lisan Şubesinin Dârülfünûn şubesi olarak kabul edildiğinde giriş şartı olarak belli bir seviyede olan öğrencilerin bulunması gerekli olup dilde buna lüzum olmadığı gibi bu şubeden yetişeceklerin de Dârülfünûnda erişilmesi gereken ilmi seviyeye ulaşp liyakat kazanabileceği umulduğundan lisan derslerinin Dârülfünûndan ayrılmasıyla umuma açık bir Lisan Mektebinin açılması Tedrisat-ı Âliye Dairesinin teklifi üzerine, Meclis-i Kebir-i Maârifçe oy birliğiyle kabul edilerek öğretimin eskisi gibi öğleden sonra Dârülfünûnda

⁴⁶² Bazı kaynaklarda (Mustafa Selçuk, *İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi (1900-1933)*, 135-136 ve 167-168. Sayfalardaki dipnotlar) Lisan Şubesinin hiç mezun vermeyerek kapandığını hakkında bilgi vardır ki bu yanlıştır. Gerek Osmanlı arşivinden çıkan belgelerde ve gerekse Lisan Şubesi Künye Defterinde bu şubeden mezun olan öğrencilere ait bilgiler bulunmaktadır.

yapılması uygun görülmüş ve Lisan Mektebi müdürlüğü vazifesine İngilizce Muallimi Mahmud Bey getirilmiştir⁴⁶³.”

Lisan Mektebinin açılması kararı ve müdürlük vazifesine getirildiği haberi Mahmud Bey’e iletilmiştir. Kapanan Dârülfünûn Lisan Şubesinde de İngilizce muallimliği yapmış olan Mahmud Bey’e⁴⁶⁴, Lisan Mektebinde görev yapacak olan muallimlerin listesi gönderilmiş ve ekim ayı başından itibaren bu tayinlerin uygulamaya geçirilmesi istenmiştir⁴⁶⁵.

Dârülfünûn yönetimi kapanan Dârülfünûn Lisan Şubesi kadrolarından, Lisan Mektebinde görev yapacak muallimleri belirlemiştir. İtalyanca, Rumca, Çince, Urdu ve Eski Yunan ve Latin dilleri gibi bazı dillere talep olmadığı için daha önce atanmış olan muallimlerin görevine son verilerek bu dillerde öğretim yapılmaması kararı verilmiştir. Bazı dillerin muallim sayısında da kısıtlamaya gidilmiştir⁴⁶⁶.

Tablo-34			
Dârülfünûn Lisan Şubesi’nden Lisan Mektebine Geçen Muallimler			
Maaşı	Memuriyeti	İsmi	Mülâhazat (Açıklamalar)
2000	Arapça Tercüme Muallimliği	Şevket Bey	Lisan Mektebine nakil
2000	Arapça Muallimliği	Mehmed Fehmi Efendi	Edebiyata Nakil ve Lisan Mektebine
2000	Arapça Muallimliği	İlyas Sami Bey	Hizmetine lüzum olmadığı

⁴⁶³ BOA, **MF.ALY.** 121/34, lef 1 (24 Zilhicce 1336/30 Eylül 1918).

⁴⁶⁴ Müdürlük görevine getirilen Mahmud Bey (Mahmud Cevat), “Maârif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı” adlı ünlü eserin yazarıdır. Kendisi Lisan Şubesinde görevdeyken Maârif-i Umumiye Nezâreti tarihini yazma görevi verilmiştir. Mahmud Bey’in kaynak olarak yararlanması adına Yıldız Kütüphanesinde bulunan Sabah ve Akşam gazeteleri koleksiyonlarının geçici olarak Kütüphane-i Umûmiyeye (Genel Kitaplık) getirilmesine karar verilmiştir. Bu konu ile alakalı yazışmalar için bkz. BOA, **MF.ALY.** 100/14 (14 Safer 1335/10 Aralık 1916); **MF.ALY.** 102/67 (28 Rebiyülahir 1335/21 Şubat 1917). Bu eser yeni harflere çevrilerek yayınlanmıştır. Mahmud Cevat İbnü’ş Şeyh Nafi, **Maârif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı-XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi**, Haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

⁴⁶⁵ BOA, **MF.ALY.** 121/34, lef 2 ve lef 3 (24 Zilhicce 1336/30 Eylül 1918).

⁴⁶⁶ BOA, **MF.ALY.** 143/56, lef 2 (8 Rebiyülahir 1338/31 Aralık 1919).

2000	Almanca lisanı muallimliğı	Martin Neftel	Lisan Mektebine nakil
2000	Almanca lisanı muallimliğı	İbrahim Cemil Efendi	Lisan Mektebine nakil
6250	Alman Edebiyatı Müderrisliğı	Doktor Richter Efendi	Talebesi mevcut olmadığı
2000	Alman Edebiyatı Muavinliğı	Fazıl Berki Efendi	Talebesi mevcut olmadığı
4500	İngilizce lisanı muallimliğı ve müdür	Mahmud Bey	Lisan Mektebine nakil
2000	İngilizce lisanı muallimliğı	Barsamyan Efendi	Hizmetine lüzum olmadığı
2000	İngilizce lisanı muallimliğı	Münhaldir	Münhal yerine kimse alınmamış
2000	Fransızca Lisanı muallimliğı	Mesrubyan Efendi	Lisan Mektebine nakil
2000	Fransızca Lisanı muallimliğı	İzidor Lupo Efendi	Lisan Mektebine nakil
2000	Fransızca tercüme muallimliğı	Cenab Şahabeddin Efendi	Lisan Mektebine nakil
2000	Rusça Lisanı Muallimliğı	Ahmed Saib Efendi	Lisan Mektebine nakil
2000	Rusça Lisanı Muallimliğı	Münhaldir	Lüzum olmadığı
2000	Rusça Lisanı Muallimliğı	Münhaldir	Lüzum olmadığı
6250	Macarca ve Etnografya Müderrisliğı	Mesaros Bey	Macarcanın Lisan Mektebinde Etnografyanın Edebiyatta tedrisi

2000	Macarca Lisanı Muallimliği	Münhaldir	Lüzum olmadığı
2000	Macarca Lisanı Muallimliği	Münhaldir	Lüzum olmadığı
2000	İtalyanca Lisanı Muallimliği	Münhaldir	Lüzum olmadığı
2000	İtalyanca Lisanı Muallimliği	Münhaldir	Lüzum olmadığı
2000	İtalyanca Lisanı Muallimliği	Münhaldir	Lüzum olmadığı
2000	Rumca Lisanı Muallimliği	Nureddin Bey	Hizmetine Lüzum olmadığı
2000	Yunan Kadim ve Latin Lisanları müderrisliği	Fazıl Nazmi Bey	Lüzum olmadığı
2000	Çince Lisanı Muallimliği	Münhaldir	Katiyen lüzum olmadığı
2000	Çince Lisanı Muallimliği	Münhaldir	Katiyen lüzum olmadığı
2000	Çince Lisanı Muallimliği	Münhaldir	Katiyen lüzum olmadığı
3000	Farsi Lisanı Müderrisliği	Abdülkadir Nuri Efendi	Sultânîye nakil
3000	Urdu Lisanı Müderrisliği	Abdülcebbar Hayri Efendi	Lüzum yoktur
Kaynak: BOA, MF.ALY. 143/56, lef 2 (8 Rebiyülahir 1338/31 Aralık 1919).			

Lisan Mektebine geçecek muallimler yukarıdaki gibi belirlenmiştir. Mondros Mütarekesinden sonra Dârülfünûnda istihdam edilmiş olan Alman müderrislerin görevlerine son verilmiştir. Böylelikle Almanca ve Alman Edebiyatı dersini veren hocaların da görevleri sona ermiştir. İlerleyen zamanlarda derslerde eklemeler

yapılarak kadrolarda birtakım değişikliklere gidilerek görev yapacak muallimler nihai olarak belirlenmiştir⁴⁶⁷.

Tablo-35		
Lisan Mektebi Kadrosu (1918-1919)		
Maaş	Görevi	İsmi
2000	Arapça Muallimi	İlyas Efendi
2000	Arapça Muallimi	Bağdadi Fehmi Bey
2000	Arapça Tercüme Muallimi	Şevket Bey
3000	Farisî Muallimi	Abdülkadir Nuri Efendi
4500	İngilizce Muallimi	Mahmud Bey (Müdür)
2000	İngilizce Muallimi	Barsamyan Efendi
2000	Fransızca Tercüme Muallimi	Cenab Şahabeddin Bey
2000	Fransızca Muallimi	Mesrobyan Efendi
2000	Fransızca Muallimi	İzidor Lupo Efendi
3000	Almanca Tercüme Muallimi	Cemil Bey
2000	Ermenice Muallimi	Kifork Efendi
2000	Rumca Muallimi	Nureddin Bey
2000	Yunan Kadim ve Latin Lisanları Muallimi	Fazıl Nazmi Bey
Kaynak: BOA, MF.ALY. 134/126, lef 9 (16 Şaban 1337/17 Mayıs 1919).		

Lisan Mektebinde öğretimin, daha önce Lisan Şubesinde belirlenen usule benzer şekilde yapılması kararlaştırılmıştır. Arapça muallimi İlyas Efendi ve İngilizce muallimi Barsamyan Efendi'nin, Lisan Mektebine atandığı haberinin gönderildiği yazıda öğretimin planlama şekli şöyle açıklanmıştır:

“Dârülfünûn fakülteleriyle Ticaret Mekteb-i Âlisinde lisan dersleri kalmadığı gibi hariçten de lisan öğrenmeye istekli olanlar için ayrı olarak açılmış olan Lisan Mektebinde öğretim, belirlenen şark ve garp lisanlarının mükemmel bir şekilde öğretimi ve bunun içinde müptediler, mutavassıtlar ve müntehiler için tedrisatın

⁴⁶⁷ BOA, MF.ALY. 134/126, lef 9 (16 Şaban 1337/17 Mayıs 1919).

devrelere ve çeşitli derecelere ayrılması ve her birinin gereklerine uygun usullerle öğretimi gerekli olup zaten Fransızca ve Almanca için bu esas kabul edilerek ikişer üçer muallim tayin edildiğinden dolayı Arapça ve İngilizce için de eski usulün muhafazasıyla muallim İlyas ve Dikran Barsamyan Efendilerin adı geçen dillere atanması uygun görülmüştür⁴⁶⁸.”

Görüldüğü üzere Lisan Mektebinde öğretimin; başlangıç, orta ve ileri seviyede olan öğrencilere yönelik yine eskisi gibi devrelere ayrılarak yapılması kararlaştırılmıştır. Başlangıçta her dersten haftada iki saat öğretim yapılması kararlaştırılmıştır. Fakat muallimler, belirlenen ders saatlerinin yeterli olmadığını Lisan Mektebi Müdüriyetine iletip ders saatlerinin çoğaltılmasını istemişlerdir. Lisan Mektebi Müdürü bu konuyu ayrıntılarıyla Maârif Nezâretine iletmış ve ders saatlerinin çoğaltılmasını istemiştir⁴⁶⁹. Gönderilen yazıda,

“Lisan dersleri için belirlenen ders saatleri iki saat olup her muallim için ders saati toplamda haftada altışar saattir. Yalnız Fransızca için üç muallim bulunduğundan, birinci, ikinci ve üçüncü senelere haftada dörder ve dördüncü seneye haftada üç saat ayrıldığı fakat Fransızcanın haftada iki günde ayrı muallimler tarafından ikişer saat ders verilmek suretiyle dört saate çıktığı ve diğer sınıflara haftada üçer saat ders verilmekte olduğu muallimler tarafından arz edilerek bu ders saatlerinin öğrenciler için yetersiz olduğu belirtilip hâlihazırdaki ders saatlerinin sürdürülmesi fakat ileride ders saatinin dörder saate çıkarılması ve bu dört saatlik öğretimin de ayrı ayrı günlerde uygulanmasının uygun görüldüğü” bildirilmiştir⁴⁷⁰.

Maârif Nezâretine, Lisan Mektebindeki talebe sayısının yüz sekseni geçtiği halde inzibat memuru bulunmadığı belirtilmiş ve Dârülfünûn müdürlüğünden, Edebiyat Fakültesinde görevde bulunan Mustafa Fehmi Efendinin Lisan Mektebine inzibat memuru olarak atanması istenmiştir⁴⁷¹. Maârif Nezâreti, Mustafa Fehmi Efendinin atanmasını uygun görmüştür⁴⁷².

⁴⁶⁸ BOA, **MF.ALY.** 122/40, (7 Muharrem 1337/13 Ekim 1919).

⁴⁶⁹ BOA, **MF.ALY.** 127/18, lef 1 (16 Rebiyülahir 1337/19 Ocak 1919).

⁴⁷⁰ BOA, **MF.ALY.** 127/18, lef 2 (16 Rebiyülahir 1337/19 Ocak 1919).

⁴⁷¹ BOA, **MF.ALY.** 124/98, lef 1 (22 Safer 1337/27 Kasım 1918).

⁴⁷² BOA, **MF.ALY.** 124/98, lef 2 (22 Safer 1337/27 Kasım 1918).

Bu arada Dârülfünûn Lisan Şubesinde okumuş olan Ahmed Vehbi Efendi, şahadetname alma amacıyla kendisine bir imtihan yapılmasını talep etmiş ve bu mesele Lisan Mektebi müdüriyetine intikal etmiştir. Lisan Mektebi müdürü adı geçen şahsın Lisan Mektebine geçen Arabî muallimleri tarafından imtihanının yapıldığını fakat bu imtihan neticesinde aldığı numaraya göre şahadetname almaya hak kazanamadığı ancak numune rüştiyelerinde muallimlik edebilecek ehliyeteye sahip olduğunun muallimler tarafından ifade edildiğini belirtmiştir. Ayrıca adı geçen Lisan Şubesinin Dârülfünûnla alakasının geçen sene kesilip umama mahsus Lisan Mektebinin açıldığından bu meselenin aslında Lisan Şubesi idaresi ile alakalı olduğu belirtilip yine de imtihan kâğıdının tetkiki sonucunda Ahmed Vehbi Efendinin ortaokullarda Lisan-ı Arabî dersini verecek yeterliliği olmadığı iletilmiştir⁴⁷³.

Lisan Mektebi açıldıktan sonra kızların eğitim gördüğü İnas Dârülfünûnu⁴⁷⁴ öğrencilerinden dil eğitimi görmek adına Maârif Nezâretine bir talepte bulunulmuştur. Öğrenciler, erkekler için açılan Lisan Mektebinin memnuniyet verici bir gelişme olduğunu fakat bu şubenin ne yazık ki kızlara mahsus bir kısmının bulunmadığını belirtip kızlar için de bir Lisan Mektebinin açılmasını talep etmişlerdir. Maârif Nezâreti, İnas Dârülfünûnunda kayıtlı bulunan öğrenciler arasında yabancı dil tahsiline istekli kaç kişinin olduğunu ve hangi lisanlarda öğretim görmek istediklerinin bilgilerini istemiştir. Gelen cevapta da İnas Dârülfünûnun farklı şubelerinden öğleden sonra mekteplerde muallimlik görevi olmayan on beş hanımın Fransızca ve on hanımın da İngilizce yani toplamda yirmi beş öğrencinin dil öğrenme arzusunda olduğu iletilmiştir⁴⁷⁵.

İlerleyen tarihlerde bu konu bir kaz daha gündeme gelmiştir. Dârülfünûn için yeni bir nizamnâme hazırlandığı bir süreçte Edebiyat Fakültesi, erkek öğrenciler gibi

⁴⁷³ BOA, **MF.ALY.** 133/4, (7 Recep 1337/8 Nisan 1919).

⁴⁷⁴ İnas Dârülfünûnu 1914 yılında açılmış ve öğrenim süresi üç yıl olarak planlanmıştır. İlk mezunlarını 1917 yılında vermiş olan İnas Dârülfünûnu 1919'da Dârülfünûna bağlanmıştır. Dârülfünûnda ilk başlarda erkek ve kızlar ayrı olarak eğitim görmüş fakat 1921 yılında karma eğitime geçilmiştir. Böylelikle İnas Dârülfünûnu kapatılmıştır. İnas Dârülfünûnu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Bahar Baskın, "II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnas Dârülfünûnu", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sa. 38, Mart 2008, s. 89-123; Ali Arslan, Özlem Akpınar, "İnas Dârülfünûnu (1914-1921)", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, c. 6, Sa. 2, İstanbul 2005, s. 226-234; Yasemin Tümer Erdem, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Yayınları, Ankara 2013.

⁴⁷⁵ BOA, **MF.ALY.** 124/6, (1 Safer 1337/6 Kasım 1918).

kız öğrencilerinin de lisans imtihanlarında yabancı dillerin birinden imtihana tabi tutulması gerekeceğinden Lisan Mektebinde de hanımlar için ayrı ders saatlerinin belirlenmesi gerektiğini Maârif Nezâretine iletmiştir. Maârif Nezâreti de Dârülfünûn nizamnâmesinin onay sürecinde gereğinin yapılacağını belirtmiştir⁴⁷⁶.

1919 Nisan ayında Lisan Mektebi kapatılmıştır⁴⁷⁷. Lisan Mektebinin kapatılmasından sonra bir kararname ile lisan derslerinden bazılarının Edebiyat Fakültesinde öğretilmesi kararlaştırılmış⁴⁷⁸ ve Mayıs ayının başından itibaren geçerli olmak üzere bu dersleri okutacak muallimlerin isimleri belirlenerek hazırlanan kadro⁴⁷⁹ gönderilmiştir:

Maaş	Vazife	İsimler
4500	İngilizce	Mahmud Bey
2000	İngilizce	Barsamyan Efendi
2000	Fransızca	Şerif Bey
3000	Almanca	Cemil Bey

1919 ders yılı bitimine kadar lisan derslerinin Edebiyat Fakültesinde verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu dönemde Dârülfünûn kadrolarında azaltmalar (tenkisata) yapılmaya başlanmıştı. Lisan Mektebinde görev yapan hocaların bazıları Edebiyat Fakültesi kadrosuna geçerken bazıları da 1919 ders dönemi sonralarına doğru yapılan kadro tenkisi ile açıkta kalmıştır⁴⁸⁰. Açıkta kalan hocalardan bazıları da ilerleyen dönemlerde tekrardan geri alınacaktır⁴⁸¹.

⁴⁷⁶ BOA, **MF.ALY.** 134/85, (10 Şaban 1337/11 Mayıs 1919).

⁴⁷⁷ Mustafa Selçuk, *İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi (1900-1933)* adlı eserinde; Lisan Mektebinin Maârif Nazırı Ali Kemal Bey tarafından tasarruf amacıyla 1 Nisan 1919 tarihinde kapatıldığını ifade etmiştir.

⁴⁷⁸ BOA, **MF.ALY.** 134/32, lef 1 (29 Recep 1337/30 Nisan 1919).

⁴⁷⁹ BOA, **MF.ALY.** 134/32, lef 2 (29 Recep 1337/30 Nisan 1919).

⁴⁸⁰ Bazı açıkta kalan muallimler Maârif Nezâretine bu durumla alakalı dilekçe yazmışlardır; BOA, **MF.ALY.** 135/67, (6 Ramazan 1337/5 Haziran 1919); BOA, **MF.ALY.** 137/5, (2 Zilkade 1337/30 Temmuz 1919).

⁴⁸¹ Dârülfünûnda yapılan tenkisi ve geri alınan öğretim görevlileri için bkz. Mustafa Selçuk, *İstanbul Dârülfünûnu ...*, s. 264-277.

Lisan Mektebinin kapanışının ardından 1919 Dârülfünûn Nizamnâmesi⁴⁸² yürürlüğe sokulmuş ve Dârülfünûn ilmi ve idarî özerkliğine kavuşmuştur. Yeni nizamnâmede fakülte adı yerine medrese tabiri kullanılmıştır. Yeni nizamnâmenin Edebiyat Medresesi ders programında Edebiyat Fakültesine aktarılan lisan dersleri yer almamıştır. Bunun yerine İran ve garp edebiyatı gibi edebiyat dersleri müfredatta yer almıştır. Böylelikle bu nizamnamenin yürürlüğe girmesiyle Dârülfünûnda El sine Şubesi ile başlayan ve Lisan Mektebi ile sona eren dil öğretimi süreci son bulmuştur.

---

⁴⁸² Dârülfünûn-ı Osmanî Nizamnâmesi, **Düstur**, II. Tertip, c. 11, s. 401-409.

SONUÇ

Osmanlı Devletinde, modernleşme döneminde birkaç istisna eğitim kurumu dışında yabancı dil eğitiminde pek bir başarı sağlanamamıştır. Yabancı dil eğitimi ile ilgili sorunlar II. Meşrutiyet dönemine taşınmıştır. II. Meşrutiyet döneminin süreli yayınlarında yer alan yazılar incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir. Yazarlar geçmişten bu döneme yansıyan sorunları ele alarak yabancı dil eğitiminin iyi bir şekilde gerçekleşmesi için birtakım çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Bu çözüm önerileri arasında, Müslümanların dil öğrenime karşı olan yanlış tavrın (yabancı dil öğreniminin dinen sakıncalı olduğu) önüne geçilmesi, öğretim yöntemleri; özellikle doğal yöntemin takip edilmesi, muallimlerin nitelikli olması; dili çok iyi bilmesinin dışında iyi derecede eğitilmiş olması, yabancı dil eğitiminde Avrupalıların dil öğretiminin taklit edilmesi, yabancı dil eğitime yönelik sorunların çözülmesi için eğitim ile uğraşan kişilerin bu sorunları tetkik etmesi ve bu yönde araştırmalar yapması, yabancı dil öğretiminin belli bir amaca yönelik yapılması; örneğin mükemmel derecede konuşmak ve yazmak, derdini anlatacak derecede konuşmak veya ticaretle uğraşacak birine göre öğretim vs. gibi, yabancı dil muallimi yetiştirecek bir müessesenin açılması gibi hususlar ön plana çıkmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde hemen hemen bütün yüksekokullarda devamlı surette düzenlemeler yapılmıştır. Ders programlarında ve müfredatta yapılan sürekli değişimler genel eğitimi etkilediği gibi yabancı dil eğitimi de etkileyen bir unsur olmuştur. Bununla birlikte yüksekokullarda yabancı dil eğitiminin iyi bir şekilde öğretimi adına adımlar da atılmıştır. Arşivden elde edilen dönemin resmi belgeleri ve hazırlanan müfredat programları incelendiğinde bu göze çarpmaktadır. Bu adımlar arasında öğretimin daha uygulamalı bir şekilde yapılması ve öğretim yöntemi olarak doğal yöntem/direkt metot ve Berliç yönteminin kullanılması yer almaktadır. 20. Yüzyıl başlarında yaygınlaşmaya başlayan bu yöntemler Osmanlı Devleti'nde kabul görmüş ve uygulanmaya başlamıştır. Bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak kullanılan yöntemlerde yabancı dil öğretimi kolaylaştırmak adına kullanılacak araçlardan (tablo, levha vs.) da faydalanılmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti yüksekokul programlarında, geçmişten II. Meşrutiyet'e kadar olan dönemde genellikle yabancı dil olarak Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri yer almıştır. Arapça ve Farsça, geleneksel olarak ve devlet yapısı itibarıyla Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar mekteplerde sürekli okutulmuştur. Osmanlı Devleti'nde okullarda batı dili olarak Fransızcanın okutulması, Fransızcanın 20. yüzyılda uluslararası diplomasi ve edebiyat dili olmasındandı. Ayrıca bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde modernleşme adına yeniliklerin, genellikle bu ülkeyi örnek alarak yapılması ve bunun sonucunda ihtiyaçların bu yönde ortaya çıkması bir başka nedendi. II. Meşrutiyet döneminde bu dillerin etkisi devam etmekle birlikte Almanya ile olan yakınlaşmadan ve ilişkilerden dolayı adı geçen dillerin yanında Almancaya da önem verilmeye başlanmış ve öğrenciler bu dilin öğrenimine yönelmiştir. Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin siyasi konjonktürde dönemsel olarak uluslararası ilişkileri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyaçların yabancı dil eğitimi etkilediğini söyleyebiliriz.

Osmanlı Devleti'nde dil eğitimi yüksekokulların verdiği eğitime göre de şekillenmiştir. Örneğin Osmanlı yönetim kademelerine idareci memur yetiştiren Mekteb-i Mülkiyede Osmanlı topraklarında yaşayan azınlık unsurlar göz önüne alınarak Bulgarca, Ermenice, Rumca ve Arnavutça dilleri de öğretilmiştir. Kurulduğu dönemlerden itibaren yabancı dil eğitiminin üzerinde önemle durulan Ticaret Mekteb-i Âlisinde yabancı dil derslerinin dışında bazı dersler Fransızca olarak okutulmuştur. Öğretimin hem Türkçe hem de Fransızca olarak yapıldığı Mekteb-i Sultânî Osmanlı Devleti'nde dil öğretiminde başarı yakalayan nadir eğitim müesseselerinden biri olmuştur. Bununla birlikte II. Meşrutiyet dönemi medreselerin ıslahı konusunda girişimlerde bulunulmuş ve bu dönemde medreselerin programına ilk defa batı dilleri alınmıştır. Ayrıca Arapçanın hem konuşma hem de yazma boyutuyla daha etkili bir şekilde öğretimi için bir takım düzenlemeler yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde özel olarak yabancı dil öğretmeni yetiştiren herhangi bir kurum mevcut değildi. Geçmişte öğreteceği dili iyi bilen herhangi biri mekteplerde öğretmen olarak istihdam edilebilmekteydi. II. Meşrutiyet devrinde bu usul devam etmekle beraber yüksekokullarda nitelikli dil öğretmenleri istihdam edilmeye çalışılmıştır. Yine bu dönem için tercih edilen en genel yöntem yabancı devletlerden

kişilerin istihdamı olmuştur. Erkek öğretmen yetiştiren Dârülmuaallimîn-i Âliye ve kız öğretmen yetiştiren Dârülmuaallimâtın müfredatında yabancı dil dersleri bulunmasına rağmen bu eğitim kurumlarının yabancı dil öğretmeni yetiştirme gibi bir misyonu olmamıştır. II. Meşrutiyet döneminde bu misyonu iki dönem faaliyet gösterecek olan El sine ve Lisan Şubeleri üstlenmiştir.

Yabancı dil eğitimi konusu eğitimciler tarafından da gündeme getirilmiştir. Bunlardan Maarif Nazırı Emrullah Efendi dil öğretimi konusundaki zayıflıkları öğretim yöntemine bağlamış ve kurulacak olan El sine Şubesinde yetiştirilecek yabancı dil muallimlerinin öğretmen yetiştiren yüksekokullarda istihdam edilmesiyle bu sorunun giderileceğini ifade etmiş ve El sine Şubesini bu çerçevede kurdurmuştur. Fakat Dârülfünûn içerisinde Edebiyat Şubesine bağlı olarak kurulan ilk El sine Şubesi, bir buçuk yıl faaliyet göstermekle beraber plansız bir şekilde açılmış ve faaliyetlerini sürdürmüştür. Kurulan El sine Şubesi için herhangi bir talimatnâme veya nizamnâme yapılmadığından bu şube ile ilgili ortaya birtakım sorunlar çıkmış ve bu sorunlar basında da eleştirilmiştir. Nihayetinde El sine Şubesi kapatılmış ve dil dersleri El sine Şubesinin, Lisan Şubesi/Fakültesi adıyla ikinci olarak kurulduğu 1915 tarihine kadar Edebiyat Fakültesi bünyesinde verilmiştir.

Dârülfünûnda El sine Şubesi dışında yabancı dil öğretimine yönelik 1911-1913 yılları arasında Fransızca gece dersleri de verilmiştir. Derslerin açılış töreninde Fransız sefirinin bulunması ve bu dersleri desteklemesi, Fransızca gece derslerini vermekte olan Fransız hocaların 1913 yılında Fransızca gece derslerinin teşkilâtı, programı, öğretim yöntemi ve amacı hakkında Dârülfünûn yönetimine verdiği raporda bu derslerin resmi bir statüye kavuşturulmasını istemesi Fransa'nın Fransız kültür ve dilini dünyaya yayma faaliyetlerin bir yansımasıdır. Bununla birlikte II. Meşrutiyet döneminde Almanya, Osmanlı toprakları üzerinde aynı emeli taşımakta ve bunu gerçekleştirmek için faaliyetlerde bulunmaktaydı.

El sine Şubesinin ikinci dönemi, Dârülfünûnda Alman üniversite sistemine uygun değişikliklerin yapılmaya başlandığı bir dönemde Lisan Şubesi adıyla yeniden kurulmasıyla başlamıştır. 1915-1918 yılları arasında faaliyet gösteren Lisan Şubesinin başlangıçta ayrı bir fakülte olarak kurulması düşünülmüş fakat bundan vazgeçilerek

yine El sine Şubesinde oldu ğu gibi Edebiyat Fakültesi ne ba ğlı olarak faaliyet göstermi Œtir. Lisan Şubesinde ilk dönemdeki ya Œananlardan ders çıkarılarak bu defa daha planlı hareket edilmi Œtir. Şubeye ait bir talimatname ve hatta ders veren muallimler için yabancı dilin öğretilme usulüne dair bir talimatnâme hazırlanmı Œtır. Bununla birlikte ilk El sine Şubesinden farklı olarak daha etkin bir öğretimin gerçekle Œmesi adına adımlar atılmı Œtır. Sava Œ ko Œulları nedeniyle tam olarak uygulanamasa da 1917 yılında yapılan düzenleme ile Lisan Şubesi zümreler halinde Edebiyat Fakültesi müfredatı içerisinde yer almı Œ ve bu zümrelerin kapsamlı bir müfredatı yapılmı Œtır. Lisan Şubesinden mezun olanlar bütün Osmanlı mekteplerinde lisan muallimliklerine tayin olabilecekti. Bu açıdan Lisan Şubesi sadece dil öğretiminin yapılmadı ğı ayrıca dil ğretmeni yeti Œtirmeyi amaçlayan bir kurumdu.

Lisan Şubesinde e ğitimin paralı olması ve en önemlisi de sava Œ dönemi oldu ğundan, seferberli ğin ilan edilmesinden sonra yükseköğrenim ğrencilerinin sava Œa katılması, Lisan Şubesine devam edebilen öğrencilerin azlı ğına ve dolayısıyla öğretimin verimli geçmemesine neden olmu Œtur. Bütün bu olumsuzluklara ra ğmen bu kurum az sayıda da olsa mezun vermi Œtir.

Her iki Œube Drlfnnn asli öğrencilerine hizmet etmekle beraber bu Œubelerde dı Œarıdan ba Œka orta ve yükseköğretim mekteplerinde okuyan öğrencilerin, memur ya da sivil birçok vatanda Œın e ğitim görmesi sa ğlanmı Œtır. Dolayısıyla El sine/Lisan Şubeleri ğrenci, memur, sivil herkese açık bir dil ğretim merkezi olmu Œtur. Bununla birlikte her iki Œubede de yerli ve yabancı kendi alanlarında uzman önemli Œahsiyetler muallim olarak istihdam edilmi Œ ve kaliteli bir dil öğretiminin verilmesi amaçlanmı Œtır.

Lisan Şubesinin 1918’de kapatılmasının ardından Dârülfünûndan ayrı olarak ve Lisan Şubesine benzer bir yapıda Lisan Mektebi aılmı Œtır. Bu mektep de uzun ömürlü olmamı Œ ve bir yıl sonra kapatılmı Œtır. 1919’da yürürlü ğe giren Nizamnâme ile Dârülfünûnda El sine Şubesi ile ba Œlayan ve Lisan Mektebi ile sona eren dil ğretimi süreci son bulmu Œtur. Bu süreçte kazanılan tecrübenin yeni olu Œturulan yapıya aktarılamaması üzücü bir ge li Œme olmu Œtur. Bununla birlikte yabancı dil ğretimi sorununun gelecek yıllarda da çözülemedi ği görülmektedir. Dârülfünûndan İstan bul

Üniversitesine geçiş sürecinde bu konu tekrar gündeme gelmiş ve bunun için bir rapor hazırlayan Prof. Dr. Albert Malche bu konuya temas etmiştir⁴⁸³. Alber Malche hazırladığı raporunda yabancı dil konusu üzerinde önemle durmuş, öğrencilerin en az bir yabancı dili (kendisine göre özellikle Fransızca'yı) okuduklarını rahatlıkla anlayacak düzeyde bilmeleri gerektiğini, aksi durumda öğrencilerin bilimsel literatüre ulaşamayacaklarını ve gerçek anlamda bir üniversite öğretimi yapılamayacağını vurgulamıştır.

İstanbul Üniversitesinin kuruluşunun ardından Malche'nin görüşleri doğrultusunda Edebiyat Fakültesi Dekanlığına bağlı olarak Yabancı Diller Mektebi (1933) açılmıştır. Bu mektep 1940 yılında yine Edebiyat Fakültesine bağlı olarak Yabancı Diller Okulu adını alacaktır. 1961 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne bağlanan bu okul, 1983 yılında "Yabancı Diller Bölümü" adını almıştır. Yabancı Diller Bölümü de 1 Kasım 2016 tarihi itibarıyla Yabancı Diller Yüksekokulu'na dönüştürülmüştür ve günümüzde halen faaliyetlerini sürdürmektedir. Tezimizde ele aldığımız Darülfünunda dil öğretiminin yapıldığı Elsin/Lisan Şubelerinin, günümüzdeki İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulunun ilk örnekleri olduğunu söyleyebiliriz.

---

⁴⁸³ Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi IV, İstanbul Üniversitesi (1933-1946)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 212.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

a. Maarif Nezareti (MF)

MF.ALY (Tedrisatı Aliye Dairesi): 19/101, 20/85, 20/132, 21/90, 22/124, 22/158, 24/28, 26/55, 31/93, 36/7, 36/78, 38/39, 39/21, 39/62, 46/39, 48/64, 52/101, 53/22, 53/89, 54/103, 56/24, 59/46, 71/17, 71/81, 71/85, 72/30, 83/68, 84/16, 84/68, 84/73, 84/84, 84/85, 84/112, 85/49, 85/65, 85/88, 85/95, 85/104, 85/110, 86/1, 86/15, 86/35, 86/49, 86/63, 87/24, 88/10, 88/28, 88/36, 88/50, 88/55, 88/77, 88/79, 88/81, 88/87, 88/107, 88/144, 89/72, 92/2, 92/100, 92/112, 93/26, 93/95, 99/26, 100/13, 100/14, 102/67, 102/98, 103/43, 104/26, 108/109, 109/77, 109/88, 114/70, 118/15, 118/51, 120/68, 121/34, 122/40, 124/6, 124/98, 127/18, 133/4, 134/32, 134/85, 134/126, 135/67, 137/5, 143/56, 148/1, 172/11.

MF.MKB (Meclis-i Kebir-i Maarif): 194/60, 194/158.

MF.MKT (Mektubi Kalemî): 639/61, 641/1, 1092/14, 1095/6, 1145/82, 1155/84, 1160/66, 1161/20, 1162/31, 1163/19, 1166/52, 1177/74, 1242/25.

b. Diğer Belgeler

DH.İD (Dahiliye, İdare): 26/6.

DH.İ.UM (Dahiliye, İdare-i Umumiyye): 5-1/1-22.

İ.MF (İrade, Maarif): 8/25.

BEO (Bab-ı Ali Evrak Odası): 1914/143497.

2. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivi

Dârülfünûn-ı Osmânî Elsine Şubesi Kayıt Defteri.

Lisan Fakültesi Muvakkat Kayıt Defteri 1331-1332.

İstanbul Dârülfünûnu Lisan Şubesi Samiin Künye Defteri.

Meclis-i Müderrisîn Zabıt Defteri (1329-1340)

B. KANUN, NİZAMNÂME, TALİMATNÂMELER, DERS VE MÜFREDAT PROGRAMLARI

Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi-Nizamnâme-Ders Cetveli-Sûret-i Tedris ve Kitaplar-Talimâtname, Matbaa-i Ahmed Kemal, İstanbul 1330-1333.

Dârülfünûn ve Şuabatının İnzibatına Dair Nizamnâme, Düstur, II. Tertip, c. 4, s. Ankara 1941, s. 460-463.

Dârülfünûn-ı Osmanî Nizamnâmesi, Düstur, II. Tertip, c. 11, s. 401-409.

Dârülfünûn-ı Şahane Nizamnâmesi, Düstur, I. Tertip, c.7, Ankara 1941, s. 659-664.

Dârülmuallimât Programı, Matbaa-i Amire, İstanbul 1330.

Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Nizamnâmesi, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333.

Hamidiye Ticaret Mektebi Nizamnâmesi, Düstur, I. Tertip, c. V, s. 317-324.

İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi, Düstur, II. Tertib, c. VI, s. 1325-1330.

Maârif-i Umumiye Nezâreti Telif ve Tercüme Dairesi, **Mekâtib-i Sultânîye Ders Programı**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1331.

Maârif-i Umumiye Nezâreti, **İstanbul Dârülfünûn-Talimat**, İstanbul 1329.

Maârif-i Umumiye Nezâreti, **Mekâtib-i Sultânîye Talimatnâmesi**, İstanbul 1329.

Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin İkinci Faslı'nın Dârülmuallimîn Hakkındaki Mevaddını Tâdil Eden Nizamnâme, Düstur, I. Tertip, c. VI, s. 1134-1139.

Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi, Düstur, II. Tertib, c. II, s. 127-138.

Mekteb-i Mülkiye Nizamnâmesi, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1326.

Mekteb-i Sultânî Ders Programı, Matbaa-i Amire, İstanbul 1327.

Posta ve Telgraf Mektebine Mahsus Talimatnâme, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1325.

Ticaret Mekteb-i Âlîsi Müfredath Ders Programı, Matbaa-i Amire, İstanbul 1329.

Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatnâme ve Müfredath Ders Programı, Ahmed İhsan Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1332.

C. SÜRELİ YAYINLAR

1. Gazete

İkdâm

Sabah

Takvim-i Vekayi

Tanin

Yeni İkdâm

2. Dergi

Beyânü'l Hak

Mecmua-yı Ebuzziya

Sırât-ı Müstakîm

Tedrisat Mecmuası

Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası

Yeni Fikir

3. Salnâme

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye, 1316 (1898).

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye, 1317 (1899).

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye, 1319 (1901).

D. KİTAP, MAKALE VE TEZLER

- Ağıldere, Suna Timur: “VIII. Yüzyıl Avrupası’nda Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi: Osmanlı İmparatorluğu’nda İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu (1669-1873)”, **Turkish Studies International Periodical For the Language, Literature and History of Turkish or Turkic**, c. V, Sa. 3, İstanbul 2010, s. 693-704.
- Akyüz, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2007)**, Pegem Yayıncılık, Ankara 2007.
- Altın, Hamza: “II. Abdülhamid Döneminde Bir Eğitim Kurumu: Dârümuallimîn-i Âliye”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 8, Sa. 16, Güz 2018, s. 93-112.
- _____: “Osmanlı Eğitim Tarihinde Dârümuallimât (Açılışı ve Gelişim Süreci)”, **Akademik Matbuat**, c. 1, Sa. 1, Kasım 2017, s. 20-37.
- Arslan, Ali, Özlem Akpınar: “İnas Dârülfünûnu (1914-1921)”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, c. 6, Sa. 2, İstanbul 2005, s. 226-234.
- Âyni, Mehmet Ali: **Dârülfünûn Tarihi**, Haz. Aykut Kazancıgil, Kitapevi, İstanbul 2007.
- Balcı, Sezai: “Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. XXVII, Sa. 44, Ankara 2008, s. 77-98.
- _____: **Babîâli Tercüme Odası**, Libra Kitap, İstanbul 2003.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı: **Hayatım**, Haz. Ali Y. Baltacıoğlu, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1998.

- Baskın, Bahar: “II. Meşrutiyet’te Kadın Eğitime Yönelik Bir Girişim: İnas Dârülfünûnu”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sa. 38, Mart 2008, s. 89-123.
- Beydilli, Kemal: “Mühendishâne-İ Berrî-İ Hümâyûn”, **DİA**, c. 31, İstanbul 2006, s. 516-518.
- Bilim, Cahit: “Tercüme Odası”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Ankara 1990, s. 29-43.
- Boyacıoğlu, Fuat: “The Historical Devolepment of The Foreign Language Education in Ottoman Empire”, **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 174 (2015), s. 651-667.
- _____ : “The Situation of French and German Teaching as a Foreign Language in Ottoman Empire”, **Relationes Internationales**, Vol. 8, no 1/2015, s. 131-144.
- Çakır, İsmail: “Osmanlıdan Günümüze Yabancı Dil Öğretim Süreci”, **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, c. VII, Sa. 24, Ankara 2007, s. 37-45.
- Çankaya, Ali: **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Mars Matbaası, c. 1, Ankara 1968-69.
- Çiftçi, Selahattin: **Türk Romanında Yabancı Okullar ve Kültürel Değişimdeki Roller**, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul 2011.
- Çolak, Selahattin: **Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Yabancı Dil Eğitim ve Öğretim Politikalarının Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.
- Çoruk, Ali Şükrü: **Mizah Şairi Fazıl Ahmet Aykaç**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

- Demircan, Ömer: **Dünden Bugüne Türkiye’de Yabancı Dil**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1988.
- Demiryürek, Mehmet: “The Historical Devolepment of Foreign Language Teaching Methods in Turkey (1891-1928)”, **Education and Science**, Tedmem, Vol. 39 (2014), No. 175, s. 192-202.
- _____ : “Türkiye’de Yabancı Dil Olarak Fransızca Öğretiminin Tarihi Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme (1891-1928)”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)**, c. 28, Sa. 1, Ankara 2013, s. 130-140.
- Dolgunsöz, Emrah: “Language Policies and Multilingual Education in Minority Schools in Ottoman Empire: Outcomes and Future Insights”, **İDİL Sanat ve Dil Dergisi**, c. 3, Sa. 12, 2014, s. 97-108.
- Dölen, Emre: **İstanbul Darülfünü’nda Alman Müderrisler (1915-1918)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- _____ : **Türkiye Üniversite Tarihi I, Osmanlı Döneminde Dârülfünûn (1863-1922)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.
- _____ : **Türkiye Üniversite Tarihi IV, İstanbul Üniversitesi (1933-1946)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Ebüzziya, Ziyad: “Ebüzziyâ Mehmed Tevfik”, **DİA**, c. 10, İstanbul 1994, s. 374-378.
- Engin, Vahdettin: **Mekteb-i Sultânî**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.

- Er, Hamit: **Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Darülhilafe Medreseleri**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003.
- Ercoşkun, Tülay: “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860–1918)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. 36, Sa. 61, Ankara 2017, s. 95-138.
- Erdem, Yasemin Tümer: **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kızların Eğitimi**, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Erdoğan, Ayşenur: **Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018.
- Ergin, Osman Nuri: **Türkiye Maârif Tarihi**, c. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977.
- _____ : **Türkiye Maârif Tarihi**, c. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977.
- Gencer, Ali İhsan, Ali Arslan: **İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2004.
- Gencer, Mustafa: **Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhu”, 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Genç, Ayten: **Türkiye’de Geçmişten Günümüze Almanca Öğretimi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.
- Gökalp, Murat: **Cumhuriyet Tarihi Boyunca Yabancı Dil Eğitime Verilen Önemin Dönemlere Göre İncelenmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1998.
- Güçtekin, Nuri: “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Eğitim Sistemi’nde Yabancı Dil Eğitimi”, **Eğitime Bakış (Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi)**,

Eğitim-Bir-Sen, Yıl: 13, Sa. 39,
Ocak/Şubat/Mart/Nisan 2017, s. 43-52.

Günay, Yaşar:

Ülkemizde Fransızca Eğitiminin Tarihî Gelişimi (1773 - 1923), Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1991.

Güvemli, Oktay:

İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2003.

Hatipoğlu, Suzan:

1870-1923 Yılları Arasında Yazılmış Romanlarda Mürebbiyelerle Yabancı Dil Öğretimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

Haydaroglu, İlknur Polat:

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Ocak Yayınları, Ankara 1993.

Işıksal, Cavide:

“Türkiye’de Açılan İlk Yabancı Dil Okulları”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sa. 8, Ankara 1968, s. 29-32.

İhsanoğlu, Ekmeleddin:

“Dârülfünûn Tarihçesine Giriş-İlk İki Teşebbüs”, **Belleten**, c. LIV, Sa. 210, Ankara 1990, s. 699-738.

_____:

“Dârülfünûn Tarihçesine Giriş (II)-İkinci Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultanî”, **Belleten**, c. LVII, Sa. 218, Ankara 1993, s. 201-239.

_____:

Dârülfünûn: Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı, IRCICA, c. 1, İstanbul 2010.

Kayıran, Veysi:

Tanzimât'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yabancı Dil Öğretimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1987.

- Koçer, Hasan Ali: **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, MEB Yayınları, İstanbul 1991.
- _____ : **Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)**, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara 1967.
- Kütükoğlu, Mübahat S.: “Dârü’l-Hilâfeti’l-Âliyye Medresesi”, **DİA**, c. 8, İstanbul 1993, s. 507-508.
- Mutlu, Şamil: **Osmanlı Devleti’nde Misyoner Okulları**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2005.
- Nafi, Mahmud Cevat İbnü’s Şeyh: **Maârif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı-XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi**, Haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.
- Olgun, Kenan: “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Dârülfünûn (1908-1912)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, c. 1, Sa. 2, s. 185-204.
- Olut, Gülen: **Cumhuriyet Döneminde Yabancı Dil Öğretimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.
- Özcan, Ufuk: **Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği: Yüzyılın Dönümünde Batıcı Bir Aydın**, Donkişot Yayınları, İstanbul 2002.
- Özkan, Selim Hilmi: “Osmanlı Devleti’nde Eğitim Dili ve Yabancı Dil Meselesi”, **Eğitime Bakış (Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi)**, Eğitim-Bir-Sen, Yıl: 13, Sa. 39, Ocak/Şubat/Mart/Nisan 2017, s. 53- 58.
- _____ : “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Dil Eğitimi”, **Turkish Studies International Periodical For the Language, Literature and History of Turkish or Turkic**, c. V, Sa. 3, İstanbul 2010, s. 1783-1800.

- Özkuş, Ahmet Sait: “Ticaret Mektebinde Verilen Eğitim Üzerine Bir İnceleme ‘Usûl-i Ticaret Dönemi’ (1883-1916)”, **Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi**, c. 2, Sa. 2, Ekim 2017, s. 5-42.
- Özsarı, Nihal Çelebioğlu: **1773-1923 Yılları Arasında Askeri Okullarda Yabancı Dil Öğrenimi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.
- Öztürk, Cemil: **Türkiye’de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar**, MEB Yayınları, İstanbul 2005.
- Sarıkoşuncu, Ali; Esra Sarıkoşuncu Değerli: “Milli Mücadele’de Bolvadinli Din Adamları”, **Uluslararası Bolvadin Sempozyumu Bildirileri**, 13-15 Ekim 2017, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon 2017.
- Selçuk, Mustafa: “Dârülfünûn Edebiyat Fakültesinde Yabancı Öğretim Üyelerinin İstihdamı (1915-1918), **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sa. 19, İstanbul 2011, s. 57-110.
- _____ : **İstanbul Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi (1900-1933)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012.
- Siler, Abdurrahman: **Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünûn (1863-1933)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.
- Soner, Oya: “Türkiye’de Yabancı Dil Eğitiminin Düünü Bugünü”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. VII, Sa. 28, İstanbul 2007, s. 397-404.
- Şanal, Mustafa: “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârülmuaallimât), Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870-1924)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve**

- Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), Sa. 26, Güz 2009, s. 221-244.
- Şişman, Adnan: **Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868-1871)**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989.
- _____ : **Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)**, TTK Yayınları, Ankara 2004.
- Toprak, Zafer: "Mekteb-i Mülkiye, İlm-i Akvam ve Antropolojiya", **Toplumsal Tarih**, Sa. 224, Ağustos 2012, s. 22-35.
- Tuncer, Harun: "Bilmek İster misin Cihani?", **Türk Edebiyat Dergisi**, Sa. 502, Ağustos 2015, s. 63-67.
- Turan, Kemal: **Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi**, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000.
- Unat, Faik Reşit: **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964.
- Uyanık, Ercan: "Yabancı Okullarda Eğitim Gören Osmanlı'nın Müslüman Çocukları (1865-1908)", **Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi**, Sa. 14, Bahar 2017, s. 1-29.
- Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922), Haz. Ali Suat Ürgüplü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Yıldız, Hasan: **Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.
- Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinin 50. Yılından Marmara Üniversitesinin 117. Yılına Armağan**, İstanbul 2000.

Zengin, Zeki Salih:

II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi,

Akçağ Yayınları, Ankara 2002.

E. İNTERNET KAYNAKLARI

Carl Rogers, “The Direct Method”, 02.03.2019, (Çevrimiçi)

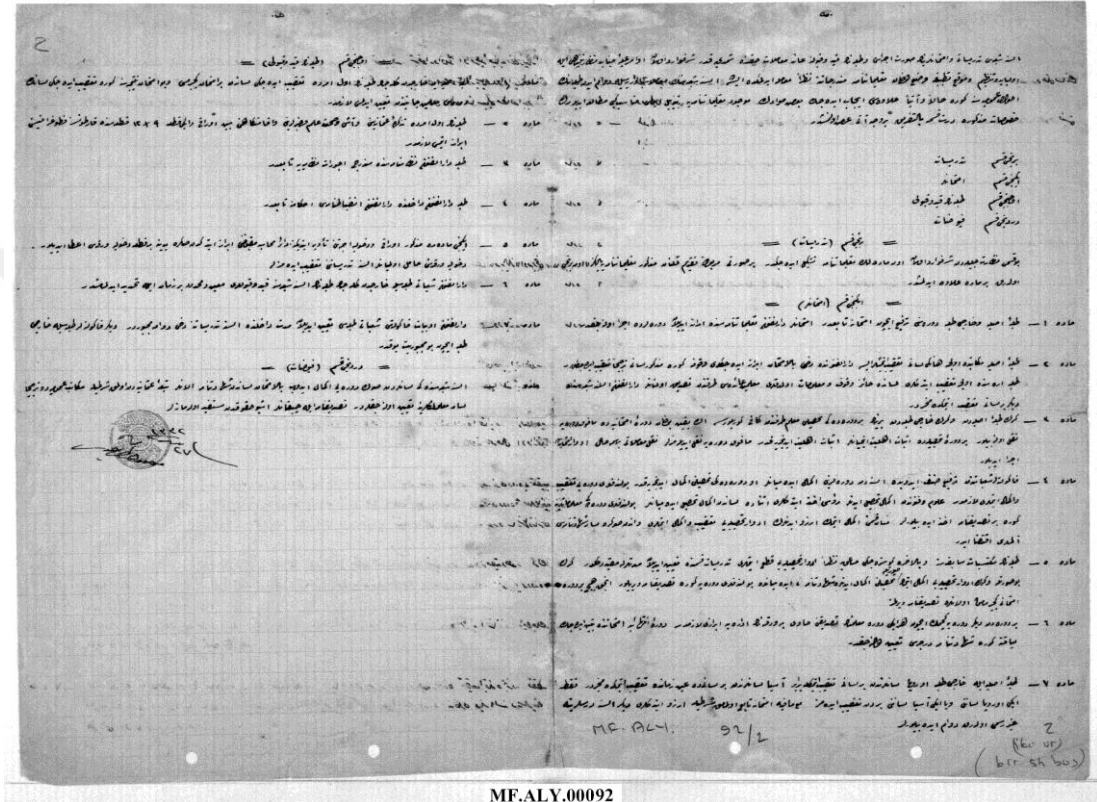
<http://www2.vobs.at/ludescher/Alternative%20methods/alternative%20methods.index.htm>

Şaban Köktürk, “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Yöntemleri”, 02.03.2019, (Çevrimiçi)

<http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/54663/27549/2. b%C3%B6l%C3%BCm.pdf>

EkLER

Ek-1: Elsine Şubesi Talimatnamesi (BOA, MF.ALY. 92/2)

Elsine Şubesi tedrîsâtı ve imtihanlarının sûret-i icrası ve talebinin kayd ve kabulüne aid muâmelât hakkında şimdiye kadar şerefvârid olan evâmîr-i âliyye-i cenâb-ı nezâret-penâhi ile ol bâbda tanzim ve mevki-i tatbîke vaz' olunan talimatnâmenin münderecâtına nazaran muamele edilmekte ise de Elsine Şubesinin muâmelât-ı idâriyyesiyle? devam eden talebinin ahvâl-i umûmiyyesine göre halen ve âtiyen ilavesi i'câb edecek bazı mevâdın mevcut talimatnâmeye tenzîl edilmesi münâsib gibi mütâlâa edilerek husûsat-ı mezkûre dört kısma bittefrik bervech-i âtî arz olunmuştur.

Birinci kısım: Tedrîsât

İkinci kısım: İmtihanlar

Üçüncü kısım: Talebenin kayd u kabulü

Dördüncü kısım: Füyûzât

Birinci Kısım (Tedrîsât)

Bu kısmı nezâret-i celîleden şerefvârid olan on maddelik talimatnâme teşkil edecektir. Bir sûreti merbûten takdim kılınan mezkûr talimatnâmeye yalnız on birinci olarak bir madde ilave edilmiştir.

İkinci Kısım (İmtihanlar)

Madde-1: Talebe-i asliye ve hâricî talebe devresinin terfî için imtihana tâbidir. İmtihanlar Dârülfünûn talimatnâmesinde irae edilen devrelerde icrâ olunacaktır.

Madde-2: Talebe-i asliye mekâtibde evvelce hangi lisanı takib etmişler ise Dârülfünûnda dahi bi'l-ımtihan ibrâz edecekleri vukufa göre mezkûr lisanı tercihen takib edeceklerdir. Talebe arasında evvelce takib ettikleri lisanda hâiz-i vukuf ve malûmât oldukları muallimîn-i âidesi tarafından tasdik olunanlar Dârülfünûnda Elsine Şûbesinde diğer bir lisanı takip etmekte muhayyerdir.

Madde-3: Gerek talebe-i asliyeden ve gerek hâricî talebeden birinin bir devredeki tahsili muallim tarafından kâfi görülüyorsa en yakın bulunan devre-i imtihanîyede mâfevk devreye nakil olunabilir. Bir devre-i tahsilde isbât-ı ehliyet etmeyenler isbât-ı ehliyet ettirene kadar mâfevk devreye nakl edilemezler. Nakl-i muâmelâtı behemehâl edvâr-ı imtihanîyede icra edebilir.

Madde-4: Fakülte şubâtından terfî-i sınıf edibde elsineden devrelerini ikmal edemeyenler o devredeki tahsilini ikmal edinceye kadar bulundukları devreyi takib ve ikmal etmeleri lazımdır. Ulûm ve fûnûndan ikmal-i tahsil edenler ruus-ı ahz ettikleri esnada lisan-ı ikmal-i tahsil edemeyenler bulundukları devredeki malûmâtlarına göre bir tasdiknâme ahz edebilirler. Lisan kısmını ikmal etmek arzu edenlerin edvâr-ı tahsiliyeyi müteâkib ve ikmal etmeleri ve andan sonra lisan şahadetnamesi almaları iktiza eder.

Madde-5: Talebenin müktesebat-ı sabıkasına ve bilahire gösterecekleri mesaiye nazaran edvar-ı tahsiliyeyi kat' etmeleri tedrisat kısmında tayin edilen müddetlerle

mukayyed değildir. Gerek bu suretle ve gerek edvar-ı tahsiliyeyi ikmal etmek suretiyle tahsilini ikmal edenlere şahâdetnâme ve edemeyenlere bulundukları devreye göre tasdiknâme verilir. Ancak hiçbir devrede imtihana girmemiş olanlara tasdiknâme verilmez.

Madde-6: Bir devreden diğer devreye geçmek için her iki devre mualliminin tasdiki hâvi bir varakanın idareye ibrâzı lazımdır. Devre-i intihâiyye imtihanında tayin edecek liyâkate göre şahâdetnâme derecesi tayin olunacaktır.

Madde-7: Talebe-i asliye ile hâricî talebe Avrupa lisanlarından bir lisanı takib etmekle beraber Asya lisanlarından bir lisanı da aynı zamanda takib etmekte muhayyerdir. Fakat iki Avrupa lisanını veya iki Asya lisanını birden takip edemez. Mamafih imtihana tabi olmamak şartıyla arzu ettikleri diğer elsine derslerine gayr-ı resmî olarak devam edebilirler.

Üçüncü Kısım (Talebenin Kayıt ve Kabulü)

Madde-1: Talebe-i asliye ile harîcden gelecek talebenin evvel emirde takib edecekleri lisandan bir imtihana girmesi ve bu imtihan neticesine göre takib edeceği lisanda devamı muallimin cânibinden tayin edilmesi lazımdır.

Madde-2: Talebenin evvel emirde tezkire-i Osmâniyyesini ve aşî ve sıhhat ilmühaberlerini ve ikametgâhını mübin evrakı ve iki kıta 12x9 kıtasında karton fotoğrafını ibrâz etmesi lazımdır.

Madde-3: Talebe Dârülfünûn nizamnâmesinde münderiç ücûrât-ı nizâmiyeye tâbidir.

Madde-4: Talebe Dârülfünûn dâhilinde Dârülfünûn inzibâtnâmesi ahkâmına tâbidir.

Madde-5: İkinci maddede mezkûr evrak ve duhûliye ücretini tediye ettiğine dair muhasebe makbuzunu ibrâz ettikten sonra yedine Bir kıta duhûliye varakası îtâ edilir. duhûliye varakasını hâmil olmayanlar ise tedrisatını müteâkib edemezler.

Madde-6: Dârülfünûn şubât talebesiyle hariçten gelecek talebenin Elsine şûbesine kayd ve kabulleri mübin ve mahdud bir zaman ile tahdid edilmiştir.

Madde-7: Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi şubât talebesi tayin edilen müddet dâhilinde elsine tedrisatına dahi devama mecburdur. Diğer Fakülteler talebesiyle hâricî talebe için bu mecburiyet yoktur.

Dördüncü Kısım (Füyûzât)

Madde-1: Elsine Şûbesindeki lisanlardan son devreyi ikmal edüp bi'l-imtihan lisan şahâdetnâme alanlar tebaa-i Osmâniyye'den olmak şartıyla mekâtîb-i umûmiyyede tercüman, lisan muallimliklerine tayin olunacaklardır. Tasdiknâme ile çıkanlar işbu hukuktan müstefid olamazlar.

27 Nisan 1332

**Ek-2: Dârülfünûn Elsine Şûbesinde Elsinenin Sûret-i Tedrisine Dair
Talimatnâme**

(BOA, MF.ALY. 93/8)

Darülfünun Elşine Şûbesinde Elşinenin Sûret-i Tedrisine Dair Talimatnâme

Madde-1: Elşinenin tedrisi üç devreye taksim edilmiştir.

Birinci devre: (Arapça, Almanca, İngilizce, Fransızca, Rusça, Macarca, İtalyanca, Yunanca, Çince) de birinci sene ile ikinci senenin ilk altı ayını (Farisî ve Urdu) da birinci seneyi,

İkinci devre: (Arapça, Almanca, “, Çince) de ikinci senenin ilk altı ayı ile üçüncü ve dördüncü seneleri (Farisî ve Urdu) da İkinci seneyi

Üçüncü devre: (Arapça, “, Çince) de beşinci seneyi (Farisî ve Urdu) da üçüncü seneyi ihtivâ eder.

Madde-2: Lisan tedrisatında tarîk-i bilâ-vâsıta (metod-ı direkt) ihtiyâr edilecektir.

Birinci Devre

Madde-3: Birinci devrede müdâvimine en zebanzed lûgatler belletüb müdavimleri kavâid hatası yapmamağa alıştırmakla beraber sâmiâlarıyla aza-yı nâtıklarını terbiyeye ve talim edilen lisanı söylemek itiyadının hususuna itina edilecektir.

Madde-4: Müdâviminin adedi otuzu tecavüz ettiğı halde sınıflar ikişer şûbeye tefrik edilecektir.

Madde-5: Birinci devrenin iki şûbesi bir müderrise muhavveldir.

İkinci Devre

Madde-6: İkinci devrede istimal edilecek lûgate daha büyük vüs'at ve bellettirilecek kavâid-i lisaniye daha büyük bir ittikân ve metanet verilecek ve müdavimini tahsil ettikleri lisan üzere yazılmış kitaplarıyla matbuat-ı muhtelifeyi anlayıp bu lisan ile bizzat tahrir-i merâm edecek bir hale getirmeğe sa'y ve gayret olunacaktır. Bundan başka bu devrede müdavimine lisan; iş bu lisanı tekellüm eden diyar ahâlisinin ahvali, o diyarın tarz-ı maişetini, edebiyatını öğrenmek için vesile ve alet ittihaz edilecektir.

Üçüncü Devre

Madde-7: Üçüncü devrede edebiyat takviye edilmekle beraber ecnebi lisanın Türkçeye, Türkçeden mezkûr lisana nakl-i asar ettirilecektir.

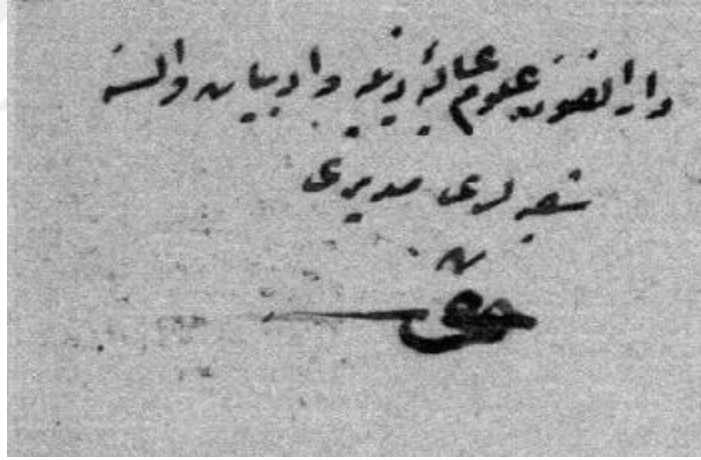
Mevadd-ı Müteferrika

Madde-8: Dersler muttariden lâakal bir buçuk saat devam edecektir.

Madde-9: Elsine Şûbesi bâde'z-zeval saat ikiden altı buçuğa kadar küşâdedir.

Madde-10: Müderrisin, elsine tedrisatında takib olunacak usule dair olan mekâtib-i sultânîye talimatnâmesinde lisan tedrisatı hakkındaki izâhnâmeyi nazar-ı dikkate almağa mecburdurlar.

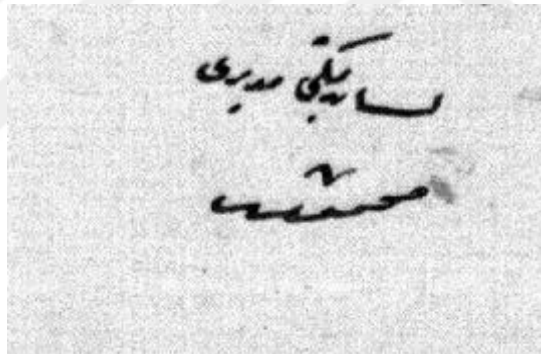
Ek-3: Dârülfünûn Ulûm-ı Aliye-i Diniye ve Edebiyat ve Elsine Şubeleri Müdürü İsmail Hakkı Bey'in İmzası

The image shows a handwritten signature in Ottoman Turkish script. The text is written in dark ink on a light-colored, textured paper. The signature is written in a cursive style, with the first line being the most prominent. Below it, there are two more lines of text, which appear to be the name of the official and the date. The signature is located in the lower right quadrant of the page.

Ek-4: Dârülfünûn Edebiyat ve Lisan Fakültelerine Ait Antet

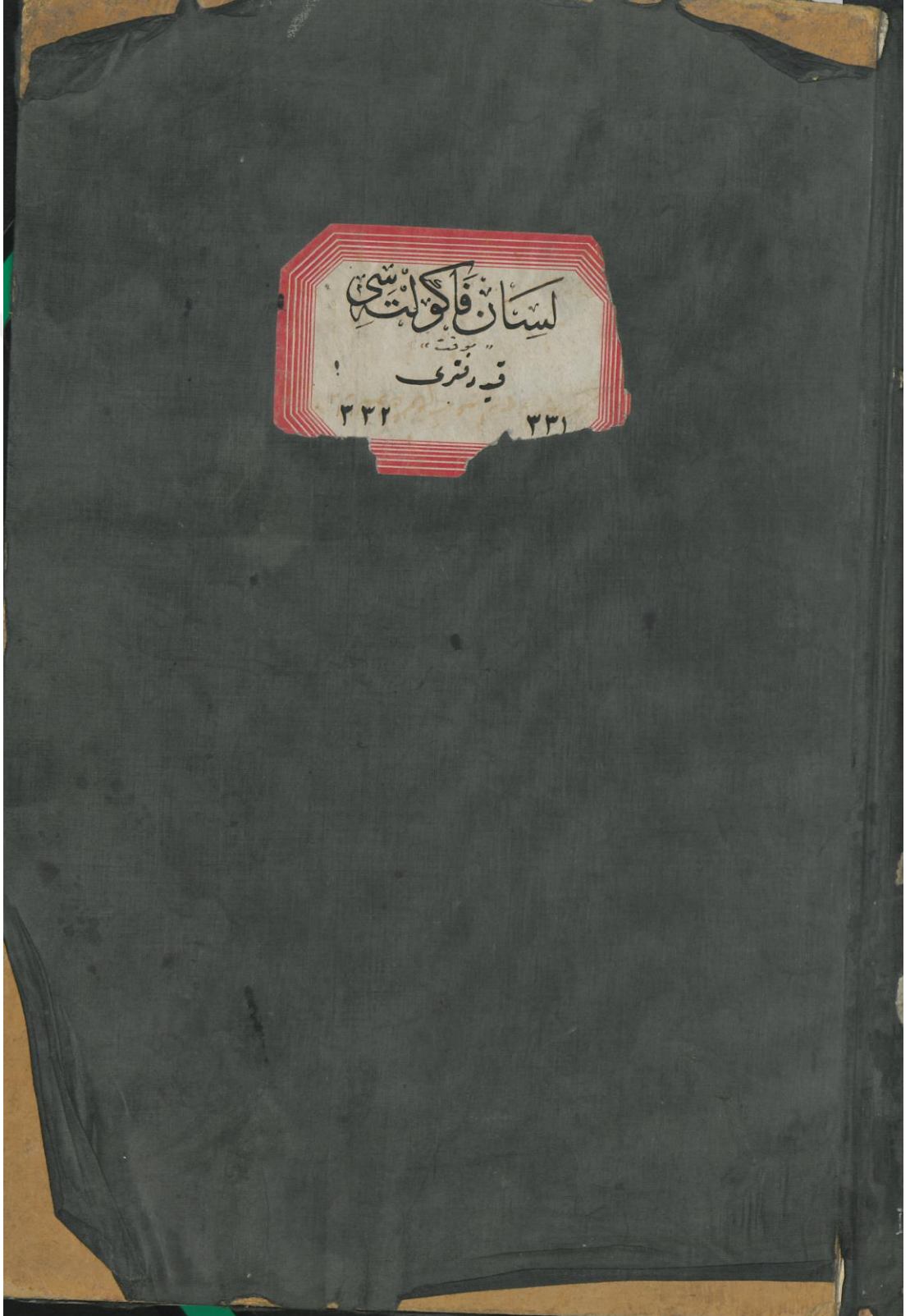
Ek-5: Lisan Mektebi Müdürü Mahmud Cevat Bey'e ait İmza

Ek-6: Lisan Mektebine Ait Antet

Ek-7: Lisan Fakültesi Muvakkat Kayıt Defteri (1331-1332)

نمبر	اسم کتاب	نویسنده	موضوع	تاریخ	ملاحظات
۱	کتابخانه خوارزمی	خوارزمی	تاریخ	۱۰۰۰	کتابخانه خوارزمی
۲	کتابخانه خوارزمی	خوارزمی	تاریخ	۱۰۰۰	کتابخانه خوارزمی
۳	کتابخانه خوارزمی	خوارزمی	تاریخ	۱۰۰۰	کتابخانه خوارزمی
۴	کتابخانه خوارزمی	خوارزمی	تاریخ	۱۰۰۰	کتابخانه خوارزمی
۵	کتابخانه خوارزمی	خوارزمی	تاریخ	۱۰۰۰	کتابخانه خوارزمی
۶	کتابخانه خوارزمی	خوارزمی	تاریخ	۱۰۰۰	کتابخانه خوارزمی
۷	کتابخانه خوارزمی	خوارزمی	تاریخ	۱۰۰۰	کتابخانه خوارزمی
۸	کتابخانه خوارزمی	خوارزمی	تاریخ	۱۰۰۰	کتابخانه خوارزمی
۹	کتابخانه خوارزمی	خوارزمی	تاریخ	۱۰۰۰	کتابخانه خوارزمی
۱۰	کتابخانه خوارزمی	خوارزمی	تاریخ	۱۰۰۰	کتابخانه خوارزمی
۱۱	کتابخانه خوارزمی	خوارزمی	تاریخ	۱۰۰۰	کتابخانه خوارزمی
۱۲	کتابخانه خوارزمی	خوارزمی	تاریخ	۱۰۰۰	کتابخانه خوارزمی

Ek-8: İstanbul Dârülfünûnu Lisan Şubesi Samiin Künye Defteri

[illegible]

[illegible]